

**ALIKHAN BOKEIKHAN
UNIVERSITY**

**ALIKHAN BOKEIKHAN
UNIVERSITY**

«ҒЫЛЫМДАР МЕН ЭКОНОМИКАНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ»

VIII-ші Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

2023 жылғы 13-14 желтоқсан

МАТЕРИАЛЫ

VIII-ой Международной научно-практической конференции

«СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАУК И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ»

13-14 декабря 2023 года

MATERIALS

of the VIII-d International scientific and practical conference

«THE CURRENT STATE OF SCIENCE AND ECONOMIC

DEVELOPMENT»

December 13-14, 2023

Семей, 2023

УДК 378 :33
ББК 74.58 :65
С 56

Под общей редакцией профессора Ш.А. Курманбаевой

Ответственный редактор: доктор PhD, М.Б. Молдажанов

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАУК И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ [текст]: материалы VIII-й Международной научно-практической конференции / под общ. ред. проф. Ш.А. Курманбаевой – Семей: «ИД Интеллект», 2023. – 221 с.

ISBN 978-601-7096-39-7

В сборнике включены доклады участников Международной научно-практической конференции, в том числе ученых Российской Федерации и ВУЗов Казахстана.

Тематика докладов посвящена актуальным проблемам современного состояния и развития технички и экономики, в том числе гуманитарных наук и юриспруденции.

Адресуется научным сотрудникам, преподавателям, аспирантам, магистрантам и студентам ВУЗов, а также практическим работникам.

УДК 378 :33
ББК 74.58 :65

Редакционная коллегия:

М.Д. Каражанов, М.О. Искакова, Р.А. Аимкулов,
В.В. Пуричи, Л.М. Шаяхметова, А.К. Кайшатаева

*Редакционная коллегия не несет ответственности за содержание
представленных авторами тезисов*

ISBN 978-601-7096-39-7

© УО «Alikhan Bokeikhan University»,
2023

ОГЛАВЛЕНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Атапина К.К., Денисенко М.К.**
ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О КОНТРОЛЕ 9
- Белоусов Р.М., Касьянов А.А.**
ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОНТРОЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В
КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ 12
- Блащук М.С., Бородина А.С.**
ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ В РОССИИ... 16

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Нұрланұлы Бекболат**
ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАЛАУДАН БОСАТУ ТҮСІНІГІ
МЕН МІНДЕТТЕРІ..... 18
- Тасыбек Ұ.А.**
АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫС ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУДЫҢ
СОТ ТӘЖІРИБЕСІ 24
- Увалиев А.М.**
КӨП ЖАҚТЫ ШАРТТЫҢ МАҚСАТЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІ, ҚҰРЫЛЫМЫ 30
- Масғұт Н.Н.**
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТТАНДЫРУ
САЛАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ 35

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Иса С.Қ., Тойкина Г.Н.**
ПРИМЕНЕНИЕ ПРОДУКТА ПОЛИС СУХОЙ ЖОМ (СВЕКЛОВИЧНЫЙ+
ПОЛИСАХАРИДЫ) НА ПРОДУКТИВНОСТЬ БЫЧКОВ ПРИ ОТКОРМЕ.. 37
- Еркінбек Ә.Е.**
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ТАЛДАУ 42
- Смақанова А.А.**
ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕУ 46

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Мусакулов К.Т., Акниязова Г.М.**
ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ЖАҢА ҰЖЫМҒА БЕЙІМДЕЛУІН ЗЕРТТЕУ 50
- Мусакулов К.Т., Алдыбаев А.Ж.**
ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУАУ АРҚЫЛЫ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АЛДЫН АЛУ 52

Сенкубаев С.Т., Альбекова Е.М.	
МЕКТЕПТЕГІ ҚИЫН БАЛАЛАР МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ	55
Мусакулов К.Т., Бекишева А.Е.	
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖОҒАРҒЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАМАНДЫҚ ТАНДАУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	57
Гаврилов В.П.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ТРЕВОЖНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ.....	60
Сенкубаев С.Т., Джумабекова Ф. М.	
ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕ ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ... 65	
Молдабекова С.К., Дюсенбаева А.Б.	
КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ	67
Рақымжан Ә.Қ., Еликбаева М. К.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ҰЖЫМЫНДА АРТ -ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ	70
Жанғабыл А.С., Жагипарова К.К.	
БАЛАЛАР ҰЖЫМЫ, ОЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ.....	73
Жанабекова А.Б.	
ПРУДЕПРЕЖДЕНИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ.....	76
Сенкубаев С.Т., Жанайдарова Б.Д.	
ОҚУШЫЛАРДА ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ РӨЛІ	81
Жаргөлбай Р.Е.	
ОРГАНИЗАЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ПОДРОСТКОМ - ДЕВИАНТОМ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ.....	84
Сенкубаев С.Т., Иманғали Ф.Қ.	
ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ	86
Исмагулова А.К.	
ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДРОСТКОВ, СКЛОННЫХ К ДЕВИАНТНОМУ ПОВЕДЕНИЮ, В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ.....	89
Сенкубаев С.Т., Исмагулова Ж.Т.	
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ҮРДІСІНДЕГІ ОЙЫННЫҢ РӨЛІ	92

Сенкубаев С.Т., Исмаилова А.Ж. ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ ТӘРБИЕЛЕУ.....	95
Мусакулов К.Т., Кабакова А.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ПӘНДЕРІ БОЙЫНША САБАҚТЫ ЖОСПАРЛАУҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫ ЖОБАЛАУ	98
Сенкубаев С.Т., Қабыш Д. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ «ПЕДАГОГИКА» ОҚУЛЫҒЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР.....	100
Мусакулов К.Т., Каиржанов Ж.Б. ТҰЛҒАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ.....	103
Мусакулов К.Т., Каиржанова А.Т. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС.....	106
Сенкубаев С.Т., Калиева А.А. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ ҒЫЛЫМИ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОЛДАРЫ	109
Иманова А.Н., Каппасова М.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАРДЫ ДИАГНОСТИКАЛАУ МӘСЕЛЕСІ.	112
Сенкубаева С.С., Тулепбергенова Г.А. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰШҚЫР ОЙЛАУЫН ДАМУДА ДИДАКТИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	115
Иманова А.Н., Кеңес А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ	118
Кенжебаева А.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ЖАСЫНДАҒЫ МІНЕЗ – ҚҰЛҚЫ ҚИЫН БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ КОРРЕКЦИЯЛАУ.....	121
Сенкубаев С.Т., Кулыбекова Б.Е. ТҰЛҒА БОЙЫНДАҒЫ ЖАН КҮЙЗЕЛІСІН ЖЕҢУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	123
Рақымжан Ә.Қ., Курманғалиева Г.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ БАЛАЛАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	126
Сенкубаев С.Т., Марлен Ә.Ғ. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҒЫЛЫМИ – ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	128
Сенкубаев С.Т., Мейрамова Р.С. МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	131

Сенкубаев С.Т., Мәнібай М.С.	
ЖАСТАРДЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ БАУЛУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	134
Жанғабыл А.С., Мусаипова М.С.	
ҚАЗАҚ АҚЫНДАРЫНЫҢ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ОҚУШЫ ОЙ – ӨРІСІН ДАМЫТУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.....	136
Мусакулов К.Т., Мусетаева Г.Н	
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ КӨМЕГІМЕН БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ЖЕКЕ БАСЫН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	139
Сенкубаев С.Т., Мұқан Г.С.	
КРЕАТИВТІ ОҚУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ	142
Нурлан Булған	
БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДА КӨРКЕМДІК ТӘРБИЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	145
Нурпеисов К.С.	
ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	148
Иманова А. Н., Омарова Ж.Д.	
АКТ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	152
Сенкубаев С.Т., Онгарбаева Д.Б.	
ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЛАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЛТЖАНДЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	155
Сенкубаев С.Т., Оразова Г. К.	
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ОҚУ-ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	158
Оспанова Л.О.	
АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ӘСЕРІ	161
Жанғабыл А.С., Рахимова К.Т.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШАМАДАН АРТЫҚ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛУІ ЖӘНЕ ОДАН ШЫҒУ ЖОЛДАРЫ.....	164
Мусакулов К.Т., Риянбек Н.	
ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКЕМЕ ЖАҒДАЙЫНДА ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫЛАРДАН ШЫҚҚАН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ	167

Сенкубаев С.Т., Салтанбаева А.К.	
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСТЕРІ	170
Саулебекова Лариса	
МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАР СЕЗІМІ МЕН ЭМОЦИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	173
Сенкубаев С.Т., Хамзина С.С.	
БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ.....	175
Жанғабыл А.С., Смакова Ж.С.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	178
Рақымжан Ә.Қ., Султанова Г.К.	
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ	181
Сенкубаев С.Т., Таипова К.С.	
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰЖЫМДА АРТ-ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	184
Мусакулов К.Т., Тасмагамбетова К.С.	
МЕКТЕПТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ЕҢ КІШКЕНТАЙ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ	186
Мусакулов К.Т., Темирбекова Н.А.	
ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ЖҰМЫСЫ	189
Аубакирова А.А., Тлеубергенова К.С.	
ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМ ЛОГИКАСЫН ДАМЫТУҒА ӘСЕР ЕТУШІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР	192
Токбаев Р.К.	
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ИЗ НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ.....	195
Рақымжан Ә.Қ., Тологон З.	
ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСТАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АЙҚЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	200
Аубакирова А.А., Тулеубаева А.Б.	
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРАСТЫРУ.....	202
Жанғабыл А.С., Түгелбайқызы А.	
ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	206
Сенкубаев С.Т., Батаева Г.	
5-6 ЖАСАР БАЛАЛАРДЫ ДАМЫТУ ОРТАСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУҒА БЕЙІМДЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ.....	208

Мусакулов К.Т., Шажлиева А.О.

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫН БАСТАУЫШ ОҚУШАЛАРЫНА ҚОЛДАНУДЫҢ
ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ..... 211

Сенкубаев С.Т., Шаханова Г.Б.

ОҚУШЫЛАРҒА СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР НЕГІЗІНДЕ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІ 214

Яцкевич К.К.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ, ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА И РОДИТЕЛЕЙ ПО
ПРОФИЛАКТИКЕ НЕУСПЕВАЕМОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ .. 217

Атапина К.К., Денисенко М.К.

**ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О КОНТРОЛЕ
В ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ**

Студенты кафедры финансов и кредита специальности 38.05.01
«Экономическая безопасность»

**Кузбасский государственный технический университет имени
Т.Ф.Горбачева, г.Кемерово
krukta@mail.ru**

В течение последних трех лет нормативно-правовая база государственного контроля (надзора) и муниципального контроля претерпела довольно сильные изменения, которые в целом можно оценить положительно с точки зрения общеметодологической и системной работы: унификация видов, форм, методов контроля (надзора), определение органов, осуществляющих надзорные функции, определение уполномоченных должностных лиц, их прав, обязанностей и ответственности, введение обязанности раскрытия информации о результатах проверок, расширение гарантий прав подконтрольных субъектов и т.д. Федеральным законом «О защите прав юридических лиц и индивидуальных предпринимателей при осуществлении государственного контроля (надзора) и муниципального контроля» введен преимущественно уведомительный порядок начала предпринимательской деятельности, введено понятие «проверка», установлен порядок планирования проверочных мероприятий, существенно изменена идеология проведения внепланового контроля (надзора) субъектов предпринимательской деятельности, запрещен дублирующий контроль разными контрольно-надзорными органами в отношении одних и тех же требований, в отношении одного и того же субъекта, а также регламентированы процедуры проведения проверок (сроки их проведения, порядок оформления результатов, а также последовательное действия должностных лиц контрольно-надзорных органов), закреплены важные гарантии государственной защиты юридических лиц и индивидуальных предпринимателей.

В то же время практика осуществления контрольно-надзорной деятельности выявляет следующие проблемы.

1. Наблюдается дисбаланс при осуществлении контрольно-надзорных функций при входе на рынок товаров и при обращении такой продукции на рынке. В последние десятилетия снижается перечень подлежащих обязательной государственной регистрации веществ и продукции (впервые внедряемые в производство и ранее не использовавшиеся химические, биологические вещества и изготавливаемые на их основе препараты, потенциально опасные для человека; отдельные виды продукции, представляющие потенциальную опасность для человека; отдельные виды продукции, в том числе пищевые

продукты, впервые ввозимые на территорию Российской Федерации). Перечень же обязательных требований, которым должна соответствовать продукция при ее реализации потребителям неуклонно увеличивается (вводятся новые требования к маркировке товаров, обязательной информации на них, что так или иначе связано с качественными характеристиками продукции и ее составом). При таких условиях выявление и пресечение указанных обязательных требований становится возможным лишь в ходе мероприятий по контролю (надзору) уже находящейся в обращении продукции.

2. В практике встречаются случаи злоупотреблений со стороны подконтрольных субъектов нормами действующего законодательства в части совершения действий ведущих к невозможности проведения проверок в связи с отсутствием руководителя или иного уполномоченного представителя подконтрольного объекта при проведении проверки, а также в случае изменения наименования юридического лица и места фактического осуществления деятельности юридического лица (индивидуального предпринимателя). Анализ имеющейся судебной практики показывает, что такие факты не редки. Приведенные недобросовестные действия подконтрольных объектов могут быть расценены как административные правонарушения, ответственность за которые предусмотрена ч. 1 ст. 19.4.1 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях – «Воспрепятствование законной деятельности должностного лица органа государственного контроля (надзора), органа муниципального контроля по проведению проверок или уклонение от таких проверок, за исключением случаев, предусмотренных частью 4 статьи 14.24 и частью 9 статьи 15.29 КоАП РФ», однако эффективность запланированных мероприятий по контролю данный факт не повышает.

3. Система контрольно-надзорной деятельности не в полной мере ориентирована на предупреждение, выявление и пресечение нарушений, влекущих реальное причинение вреда, а также о наличии ресурсов для повышения эффективности контрольно-надзорной деятельности. В настоящее время Министерством экономического развития Российской Федерации разработана и представлена к обсуждению концепция проекта федерального закона «О государственном и муниципальном контроле (надзоре) в Российской Федерации». Указанным проектом концепции предлагается существенное изменение принципов, методов осуществления государственного контроля (надзора), предлагается новая модель регулирования контроля (надзора). Ключевым отличием новой модели регулирования контроля (надзора) является создание сквозного цикла прогнозирования, планирования и анализа результатов контрольно-надзорных мероприятий на основе оценки потенциальной опасности видов экономической деятельности и подконтрольных субъектов, а также оценки вероятности осуществления данных угроз. Основной идеей концепции является учет при осуществлении государственного, муниципального контроля (надзора) и в последующем при назначении наказания за выявленные нарушения характера проверяемого объекта (степень тяжести угрозы причинения вреда жизни, здоровью граждан, вреда животным,

растениям, окружающей среде, объектам культурного наследия (памятникам истории и культуры) народов Российской Федерации, безопасности государства, а также чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. В целом представленную идею стоит признать актуальной и важной для современных реалий. Вместе с тем, понятия «угроза причинения вреда» в действующем законодательстве отсутствует, в концепции его содержание так же не раскрывается. Тогда как определение содержания данной категории по нашему мнению имеет существенное значение.

На основании вышеизложенного представляется возможным сделать следующие выводы:

1. В настоящее время назрела необходимость в сбалансированной системе государственного и муниципального контроля (надзора), когда в равной степени удовлетворяются интересы граждан, государства и бизнеса и достигается общественный консенсус в отношении направлений и объема контрольно-надзорной деятельности. С целью построения указанной системы, считаем необходимым:

- на законодательном уровне конкретизировать случаи невозможности проведения проверок в связи с отсутствием руководителя или иного уполномоченного представителя подконтрольного объекта при проведении проверки, а также в случае изменения наименования юридического лица и места фактического осуществления деятельности юридического лица (индивидуального предпринимателя);

- разработать и внедрить единую для всех контролирующих органов методику определения и алгоритмы расчета штрафных санкций за допущенные правонарушения, выявляемые в ходе мероприятий по контролю (надзору) (включив, например, такие показатели как: отягчающих и смягчающих вину факторов количество и размер ранее наложенных санкций их связь с действиями нарушителя в динамике).

2. В рамках научной дискуссии, на примере обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения, предлагаем ввести в научный оборот определение «угрозы причинения вреда здоровью или жизни человека» под которым понимать объективно установленную при использовании определенной методики возможность наступления и развития патологического состояния организма человека (например, пищевого отравления), которое влечет или может повлечь (в зависимости от индивидуального состояния здоровья человека) причинение вреда его здоровью или жизни.

Список использованной литературы

1. Андреева Л.В. Государственные нужды: гражданско-правовое и бюджетное регулирование / Российская академия юридических наук: Научные труды. - Т. 1. - М.: Юрист, 2001. – С. 40-43;

2. Зеко Л.Ю. Роль государства в обеспечении свободы предпринимательской деятельности в РФ / Л.Ю. Зеко // Бизнес в законе. Москва,- 2015г. - №1. - С. 80-84

Белоусов Р.М., Касьянов А.А.

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОНТРОЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Студенты кафедры финансов и кредита специальности 38.05.01
«Экономическая безопасность»

**Кузбасский государственный технический университет имени
Т.Ф.Горбачева, г.Кемерово
krukta@mail.ru**

Банковская деятельность является одной из наиболее важных, регулируемых государством сфер деятельности. Это обусловлено тем, что в процессе работы коммерческого банка затрагиваются имущественные интересы широкого круга юридических и физических лиц. Стабильность банковской системы имеет основополагающее значение для экономики страны, именно поэтому кредитные организации подвержены регулированию со стороны государственных органов в большей степени, чем какие-либо другие хозяйствующие субъекты.

Согласно федеральному закону «О центральном банке», «Банк России является органом банковского регулирования и надзора» для поддержания стабильности банковской системы и защиты интересов вкладчиков и кредиторов. То есть банковское регулирование и надзор осуществляет Банк России.

Основными нормативными документами, законодательно устанавливающими правила организации внутреннего контроля, являются Федеральный Закон «О банках и банковской деятельности» № 395-1-ФЗ от 02.12.1990 г. и Положение ЦБ РФ №242-П от 16.12.2003 г. «Об организации внутреннего контроля в кредитных организациях и банковских группах».

На сегодняшний день система контроля за деятельностью коммерческого банка в общем виде осуществляется на трех уровнях.

Первый уровень – контроль, проводимый ежедневно в каждом операционном или региональном подразделении, включает проверку операций и их надежный учет, предварительный контроль распоряжений по расходам и контроль их исполнения, регулярную сверку сальдо счетов и регулярное составление отчетов, сохранение носителей и проводок.

Второй уровень – контроль, чаще всего осуществляющийся внутренним аудитором или ревизором, задачей которого является проверка эффективности организации внутреннего контроля, безопасности и контроль исполнения сотрудниками и менеджерами банка своих должностных обязанностей.

Третий уровень – контроль, осуществляющийся внешними аудиторами и инспекторами Банка России.

Контроль за кредитной организацией осуществляется извне ЦБ РФ и внешними аудиторами, а изнутри – при помощи внутренних подразделений. Ключевым моментом в организации внутреннего контроля является создание и утверждение качественных внутренних документов.

Основная задача при подготовке внутренних нормативных документов – повышение управляемости и контролируемости организационных процессов кредитной организации. Это позволит избежать невыполнения требований регулирующих органов, а также неправильных, недопустимых действий со стороны сотрудников кредитной организации. Четкое следование внутренним нормативным документам должно стать одним из условий успешной работы, поскольку они разрабатываются в каждой кредитной организации самостоятельно, утверждаются в установленном порядке их руководителями и обязательны для исполнения всеми сотрудниками.

Внутренние документы по вопросам внутреннего контроля должны быть взаимосвязаны между собой и соответствовать уставу кредитной организации.

Также необходимо затронуть проблему актуализации внутренних нормативных документов. Достаточно часто кредитные организации не обновляют документы в связи с изменением, например, наименования или организационной структуры, или же обновленные документ своевременно не доводятся до сведения филиалов, что может свидетельствовать о формальном подходе к осуществлению внутреннего контроля.

Внутренний контроль – деятельность, осуществляемая кредитной организацией (ее органами управления, подразделениями и служащими) и направленная на достижение определенных целей.

Исходя из этих целей, внутренний контроль банка может быть охарактеризован как система методов, принятых кредитной организацией для защиты своих активов, соблюдения управленческой политики, проверки достоверности бухгалтерской и финансовой отчетности и обеспечения эффективности работы. Внутренний контроль – постоянно осуществляемый на всех уровнях банковской деятельности процесс, реализуемый не только специальными контрольными службами банка, но и всеми другими подразделениями, его менеджерами и рядовыми сотрудниками.

Внутренний контроль как процесс можно представить в виде взаимосвязанных элементов.

Внутренний контроль должны осуществлять следующие организационные единицы:

- органы управления кредитной организацией;
- ревизионная комиссия (ревизор);
- главный бухгалтер (его заместители) кредитной организации;
- руководитель (его заместители) и главный бухгалтер (его заместители) филиала кредитной организации;
- подразделения и служащие, осуществляющие внутренний контроль в соответствии с полномочиями, определяемыми внутренними документами кредитной организации, включая службу внутреннего контроля (далее СВК), ответственного сотрудника (структурное подразделение) по противодействию

легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма и иные структурные подразделения.

Основное требование, предъявляемое к внутреннему контролю – системность, характеризующая всеобъемлющий характер его проведения на организационном и функциональном уровнях. Система внутреннего контроля призвана сократить банковские риски и обеспечить для руководства банка, акционеров и клиентов поток надежной информации о деятельности банка.

Можно предложить 5 групп возможных ошибок в организации внутреннего контроля.

1. Отсутствие надлежащего управленческого контроля и системы подотчетности, неумение сформировать высокую культуру контроля в банке.

Во многих случаях крупные убытки оказываются следствием невнимания и пренебрежения со стороны руководства (собственников и менеджмента) банка к вопросам формирования и поддержания в актуальном состоянии системы контроля, недостаточного руководства процессами и слабого контроля, отсутствия четкой системы управленческой подотчетности, базирующейся на продуманном и ясном разграничении круга задач и ответственности. О недостатках управленческого контроля, выявленных сотрудниками операционных служб, внутреннего аудита или других органов контроля, необходимо своевременно сообщать должностным лицам соответствующего уровня управления, а по выявленным недостаткам – безотлагательно принимать меры.

2. Недостаточно эффективное выявление и оценка рисков, особенно по некоторым видам балансовых и забалансовых операций банка.

Многие банки не выявляют и не оценивают риски, связанные с новыми банковскими продуктами, или же системы оценки рисков не обновляются, несмотря на значительные условия изменения банковской деятельности. Так, например, системы контроля, вполне подходящие для традиционных или простых банковских продуктов, неэффективны в отношении нетрадиционных или более сложных продуктов. Органы надзора должны требовать, чтобы все банки независимо от размеров их капитала поддерживали эффективную систему мер по осуществлению внутреннего контроля в соответствии с характером, сложностью и степенью рисков, присущих банковской деятельности, отражаемой на балансовых и внебалансовых счетах, а так же с учетом изменений в банковской среде и условиях функционирования банков.

3. Отсутствие или слабость ключевых контрольных структур и видов контрольной деятельности, таких, как разделение обязанностей, санкционирование операций, выверка счетов, перекрестные проверки, проверки операционной деятельности. Отсутствие разделения полномочий сыграло особенно существенную роль в случаях получения банками значительных убытков.

4. Неудовлетворительный обмен информацией между различными уровнями руководства в банке, особенно при передаче сообщений о возникших (или обострившихся) проблемах на верхний уровень управления.

Документы, фиксирующие политику банка и его внутренние процедуры, могут быть эффективны лишь в том случае, если они доведены до сотрудников, участвующих в данной деятельности. Между тем некоторые убытки в банках вызваны тем, что соответствующие сотрудники не знали и не понимали политики руководства банка. В некоторых случаях сведения о нарушениях, которые должны быть переданы вышестоящему руководству, не доводились до сведения собственников или менеджмента до тех пор, пока проблемы не вырастали до угрожающих размеров. В других случаях информация, содержащаяся в отчетах для руководства банка, была неполной или неточной, создавая видимость благополучного положения дел.

5. Неадекватный или неэффективный аудит (мониторинг) устранения недостатков. Во многих случаях недостаточно строгие аудиторские проверки не смогли выявить и указать на недостатки внутреннего контроля, обычно присущие проблемным банкам. В других случаях отсутствовал механизм, обеспечивающий исправление недостатков силами руководства кредитной организации.

Указанные типичные и иные недостатки внутреннего контроля должны выявлять специализированные подразделения банка посредством регулярного мониторинга действенности внутреннего контроля. Подразделениями, которые должны обеспечить функционирование полноценной системы внутреннего контроля в банке, могут быть службы внутреннего контроля, служба внутреннего аудита, либо независимый орган Комитет по аудиту.

Ближайшие задачи для улучшения эффективности работы кредитной организации, - это дальнейшее формирование и укрепление системы внутреннего контроля путём реализации намеченной стратегии, постоянное повышение профессионального уровня контролеров и поддержание деловых контактов с внешним аудитом.

Список использованной литературы

1. Положение Банка России от 16 декабря 2003 г. N 242-П «Об организации внутреннего контроля в кредитных организациях и банковских группах» (с изменениями от 24 апреля 2014 г. N 3241-У);
2. Арсланбеков-Фёдоров А.А. Система внутреннего контроля коммерческого банка М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2016;
3. Копытова, А. И. Банки и банковское дело : учеб. пособие / А. И. Копытова; ГОУ ВПО «Томский государственный педагогический университет». – Томск : Изд-во ТГПУ, 2017;
4. Тихомиров А.Ю. О системе внутреннего контроля в банках // Деньги и кредит.-2016;
5. Суйц В.П., Чая Г.В. Международные стандарты финансовой отчетности. М., 2017.

Блащук М.С., Бородина А.С.

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ В РОССИИ

Студенты кафедры финансов и кредита специальности 38.05.01

«Экономическая безопасность»

Кузбасский государственный технический университет имени

Т.Ф.Горбачева, г.Кемерово

krukta@mail.ru

Одним из факторов, отрицательно влияющим на имидж таможенной службы Российской Федерации, дестабилизирующим экономику Российской Федерации и перспективы расширения экономического сотрудничества с развитыми странами, является наличие коррупционных проявлений в таможенных органах

Очевидно, что идеология формирования доходной части федерального бюджета должна быть не только оптимизирована в соответствии с новыми реалиями, но и направлена на обеспечение экономической безопасности страны, усиление борьбы с преступлениями и административными правонарушениями, отнесенными законодательством Российской Федерации к компетенции таможенных органов, на борьбу с коррупцией и международным терроризмом, незаконным оборотом объектов интеллектуальной собственности, наркотических средств, психотропных веществ, оружия и боеприпасов, культурных ценностей и иных предметов, перемещаемых через таможенную границу Таможенного союза и (или) через государственную границу Российской Федерации.

Выявление, пресечение и предупреждение преступлений коррупционной направленности, преступлений против интересов службы в таможенных органах, совершенных должностными лицами при исполнении должностных обязанностей, а также преступлений, направленных на вовлечение должностных лиц в преступную деятельность, остаются важнейшими направлениями работы Федеральной таможенной службы. Среди основных причин коррупционных проявлений остается недостаточный уровень заработной платы и других социальных гарантий должностных лиц таможенных органов.

Упрощение таможенных формальностей при перемещении товаров через таможенную границу Таможенного союза и сокращение времени на проведение таможенных операций требуют адекватных мер по развитию и совершенствованию таможенного контроля после выпуска. До сих пор таможенные проверки проводятся точно и по информации, полученной из других государственных контролирующих и правоохранительных органов, на основании поступивших жалоб, а также результатов собственной аналитической работы, не способствуя тем самым реализации системного подхода к организации проверочных мероприятий.

Несмотря на комплексный подход и значительный объем реализованных мероприятий, остаются актуальными проблемы недостоверного декларирования товаров, занижения таможенной стоимости, правильности классификации и обоснованности предоставления таможенных льгот и преференций, в том числе в рамках применения системы управления рисками.

В недостаточной мере реализуются мероприятия проверочной деятельности, направленные на пресечение и профилактику правонарушений в отношении товаров, ввозимых для промышленной сборки автотранспортных средств, проверки уполномоченных экономических операторов, а также участников внешнеэкономической деятельности, отнесенных к низкой категории риска. Сокращение сроков и упрощение таможенного контроля при декларировании и выпуске товаров потребует активизации проверочной деятельности в отношении товаров, перемещаемых участниками внешнеэкономической деятельности, отнесенными к категории низкого риска нарушения таможенного законодательства.

Одна из ключевых проблем формирования кадровой политики таможенной службы заключается в том, что кадровый потенциал системы таможенной службы используется не в полной мере, что, в первую очередь определяется незначительным вниманием, уделяемым анализу сложившейся кадровой ситуации и эффективности использования кадрового потенциала. На сегодняшний день одной из наиболее существенных проблем управления кадровым потенциалом таможенной службы является низкий уровень организации трудовой деятельности государственных служащих и нерациональность в использовании их потенциала. Данные проблемы в первую очередь связаны с наличием несовершенств в организационной структуре таможенной службы и неэффективным использованием современных методов и технологий организации трудовой деятельности государственных служащих.

Список использованной литературы

1. Дробот, Е. В. Особенности международного сотрудничества России в области таможенного дела / Е. В. Дробот // Международные отношения. – 2017. – № 18. – С. 23 – 30.
2. Новый Таможенный кодекс ЕАЭС вступил в силу – URL: https://www.tvr.by/news/ekonomika/novyuy_tamozhennyu_kodeks_eaes_vstupil_v_silu/ (дата обращения: 25.01.2021)
3. Красавина, Л. Н. Современное состояние и перспективы экономической интеграции на евразийском пространстве / Л. Н. Красавина // Эдитус. – 2015. – С. 29.
4. О Стратегии национальной безопасности №683 от 31 декабря 2016 года. – 2016. – URL: <http://www.rg.ru> / (дата обращения: 27.11.2021).

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Нұрланұлы Бекболат

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАЛАУДАН БОСАТУ ТҮСІНІГІ МЕН МІНДЕТТЕРІ

7M04208 «Құқықтың өзекті мәселелері» Білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.

Қылмыстық жауапкершіліктен босату кінәліні жасаған қылмыстан кейінгі барлық құқықтық салдардан босатуды білдіреді. Алайда қылмыстық жауапкершіліктен босату адамды кінәсіз деп тануды білдірмейді, өйткені жасалған әрекет үшін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктен, сондай-ақ әкімшілік тәртіптік немесе қоғамдық жазадан босатылмайды. Қылмыстық жауапкершіліктен босату тек қылмыс жасаған адамға ғана қолданылады.

Сондықтан да, егер адамның әрекетінде қылмыс белгілері жоқ болса, онда мұндай адам қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Қылмыстық жауапкершіліктен босатуды сот, прокурор, тергеуші, анықтау органының қызметкері қолдана алады.

Жәбірленушімен татуласуына байланысты қылмыстық жауапкершіліктен босату. Мұндай босатуға егер айыпты адам:

1. бірінші рет қылмыс жасаса;
2. жасалған қылмыс кішігірім немесе орташа ауыр санатқа жатқызылса;
3. жәбірленушімен татуласса, ол жәбірленушінің тиісті іс жүргізу нысанында айыпты адамға деген талабынан бас тартуынан көрінеді;
4. жәбірленушіге келтірілген зиянның есесін толтырған жағдайда жол берілуі мүмкін.

Қылмыстық жауапқа тартудың ескіру мерзімі деп қылмыс жасаған күннен бастап, сот үкімі заңды күшіне енген кезге дейінгі мерзімді айтады, содан кейін заңда көзделген шартты жағдайларда қылмыстық жауапкершілік жоққа шығарылады. Мұндай босату қылмыс жасалған күннен бастап мынадай мерзімдер өткен жағдайда жүзеге асады:

- онша ауыр емес қылмыс жасалғаннан кейін екі жыл;
- орташа ауырлықтағы қылмыс жасалғаннан кейін бес жыл;
- ауыр қылмыс жасалғаннан кейін он жыл;
- аса ауыр қылмыс жасалғаннан кейін он бес жыл.

Қылмыстық заңда жазаны өтеуден мерзімінен бұрын - шартты түрде босату көзделген. Жаза тағайындалған адам жазаны өтеу мерзімі біткенге дейін түзелуі мүмкін, сондықтан жазаны әрі қарай орындау мақсатсыз және қажетсіз болып қалады. Осыған байланысты қылмыстық заңда жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату институты көзделген, ол бірқатар шартты жағдайлар болғанда адамды жазаны өтеуден одан әрі босатудан көрінеді.

Барлық жаза үшін мерзімінен бұрын — шартты түрде босатуға жол берілмейді, тек түзеу жұмыстары, әскери қызмет бойынша шектеу, бас бостандығын шектеу, тәртіптік әскери бөлімде ұстау немесе бас бостандығынан айыру сияқты жазаларға ғана таралады. Өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жүрген адам, егер сот бұл жазаны одан әрі өтеуді қажет етпейді деп таныса және кемінде жиырма бес жыл бас бостандығынан айыруды іс жүзінде өтесе, мерзімінен бұрын — шартты түрде босатылуы мүмкін.

Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын — шартты түрде босату шартсыз емес, өйткені жазаның өтелмеген бөлігінде, сотталушы сот жүктеген талаптарды орындауға міндетті.

Сотталушының сот тағайындаған жазаның белгілі бір бөлігін өтеуі жазадан мерзімінен бұрын шартты түрде босатудың міндетті белгісі болып табылады [1,б.89].

Егер айыпты өзіне жүктелген міндеттерді орындамаса шартты түрде мерзімінен бұрын жазадан босату алынып тасталады. Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босатуды алып тастау дегеніміз — сотталушының жазаның өтелмей қалған бөлігін одан әрі өтеуі үшін жаза өтейтін жерге қайтарылуын білдіреді.

Мерзімінен бұрын шартты түрде босатумен қатар Қылмыстық кодексте басқа да жазадан босатудың түрлері қарастырылған, олар:

- жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түріне ауыстыру;
- ауруға шалдығуына байланысты жазадан босату;
- жүкті әйелдердің және жас балалары бар әйелдердің жазасын өтеуін кейінге қалдыру, төтенше мән-жайлардың салдарынан жазадан босату мән жазаны өтеуді кейінге қалдыру;
- айыптау үкімінің ескіру мерзімінің өтуіне байланысты жазаны өтеуден босату.

Қылмыстық жауаптылық әдетте жаза арқылы жүзеге асырылады. Бірақ та кейбір жағдайларда қылмыспен күрес жаза қолданбай-ақ жүргізіле беруі мүмкін. Қылмыспен күрес практикасында қылмыстық жауаптылық пен жазадан босату институттары мейлінше кең таралған. Аталған институттарды қолдану негіздері босату түріне байланысты әрқилы болғанымен, жасалған іс әрекеттің құқықтық сипаты өзгеріссіз қалады. Яғни ол іс-әрекет қылмыстық сипатта болады.

Қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық-құқықтық мәжбүрлеуді біртіндеп жеңілдетумен азайту тенденциясын бейнелейді. Барлық жауаптылықтан босату түрлері әр жағдайда индивидуалды, тұлғаның жеке қасиеттерін терең талдау нәтижесінде және осы тұлғаның қылмыстық жаза шарасын қолданбай түзелуі мүмкін деп танылған жағдайда ғана қолданылуы тиіс. Өзінің мазмұны бойынша қылмыстық жауаптылықтан босату тек жазаны өтеуден босатуды ғана емес, сонымен бірге жазалау шараларын белгілеуден де босатуды білдіреді.

Қылмыстық жауаптылықтан босату - ескіру мерзімінің өтуіне байланысты жазадан босатудан басқа жағдайларда, тиісті органның құқығы

болып табылады. Ал, ескіру мерзімінің өтуіне байланысты жауаптылықтан босату бұл органдар үшін міндетті болады.

Қылмыстық жазадан босату - бұл кінәлі адамды жазаның құрамдас бөліктері болып табылатын белгілі бір құқықтарын шектеумен құқықтарынан айырудан босату. Аталған институтты қолдануға сот тағайындаған жазаны орындаудың тиімсіздігі немесе жазаны атқаруға мүмкіндік болмауы негіз болады. Кейде қылмыстық жазадан босатуды қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың бір формасы ретінде түсініп оны қылмыстық жауаптылықтан босатудың құрамдас бөлігі ретінде құрастырып қате тұжырым жасайды.

Ал іс жүзінде, жазаны өтеуден босату - дербес қылмыстық-құқықтық институт болып табылады. Бұлар өзара мазмұны, негіздері, заңдық салдарлары және қолданудың процессуалдық тәртібіне байланысты ерекшеленеді. Мысалы, қылмыстық жазадан босату тек онша ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыстар үшін ғана емес одан да кең шеңберде қолданылады. Ал қылмыстық жауаптылықтан босату тек үлкен қауіп тудырмайтын онша ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыс жасаған адамдар үшін ғана қолданылады. Жазаны өтеуден тек сот қана босата алады, ал қылмыстық жауаптылықтан босатуды тергеуші, прокурор, анықтау органы жүзеге асыра алады. Сондай-ақ, қылмысты адам жазаны өтеуден босатылғанымен қылмыстық жауаптылықтан босатылмайды. Ал қылмыстық жауаптылық жаза қолданусыз жүзеге асырылуы мүмкін [2,б.31-33].

Соттың заңды күшіне енген үкімі немесе қаулысы, сондай-ақ рақымшылық немесе кешірім жасау актісі жазаны атқару негіздемесі болып табылады.

- Қылмыстық құқық бойынша қылмыстық жаза, жасалған қылмыстар үшін қолданылады және мынадай мақсаттарға жетуді көздейді:

- әлеуметтік адалдықты қалпына келтіру;
- сотталған адамдарды еңбекке адал қарау рухында түзету;
- заңдарды нақты орындау; жалпылама өмір сүру тәртібін силау;
- сотталған және басқа адамдармен жаңа қылмыстар жасаудың алдын алу.

Жазаны өтеуден босатудың негіздері мыналар болып табылады:

- сот үкімі бойынша тағайындалған жаза мерзімін өтеу;
- іс бойынша ақтау үкімі шығарылған немесе іс жүргізудің қысқартылуына байланысты сот үкімі күшінің жойылуы;
- жазаны өтеуден шартты-мерзімінен бұрын босату;
- жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жұмсақ түрімен ауыстыру;
- кешірім жасау немесе рақымшылық жасау;
- денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті органмен келісім бойынша қылмыстық-атқару қызметі саласындағы уәкілетті орган бекітетін тізбеде көзделген, сотталған адамның мүгедектігі немесе сырқаты;
- заңда көзделген өзге де негіздер.

Сотталған заңда белгіленген жаза мерзімінің бір бөлігін өтеген кезде жазаны орындайтын орган бес күн мерзімде жазбаша түрде сотталғанға жазаны

өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату туралы мәселені қарау немесе жазаның өтелмеген бөлігін жазалаудың неғұрлым жұмсақ түрімен ауыстыру үшін сотқа өтініш беру құқығының туындағаны туралы хабарлауға міндетті.

Кешірім жасауға ұсынылатын сотталушы жөнінде жазаны атқарушы мекеме немесе орган Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен тиісті өтініш енгізеді.

Сотталғанның жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату туралы, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жұмсақ түрімен ауыстыру туралы және кешірім жасау туралы өтінішіне жазаны орындайтын орган оның жазасын өтеу кезіндегі жеке басын, мінез-құлқын, еңбек пен оқуға қатынасын сипаттайтын деректерді қоса береді.

Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдардың міндеттері:

- тұрғылықты жеріндегі ішкі істер органдарында белгіленген тәртіппен тіркеуден өтуге;

- ішкі істер органдары белгілеген уақытта тұрғылықты жерінен кетпеуге;

- ішкі істер органдарын жазбаша хабардар етпей тұрғылықты жерін, жұмыс және оқу орнын ауыстырмауға;

- жұмыстан және оқудан бос уақытта ішкі істер органдары белгілеген жерлерге бармауға;

- ішкі істер органдарының жазбаша рұқсатынсыз басқа жерлерге шықпауға;

- жәбірленушінің денсаулығына, мүлкіне келтірген залалды немесе мемлекетке келтірген материалдық залалды өтеу жөнінде шаралар қолдануға;

- ішкі істер органдарының талабы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның жүріс-тұрысын бақылауды жүзеге асыруға қажетті түсініктер мен өзге де құжаттарды беруге;

- ішкі істер органдарына шақырту бойынша келуге міндетті. Дәлелді себептерсіз келмеген кезде, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адам күштеп әкелінуі мүмкін;

- тұрғылықты жеріндегі салық органына Қазақстан Республикасының салық заңнамасында белгіленген тәртіппен кірістері және салық салу объектісі болып табылатын және Қазақстан Республикасының аумағында да және одан тыс жерлерде орналасқан мүлкі туралы декларация тапсыруға міндетті. Көрсетілген декларация жазаның қалған өтелмеген бөлігі өткенге дейін тапсырылады.

Бұл ретте, аталған тұлғалар ішкі істер органына салық органының декларацияны алғаны туралы анықтамасын тапсырады.

Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамға сот оның түзелуіне септігін тигізетін басқа да міндеттерді орындауды:

- алкогольизмге салынуудан, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан емделу курсынан өтуді;

- жыныс жолдары арқылы жұғатын аурулардан емделу курсынан өтуді;

- отбасын материалдық қолдауды жүзеге асыруды жүктей алады.

Мемлекет өзінің әлуметтік мақсаттарына жету қызметінде алдына қоятын қоғамдар және оның саясаттық және биліктік құрылымдары қағидаларды, стратегияны әртүрлі міндет-мақсатты шешудің мысалдары мен негізгі бағыттарды көрсететін белгілі бір саясатқа сүйенеді. Ол міндет-мақсаттардың бірі қылмыстық жаза болып табылады. Қылмыс жасағаны үшін алдына тағылған қалмыстық жаза өзіне сай ұйымдастыруды қажет етеді. Дегенмен, жазаны орындау процесі өтеп жүргенін түзелуі мағыналы мүмкіндігін қамтитындай ұйымдастырылуы керек [3,б.66].

Қылмыстық жазаны орындау бағытындағы саясат туралы айта отырып, оның қылмыстық саясатпен тығыз байланыста екенін айта кету қажет, өйткені ол содан бөлініп, көп жоспарлы көріністе қамтиды. Шартты саясат қылмыстылықпен күресудің әр түрлі нысандарын қамтиды және өзі әлеуметтік саясаттың бір бағытын жүзеге асырады. Қылмыстық саясат қылмыстылықпен күресудің негізгі бағыттарын, нормалар, әдістер, мақсаттар және бұл күресті жүргізетін мемлекеторғандарын ұстауды анықтайды. Ол қылмыстық заңнамалардың мағынасын анықтайды, бастысы қылмыстық жауапкершілік сұрақтарды шешеу, оның негіздерін, жауапкершіліктің дифференциясын және индивидуализациясын, криминализациясы мен декриминализациясын, мақсаттарын белгілейді, қылмыстық жазаның жүйесі мен түрлерін, олардың жазадан босаудың мүмкіндігі мен негіздерін анықтайды.

Қылмыстық жазаны орындау саласында мемлекеттің саясаты мемлекеттің қызметтік бағыттарын және стратегияны, мақсаттары мен қағидаларын, оның қылмыстық жазаны орындау саласындағы негізгі нысандары мен әдістерін белгілейді.

Қылмыстық жазаны орындау заңда тек қолданылуы мүмкін жазалардың тізімін ғана емес сонымен қатар жазаның мақсаттарын, оны ұстаудың және де жазаны орындау процесінің өзін бекітуді қажет етеді. Саясаттың талаптары Қазақстан Республикасының Конституциясында көрсетілген негізгі қағидаларды қызметтің бағыттарын, қылмыстық жазаны орындау саласындағы мемлекет стратегиясын көп көлемде қамтамасыз етуден және де жазаны орындау кезінде сотталғандармен қарым-қатынас ережесін, сотталғандардың түзелуіне ғылыми-негізделген нормаларды және әдістерді қолдануды қамтамасыз етуден туындайды [4,б.72-74].

Өзінің мәні бойынша, құқықтық норма екі жақты ұсынушы-міндеттеуші мінездемені қамтиды. Егер құқық нормасы құқық қатынысы субъектілерінің біреуіне жүретін болса, субъектілік құқық ал басқа субъектіде сай міндеттер пайда болады. Мысалы бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жүрген сотталушы өзінің туыстарымен ұзақ немесе қысқа кездесулерге құқысы бар. Басқа жақтан түзеу мекемесінің әкімшілігі 1998 жылы 23 мамырда Қазақстан Республикасының 17 «Түзеу мекемелеріндегі ішкі тәртіп ережесінің» талаптарына сай тек сотталғандарға бұл құқықтарын жүзеге асыруын ұсыну ғана емес, яғни кездесуге рұқсат беру, бірақ сай көлемде қысқа және ұзақ уақытқа болатын кездесу бөлмесін дайындау.

Басқа жақтан сотталған жазаны өтеу режимінің барлық талаптарын орындауға міндетті. Оған объектілерді қорғау миниясын немесе түзеу мекемесінің аумақтық шектеулерді бұзуға, мүліктік емес басқа пайдакүнемдік мақсатты қанағаттандырумен кир ойнау және тағы басқа ойындар ойнауға тиым салынады. Бұл жағдайда әкімшіліктің міндеті және құқығы болып осындай бұзушылықтың алдын алу үшін сай шараларды қолдыану болып табылады.

Мадақтайтын нормалар - қылмыстық-атқару құқығыында сотталғандардың құқықтық әрекеттерін бағалауға бағытталған. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексінің 109 бабы бас бостандығынан айыруға кесілген сотталғандарға қолданылатын мадақтау шаралары:

- жақсы мінез-құлық үшін еңбекке, оқуға адал қарағаны үшін, өзін-өзі қызмет ететін ұйымдардағы жұмыстарға және тәрбиелік шараларға белсенді қатынасқан сотталғандарға келесі марапаттау шарааларыы қолданыылуыы мүмкін;

- алғыс жариялау;
- сыйлықтармен марапаттау;
- сыйақы беру;
- қосымша посылка немесе передачалар алуға рұқсат;
- қосымша телефон арқылы сөйлесуге рұқсат алуға;
- қосымша бір айлық, есептік көрсеткіш көлемінде азық-түлік және мереке күндері бірінші жағдайда қажет болатын құралдарды сатып алу үшін рұқсат;
- алдында тағылған қудалауды қысқа мерзімде алып тастау [5, б.18-22].

Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексінің 109 бап 4 бөлімі өзінің түзелгенін көрсеткен сотталғандарға жазаны өтеуден шартты-мерзімінен бұрын босату ұсынылуы және өтелмеген жаза түрін жеңіл жаза түрімен ауыстырылуы мүмкін. Бұл құқық нормаларының ерекшелігі болып, олар бұл бағыттағы лауазымды тұлғалардың құқықтарын бекітіп отырады, бірақ олардың міндеттерін емес сондықтан сотталғандар оларды марапаттауды талап ете алмайды.

ҚР Қылмыстық кодексінің 38-бап 2-бөлімі жаза әлеуметтік әділеттілікті орнату, сотталғандардың түзелуі, сотталғандармен және басқа тұлғалармен жаңа қылмыстар жасатпау мақсатында қолданылады.

Жаза күштік зардап келтіру немесе адамгершілік ар-намысты түсіретін мақсат құрмайды. Осының күшімен қылмыстық жазаны орындау заңда көрсетілгеннен басқа мақсаттар қамтымайды, ал жазаны орындау процесі ҚР Конституциясында көрсетіліп кеткен белгілі көлемнен шықпауы тиіс.

Қылмыстық жаза мақсаттарына қол жету үшін заңның кері әсерлерін ескерту жазаны орындау кезінде дифференциация және индивидуализация қағидасын қолдануды қарастырады, және сот оны жасаған қылмысының ауырлығына, алдыңғы соттылығына, қылмыстық қызметіне, сотталғандардың мінез-құлқына байланысты әртүрлі сотталғандар категорияларын белгілі бір мазмұнға жинақтайды.

Жазасын өтеу уақытындағы сотталғанның мінез-құлқына оның түзелу сатысына, қоғамдық жұмыстарға қатысуына байланысты әрбір сотталған жеке бағаланады және заң жазаны өтеуден қысқа мерзімде босату немесе ұстау жағдайы жақсартылған жерге ауыстыру жағдайын қарастырады.

Жазаны сотталғандарға ықпалы біріктіру қағидасы ҚР Қылмыстық-атқару кодексінің сотталғандардың түзелуіне негізгі ережесін жүзеге асыру құралдары туралы 7-бап және жаза түріне, мінездемесіне, қоғамдық қауіптілік сатысына, кінәнің нысанына және жасалған қылмыстардың ниеттеріне, жеке тұлғасына және сотталғанның тәртібіне байланысты қолданылады [16,б.68-70].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гомьен Д., Харрис Д., Звек Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: Право и практика. М.: Изд. МНИМП, 1998. – 150 с.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, [№ 419-V](#) Алматы: «Жеті жарғы», 2016. – 310 бет.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процессуалдық кодексі, [№ 214-V](#)// Алматы: «Жеті жарғы», 2016. – 295 бет.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық атқару кодексі // Алматы: Жеті Жарғы, 2014. - 312 б.
5. Мами К.А. Проблемы усиления гарантий прав участников уголовного процесса // Проблемы усиления гарантий прав участников уголовного процесса: Материалы междунар.научно-практ.конф. – Алматы: Фирма Киік, 2013. – 122 с.

Тасыбек Ұ.А.

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫС ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУДЫҢ СОТ ТӘЖІРИБЕСІ

7M04208 «Құқықтың өзекті мәселелері» Білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.

Алаяқтық фактілері бойынша қылмыстық істер жалпы сотта қаралатын барлық қылмыстық істердің маңызды бөлігі болып табылады. ҚР ІІМ Тергеу департаменті бастығының міндетін атқарушы Қайрат Нұрмағамбетовтың айтуынша, елімізде алаяқтық ұрлықтан кейін екінші орында тұр. 2020 жылдың соңғы 8 айында 19 278 алаяқтық фактісі тіркелді [1].

Осы күнге дейін 5 592 қылмыстық іс сотқа жіберілді. Статистика бойынша, сегіз ай ішінде заңды тұлғаларға қатысты 167 алаяқтық фактісі тіркелген. Өткен жылы бұл көрсеткіш 61 фактіге тең болды. Оның 31-і сотқа жіберілді, 29-і қысқартылды. Жалпы шығын 4,4 млрд. теңгені құрады. 3,3 млрд. теңге қайтарылды [2].

Оның айтуынша, зардап шеккендердің көпшілігі тиісті құжаттарды тексермейді немесе өзінің салғырттығынан алданған күйінде қалады.

ҚК 177-бабының диспозициясына сәйкес алаяқтық жасаудың әдіс-тәсілдері алдау және сенімге қиянат жасау арқылы сипатталады.

Бұл ретте қылмыстық қол сұғушылық объектілері көбінесе ақша қаражаты мен ұялы телефондар болып табылады, олар қарастырылып отырған кезеңдерде 80% - дан астам жағдайда болған.

Алаяқтық әрекеттерді жасау тәсілдері алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Қылмыскерлер ескі ақшаны жаңасына ауыстырғысы келетіндерін айтып, ақша қаражатын ұрлайды, қоңырау шалу сылтауымен, - ұялы телефондарды ұрлайды, онымен қоса жылжымайтын мүлікке құжаттарды қолдан жасау арқылы аталған мүлікке билік етеді.

Тәжірибеде қылмыскерлердің жәбірленушілерге қоңырау шалып, құқық қорғау органдарының қызметкері ретін танысып, олардың туысы қылмыс жасады деген күдік бойынша полицияға жеткізілгендігін және мәселенің оң шешімі үшін көрсетілген соманы ұялы телефонның белгілі бір нөміріне аудару немесе үшінші тұлғаларға беру жолымен ақшалай сыйақыны талап ету сияқты жағдайлар кеңінен таралған.

Мысалы, 05.01.2020 жылы Алматы облысы Қарасай АПБ-нің Каменский ПБ-не Ш. Т. Галиев өтінішпен жүгінген болатын. Өтінішке сәйкес, 05.01.2014 жылы белгісіз тұлға оның үй телефонына қоңырау шалып, оның ұлының ұсталғанын айтып, алдау әдісімен ұлын босату үшін ақша қаражатын иеленгісі келген.

Осы фактіге байланысты 05.01.2020 ж. ҚР ҚК 177-бабы 1-бөлігі бойынша №14195303100025 қылмыстық іс қозғалды [3].

Мұндай мысалдар республиканың әрбір өңірінде бар және олар құқық қорғау органдарының тиісті алдын алу жұмысының жоқтығын объективті түрде куәландырады.

Құқық қорғау органдарының тиісті алдын алу шараларын қолданбауы нәтижесінде аталған санаттағы қылмыстардың орын алуы жалғасуда және сол тәсілдермен және әдістермен жасалады.

Қылмыстық істердің фабуласын зерделеу алаяқтық жасаудың бірнеше негізгі тәсілдерін бөліп көрсетуге болатынын көрсетті:

- қайтару мақсатынсыз қарызға ақша алу;
- қоңырау шалу сылтауымен ұялы телефонды ұрлау;
- жалған пәтерді жалға беру;
- жалған банктік кредиттерді ресімдеу;
- жер учаскелерін сату;
- ипотеканы ресімдеу;
- жұмысқа орналастыру;
- шарттық міндеттемелерді орындау мақсатынсыз жасау.

Осы санаттағы қылмыстарды талдау көрсеткендей, алаяқтар, әдетте, 20-40 жастағы ерлер, коммуникабельді, құрбандармен оңай байланыста түсетін және сенімге кіретін тұлғалар болып табылады.

Бұл ретте түрлі қызмет көрсету саласындағы қылмыстардың басым бөлігі (ипотека, жер учаскелерін сату, қарыз беру шарттары) бұрын таныс адамдар арасындағы сенімді қарым-қатынастарға байланысты болады. Бұл ретте алаяқтар жәбірленушілердің пайдасына белгілі бір іс-әрекеттер жасауға мүмкіндігі бар адамдар ретінде өздерін таныстырады, осылайша азаматтар алдауға оңай ұшырап, өз ақшалары мен мүлкін қылмыскерлерге сеніп тапсырады.

Мысалы, С. Тыржановтың жақын туысы К. Бермағамбетоваға қатысты шара қолдану туралы арызы бойынша ҚР ҚК-нің 177-бабы 1-бөлігі бойынша қозғалған №14711103102130 қылмыстық істі қарастыруға болады. Арызға сәйкес К.Бермағамбетова жер учаскесін беруге уәде беріп, ақшалай қаражат алған [3].

Бұл ретте осы санаттағы қылмыстардың өсу проблемаларының бірі алаяқтық құрбандары көбінесе өзінің мінез-құлқымен қылмыс жасауға ықпал ететіні және жеңіл ой мен сенімділік, жеңіл басуға бейімділік сияқты қасиеттерімен ерекшеленетіні болып табылады.

Қылмыстық істердің фабуласын зерделеу көбінесе қылмыстық қудалау органдары қылмыстық емес, азаматтық-құқықтық қатынастардың белгілері қаралатын қылмыстық істерді қозғайтынын көрсетті.

Мысалы, 2017 жылғы 12 қазанда Астана қаласы Алматы АПБ-мен К. Б. Мирашеваның арызы бойынша С. Челбаковтың алаяқтық әрекеті фактісі бойынша қылмыстық іс қозғалды.

Қылмыстық істі қозғау себебі С. Челбаковтың жиһазшы қызметін көрсеткені үшін алдын ала төлем алып, кепілақыны қайтармағандығы болып табылады.

Қылмыстық істі тергеу барысында С. Челбаков К.Б. Мирашевадан шын мәнінде ақша алғаны анықталды, алайда нақты орындалған жұмыс үшін, бұл фотосуреттермен, жұмыстарды қабылдау актілерімен және бақылау-кассалық аппарат арқылы соғылған чектермен дәлелденді.

Аталған факті бойынша 2020 жылғы 10 қаңтарда қылмыс құрамының болмауына байланысты қылмыстық істі тоқтату туралы шешім қабылданды.

Бұл жағдайда өтініш беруші мен С. Челбаков арасында жасалған қызмет көрсету туралы шарттан туындайтын азаматтық-құқықтық қатынастар белгілері қаралады [3].

Әдетте, қылмыстық қудалау органдары мұндай істерді зардап шеккендердің өтініштері мен түсініктемелері негізінде, дәлелдерді толық тексермей, сондай-ақ растайтын құжаттарды қоса тіркеусіз ғана қозғайды.

Сонымен қатар, статистикалық деректерді зерделеу ақша қаражатын алғандығы туралы растаусыз қылмыстық істердің көпшілігін тергеуді көрсетті, олардың одан әрі сот перспективасы жоқ, осыған байланысты олардың көпшілігі тоқтатыла тұрады.

АБД ЕУСС бойынша зерттеу қылмыстық істердің фабуласы қылмыстық қудалау органдары қылмыстың жекелеген санаттары бойынша криминогенділікті азайту мақсатында, қылмыстық істерді әдейі дұрыс емес

анықтайды және қозғайды, сол арқылы өздеріне қолайлы криминогендік жағдай жасайтынын көрсетті.

Осының айқын дәлелі - 25.07.2020 жылғы Шығыс Қазақстан облысы Семей қаласының ПБ Орталық ПБ-де ҚР ҚК 177-бабы 1-б. бойынша №14311103101965 қылмыстық ісі болып табылады. Іс фактісі бойынша 22.07.2020 жылы Семей қ. Герцена к. бойынша Жұнсалиев азаматынан скутер мен «Самсунг Гэлэкси С8» ұялы телефоны ұрланған, яғни ұрлаудың нақты әрекеті кезінде әрекеттер алаяқтық бойынша сараланады [3].

Сонымен қатар, айта кету керек, 2020 жылдың жазында кассациялық алқа алаяқтық үшін сотталған адамдарды ақтады. Жоғарғы сот бірінші сатыдағы соттар мен облыстық соттардың алаяқтық пен есірткі сатуға кінәлі деп санаған қазақстандықтарға ақтау үкімін шығарды [4].

Сот талқылауының бірі Тынышқұл Балғабаеваға қатысты болды. Әйел адамды алаяқтық жасады деп айыптады, тергеу оның алдау және сенімге қиянат жасау арқылы жәбірленушіден 100 мың доллар алғанын көрсетті. Бірінші сатыдағы сот оны алаяқтық жасағаны үшін кінәлі деп мойындады және 2,5 жылға бас бостандығынан шартты түрде айыру жазасын тағайындады.

Кассациялық саты Балғабаевты оның іс-әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты ақтады. Істің мән-жайына келсек, жәбірленуші мен Балғабаеваның арасында қарыз шарты жасалған. Мұны жәбірленуші мен куәгерлердің өзі растайды. Кассациялық саты бұл қатынастар азаматтық-құқықтық болып табылады, бұл қылмыстық қудалауды болдырмайды деп есептеді. Балғабаева үшін қылмыстық қудалау органдарының заңсыз әрекеттерінен келтірілген залалды өтеу құқығы танылды [26].

Бай сот тәжірибесі жан-жақты талдау мен сенімді қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алаяқтардың жеке басы айтарлықтай өзіндік бір ерекшелікпен ерекшеленеді - бұл адам психологиясында белгілі бір білімі бар, психикалық қордың ерекшеліктерін және белгілі бір өмірлік жағдайларда адамдардың мінез-құлқын пайдалана алатын қылмыстық әлемнің өзіндік интеллектуалдары. Алаяқтар жақсы коммуникативтік қасиеттерге ие. Олар байланысқа тез түсе алады, сенім немесе сезім тудыра алады, өзіне адамдарды тарта алады. Олардың көбі қажет болған жағдайда кез келген адамға «кілттерді» таңдау үшін әр түрлі адамдармен жеке қарым-қатынас үлгісін жасайды. Қаралған қылмыстық істердің қорытындысы бойынша, алаяқтық жасаудың негізгі тәсілі азаматтардың сенімін арттыру және тауарларды сатып алу немесе қызмет көрсету, уақытша пайдалануға алынған ақшаны немесе мүлікті иелену арқылы ақша қаражатын алу жолымен жаңылыстыру болып табылады. Мысалы, Петропавл қалалық сотының үкімімен азамат Х. ҚР ҚК 177-бабы 3-бөлігінің «б» тармағы бойынша мүлкін тәркілеп, жалпы режимдегі колонияда жазасын өтеумен алты жылға бас бостандығынан айырылды. Пластикалық терезелер шығаратын фирманың қолдан жасалған мөрі бола тұра, қаланың бұл қонағы кеңсені жалға алып, өзінің жоқ кәсіпорнын бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен жария етіп, сатып алушылардың назарын зейнеткерлер үшін алдамшы жеңілдік арқылы аударды. Бір апта ішінде ол клиенттерден екі млн теңгеден астам сомаға кепілхат ала алды. Оның

қылмыстық іс-әрекеттерінің нәтижесінде 58 адам зардап шекті, негізінен олардың барлығы зейнеткер болған. Жалған құжаттарды, оның ішінде жылжымайтын және жылжымалы мүлікті пайдалану, олар бойынша несие алу - алаяқтардың арсеналында жиі қолданылатын алдау тағы бір тәсілі. Нәтижесінде жәбірленушілер-банктер, басқа да заңды және жеке тұлғалар ірі материалдық шығындарды көтереді. Талдау алаяқтық құрбандарының әлеуметтік портретін суреттеуге мүмкіндік береді. Көбінесе бұл әйелдер мен кәмелетке толмағандар. Жәбірленушілердің орташа жасы 30-39 және 50-60 жасты құрайды. Аталған санаттағы қылмыстардың едәуір саны зейнеткерлерге қатысты жасалады. Жүргізілген талдау қылмыскерлердің әлеуметтік портретін да көрсетеді. Бұл 21-29 жас аралығындағы орта немесе орта - арнайы білімі бар ерлер мен әйелдер. Олардың көпшілігі бұрын сотталған жұмыссыздар. Олардың жалғыз табыс көзі алаяқтық болып табылады. Жәбірленушілердің талап-арыздары әдетте толық көлемде қанағаттандырылады. Бірақ істе залалды өтеу мүмкін емес. Сотталғандардың негізгі көпшілігінің тұрақты жұмысы, ресми табысы және тыйым салуға болатын мүлкі жоқ.

Сондықтан үкімді орындау барысында залалды өндіріп алу бөлігінде мүлікке тыйым салынбайды [5, 31 б].

2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық кодексті қабылдау көбінесе алаяқтық пен оның салдарына қарсы күрес мәселесін шешуге ықпал етуі тиіс болатын. Мәселен, жаңа қылмыстық заң мүлікті тәркілеу ұғымын неғұрлым егжей-тегжейлі ашып көрсетеді және сотталған адамның меншігіндегі, заңсыз жолмен алынған не заңсыз жолмен алынған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекет меншігіне айналдыру үшін көбірек тетіктер береді.

Маңызды инновация 48 б.2 б. «Мүлікті тәркілеу» болып табылады. Ақша мен өзге де мүлік тәркіленуге жатады:

- заңды иесіне қайтаруға жататын мүлік пен одан түскен табыстарды қоспағанда, осы мүліктен түскен кез келген табыстар;

- ішінара немесе толық айналдырылған немесе қайта өзгертілген қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған мүлік және осы мүліктен түскен табыстар;

- экстремистік немесе террористік әрекетті не қылмыстық топты қаржыландыруға немесе өзге де қамтамасыз етуге пайдаланылатын немесе арналған;

- қылмыстық құқық бұзушылық жасау құралы немесе құралы болып табылатын табыстар.

Сондай-ақ қолданыстағы қылмыстық заң, егер мүлікке кіретін белгілі бір затты тәркілеу сот осы затты тәркілеу туралы шешім қабылдаған кезде оны пайдалану, сату салдарынан немесе өзге де себеппен мүмкін болмаса, сот шешімі бойынша осы заттың құнына сәйкес келетін ақша сомасы тәркіленуге жататынын нақтылайды. «Үкім шығарылғанға дейін тәркілеу туралы іс жүргізу» ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 15-бөлімінде көзделген

жағдайларда, ҚР ҚК 48-бабына сәйкес мүлікті тәркілеу сот шешімі бойынша қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы ретінде қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар, қаржы пирамидаларын құрғаны және басқарғаны үшін 12 жылға дейін бас бостандығынан айыруды көздейтін арнайы норманы енгізу Қылмыстық кодекстің новелласы болды.

Қаралып отырған қылмыс түрінің алдын алу жөніндегі жұмыстың тиімділігі барлық мемлекеттік органдар мен мекемелердің оны жүргізуінің жүйелілік дәрежесіне тікелей байланысты.

Атап айтқанда, мақсатты индикаторларды көрсете отырып, 2019-2021 жылдарға арналған құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша сапалы бағдарламалық құжатты әзірлеу қажет, оларға қол жеткізу болжанып отырған қылмыстың төмендеуіне нақты әсер етеді.

Операторлар абоненттерді СМС немесе дауыстық хабарлама арқылы белгілі бір мерзімділікпен алаяқтық әдістері мен түрлері туралы хабардар ете алатындай, бұқаралық ақпарат құралдарымен, ұялы байланыс операторларымен өзара іс-қимылды реттеу қажет.

Комитеттің базаларын, атап айтқанда, осы қылмыстардың негізгі жасалған орындарын анықтау жолымен, онда жасалатын алаяқтық түрлері мен тәсілдері туралы буклеттер мен парақшаларды одан әрі орналастыру үшін, бейнекамералар мен т. б. орнату арқылы қылмыстың интерактивті картасын пайдалану керек.

Осыған байланысты алаяқтық бойынша қылмыстардың өсуі байқалатын қалалар мен аудандар бойынша кесте қоса берілуі керек.

Қазір қоғамдық орындарда (вокзалдарда, ХҚКО-да, ірі сауда орталықтарында және т.б.) антитеррористік, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыптарға хабарландырулар кездестіруге болады. Осындай жұмыс барлық жерде меншікке қарсы қылмыстардың, оның ішінде алаяқтықтың алдын алу бойынша да жасалуы тиіс. Азаматтар барлық қол жетімді көздерден осы қылмыстарды жасау тәсілдері туралы толық ақпаратқа ие болуға және қандай да бір туындаған жағдайда қандай іс-әрекеттер жасау қажеттігін нақты білуге тиіс.

Мемлекетке және оның азаматтарына алаяқтық келтіретін зұлымдық ауқымын, алаяқтардың қылмыстық мақсаттарға қол жеткізген тәсілдерінің алуан түрлілігін, қылмыскерлердің қылмыстық жауапкершілікті болдырмау үшін азаматтық-құқықтық жазықтыққа жиі көшірілетін осы әрекеттің ерекшеліктерін ескере отырып, бүгінгі күні оған неғұрлым қуатты тосқауыл қою керек деп есептейміз. Бірінші кезекте алдын алуға жұмыс істейтін кең ақпараттық насихат - бұқаралық ақпарат құралдарында белсенді құқық түсіндіру жұмысы қажет. Алдау тәсілдері, жеңіл табыс табу тәуекелдері, аферден қорғау әдістері-мұның бәрі құқық қорғау органдарына, судьяларға, заң қоғамдастығының барлық өкілдеріне жақсы мәлім. Олардың сауатты сөзі алаяқтарға қарсы тұра алады. Оның БАҚ-та сенімді естілуі үшін республикалық және өңірлік деңгейлерде әзірленген арнайы медиа-жобалар, алдын алу жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар маңызды. Мұндай бағдарламаларды табысты іске асыру үшін БАҚ-та мемлекеттік ақпараттық саясатты жүргізуге

мемлекеттік тапсырыстың жеке лоттары түрінде мемлекеттік қаржыландыру, ҮЕҰ үшін гранттар қажет. Жаңа заңнамалық тетіктермен кешенде мұндай ақпараттық тетік алаяқтыққа қарсы тұруға, азаматтарды қорғауға және елімізде құқықтық тәртіпті нығайтуға қабілетті болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 ҚР ПМ сайты // mvd.gov.kz 25.03.2021
- 2 Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/> 25.03.2021
- 3 Қазақстан Республикасы Жоғарғы соты // sud.gov.kz 25.03.2021
- 4 Верховный суд оправдал трёх казахстанцев, осуждённых за мошенничество и наркоторговлю // <https://informburo.kz/novosti/verhovnyy-sud-opravdal-tryoh-kazahstancsev-osuzhdyonnyh-za-moshennichestvo-i-narkotorgovlyu.html> 25.03.2021
- 5 Вепрев В.С. Основания уголовно-процессуальной ответственности / В.С. Вепрев. - М.: Юрлитинформ, 2017. - 232 с.

Увалиев А.М.

КӨП ЖАҚТЫ ШАРТТЫҢ МАҚСАТЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІ, ҚҰРЫЛЫМЫ

7М04208 «Құқықтың өзекті мәселелері» Білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ.

Көпжақты шарттың міндетті (белгісі, нышаны) атрибуты болып табылады деген жеке пайымдаулардың болуы барлығы сөзсіз түрде мойындайды.

Егер екі немесе одан да көп адам оларды ортақ нәтижеге жету үшін біріктіретін бір мақсат болса, онда жалпы мақсаттағы келісім бар деп есептеледі. Заңды әдебиетте ұсынылған бұл шарттың атауы көпжақты келісімнің мәнін көрсететін дәл анықтауы болып көрінеді, өйткені бұл белгілеу логикалық тізбекті құруға мүмкіндік береді: бір мақсат тараптардың мүдделерінің сәйкестігін алдын ала анықтайды және соның салдарынан қатысушылар арасындағы ішкі қатынастарды ұйымдастыру қажеттілігін туындатады. Осылайша, «бір мақсат», оның болуы немесе болмауы екіжақты және көпжақты келісімдер арасында ауытқу болып табылады. Мақсаттың бар екенін анықтау теориялық тұрғыда ғана емес, практикалық жағынан да маңызды екендігін көрсетеді. Құқық қорғау тәжірибесінің талдауы, соттарда жиі шарттың біліктілігіне қатысты даудың ортақ мақсатының болуы туралы мәселені дұрыс зерттегенін көрсетеді.

Бір қарағанда, бірлескен қызметтің мақсаты кез-келген егжей-тегжейлі сипаттағы күрделі ұғымдарға қолданылмайды. Алайда, жақын арада

сараптамадан кейін оның кейбір ерекшеліктерін түсіну қажет екендігі айқын болады.

Біріншіден, кез-келген мақсат әртүрлі болуы мүмкін, бірақ ең бастысы ол заңды болуы керек, тыйым салынбаған, әйтпесе келісімшарттың жарамсыздығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормаларына әкеп соғуы мүмкін.

Екіншіден, мақсат жалпы болуы керек, яғни оның жетістігі тек кейбіреулеріне ғана емес, барлық қатысушыларды қызықтыруы керек. Сонымен қатар, бұл пайда барлық үшін бірдей болуы міндетті емес.

Келісімшартта нақты мақсат көрсетілуі керек пе немесе жасалмаған келісімшарттың мазмұнында анықтала ма деген мәселе даулы болып табылады [1,94 б.].

Кейбіреулер, егер келісім тікелей келісімшартта көрсетілмесе де, келісімнің мағынасынан айқын болса да, оның бар болуы мойындалуы керек, бірақ авторлардың басым көпшілігі мақсатты көрсету керек деп санайды, әйтпесе жалпыға ортақ келісім жасалмайды деп есептейді.

Біз, даулы мәселенің қажеттілігін жоққа шығармай, қалыптаспайтын артықшылықты беруді емес, тараптардың келісімінің мағынасын ескере отырып, соңғы көзқарасқа қосыламыз. «Үнсіз нысанда шартты жасасудың жол бермейтіндігін жоққа шығарудың қажеті жоқ Бірақ бұл жағдайда шарттың мақсаты үнсіздікпен жабылмауы керек, бірақ бірінші жоспарда нақты әрекет жасалуы тиіс».

Шарт жасасу сәтінде бір мақсаттың болмауы, тіпті егер тараптар бір мақсатқа арналған шартты формальды түрде нығайтса да, шарттың мазмұнын түсіндіруден және іс бойынша іс жүзіндегі мән-жайлардан өзгеше пайда болса, онда шарттың талаптары туралы ереже қолданылуы тиіс.

Осындай келісімнің талапты сипатын дәлелдеу үшін тараптардың келісімшарттық қатынастарының құрылымы зерттеледі. Егер қандай да бір іс-әрекеттер тікелей келісімшарт бойынша тараптардың біреуінің мүддесінде орындалса (қызметтерді ұсыну, бір қатысушыға арналған заттар) және олар қамтамасыз етудің материалдық қамтамасыз етілуімен (мысалы, төлем) қарсыласса, онда әдетте, шарттың бірыңғай ортақ мақсатының жоқтығын бағалауға болады. Мақсаттың табиғаты туралы сауал қызықты да бір жағынан әрі қиын. Көптеген жағдайларда мақсат – экономикалық, кәсіпкерлік, болып келеді, яғни ол меншік сипатына ие (мысалы, римдіктер үшін бұл міндетті шарт болған) [2,190 б.].

Мүліктік емес мақсат жұмыспен қызметке жетутүрінде көрсетілетін болады деген пікір бар. Бұл көзқарас ынталандыра түсуге әкеліп соғады, өйткені материалдық пайда арасында заттармен бірге, заттардың пайда болуы мен өзгеруімен бірге жүрмейтін, сондай-ақ материалдардың белгілі бір пайдалы әсерін тудыратын жұмыстар мен қызметтердің нәтижелері, сондай-ақ қызмет көрсету нәтижесі міндетті болып табылатын сипатта септігін тигізеді. Бұл аса қажетті де емес, себебі бұл азаматтық (цивилистік) аксиома.

Көпжақты шарттың мақсаты мүліктік және мүліктік емес, ең бастысы – заңмен тыйым салынуы және азаматтық құқықтың негізгі принциптеріне қайшы келмеуі мүмкін деп есептейміз.

Іс жүзінде әртүрлі мақсаттарға қол жеткізу үшін жасалған жай серіктестік келісімшарттары жиі кездеседі. Мысалы айтсақ, әуе кемелерін бірлесіп пайдалану туралы келісімдер белгілі; мұнайды бірлесіп өңдеу және дайын өнімді сату; сол секілді, жаңа жұмыс орындарын құру үшін ынтымақтастық және бірлескен қызмет туралы; салынған үй-жайларды салу және одан әрі пайдалану бойынша бірлескен қызмет; орманның түбірінде бірлесіп жинау, оны өңдеу және кептіру туралы; шағын авиациялық ұшақтарды бірлесіп өндіру және сату туралы; қалада эфирлік телеарнаны бірлесіп ұйымдастыру туралы тәжірибелерді келтіруге болады.

Құқықтық әдебиеттерде көпжақты келісім жасасудағы мақсаттар санының мәселесін көтереді: бір немесе бірнеше. Кейбір авторлар бір мақсатқа жету керек деген қорытындыға келді, бірақ дәлелдерді келтірмейді. Шындығында, бірыңғай және жалғыз мақсат болуы керек, бірақ оған қол жеткізу үшін қатысушылар қарсы келісімдер жасау арқылы кез-келген қызметті жүзеге асыра алады. Сондықтан, мақсат пен іс-әрекеттердің алғашқы термині - «түпкілікті мақсат, яғни жақын болашақта қол жеткізілген болашақ нәтиже», екіншіден - «тұрақты мақсат, яғни шын мәнінде, ұйымның қызмет түрі» екенін анықтау мүмкін емес. Бұдан басқа, мақсатты өзгерту, оған жету немесе оған қол жеткізбеу шарттың тағдырына әсер ететін орыннан басталуы керек, өйткені мақсатқа қатысты шарт кез келген көпжақты келісім үшін маңызды болып табылады.

Қатысушыларды бір уақытта түрлі мақсатта (мысалы, коммерциялық және коммерциялық емес) іздеуге немесе шарттың тиісті өзгеріссіз бір келісілген мақсатқа көшуіне жол берілмейді.

Сонымен, мақсат - көпжақты келісімнің міндетті сипаты, егер ортақ мақсат болмаса, алайда жалпы мақсаттағы келісім жоқ, бірақ ондай жағдайда екі жақты (қарсы, айырбас) шарт туралы айту керек. Бұл критерийді басшылыққа ала отырып, сот, тараптар жай серіктестік туралы келісім емес, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің негізінде жалдау шартын жасағанын дұрыс деп тапты.

Мақсат әртүрлі – сауда, ғылыми, қайырымдылық болуы мүмкін, бірақ белгілі айқындалған болуы тиіс: келісімшартта тікелей бекітілген немесе оның мазмұнынан айқын болуы; ол бастапқыда «қатысуы мүмкін» және факт болғаннан кейін болмауы да тиіс.

Сонымен қатар, мақсат «заңдарға және адамгершіліктік сипатқа қайшы келмеуі керек», жалпы, біртұтас болу керек, өйткені «бір мезгілде әртүрлі мақсаттарға (пайда мен қайырымдылық) ұмтылуға болмайды, бір тапсырмадан екіншісіне көшуге жол берілмейді, себебі бұл біреудің ыдырауы мен пайда болуына әкеп соғатын келісім болып қалуы мүмкін.

Осы немесе өзге мақсаттардың ерекшелігі арнайы құқықтық реттеуді қажет етеді және талап етеді, өйткені ол көпжақты келісімдердің түрлерге бөлінуін алдын ала анықтайды.

Бірлескен қызметтің жалпы мақсаты қатысушылардың екі жақты (қарсы) келісімдерге тән емес жалпыға бірдейлікті, сәйкестілікке қол жеткізу процесіне мүдделерін біріктіру қажеттілігін талап етеді.

Ортақ мақсаттың болуы көпжақты келісімнің мәні – қарсы (айырбасталатын) құқықтық қатынастарға кіру арқылы қол жеткізілетін нақты нәтиже (экономикалық, құқықтық) болып табылмайтынын алдын ала анықтайды; ол бір мақсатқа ұмтылатын адамдар арасындағы ішкі қатынастарда, яғни олардың қызметін ұйымдастырады. Бұл ерекше меншік, оқу туралы келісімшарт әрдайым байқалып, ешкімде дау туғызбайды. Мәселен, Г.Ф. Шершеневич серіктестік туралы келісімнің ерекшелігін: «ол өзіне мақсат етіп, сатып алу және сату сияқты қызмет етпейді» - деп көрсетіп кетеді [3,304 б.].

Көптеген ғалымдар мен құқық қолдану тәжірибесі, норманың сөзбе сөз түсіндірілуіне сүйенеді: онда екіден көп болса, көпжақты келісім бар деп есептейді. Біз басқаша деп ойлаймыз: екі жақты және көпжақты келісімдердің арасындағы айырмашылық қатысушылардың (тараптардың) санында емес, олар тудыратын қатынас құрылымында жатыр. Сатып алу туралы келісім, әрине, екі жақты болып табылады, тіпті сатушының жағында және сатып алушыда бірнеше субъект қатысқанның өзінде. Мұнда әрбір бірлескен несие беруші борышқорға ғана (борышқорларға) және керісінше талап қоюға құқылы: әрбір тең қарыз алушылар кредиторға (кредиторларға) қатысты міндеттемелерді орындайды. Егер серіктес кредиторлардың кез-келгені басқа кредиторларға (тіпті сату объектісі туралы мәселе бойынша да) талаптары болса, бұл құқықтар осы келісім-шарт бойынша емес, басқа да заңдық фактілерге негізделеді. Бірлескен қызмет туралы келісім әрдайым көпжақты болып табылады (егер ол үш немесе одан да көп субъектілер жасаса, айқын болады), өйткені оның әр субъектісі басқа барлық қатысушыларға қатысты құқықтар мен міндеттемелерге ие. Осы тұрғыдан алғанда, екі жақтың бірлескен қызметі туралы келісімді көпжақты мәміленің арнайы жағдайы ретінде қарастырған жөн. Шарт туралы жалпы ережелер осы екі жақ арасындағы қарым-қатынастарға қолданылуға тиіс деп есептейміз, егер бұл одақ құрылған мақсатқа жету үшін ішкі қатынастарды реттейтін көпжақты келісімнің мәніне қайшы келмесе.

Көпжақтылықты түсінудің сонымен қатар кері жағы да бар. Заң ғылымында арифметикалық әдіс оқулықтарда бірнеше рет сынға түскен құқықтық қарым-қатынастарда екіден астам қатысушы бар екені анықталған кезде қатынастардың жан-жақтылығы туралы дұрыс емес қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Шартқа қатысушы тұлғаларды санау негізіндегі әдіс құқық қорғау практикасында пайдаланылады, ол келесідей жүйеленуі мүмкін:

1. Әдетте, сот, мәміленің екі тарапы болғанда және ортақ мақсатта емес, екі жақты, қарсы операция ретінде емес, несие келісімшартын, қызмет көрсету туралы келісімшартты немесе келісімшартты туындаған қатынастарды білсе, көпжақты келісім ретінде (бірлескен қызмет туралы) келісімді танудан бас тартады.

2. Бірнеше тұлғаның болуы шартты көпжақты деп тануды анықтайды, оның ішінде құқықтық сипаты теорияда қызу пікірталас тудырады және құқық қорғау органдарында біркелкі біліктілікке жол бермейді.
3. Құқықтық қамтамасыз етудің негізгі міндеті - құқықтық реттеудің тиімділігін қамтамасыз ететін даулы құқықтық қатынастардың тиісті біліктілігі.

Айтпақшы, «үш», «төрт», «алты» және т.с.с. келісімдердің қолданылуы әдебиетте бірнеше тараптардың саны ондаған, тіпті жүзге жетуі мүмкін. Бұл сондай-ақ төрелік (арбитраждық) практикамен де расталады.

Әдебиетте көрсетілгендей мәміленің көпжақты сипатын көрсету үшін қатысушылардың санын ғана пайдалануға бола ма? «Сонымен қатар, көпжақты мәміле тараптардың санына қатысты елеулі өзгерістерге ұшырайды және тиісінше, бір түрден мәміле, мысалы, алты жақтыдан бес жақты мәмілеге ауысады». Біздіңше олай емес сияқты, себебі жалпыға ортақ келісімде қатысушылардың саны қандай да бір мәндік жүктемені тудырмайды, бірақ қиындықтар тудырады, өйткені тараптардың саны шарттың мәнін анықтамайды.

Бұл жағдайда бір жақты, екі жақты және көпжақты мәмілелерді ажырату қажет және өте қажет болуы мүмкін, бірақ көпжақты мәмілелердегі айырмашылықты тараптардың санына қарай көру мүмкін емес, сондықтан «көпжақты» термині қолданылатын заңмен белгіленген нышандарды кеңейтпеу керек, себебі бұл мүмкін емес және болуы да мүмкін емес.

Осыны ескере отырып, көпжақты келісім туралы келесі түсінікке келуге болады. Көпжақты келісім – бұл бір мақсатқа (жалпы мақсаттағы) қол жеткізуге бағытталған, сондықтан олардың арасындағы ішкі қатынастарды реттеуге, яғни олардың қызметін ұйымдастыруға бағытталған адамдардың (тараптардың) келісімі.

Бір мақсатпен біріктірілген екі тұлғаның келісімі екі жақты келіспеушілік ретінде қаралмауы керек, өйткені мұндай санат осы шарттың жалпыға ортақ (және сондықтан да көпжақты) сипатына қайшы келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лобанов Г. Совместная деятельность: форма, цели, особенности//Хоз-во и право. 2015. № 6. 141 с.
2. Савельев А.Б. Договор простого товарищества в российском гражданском праве / Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М. И. Брагинского. Москва., 2012. - 295 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Русское гражданское право: Учебник (по изданию 1907 г.). - Москва., 2015. - 388 с.

Масғұт Н.Н.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТТАНДЫРУ САЛАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Alikhan Bokeikhan University
Мемлекеттік құқықтық пәндер кафедрасының
6M030100-»Құқықтану» мамандығының магистранты

Ақпарат қатынастарының қоғамдық маңыздылығы артып келеді. Әсіресе осы саладағы ақпараттандыру және конституциялық, әкімшілік заңдардың үйлесуі де ерекше теориялық байланыстарды қажет етеді.

Жалпы адамзаттық құндылықтар бойынша тұлға ақпараттар алуда еркін, оның бостандығы танылады. Конституция бойынша әркімнің жеке басының бостандығы мен құқықтары танылады. Осыған сай тұлғаға шектеу жасауға заң бойынша тыйым салынады. ҚР Конституциясының 12-бабы 1-тармағында ҚР Конституциясына сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік берілетіні көрсетілген. Бұл құқықтар тумысынан және абсолютті болады. Сондықтан осы бостандықтар ұғымында ақпараттар алуы ерекше құқықтарының бірі болады. Ақпарат алу білім алумен, ізденіспен, таныммен, қызығушылықпен, тығыз байланысты. Сондықтан осы абсолютті бостандықтың шегін заңи тұрғыда анықтау маңызды.

Қоғамды ақпараттандыру кең ұғым. Оны біріншіден ақпараттар ағымымен, ақпаратқа қол жетімділікпен, тіпті білім беру (оқыту) мен ғылыми ізденістер және танымдық қызметтермен байланыстыруға болады. Онда бұл қатынастың не объектінің қамту аясы кеңінен болып, көптеген құндылықтарды, нормативтік құқықтық базаны, қоғамдық қатынастарды қамтып көлемді қарастыруды қажет етеді. Оны неғұрлым жан-жақты қарастыру аясы мен жүйесі үлкейген сайын, қоғамды ақпараттандыруды және оның заңнамалық негіздерін талдау соғұрлым мазмұнды болмақ. Мысалы, қоғамды ақпараттандыруда білім беру жүйесін қамту арқылы және оның заңнамалық негіздерін сипаттау арқылы ақпараттың шынайы, ғылыми негізделген, дәлелденген, объективтіленген сапасына қол жеткізуге болатындығы анықталады.

Жалпы қоғамды ақпараттандырудың заңнамалық негіздері ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясын, ҚР Ақпараттандыру туралы Заңын, Ақпарат саласын дамытудың 2020-2022 жылдарға арналған ұлттық жоспарын бекіту туралы ҚР Үкіметінің қаулысын, Ақпаратқа қол жеткізу туралы ҚР Заңын, Бұқаралық ақпарат құралдары туралы Қазақстан Республикасының Заңын, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пактісі (1966) мен өзге де конвенцияларды осы саладағы қатынастарды реттеуші нормативтік құқықтық негізі деп қарастырамыз. Бұл заңнамалар қоғамды ақпараттандыру саласындағы туындайтын мәселелерді тәжірибелік реттеу үшін маңызды болады. Әрине, бұл заңдардың жүзеге асуы мен қолданылуы бойынша кемшіліктер мен қайшылықтар, қиындықтар да жоқ

емес. Бұл өз кезегінде ақпарат арқылы жүзеге асатын қоғам мен мемлекеттің дамуының қайшылықтарын тудырады. Осы қайшылықтарды шешуде Қазақстан Республикасында ақпараттандыру саласының заңнамасы анықталған міндеттердің негізінде ақпараттандыру саласын реттеуде келесідей басымдылықтарға сүйенеді:

- ақпараттандыру саласындағы заңдылықтың сақталуы немесе заңнама жүйесін жетілдіру. Мемлекет пен қоғамның дамуына сай ақпарат саласын реттейтін заңдардың кемелденуі;

- қазақстандық заңнама бойынша шектелген электрондық ақпараттық ресурстардан басқа, мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпаратты қамтитын электрондық ақпараттық ресурстарға еркін қол жеткізумен ақпараттардың ашықтығының болуы;

- ақпараттық қатынастарда жеке және ұйымдардың құқықтары, бостандықтары, заңды мүдделерінің сақталуы; Қазақстан Республикасының заңдарында қоғамдық ақпарат ретінде және мемлекеттік органдармен берілуі міндетті электрондық ақпараттық ресурстардың уақтылы, объективтілігі толық болуы; жеке және заңды тұлғалардың ақпараттандыру саласындағы қызметке қатысу және оның нәтижелерін пайдалану құқықтарының теңдігі;

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын адалдық негізінде дамыту; «электрондық үкіметтің» ақпараттандыру жүйесін қалыптастыру мен дамытып отыру және ондағы жүйеліктің болуы; қазақстандық заңнамаға сай шектелмеген ақпараттардың еркіндігі. Оларды жинақтау, қалыптастыру, іздеу, тарату еркіндігінің сақталуы;

- ақпараттандыру саласында ортақ тәртіптер мен стандарттар жүйесін қалыптастыру, ортақ басқару жүйесін бекіту және мемлекеттің, қоғам мен жеке бастың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Осы басымдылықтардың негізінде мемлекетте қоғамды ақпараттандырудың ортақ жүйесі белгіленеді, негізгі құндылықтар анықталады, мақсаттар мен заңнамалардың жұмыс істеу аясы көрсетіледі. Бұл өз кезегінде еліміздің демократиялық мемлекет ретінде қалыптасуының қажетті тетіктерінің бірі болмақ.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ;

2. Ақпарат саласын дамытудың 2020-2022 жылдарға арналған ұлттық жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 7 сәуірдегі №183 қаулысы;

3. Полякова Т.А. Совершенствование информационного законодательства в условиях перехода к информационному обществу / Т. А. Полякова. // Журнал российского права. - 2008. - № 1. - С. 62-69.

4. Соболева К.И. Объекты и субъекты информационного права / К.И. Соболева // Курский государственный университет, г. Курск. 2018. - №7. - С. 28-29.

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Иса С.Қ., Тойкина Г.Н.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРОДУКТА ПОЛИС СУХОЙ ЖОМ (СВЕКЛОВИЧНЫЙ+ ПОЛИСАХАРИДЫ) НА ПРОДУКТИВНОСТЬ БЫЧКОВ ПРИ ОТКОРМЕ

магистрант специальности 6М120100-«Ветеринария» кафедры
«Ветеринария», ассоциативный профессор, профессор кафедры «Ветеринария»
НАО университета имени Шакарима города Семей,
issa.saltanat@mail.ru, toikina_56@mail.ru

Актуальность темы. Среди неотложных задач развития животноводства в Казахстане особое место отводится увеличению производства мяса, так как потребности в этом ценном продукте питания до сих пор полностью не удовлетворяются [1].

Северный Казахстан характеризуется резким континентальным климатом, проявляющимся в большой амплитуде колебаний температуры воздуха, в сухости и незначительном количестве атмосферных осадков.

Состояние кормовой базы не отвечает современным требованиям развития скотоводства, о чем свидетельствует сравнительно низкий уровень кормления животных. В структуре кормового баланса концентрированные корма занимают 27%, грубые корма -25% пастбищные - 24,1%, силос - 18,2%, сенаж- 5,7%. В целом по региону в зимний стойловый период преобладает силосно-концентратно-сенный тип кормления, а летом пастбищное с различными вариантами содержания: стойлово-пастбищное, стойлово-лагерное, стойловое[2,3].

Откорм животных – это проблема, которая вызывает много проблем в фермерских хозяйствах. Это проблема на прямую влияет на откорм и набор веса животными, и приносит значительные экономические потери. Причины возникающие при откорме и смена кормов могут быть различны. На ее возникновение могут повлиять инфекционные и неинфекционные факторы[4].

К неинфекционным факторам, которые могут являться причиной диареи, относятся гигиенические условия, жизнеспособность иммунной системы бычки и их физическое телосложение.

Низкий иммунный статус новорожденных животных и отсутствие эффективных иммуномодуляторов являются основными факторами в возникновении у бычков диареи, а у бычков на откорме в частности, острых желудочно-кишечных заболеваний[5].

Как правило, к инфекционным факторам относятся вирусы, бактерии, и одноклеточные паразиты.

В настоящее время активно ведутся научные разработки в области оптимизации кормления, разрабатываются новые препараты и биологически активные добавки, направленные на увеличение привеса бычков.

Целью исследования является применение продукта Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды) для откорма и профилактики диареи.

Для данного исследования были сформированы три группы.

Бычки в группы подбирали по принципу аналогов с учетом возраста, массы и физиологического состояния. Подопытные животные содержались в идентичных условиях, соответствующих зоогигиеническим требованиям.

В первую группу (контрольная) вошли без породные бычки, которые при проявлении признаков диареи получали корм по схеме, предусмотренной в хозяйстве. Экспериментальная группа получала Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды). Чтобы оценить влияние продукта Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды), как средства для откорма и профилактики диареи у бычков, была проведена серия исследований.

Материал и методы исследования

Экспериментальные исследования проводились в ТОО «АгроПарк», находящегося село Кабанбай Батыра Целиноградского района Акмолинской области.

Научно-хозяйственные опыты проводила компания ТОО «Агро Парк» совместно со специалистом компании ТОО «Элест Биоресурс» провели эксперимент с продуктом Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды) была отобрана экспериментальная группа из 41 голов бычков 8-10 месяцев, средний вес 340 кг. В экспериментальную группу начали давать Полис Сухой 0,55 кг на голову в сутки. Эксперимент длился два месяца. На первый месяц провели перевеску экспериментальной группы и получили за 30 дней среднесуточный привес 1,2 кг. На второй месяц провели перевеску экспериментальной группы и получили за 31 день среднесуточный привес 1,32 кг. Дополнительно провели перевеску контрольной группы. Среднесуточный привес данной группы составил 0,8 кг.

Таблица 1 - Показатели привеса у бычков ТОО «АгроПарк» Акт перевески 17.07.2020 г. Экспериментальная группа

№	Номер бычка	Вес на 16.06.20	Вес на 17.07.20	30 дней	Ср.сут.пр.
1	7000984	340	358	18	0.6
2	79943786	314	336	22	0.73
3	7000951	346	378	32	1.06
4	79614460	364	392	28	0.93
5	1029087	314	362	48	1.6
6	79614556	358	402	44	1.46
7	79832556	358	392	34	1.13
8	58811343	346	384	38	1.26
9	1028095	348	386	38	1.26
10	1028081	368	402	34	1.13
11	58811223	364	382	18	0.6

12	79822563	326	370	44	1.46
13	Б/н	342	370	28	0.93
14	7001025	314	346	32	1.06
15	11242	326	370	44	1.46
16	Б/н рог	322	360	38	1.26
Итого		5450	5990	540	19.21
Среднесуточный привес					1.2

При анализе таблицы 1, где приведены результаты откорма 8- месячных бычков после смены кормов на предусмотренных в хозяйстве на экспериментальный продукт Полис Сухой за 30 дней среднесуточный привес составил 1,2 кг.

ТОО «АгроПарк» Акт перевески 17.08.2020 г. Экспериментальная группа
Таблица 2 - Показатели привеса у бычки в ТОО «АгроПарк» Акт перевески 17.08.2020 г. Экспериментальная группа .

№	Номер бычка	Вес на 17.07.20	Вес на 17.08.20	31 дней	Ср.сут.пр.
1	7000984	358	394	36	1.16
2	79943786	336	386	50	1.61
3	7000951	378	422	44	1.41
4	79614460	392	426	34	1.1
5	1029087	362	384	22	0.7
6	79614556	402	438	36	1.16
7	79832556	392	432	40	1.29
8	58811343	384	426	42	1.35
9	1028095	386	432	46	1.48
10	1028081	402	442	40	1.29
11	58811223	382	424	42	1.35
12	79822563	370	412	42	1.35
13	Б/н	370	400	30	0.96
14	7001025	346	386	40	1.29
Итого		5260	5804	544	18.48
Среднесуточный привес					1.32 ср.сут.

При анализе таблицы 2, где приведены результаты откорма 10- месячных бычков после смены кормов на предусмотренных в хозяйстве на экспериментальный продукт Полис Сухой за 31 дней среднесуточный привес составил 1,32 кг

Таблица 3 - Показатели ТОО «АгроПарк» Акт перевески 17.08.2020 г.

№	Номер	Вес на	Вес на	Вес за 168	сут.привес
---	-------	--------	--------	------------	------------

	бычка	04.03.20г.	17.08.20	дней	
1	1028262	224 кг	354 кг	130 кг	0.77
	номер	Вес 25.09.19г.	Вес17.08.20г.	Вес 328 дней	Сут.привес
2	1029070	150 кг	364 кг	214 кг	0.65
	номер	Вес 04.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес 228 дней	Сут.привес
3	1028468	190 кг	408 кг	218 кг	0.75
	номер	Вес 17.07.20г.	Вес17.08.20г.	Вес за 31 день	Сут.привес
4	91942853	391 кг	414 кг	23 кг	0.76
	номер	Вес 17.07.20г.	Вес17.08.20г.	Вес за 31 день	Сут.привес
5	1028187	362 кг	380 кг	18 кг	0.58
	номер	Вес 17.07.20г.	Вес17.08.20г.	Вес за 31 день	Сут.привес
6	58897178	432 кг	464 кг	32 кг	1.03
	номер	Вес 05.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес 289 дней	Сут.привес
7	1028378	230 кг	456 кг	226 кг	0.79
	номер	Вес 23.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес за 241 день	Сут.привес
8	1028021	172 кг	480 кг	308 кг	1.27
	номер	Вес 04.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес за 228 дней	Сут.привес
9	1028471	147 кг	356 кг	209 кг	0.72
	номер	Вес 04.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес за 292 дня	Сут.привес
10	1028528	170 кг	376 кг	206 кг	0.7
	номер	Вес 04.11.19г.	Вес17.08.20г.	Вес 228 дней	Сут.привес
11	1028463	158 кг	390 кг	232 кг	0.8
Ит ог о		2626 кг	4442 кг	1816 кг	8.82
	Среднесуточный привес				0.8 ср.сут.

При анализе таблицы 3, где приведены результаты откорма 8- 10 месячных бычков после смены кормов на предусмотренных в хозяйстве на экспериментальный продукт Полис Сухой среднесуточный привес составил 0,8 кг. Данные результаты показывают, что при смене кормов у бычков проявление диареи не наблюдалось. Состав продукта Полис Сухой содержащий жом Свекловичный+ Полисахариды сбалансированно действует на желудочно-кишечный тракт, улучшают процесс физической и химической обработки пищи

и превращения в такую форму, которая может хорошо всасываться, переноситься кровью и усваиваться организмом.

Результаты влияния на органы пищеварения с продуктом Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды), как средства для откорма и профилактики диареи у бычков показал достоверные привесы.

Результаты исследований

1. Продукт Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды), не оказывает патогенного и побочного действия на организм бычков на откорме, не вызывает реакций аллергического характера, увеличивая активность желудочного сока и процесса пищеварения в целом.

2. При использовании продукта Полис Сухой (жом Свекловичный+ Полисахариды) увеличивается мясная продуктивность животных, повышается среднесуточный привес.

Список использованной литературы:

1. Богданов Г.А. Кормление сельскохозяйственных животных. – М.:Агропромиздат, 1990. –624 с.
2. Жазылбеков Н.А., Кинеев М.А., Тореханов А.А., Ашанина А.И., Кормление сельскохозяйственных животных птиц и технология приготовления кормов. Алматы: Бастау, 2008.–434 с.
3. Калашников П.П., Клименов Н.И., Справочник по нормированному кормлению. Москва, 2003.
4. Кинеев М.А. Породы и генетический потенциал крупного рогатого скота Казахстана. –Алматы: Бастау, 2014. –112 с.
5. Омаркожаулы Н., Абдрахманов С., Сархаев К., Шуркин А., Кормления и контроль качества кормления. Астана. –2015

Еркінбек Ә.Е.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ТАЛДАУ

Семей қ., Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті,
«Ақпараттық-техникалық ғылымдары» кафедрасының аға оқытушысы, магистр
Aliya_1991e@mail.ru

Қазіргі әлемде программисттің жұмыс өнімділігінің ілгерілеуіне интеллектуалды жүктеменің бір бөлігін компьютерлер қабылдаған жағдайларда ғана қол жеткізіледі. Бұл салада максималды прогреске қол жеткізудің бір тәсілі - «жасанды интеллект», онда компьютер бір типті, бірнеше рет қайталанатын операцияларды ғана емес, сонымен бірге өзі де оқи алады. Сонымен қатар, толыққанды «жасанды интеллект» құру адамзат үшін дамудың жаңа көкжиектерін ашады. [1, с.4]

Жасанды интеллект саласындағы бағыттардың бірі - интеллектуалды ақпараттық жүйелер болып табылады. Интеллектуалды ақпараттық жүйелер-бұл қарапайым ақпараттық жүйелердің дамуының табиғи нәтижесі. Олар шешім қабылдау үшін ақпаратты дайындау процестерін ғана емес, сонымен қатар ақпараттық жүйеде алынған мәліметтерге негізделген шешім нұсқаларын әзірлеу процестерін автоматтандырудың жоғары деңгейімен, жоғары технологияларды шоғырландырды.

Әр түрлі дереккөздерді талдау қазіргі уақытта интеллектуалды ақпараттық жүйенің нақты және біржақты анықтамасы жоқ екенін көрсетті. Әр автор өзінің түсінігін және пәндік саласын ескере отырып, осы тұжырымдамаға өз мағынасын салады. Келесі анықтаманы қолдануға болады.

Интеллектуалды ақпараттық жүйе-бұл ақпаратты сақтау, өңдеу және беру, сондай-ақ сыртқы ортаның (бастапқы деректердің) жай-күйіне және шешілетін мәселенің ерекшелігіне байланысты өз параметрлерін дербес күйге келтіру мүмкіндігі бар құралдардың, әдістер мен персоналдың өзара байланысты жиынтығы. [2, с.16]

Интернетте ұсынылған жалдау агенттіктерінің материалдары бойынша ИАЖ жобалау мен дамытудың заманауи технологияларын меңгерген мамандарға тұрақты жоғары сұраныс бар. Техникалық және бағдарламалық құралдар тез өзгертіндіктен (олардың толық жаңартылуы 2-3 жыл ішінде жүреді) және интеллектуалды жүйелердің жұмыс принциптері салыстырмалы түрде баяу өзгереді (15-20 жыл ішінде).

Әдеттегі АЖ-мен салыстырғанда ИАЖ-дың айрықша ерекшеліктері мыналардан тұрады:

- пайдаланушының пәндік аймағына тән бизнес ұғымдарын қолдана отырып, табиғи тілде қолданушымен интерфейс;
- толық емес немесе дәл емес ақпаратпен жұмыс істеу мүмкіндігімен бірге дедуктивті және сенімді тұжырымдардың білім базасы және құралдары түрінде экономикалық объектінің және оның қоршаған ортасының моделін ұсыну;

- ИАЖ шешімдері» ашықтыққа « ие, яғни пайдаланушыға сапалы деңгейде түсіндірілуі мүмкін;
 - сараптамалық жүйелер сарапшымен өзара әрекеттесу кезінде өз білімдерін толықтыра алады;
 - бұрын жинақталған фактілерде бизнес заңдылықтарын автоматты түрде анықтау және оларды білім базасына енгізу мүмкіндігі (Машиналық оқыту деп аталады).
 - ИАЖ пайдаланушыға сапасы мен тиімділігі бойынша сарапшы-адамның шешімінен кем түспейтін «дайын» шешім береді;
 - нақты компонентті қолдану-білім базасы. [3, с.8]
- Интеллектуалды ақпараттық жүйелер келесі белгілермен сипатталады:
- дамыған коммуникативті қабілеттері;
АЖ-ның коммуникативтік қабілеттері соңғы пайдаланушының жүйемен өзара әрекеттесу тәсілін (интерфейсін), атап айтқанда, АЖ-мен диалогта еркін сұрау салуды табиғиға барынша жақын тілде қалыптастыру мүмкіндігін сипаттайды.
 - күрделі нашар формалданатын міндеттерді шеше білу.;
- Күрделі, нашар формализацияланған тапсырмалар-бұл белгісіздік пен динамизммен сипатталатын нақты жағдайға байланысты түпнұсқа шешім алгоритмін құруды қажет ететін міндеттер
- бастапқы деректер мен білім.
 - өзін-өзі оқыту қабілеті-бұл белгілі бір жағдайлардың жинақталған тәжірибесінен проблемаларды шешу үшін білімді автоматты түрде алу мүмкіндігі;
 - бейімделу-проблемалық аймақ моделінің объективті өзгерістеріне сәйкес жүйені дамыту мүмкіндігі.

ИАЖ негізгі міндетті іске асыру үшін бағдарламалық, лингвистикалық және логикалық-математикалық құралдар кешені болып табылады: адам қызметін қолдауды жүзеге асыру, мысалы, табиғи тілде жетілдірілген диалог режимінде ақпаратты іздеу мүмкіндігі.

ИАЖ-бұл өзара әрекеттесетін 5 негізгі компоненттен тұратын компьютерлік жүйе: тілдік Ішкі жүйе (пайдаланушы мен басқа ISPR компоненттері арасындағы байланысты қамтамасыз ету механизмі), Ішкі жүйе туралы ақпарат (деректер қоймасы және оларды өңдеу құралдары), білімді басқарудың ішкі жүйесі (процедуралар, эвристика және ережелер сияқты проблемалық аймақ туралы білім қоймасы). және білімді өңдеу құралдары), модельдерді басқарудың ішкі жүйелері және өңдеу және проблемаларды шешу ішкі жүйелері (басқа ішкі жүйелер арасындағы байланыс).

ИАЖ шешетін міндеттерді жіктеу:

Деректерді түсіндіру. Бұл сараптамалық жүйелер үшін дәстүрлі міндеттердің бірі. Түсіндіру дегеніміз-деректердің мағынасын анықтау процесі, оның нәтижелері дәйекті және дұрыс болуы керек. Әдетте деректерді көп нұсқалы талдау қамтамасыз етіледі.

Диагностика. Диагностика дегеніміз-объектінің белгілі бір объектілер класына қатынасы және/немесе белгілі бір жүйеде ақаулықты анықтау процесі. Ақаулық-бұл нормадан ауытқу. Мұндай түсіндіру бірыңғай теориялық

тұрғыдан техникалық жүйелердегі жабдықтың ақауларын, тірі организмдердің ауруларын және табиғи ауытқулардың барлық түрлерін қарастыруға мүмкіндік береді. Маңызды ерекшелік-диагностикалық жүйенің функционалды құрылымын («анатомия») түсіну қажеттілігі.

Мониторинг. Мониторингтің негізгі міндеті-нақты уақыт масштабындағы деректерді үздіксіз түсіндіру және белгілі бір параметрлердің рұқсат етілген шектерден шығуы туралы сигнал беру. Негізгі проблемалар-мазасыз жағдайды « өткізіп жіберу «және» жалған « позитивтің кері міндеті. Бұл проблемалардың күрделілігі мазасыз жағдайлардың белгілерін бұлдырлатуда және уақытша контекстті ескеру қажет.

Жобалау. Дизайн алдын-ала анықталған қасиеттері бар «объектілерді» құруға арналған ерекшеліктерді дайындаудан тұрады. Ерекшеліктер қажетті құжаттардың барлық жиынтығын білдіреді-сурет, түсіндірме жазба және т.б. мұндағы негізгі проблемалар — объект туралы білімнің нақты құрылымдық сипаттамасын алу және «із»мәселесі. Тиімді дизайнды ұйымдастыру және одан да көп қайта жобалау үшін жобалық шешімдерді өздері ғана емес, оларды қабылдау себептерін де қалыптастыру қажет. Осылайша, жобалау тапсырмаларында тиісті ES аясында орындалатын екі негізгі процесс тығыз байланысты: шешімді шығару процесі және түсіндіру процесі.

Болжау. Болжау кейбір оқиғалардың немесе құбылыстардың салдарын қолда бар деректерді талдау негізінде болжауға мүмкіндік береді. Болжау жүйелері берілген жағдайлардан ықтимал салдарларды қисынды түрде шығарады. Болжамдық жүйе әдетте параметрлік динамикалық модельді қолданады, онда параметрлер мәндері берілген жағдайға «бейімделеді». Осы модельден алынған тергеулер ықтималды бағалары бар болжамдардың негізін құрайды.

Жоспарлау. Жоспарлау дегеніміз-белгілі бір функцияларды орындай алатын объектілерге қатысты іс-қимыл жоспарларын табу. Мұндай ES жоспарланған іс-әрекеттің салдарын қисынды түрде көрсету үшін нақты объектілердің мінез-құлық модельдерін қолданады.

Оқыту. Оқыту дегеніміз-белгілі бір пәнді немесе пәнді оқыту үшін компьютерді қолдану. Оқыту жүйесін диагностируют қателіктерді зерделеу кезінде қандай да бір пәннің көмегімен ЭЕМ-мен подсказывают дұрыс шешім. Олар гипотетикалық «оқушы» және оның өзіне тән қателіктері туралы білімді жинақтайды, содан кейін жұмыста олар студенттердің біліміндегі әлсіздіктерді диагностикалауға және оларды жоюдың тиісті құралдарын табуға қабілетті. Сонымен қатар, олар білім беру мақсатында Оқушының жетістіктеріне байланысты оқушымен қарым-қатынас жасауды жоспарлайды.

Нейрондық желілер сөздің әдеттегі мағынасында бағдарламаланбайды, олар оқытылады. Оқу мүмкіндігі-нейрондық желілердің дәстүрлі алгоритмдерге қарағанда басты артықшылықтарының бірі. Техникалық тұрғыдан оқыту нейрондар арасындағы байланыс коэффициенттерін табудан тұрады. Оқу процесінде нейрондық желі кіріс және шығыс арасындағы күрделі байланыстарды анықтай алады, сонымен қатар жалпылауды орындай алады.

Бұл дегеніміз, сәтті оқу жағдайында желі оқу үлгісінде болмаған мәліметтер негізінде дұрыс нәтижені қайтара алады.

Басқармасы. Басқару дегеніміз-белгілі бір қызмет режимін қолдайтын ұйымдасқан жүйенің функциясы. Мұндай ЕС күрделі жүйелердің мінез-құлқын берілген сипаттамаларға сәйкес басқарады.

Шешім қабылдауды қолдау. Шешім қабылдауды қолдау-шешім қабылдаушыны шешім қабылдау процесін жеңілдететін қажетті ақпарат пен ұсыныстармен қамтамасыз ететін процедуралар жиынтығы. Бұл ЕС мамандарға жауапты шешімдер қабылдау кезінде көптеген таңдаулар арасында дұрыс балама таңдауға және/немесе қалыптастыруға көмектеседі.

Жалпы жағдайда білімге негізделген барлық жүйелерді талдау мәселелерін шешетін жүйелерге және синтез мәселелерін шешетін жүйелерге бөлуге болады. Талдау міндеттері мен синтез есептерінің негізгі айырмашылығы, егер талдау есептерінде көптеген шешімдер тізімделіп, жүйеге енгізілуі мүмкін болса, онда синтез есептерінде шешімдер жиынтығы шектеулі емес және компоненттік шешімдерден немесе ішкі проблемалардан тұрады. Талдаудың міндеттері: деректерді түсіндіру, диагностика, шешім қабылдауды қолдау; синтез міндеттеріне жобалау, жоспарлау, басқару жатады. Аралас: оқыту, бақылау, болжау. [4, с.14]

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Козлов, А.Н. Интеллектуальные информационные системы: учебник /А.Н. Козлов; Мин-во с-х. РФ, ФГБОУ ВПО Пермская ГСХА. – Пермь: Изд-во ФГБОУ ВПО Пермская ГСХА, 2013.– 278 с.
2. Макаренко С. И. Интеллектуальные информационные системы: учебное пособие. – Ставрополь: СФ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2009.
3. – 206 с.: ил.
4. Интеллектуальные информационные системы и технологии: Монография / А.В. Остроух, Н.Е. Суркова. – Красноярск: Научно-инновационный центр, 2015. – 370 с.
5. Интеллектуальные информационные системы и технологии :учебное пособие / Ю.Ю. Громов, О.Г. Иванова, В.В. Алексеев и др. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2013. – 244 с. –100 экз. – ISBN 978-5-8265-1178-7.

Смақанова А.А.

ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІН ӘЗІРЛЕУ

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

ИІу-801, 3 курс, «Информатика» мамандығы

altynai.07.04@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Рахметулина Зарина Талғатқызы,

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің аға оқытушысы, магистр.

Қазіргі білім беруді дамытудың негізгі тенденцияларынан мектеп оқушыларының оқу бағдарламаларының үлкен көлеміне байланысты көптеген пәндерді сәтті игеру үшін оқу материалының бір бөлігін өз бетінше зерттеу қажет болатындығын атап өткен жөн. Күндізгі оқу нысаны жағдайында өз бетінше дайындық қазіргі уақытта барлық оқу процесінің кемінде 45% - ын алады. Сонымен қатар, өзін-өзі даярлау көлемі жыл сайын артып келеді.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың келесі тәсілі компьютерлік телекоммуникацияны, электрондық почта, телеконференция, аймақтық және интернет желісінің ақпараттық қорларын пайдалануды ұсынады. Бұл қашықтан оқытудың кең тараған әрі арзан түрі.

Қашықтан оқытудың әсерлі болуы оқушылармен бірге интернетпен жұмыс істейтін мұғалімге тікелей байланысты. Бұл мұғалім: қазіргі заманғы ақпараттық және педагогикалық технологияны меңгерген, оқушылармен бірге желідегі жаңа оқу-танымдық ортада жұмыс істеуге психологиялық тұрғыдан дайын болуы керек.

Қашықтан оқыту формасы туралы айтқанда құрамына барынша мүмкін болатын ақпараттың электрондық көздері, виртуалды кітапханалар деректер базасы, консультациялық қызметтер, электронды оқу құралдары, киберсыныптар, т.б. кіретін бірыңғай ақпараттық-білім кеңістігін жасау туралы айту керек, ол жүйеде мұғалім, оқушы және оқушы бар деп түсіну керек. Осыдан шығатыны қашықтан оқыту формасын ұйымдастыруда ең бастысы электрондық курстар, қашықтан оқытудың дидактикалық жасалымы, педагог-үйлестірушілерді дайындау болып табылады. Қашықтан оқытуды сырттай оқытуға ұқсатудың қажеті жоқ, себебі бұл жерде мұғаліммен және киберсыныптағы басқа оқушылармен тұрақты байланыс бар, күндізгі оқудың барлық жағы, оқудың ерекше формасы ескеріле отырып қамтылған.

Оқу пәндерін өз бетінше оқу үшін оқушылар әртүрлі ресурстарды пайдаланады: жоғары оқу орындарының баспа басылымдары, кітапханалардан алынған немесе кітап дүкендерінен сатып алынған материалдар, Интернет-ресурстар. Бұл ретте заманауи ғылымның дамуымен баспа ресурстарын (кітаптар, оқулықтар, әдістемелік құралдар) өз бетінше дайындау үшін пайдаланатын оқушыда әрқашан таңдалған материалдағы ақпараттың өзектілігі проблемасы туындайды. Сонымен қатар, кітаптар мен оқу құралдарынан

қажетті материалды алу көп уақытты қажет етеді, ал қазіргі оқу процесінде бұл мәселе өте маңызды.

Модельдеуден бұрын кез-келген жүйені дамытуға дұрыс көзқараспен жобаға қойылатын негізгі талаптарды бөліп көрсету қажет. Қашықтықтан оқытуды дамыту жағдайында жүйенің алдына қандай міндеттер қойылғанын, оны оқу процесіне қалай біріктіру керектігін және жобалау мен қолдаудың ресурстары мен мүмкін болатын шығындарын түсіну қажет. Бірақ, ең алдымен, жүйе құрылатын білім беру процесінің жай-күйін талдау маңызды, атап айтқанда, даму үшін қажетті бастапқы деректерді бөліп көрсету керек. Оқушы оқытушылардың жетекшілігімен дәрістерге, семинарларға, практикалық және зертханалық сабақтарға қатысады, өзіндік дайындық сағаттарында қосымша материалдарды зерттейді. Пән бойынша қорытынды емтихан бүкіл процесті аяқтайды.

Өзірлеушінің маңызды міндеті-дәл осындай сценарий бойынша оқу процесін ұйымдастыру.

Сур. 1.2. Оқу процесінің жалпыланған сценарийі

Бүгінгі таңда кез-келген білім беру мекемесінде сабақтың белгілі бір түрін өткізу үшін жеткілікті Оқу материалы бар. Оқу әдебиеті ЖОО кітапханаларында сақталады. Қашықтықтан оқыту кезінде оқушылар оқу материалдарына тікелей жұмыс орнынан қол жеткізе алуы тиіс.

Қорытындылай келе, қашықтықтан оқыту жүйесіне қойылатын негізгі талаптарды бөліп көрсетуге болады:

- Қашықтықтан оқытудың идеологиясы мен әдістері дәстүрліден өзгеше болмауы керек;

- қашықтықтан оқыту жүйесі мектептердің оқу материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік беруі тиіс;

- жүйе интерфейсі кез-келген пайдаланушыға қол жетімді болуы керек;

- жүйе жұмыс кезінде тұрақты және қауіпсіз болуы керек;

- жүйеде жұмыс істеу ыңғайлы болуы керек;

- жүйені кеңейту және масштабтау мүмкіндігі қарастырылуы керек.

Қашықтықтан оқыту жүйесі келесі талаптарға сай болуы керек:

- қол жетімділік: қашықтықтан қол жеткізу нүктесінен оқу компоненттеріне қол жетімділікті қамтамасыз ету мүмкіндігі;
- бейімделу: білім беру бағдарламаларының жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқу бағдарламасын бейімдеу мүмкіндігі;
- тиімділігі: тиімділігі мен өнімділігін арттыру қабілеті, оқыту жеткізу уақыты мен шығындарын азайту материалдар;
- беріктік: қосымша және қымбат емес қайта өңдеусіз жана технологияларға сәйкес келу мүмкіндігі;
- интероперабельділік: олар жасалған платформаға қарамастан оқу материалдарын пайдалану мүмкіндігі;
- қайта пайдалану мүмкіндігі: жүйені әртүрлі контексте пайдалану мүмкіндігі.

Қашықтықтан оқыту жүйесінде модульдерді жаңғырту және ауыстыру мүмкіндігі іске асырылуы тиіс. Жүйенің моделі оны пайдалану процесінде өзгертін жағдайларға бейімдеуге және жеке компоненттерді кезең-кезеңімен жаңартуға мүмкіндік беруі керек.

Осы мақсаттарға жету үшін бағдарламалау процесінде объектіге бағытталған стильді қолдану және бағдарламалау процесіне қойылатын талаптарды сақтау қажет.

Қашықтан оқыту жүйесінің бағдарламалық компонентін құру үшін негізгі бағдарламалау тілі PHP сценарий тілі болып табылады. Бұл тіл веб-қосымшаларды әзірлеу және динамикалық веб-сайттар құру үшін кеңінен қолданылады. Қарапайымдылығына, бай функционалдылығына, кросс-платформасына және бастапқы кодтардың еркін таралуына байланысты бұл тіл Интернетте жұмыс істейтін үлкен жүйелерді дамытуда жақсы қолданылады. PHP қолданатын ең үлкен сайттарға «Facebook», «В контакте», «Wikipedia», «YouTube» кіреді.

Тілдің артықшылығы-мұндай құралдардың болуы:

- Post және GET-параметрлерді, сондай-ақ Веб-Сервердің ауыспалы ортасын алдын ала анықталған массивтерге Автоматты шығару;
- файлдық функциялар жергілікті және уақытша файлдарды сәтті өңдейді;
- HTTP тақырыптарын автоматты түрде жіберу;
- cookies-пен және сессиялармен жұмыс;
- серверге жүктелетін файлдарды өңдеу;
- HTTP тақырыптарымен және HTTP авторизациясымен жұмыс істеу;
- жойылған файлдармен және сокеттермен жұмыс.

PHP тілінің сценарийлері сервер жағында орындалады және клиенттен Веб-шолғышты қоспағанда, қосымша бағдарламалық жасақтаманы орнатуды талап етпейді. Жауап ретінде клиентке кез-келген заманауи шолғыш түсіндіретін HTML тілінің нұсқаулары бар мәтіндік құжат жіберіледі. Осының арқасында Интернет желісіне қосылған дербес компьютердің кез келген пайдаланушысына қашықтықтан оқыту жүйесінің қолжетімділігіне қол жеткізіледі.

1. Смирнова, О. В. Access 2007 на практике / О.В. Смирнова. - М.: Феникс, 2013.-160с.
2. Сурядный, А. С. Microsoft Access 2010. Лучший самоучитель / А.С. Сурядный. - М.: Астрель, ВКТ, 2012. - 448 с.
3. Джон Шарп «Microsoft Visual С#» Питер, 2017 год, 848 стр. 8-е изд.
4. Биллиг В. А. Основы объектного программирования на С# (С# 3.0, Visual Studio 2008); Интернет-университет информационных технологий, Бином. Лаборатория знаний - М., 2010. - 584 с.
5. Andrew Moore Visual Studio® 2010 All-in-One For Dummies®; СИНТЕГ - Москва, 2010. - 912 с.
6. Zain Naboulsi Coding Faster – Getting More Productive with Microsoft Visual Studio; Наука - Москва, 2011. - 300 с.
7. Рендольф Ник , Гарднер Дэвид , Минутилло Майкл , Андерсон Крис Visual Studio 2010 для профессионалов; Диалектика - М., 2011. - 309 с.
8. Молнина Е.В., Данилюк В.А., Косовец Е.А. ПРОБЛЕМА АВТОМАТИЗАЦИИ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ПО ГУМАНИТАРНЫМ ДИСЦИПЛИНАМ // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 11. – С.102-102; URL: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=25645> (дата обращения: 15.06.2020).
9. Жетесова Г.С., Ерназарова М.А. АВТОМАТИЗАЦИЯ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ МОДУЛЬНОЙ ФОРМЕ ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 6-2. – С. 355-359; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34164> (дата обращения: 15.06.2020).
10. Астахова И.Ф., Пшеничных А.А. РАЗРАБОТКА МОДЕЛЕЙ И МЕТОДОВ АВТОМАТИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ И КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 12-1. – С. 77-80; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=28852> (дата обращения: 15.06.2020).

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Мусакулов К.Т.¹, Акниязова Г.М.²

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ ЖАҢА ҰЖЫМҒА БЕЙІМДЕЛУІН ЗЕРТТЕУ

**Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор
«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.**

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы 2050 жылға дейінгі стратегияны іске асыру жолдары мен орындалу механизмдерін нақты түсіндіріп беруімен құнды. Сонымен қатар осы Жолдауда қоғамдағы өзекті мәселелерге де айрықша мән берілген [1].

Елбасымыз айтқандай, - «Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жастардың алдындағы жауапкершілікті күшейтуіміз керек». Білім беру ісімен бірге ұлттық тәрбиені ұштастыра отырып, болашақ мамандарды іскер, адамгершілік қасиеттері мол, өзінің жеке басы мүмкіншіліктерін бағалай білетін, саналы, әдепті азамат етіп тәрбиелеу міндеті тұр. Біріншіден, жеке тұлғаның өзінің азаматтық жауапкершілігін сезінуі, өз міндетін күнделікті өмірде бұлжытпай орындауы, екіншіден қоғамдағы өз орны мен үлесін салмақтай білуі, өзін Қазақстан Республикасы азаматы екенін саналы түрде сезінуге және оған өзінің қандай да үлесін қосуға тәрбиелеу. Қазіргі кезеңде қоғамдық құбылыстардың даму үрдісінде жеке тұлғаның орны ерекше маңызды. Қазіргі білім жаңалықтары және әлеуметтік-экономикалық ортада тұлғаның қалыптасуына және әлеуметтенуіне негіз болады. Әлеуметтендіру барысында, бір жағынан өмір сүріп отырған қоғамдағы әр түрлі сипаттағы факторлар мен әр түрлі өмірлік жағдайлар ықпалымен әсер етудің стихиялы жолымен қалыптасса, екіншіден, мақсатты тәлім-тәрбиелік жұмыстар арқылы жүзеге асады. Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуының негізгі объективті факторлары ретінде биологиялық факторды, сыртқы ортаны және тәрбиені айтуымызға болады. Биологиялық факторларға балаға ата-анасының қасиеттері мен ерекшеліктерінің берілуі кіреді. Сыртқы ортаға: әлеуметтік орта, отбасы, мектеп, құрбылары жатады. Тәрбие жеке тұлғаның бейімділік қабілеттерін де жетілдіреді [2].

Латын тілінен аударғанда «бейімделу» - икемделу, үйлесу деген мағынаны білдіреді. Адамның бейімделуінің төрт түрін көрсетуге болады: психологиялық, физиологиялық, биологиялық, әлеуметтік. Бейімделу үдерісі аса динамикалы болып табылады. Оның жетістігі көбінде объективті, субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға және т.б. байланысты. Әрбір адамға сол әсер еткен стимул әр түрлі адамдарда түрлі жауап реакциясын тудыруы мүмкін. Әр саладағы ғалымдар, зерттеушілер өзінің зерттеу бағытына байланысты «бейімделу» терминіне анықтаманы ұсынады.

Соларды қарастыратын болсақ В.Н. Дружинин – «бейімделуді» - ағзаның орта мен нәтижелі әрекет ету процесі деп қарастырады. Ал Е.А. Ямбург «бейімделуді» - ағзаның құрылысы және функциясы, оның мүшелері және ұлпаларының орта жағдайына икемделуі дейді. Л.Д. Столяренко «бейімделу - адамның қоршаған ортаның түрлі талаптарына ішкі қолайсыздықты сезінбей және ортаға қақтығыссыз икемделе алу қабілеті» - деп қарастырады. Көп жағдайда адам тағдыры оның кез-келген жағдайда өмірінің туа біткен және қалыптасқан қабілеті, бейімделгіштігімен анықталады. Жоғары, орташа, төмен бейімді адамдар болады. Бейімділіктің туа біткен негіздері – ол инстинктер, темперамент, дене құрылымы, эмоциялар, туа біткен интеллектуалды талабы, ағзаның физикалық жағдайы және сыртқы көрсеткіштері болып табылады. Әлеуметтік топтарда психикалық бейімделуді нәтижелі ететін маңызды факторға, әлеуметтік тұтастылық, тұлға аралық қарым-қатынасты орната алу қабілеті жатады. Тұлғаның әлеуметтік – психологиялық бейімделу мәселесі психология ғылымындағы және психология ғылымының басқа да аймағындағы күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Әлеуметтендіру дегеніміз – белгілі бір себептермен күйзеліске душар болған, торығу нәтижесінде қатардан шығып қалған не болмаса саяқтық, оқшаулану секілді қоғамдық ортада өмір сүруіне кедергі болатын мінез-құлқын тәрбиелеу, қайта тәрбиелеу, қалпына келтіру арқылы тұлғаны қатарға қосу.

Әлеуметтендіру дегеніміз – сана-сезімі, психикасы, мінез-құлқына нұсқан келген не болмаса басқаларға ұқсамайтын ерекше қабілетті жасөспірімдерді қоғамдық ортада толыққанды өмір сүруіне қайтару үшін істелетін жұмыс жүйесі. Адам туған сәттен бастап әлеуметтендіру ықпалына түседі. Отбасы тәрбиесі, мектептегі оқу-тәрбие жұмысының барлығы да оқушыларды әлеуметтендіруге арналған деуге болады. Себебі сол арқылы балалар болашақта қоғамдық ортада қатарынан қалмай өмір сүруге үйренеді, қажетті білік, дағдыларды бойына сіңіреді. Бұл әрекеттерді меңгере алмаған, оқу-тәрбиеге көнбеген балалар арнайы әлеуметтендіру шаралары арқылы әлеуметтендіріледі. Әлеуметтену үрдісінде екі мәселе шешіледі. Әлеуметтік адаптация (бейімделу) – жеке адамның ортаға бейімделуі барлығымен бірге болу. Балаға барлық бағытта көмектесу. Баланың әлеуметтік қалыптасуы мен дамуына жағдай тудыруға, оны әлеуметтік өмірге араластыруға және өз бетінше өмір сүре білуіне көмектесуге бағытталады. Әлеуметтік автономизация (оқшаулану) – ортамен бірге бола отырып, өзімен-өзі болу, іс-әрекеті мен қарым-қатынастарында табанды болмай, тұлғаның өзін бағалау білмеуі. Жасөспірімдерді әлеуметтік өзгерістерге бейімдеу, олардың қажеттіліктерінің негізінде жоспарланып, мынадай негізгі бөлімдерден құралады. – Дәстүрлі мектепшілік іс-шараларға, ұжымдық шығармашылық істерге, жалпы мектептік мерекелерге қатыстыру; – сынып ұжымының қызығушылықтарына және сұраныстарына сәйкес өткізілетін іс-шараларға қатыстыру; – оқушылармен даралап жұмыс жүргізу [3].

Жасөспірімдерді әлеуметтік ортаға және өмірге бейімдеу бағытындағы іс-әрекеттерімізді саралай келе, төмендегідей нәтижелерге қол жеткізе аламыз: –

Әрбір тұлғаға жан-жақты қолдау болған кезде ғана өз-өзін құрметтей отырып, өз ісіне талдау жасап өзiнiң жасаған іс-әрекеттеріне жауапкершілікпен қарайтын болады; – Бала өзiнiң жақсы жақтарын танып, өз бойындағы адами құндылықтарын оң қалыпты дәрежеде қалыптастырады; – Өзiн жан-жақты дамыған, рухани адамгершілігі мол басқаларға сүйіспеншілікпен, құрметпен қарайтын, өмір сүруге деген құштарлығы жоғары жеке тұлға болып қалыптасады. Осы аталған себептердің қатарында әсіресе баланың әлеуметтік-психологиялық қараусыздығы, оларға қоршаған ортаның немқұрайлы қатынасы басты орын алады, нәтижесінде шет қалу, өзiнiң қажет еместігі, қорғансыздығы сияқты сезімдер туындайды. Сондықтан өскелең ұрпақ тәрбиесіне әрқашан жауапкершілікпен қарау керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylgy-17-kantar
2. Айтбаева Ж. // Әлеуметтік психология. – 2016. - №2.
3. Сапарова Ж.Т. // Қызықты психология. – 2016. - №11-12. - 8-12 бб.

Мусакулов К.Т.¹, Алдыбаев А.Ж.²

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ АРҚЫЛЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АЛДЫН АЛУ

**Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор
«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.**

Бүгінгі таңда агрессия соның ішінде жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық мәселесіне психологиялық зерттеулерге үлкен орын беріліп, белсенді ғылыми-практикалық тұрғыдан ізденістер талап етілуде.

Жеткіншектер әлемінде жиі жағдайда қарым-қатынастағы шиеленістер, мазасыздану, тұлғалық даму мен мінез-құлықтағы ауытқулар, агрессия міндетті түрде кездесетіні баршамызға мәлім.

Қазіргі кездегі бала агрессиясы біздің өмір жағдайымыздың бүгінгі өзекті мәселесі, ол нақты психологиялық ерекшеліктерді қозғайды, ол баланы қоршаған адамдарға ғана тиесілі болмай (ата-аналары, тәрбиешілер, мұғалімдер, құрбылары), баланың өзіне және қоршаған ортамен қарым-қатынасында елеулі қиыншылықтар тудырады. Агрессия бала дамуында сәтсіздіктерге әкеліп соқтырады.

Соңғы уақытта қоғам балалардың ауытқушылық мінез-құлқы ретіндегі қатігездік, агрессиялық жағымсыз асоциалды мінез-құлықтарын интенсивті түрде зерттеуді талап етіп отыр. Осындай ауытқушы мінез-құлықтың дамуына ықпал ететін факторларды зерттеу – психология ғылымының негізгі мәселері.[1]

Жалпы білім беретін мектептерде оқитын оқушылардың әрқайсысының өзіне тән жеке даралық ерекшеліктері бар. Сондықтан мектеп психологі алдында тұрған проблемаларының бірі – тиімді көмек көрсету.

Агрессивтілік мінез-құлық адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол барлық адамдарға тән: балаларға және олардың ата-аналарына, өмірді жана бастаған жасөспірім қыздар мен ұлдарға, ересек, орта және кәрі жастағы адамдарға, әртүрлі мамандық иелері мен әртүрлі жағдайдағы мінез-құлыққа байланысты агрессия туындап отырады.

Психологиялық- педагогикалық міндеттердің бірі жеткіншектердің психикалық дамуындағы өзгерістердің себептерін тауып қана қоймай, оны түзету мен алдын алу жұмыстарын жүргізу де өте маңызды. Сондықтан да бұл жеткіншектерді анықтау мақсатында тек агрессивтіліктің деңгейін анықтап қана қоймай, сонымен бірге агрессивті мінез-құлықтың алдын алу және түзету жұмыстарын жүйелі түрде жүргізген жөн. Бала агрессивтілігінің алдын алу - бұл балалар мінез - құлығындағы агрессияны туындататын негізгі себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған мемлекеттік, қоғамдық, әлеуметтік-дәрігерлік және ұйымдастырушылық - тәрбиелік іс-шаралардың әсер ету үдерісі.[2]

Психолог А.А. Реан «агрессия» және «агрессиялылық» деген екі ұғымның бір-біріне ұқсамайтын бөлек мағына деп қарастырады. Агрессия - бұл бөгде адамға болмаса, адамдар мен жануарлар тобына ниеттеліп тура бағышталған қиянат.

Агрессиялылық – бұл жеке тұлғалық қасиет мінез-құлық, агрессияға дайындық көрінісі. Осылай түсіндіре келе, мұны былай тұжырымдауға болады. Егер агрессия – бұл әрекет болса, ал агрессиялылық осындай әрекетке дайындық.

Адамдағы агрессия мәселесі қазіргі біздің қоғам үшін ең маңызды мәселелердің бірі. Қоғамдағы болып жатқан террор жәбірлеудің өсуі сияқты әлеуметтік-қауіпті құбылыстардың қатты белең алуына байланысты агрессия сұрағы зерттеудің негізгі объектісі болып отыр.

Агрессия құбылысы сапалық және сандық сипаттамаларға ие. Барлық қасиеттер сияқты агрессияда индивидтерде әртүрлі көрініс табады, біреулерде мүлдем жоқ болса, басқаларда шексіз дамиды. Агрессивтіліктің болмауы енжарлық пен конформдылыққа алып келеді. Ал оның шектен тыс дамуы конфликтіге, қоршаған ортамен өзара түсініспеушілікке әкеледі. Агрессивтіліктің көріну ауыртпашылығы бір қатар параметрлермен анықталады (П.Б.Ганнушкин); агрессияның пайда болуының жиілігі және жеңілдігі; агрессия туындайтын ситуацияның адекватты емес дәрежесі; агрессияға екпін жасау; агрессивті әрекеттің асқыну дәрежесі. Агрессия жеңіл ситуацияда вербальды формада, ал ауыр ситуацияларды физиологиялық ауто және гетеро агрессия түрінде көрінеді.[3]

Жеткіншектік ортада агрессивтілік тенденцияларының өсуі біздің қоғамымыздың әлеуметтік мәселелерінің ең бастыларының бірі. Соңғы жылдары жастар арасында қылмыстар жасау көбеюде, соның ішінде жеткіншектердің қылмыс жасауы ерекше назарда. Қатігездік мінездегі топтық төбелестер болатын жағдайлар жиілеп кетті. Бұл бірнеше жағымсыз факторлардың жиынтығынан тұрады:

Балалардың әлеуметтік өмір жағдайларының төмендеуі;

Отбасылық тәрбие дағдарысы;

Паталогиялық босанулардың нәтижесінде баланың бас миына зақым келгендіктен;

Мектептегі балалардың жүйкелік-психикалық жағдайларына назар аудармауынан;

Агрессивті балалар - ең аз басқарылатын және терапияға нашар берілетін балалар контингенті. Агрессивтіліктің көрінуі көбінесе психикалық ауруларға шалдыққанда білінеді. Агрессивтілік ғылымда кездесетін ең бір өзекті де қиын мәселелердің бірі. Бұл жағдайды түсіндіруде ғалымдар көптеген көзқарастарға сүйенеді. Психология ғылымының дамуында адамдар агрессивтілігі түсінігі маңызды өзгерістерге ұшырап отырды.[4]

Қорыта келгенде оқушылардың агрессивтілігінің алдын алуын қамтамасыз ету мақсатында мектеп басшылығы пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің, әлеуметтік педагогтар мен психологтардың агрессивті және «тәуекел топтардағы» балаларды ертерек анықтау бойынша тығыз өзара әрекеттестігін қамтамасыз етуі керек. Өкінішке орай, көп жағдайда психологиялық жұмыстар оқушылар мен пән мұғалімдерімен шектеліп жатады. Ал ата-аналар жұмыс бастылыққа мойын болған осынау нарық заманында мектепке сирек бас сұғатын болғандықтан психологиялық кеңестер мен көмектерден қалыс қалып жатады. Сондықтанда мектептегі психологиялық көмекті тек қана оқушылармен, пән мұғалімдерімен шектемей ата-аналарға берілетін кеңесті күшейту керек. Ата-аналарға жеткіншектердің агрессивтілігінің алдын алу мен тузету жолдары жайындағы ұсыныстар буклет, брошюралар арқылы таратылса артық болмас еді.[5]

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бютнер К. «Жить с агрессивными детьми.» - М., 1991. - 88 с.
2. Петровский А. В. «Педагогикалық және жас ерекшелік психологиясы» Алматы, Білім, 1987.
3. Жолмаханов Б. “Қиын” оқушыны тәрбиелеу // Бала тәрбиесі № 5 , 2005, 40-бет.
4. Аязбекова Г. “Қиын ”баланы тәрбиелеу жолдары .// Білімдегі жаңалықтар №1, 2005, 30-бет.
5. Қалиева Г. “Қиын” оқушы тәрбиесі // Қазақстан мектебі 2007, № 1 ,61-62 бет

Сенкубаев С.Т.¹, Альбекова Е.М.²

МЕКТЕПТЕГІ ҚИЫН БАЛАЛАР МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
Albekova-84@mail.ru

Қазіргі ақпараттық-коммуникациялық технологияларға көз жүгіртсек, психологиялық - педагогикалық зерттеулерде бала мінез-құлығының ауытқу мәселесі түбегейлі зерттелініп сипат алғанымен, қалыпты дамыған бала мінез-құлқының жағымсыз түрлерінің туындау себептері ғылымда өз деңгейінде әлі де жеткілікті деңгейде қарастырылмаған. Мұндай балалардың мінез-құлқына келесі қасиеттер тән: өкпелегіштік, бұзықтық, бірбеткейлік, дөрекілік. Олар басқа балалармен үнемі ұрсысып, керісіп, ескертулерге тез ренжіп қалады. Автор мұндай мінез-құлық оның ұжымындағы дұрыс құрылмаған өзара қарым-қатынастардың салдарынан пайда болады деген қорытындыға келеді.

Балалық шақтан өткен, бірақ ересектікке әлі жетпеген 11 - 15 жас аралығындағы, балаларды психологияда жеткіншек жас кезеңіндегілер деп атайды. Бұл жас кезеңі «өтпелі кезең», «қиын жас», «проблемалы кезең» т.б. көптеген қосымша белгілерге бай. Оның барлығы осы жас кезеңінде жүретін психофизиологиялық үрдістермен байланысты. Бұл жас аралығында бала ағзасы дамуының бір сатысынан екінші сатысына өтіп, ал әлеуметтік дәрежесі бойынша олар әлі балалық шақта жүрген кезең. Психологияда мұндай құбылыс даму дағдарысы деп аталады [1].

Жеткіншек жастағы балалар психологиялық көмекті қажет етеді. Дегенмен, жеткіншек жас кезеңінде мінез ерекшеліктері қалыптасып, ол өмірлік максатқа байланысты бола бастайтыны, өмірге деген көзқарасы және бағыттылығымен байланысты екендігі анықталады. Сондықтан психологиялық қызметтің осы бағыттағы жұмыстарының басым көпшілігі жеткіншек жас кезеңіндегілерге көмек көрсетумен байланысты ұйымдастырылады. Жеткіншектің ересектік белгілерді қабылдауда соларға теңелсем дейтін үлгілердің алуан түрлі болуына байланысты. Қалыптасатын өмірлік құндылықтардың мазмұны, жеткіншектің жеке басының қалыптасуының жалпы бағыты көбінесе белгілі бір үлгілерге бағдарлануға байланысты болады. Осы үлгіге негіз болатын ересектердің сыртқы келбетінің өзіне тән белгілері мен мінез-құлық мәнерлері, кейбір өздеріне тән ерекшеліктері болғандықтан балалармен салыстырғандағы артықшылық жағдайлары неғұрлым айқын көрінетін ересектіктің сыртқы белгілері жеткіншектер үшін тартымды болып көрінеді. Олар - темекі тарту, құмар ойын ойнау, шарап ішу, сөйлеу мәнері, киім мен шаш қоюдағы ересектерге тән сән, сәндік опа-далап, әсемдік заттар,

қылымсу тәсілдері, дем алу, көңіл көтеру, ілтипат білдіру т.б. тәсілдерін басшылыққа алады. Темекі ұстаған бала өзіне-өзі ересек болып көрінеді, төңірегіндегілерге де солай болып көрінемін деп ойлайды. Жеткіншек үшін ересек ер азаматтың немесе әйел азаматшасының мұндай белгілерін қабылдау оның өзінің ересектігін көрсетудің өзінде сондай сенімді орнықтырудың амалы. Барлық ересектерге тән қасиеттерді балалармен еліктеу арқылы қабылданады. Мұның өзі ересектікке жетудің ең оңай тәсілі болып табылады, ал жеткіншек үшін оның өзінің ересектігін айналасындағыларға байқатқызатын маңызды әдісі. Сондықтан оның мұндай формасы өте кең тараған ерекше тұрақты болады және жеткіншектерде көбінесе бірінші кезекте орын алады да, оның жағымсыз екенін балаларға ұғындыру қиынға соғады [2].

Жеткіншектерде жоғары сыныптағылар немесе басқа балалар нақты үлгілер болатыны жиі кездеседі. Әдетте жеткіншектерді ересектер өмірінің азды-көпті тыйым салынған жақтарына баулитындар, оларға өздерінше «мұғалім», «үйретуші» болатындар нақ солар болады. Ғалымдардың айтуы бойынша, жеткіншектердің қарым-қатынастарының негізі бос уақытты өткізу мәдениетінің төмендігі деген пікір, «көңілді, жеңіл» өмір стиліне еліктеу өте қауіпті болып шығады. Бұл орайда оқу жеткіншектің өмірінде әдетте маңызды орын алмайды, танымдық ынта жоғалады, сөйтіп өзіне сәйкес өмірлік құндылықтарымен қоса уақытты көңілді өткізу деген өзіне тән ерекше ниет бекиді. Уақытты бұлай өткізуге ақшаның қажет болуы құқық бұзушылықтардың себебіне айналуы мүмкін. Қазіргі бар мәліметтерге қарағанда, жасы жетпей тәртібін бұзушылардың көбінің бос уақытын өткізу мәдениеті төмен болады. Ересектіктің дамуындағы мұндай бағыт - өте жағымсыз бағыт. Алайда, ненің де болса өз бастауы бар, жағымсыз жайлардың да алғашқы түйіншектері жеткіншектік жақтың басында пайда болуы мүмкін. Ең кіші жеткіншектердің класын сырт пішінінің ересектігі айқын аңғарылатын балаларды дүрліктіріп жүретіні жиі болады. Олардың ішінде есейіп кеткендер де көп болады. Мұндай балаларды сыныптастары қалғандарымен салыстырғанда ересектер деп түсінеді, нақ осы себептен де оларға барынша ықыластанады. Біреулері оларды жазғырса, енді біреулері оларға теңесуге әрекеттенеді, олармен әбден жақындасуға тырысады. Мұның өзі тәрбиешілер үшін тікелей дабыл болуы керек: ересектіктің мұндай жағымсыз көріністерін дереу анықтап, жеткіншектерде ересектіктің құндылық мазмұны туралы, шынайы сыйластық пен беделдің негіздері туралы дұрыс ұғым қалыптастыру қажет [3].

Балалардың арасында күштілігімен, батылдығымен, ептілігімен, спорттық іскерліктерімен көзге түсетін құрдасы да жеткіншекке үлгі болуы мүмкін. Мұндай балалар өте белгілі болады, ал мұның үстіне олар жақсы жолдас болса, олардың беделі өте жоғары болуы мүмкін. Қорқақтықтың көріністері үзілді-кесілді айыпталады. Өзінің батылдығын көрсету үшін жеткіншек шектен асқан істерге, ал кейде қоғамдық жағымсыз істерге де тәуекелге баруы мүмкін. Дене күші жоғары бағаланады. Кейде сыныпта немесе бір топ баланың ішінде барлық балалар кімнің күші кімнен асып түсетінін біледі, соны көрсету үшін сайыстарға да түседі. Жеткіншектер өздерінің дене күшінің өсуіне өте сергек

қарайды. Олар күресіп, күш сынасқанды жақсы көреді. Күрестің алуан түрлері жұрттың алдында өтеді. Кейбір балалардың төбелесқойлығы көбіне біреуден өзінің күші басым екенін дәлелдеуге тырысумен байланысты. Жолдастары сыйлайтын болуы үшін, жеткіншек өзі айтатын ерлік қасиеттерінің әр түрлі көріністеріне өзінің қатынасу шамасын едәуір асыра көрсетуі мүмкін [4].

Ересектермен қатар және теңдей еңбекке қатынасу, оларға үлкендер тарапынан көп сенім білдірілген жағдайда жеткіншекте жауапкершілік, дербестік, оңтайлылық сезімін, әртүрлі істер мен міндеттерді орындауда, басқалар туралы ойлап, қамқорлық жасау, сезімталдық пен ілтипаттылық қасиеттерін қалыптастырады. Бұл қасиеттердің қалыптасуына қолайлы жағдайлар жеткіншектерді ересек адамның көмекшісі әрі тірегі позициясында болғанда жасалады. Жақын адамдардың игілігі, олардың қамын ойлау жеткіншек үшін ерекше маңызды болып, өмірлік қазына сипатын алады. Мұның өзі адамгершілік сенімдердің, жеке мінез-құлықтың, болашаққа жоспар құрудың ерте бастан қалыптасуына қолайлы жағдай жасайды [5].

Болашаққа арналған жоспарлар туралы ойлағанда жақындарының қамын ойлау көп орын алады. Көптеген жеткіншек ер балалардың ересектердің әр түрлі іскерліктерін - ағаш және темір ұсталығын меңгеруге, станокта жұмыс істеуге, автомашина, мотоцикл, трактор жүргізуге, фотосурет түсіруге, мылтық атып, аң аулауға, компаспен бағдарлануға т.б. іс-әрекеттерді үлкендердей орындауға ұмтылатынын атап айту керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. С.Дүйсенбиева. Қиын балалармен жұмыс түрлері. - Семей: Болашақ, 2012. Б. 99 – 101.
2. Е.Оңалбай. Психолог – тәрбие жұмысындағы жетекші тұлға. – Семей: Болашақ, 2011. - Б. 127 – 129.
3. Ә.Марғұлан. Психология және социология. - Алматы: Хабаршы, 2014. – 211 б.
4. С.М.Жақыпов, Т.К.Күнсләмова. Жетекшідегі «мен» бейнесі және агрессивті мінез-құлық пен өзіндік бағалаудың байланысы. - Алматы: Алматы кітап, 2011. – 98 б.
5. Выготский Л.С. Педология подростка. - М.: Наука, 2010. – 100 с.

Мусакулов К.Т.¹, Бекишева А.Е.²

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖОҒАРҒЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАМАНДЫҚ ТАНДАУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

**Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор
«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.**

Заман ағымына сай адамдар да өзгеріп, жетіліп, тұлғалар арасында нарықтық қарым-қатынастың орнағаны белгілі. Қауымдастық дамып, сан алуан істер мен жұмыстар, оларға сәйкес мамандықтар дүниеге келді. Бәсекеге қабілетті, өз ісінің шебері, таптырмас маман атану — әрбір тұлғаның қолынан келетіні сөзсіз. Алайда, мұндай маман болу үшін ең алдымен қойылатын талап — мамандықты дұрыс таңдау.[1]

Заманауи білім беру жағдайында мамандық таңдау — өте ауқымды әрі күрделі мәселе. Әрбір жоғары сынып білім алушысы бұл жолда қателеспей, өзі таңдаған мамандыққа деген махаббаты, мансапқа деген ұмтылысы болатын болса, ол болашақта керемет нәтижелерге әкелетіні сөзсіз. Адам өзінің жан дүниесіне жақын мамандықты іздеп, таба білуі өте күрделі процесс. Кейбір жандар балалық шағынан бастап белгілі бір маман иесі болуды армандайды, оған ұмтылады, ал кейбірі ата-ана ықпалымен, жан — жағындағы достары, оқытушылары, яғни қоршаған орта ықпалымен ойлары өзгеріп, бірнеше мамандықтарды салыстырып, олардың ерекшеліктері мен айырмашылықтарын ескере отырып, толғанады. Қазіргі таңда, заман дамуына, көптеген жаңа мамандықтардың дүниеге келуіне байланысты білім алушылар қоғамымызда сұранысқа ие, жалақысы өздерін қанағаттандыратын деңгейде жоғары, болашақта перспективасы бар маман иесі болуды қалайды.

Мамандық таңдауда әрбір тұлғаға әсер етуші көптеген факторлар бар. Ең алдымен, ол ата — ана, құрбы — құрдас, тума — туыс тарапынан келетін әртүрлі кеңестер, мысалдар. Сонымен қатар, әсер етуші факторлардың бірегейі — әлеуметтік желі. Заманауи тенденцияда әлеуметтік желі өте қарқынды, әрі үздіксіз дамып келеді. Біздің қоғамымыз толықтай дерлік ақпараттанған қоғам. Оның ең үлкен артықшылықтарының бірі — үздіксіз барлық болып жатқан жағдайлардан хабардар болуымыз, сонымен қатар менің мақаламның өзектілігіне сай әлеуметтік желі арқылы жүзеге асырылатын мамандықтардың болуы. [2]

Мамандық таңдау процесін талдайық. Мамандық таңдауда қандай негізгі белгілер, критерийлерге назар аударылу қажет? Ата-ана тарапынан ықпал қандай мөлшерде болғаны абзал? Осы сұрақтарға жауап ретінде мен бірнеше психологиялық кеңес пен бағыттар ұсына аламын:

Біріншіден, ағаттыққа жол бермеу. Көптеген адамдар мамандықтың нақты критерийлерімен таныспай жатып, оның бейнелік түріне, романтикалық нұсқаларына көз салып жатады. Кейбір жандар «мандайыма жазылған» деп ата — ана жолын қууды жөн көреді. Ал басқалары, жоғарғы оқу орнына ешқандай мақсатсыз, жәй ғана құрбы — құрдасынан жырақтамау үшін түседі. Енді біреулері, басқа жаққа баруды қиынсынып, өзінің тұрғылықты мекен — жайына жақын жерде тұрған оқу орнына құжаттарын тапсыра салады. Бұлардың барлығы дұрыс емес. Мамандық таңдау атүсті қарай салатын, немқұрайлылық танытуға болатын мәселе емес. Керісінше, байсалдылық танытып, таразыға салып ойланған әлдеқайда дұрысырақ.[3]

Екіншіден, дұрыс және оң қалыптасқан пікір мен көзқарас. Барлығынан да бұрын, дәл осы таңдауды өз еркімен қабылдағаны жөн. Ата — ана, құрбы —

құрдастың емес, тек қана өзіңіздің болашақта ие болатын, қызмет жасайтын мамандығыңыз екенін естен шығармау керек.

Үшіншіден, бейімділікті анықтау. Ең алдымен, жеке басыңыздың қызығушылықтары мен бейім, ептіліктеріңізді бағалаңыз. Қандай іске бейіміңіз артады? Қандай нәрсемен шұғылданғанды жаныңыз қалайды? Білім беру процесінде қандай пәнге қызығушылығыңыз мол? Қандай ортада байланыс, коммуникация орнату сіз үшін аса қиындық туғызбайды? Яғни, осындай сұрақтарға жауап бере отырып, қандай мамандыққа бейім екеніңізді анықтауға болады, өйткені бейімділік пен икемділік — мамандық таңдауда орасан зор рөл атқарады.[4]

Төртіншіден, зерделеп анықтау. Бастысы өзіңізді дұрыс, адекватты түрде бағалаңыз. Көптеген ақпарат көздерін пайдалана отырып, межелеген мамандығыңыз туралы ақпарат жинақтап, танысыңыз. Өзіңіз қалаған мамандықпен айналысатын ұйымдар, кәсіпорындармен, олардың жұмысымен танысу мақсатында сол жерлерге барып көріңіз. Аспазшы болғыңыз келе ме? Мейрамханалар, тамақтанатын орындарға көбірек барыңыз, мүмкін болса асханасымен танысыңыз. Бағдарлама жасаушы болғыңыз келсе, тек қана гаджеттер арқылы ойын ойнап қана қоймай, өз бетіңізбен программа жасақтауды үйреніңіз. Осылай, сіз қалаған мамандықтарыңызбен таныса бересіз.

Бесінші, мамандар көмегіне жүгіну. Егер таңдауыңызда күман туған болса, мектеп психологына немесе арнайы психологиялық қолдау көрсететін психолог мамандар көмегіне жүгіне аласыз.

Алтыншы, шешуші таңдау. Толығымен ақпараттанғаннан кейін, таңдалған мамандықтар арасынан салыстыру жүргізіңіз. Артықшылықтар мен кемшіліктерін ескеріп, таразыға салып ойланыңыз. Қандай нәрсе болмасын, өзіңіздің тағдырыңызды басқа жағдайлармен шешуге мүмкіндік бермеңіз. Таңдауыңыз сізді табысқа жетелейтіндей болуы керек. Өмір бойы қаламаған жұмысқа барып — келіп, ешқандай жетістікке жетпей, уақытыңыздың құр босқа өтуіне жол бермеңіз.[5]

Қорытындылай келе, мамандық таңдау өте қызықты, әрі күрделі процесс. Кейбір жандар үшін бұл мәселе оңай шешілсе, кейбірі үшін өте ұзақ және қиын болмақ. Осы мәселеде жастарға көбінесе жалған пікірлер әсер етеді. Ондай пікірлер сәтсіз шешімдерге әкелуі әбден мүмкін. Біздің қоғамымызда өз мамандықтарын, айналысып жатқан жұмыстарын сүйметін қаншама адамдар бар, бірақ, өз мамандықтарын жан — тәнімен сүйіп, күннен күнге қызығушылықтары артып, жұмыс жасатқын мамандар да кем емес. Сондықтан, бұл жағдайда, яғни, мамандық таңдауда қателеспей, заманауи білім беру жағдайында жастардың өз өмірлерінің бір кірпішін қалауда жаңылмайтынына үлкен сенім білдіргім келеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бютнер К. «Жить с агрессивными детьми.» - М., 1991. - 88 с.

- 2.Петровский А. В. «Педагогикалық және жас ерекшелік психологиясы» Алматы, Білім, 1987.
3. Жолмаханов Б. “Қиын” оқушыны тәрбиелеу // Бала тәрбиесі № 5 , 2005, 40-бет.
4. Аязбекова Г. “Қиын ”баланы тәрбиелеу жолдары .// Білімдегі жаңалықтар №1, 2005, 30-бет.
5. Қалиева Г. “Қиын” оқушы тәрбиесі // Қазақстан мектебі 2007, № 1 ,61-62 бет

Гаврилов В.П.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ
ТРЕВОЖНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ**

**Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы 7М01101 Педагогика и
психология**

Научный руководитель: к.п.н. доцент Корягина О.В

Школьная тревожность - это самое широкое понятие, включающее различные аспекты устойчивого школьного неблагополучия. Она выражается в волнении, повышенном беспокойстве в учебных ситуациях, в классе, в ожидании плохого отношения к себе, отрицательной оценки со стороны педагогов, сверстников. Ребенок постоянно чувствует собственную неадекватность, неполноценность, неуверен в правильности своего поведения, своих решений.

Чувство тревоги в школьном возрасте неизбежно. Однако интенсивность этого переживания не должна превышать индивидуальной для каждого ребенка «критической точки», после которой оно начинает оказывать дезорганизующее, а не мобилизующее влияние.

Наиболее типично возникновение школьной тревожности, связанной с социально-психологическими факторами или фактором образовательных программ. Вот несколько факторов, воздействие которых способствует ее формированию и закреплению:

- учебные перегрузки;
- неспособность учащегося справиться со школьной программой;
- неадекватные ожидания со стороны родителей;
- неблагоприятные отношения с педагогами;
- регулярно повторяющиеся оценочно-экзаменационные ситуации;
- смена школьного коллектива и /или непринятие детским коллективом.

Школьная тревожность младшего школьника является очевидным признаком затруднений в процессе школьной адаптации. Начиная с подросткового возраста, она может формироваться и закрепляться в рамках личностной тревожности как психического свойства учащегося.

Школьная тревожность может проявляться в поведении самыми разнообразными способами, маскируясь под другие проблемы.

Основными диагностическими признаками школьной тревожности являются пассивность на уроках, скованность при ответах, смущение при малейшем замечании со стороны учителя. На перемене тревожный ребенок не может найти себе занятие, любит находиться среди детей, не вступая, однако, в тесные контакты с ними. Кроме того, в силу больших эмоциональных нагрузок, ребенок начинает чаще болеть, снижается сопротивляемость соматическим заболеваниям.

Нежелание ходить в школу чаще всего возникает из-за недостаточной школьной мотивации, однако свидетельствует о том, что ребенок чувствует себя в школе дискомфортно. Противоположную форму проявления школьной тревожности представляет собой излишняя старательность при выполнении заданий. Рассеянность, или снижение концентрации внимания на уроках - признак школьной тревожности. Особого внимания заслуживает такая форма проявления школьной тревожности, как потеря контроля над физиологическими функциями в стрессовых ситуациях. Например, ребенок может краснеть (бледнеть), отвечая у доски и даже с места, чувствовать дрожь в коленках, посасывание под ложечкой.

ПАРАМЕТРЫ ШКОЛЬНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ

Общая тревожность в школе – эмоциональное состояние ребёнка, связанное с различными формами его включения в жизнь школы.

Переживание социального стресса – эмоциональное состояние ребёнка, на фоне которого развиваются его социальные контакты (прежде всего со сверстниками),

Фрустрация потребности в достижении успеха – неблагоприятный психический фон, не позволяющий ребёнку развивать свои потребности в успехе, достижении высокого результата и т.п.

Страх самовыражения – негативные эмоциональные переживания ситуаций, сопряжённых с необходимостью самораскрытия, предъявления себя другим, демонстрации своих возможностей.

Страх ситуации проверки знаний – негативное отношение и переживание тревоги в ситуациях проверки (особенно публичной) знаний, достижений, возможностей.

Страх не соответствовать ожиданиям окружающих – ориентация на значимость других в оценке своих результатов, поступков и мыслей, тревога по поводу оценок.

Низкая физиологическая сопротивляемость стрессу – особенности психофизиологической организации, снижающие приспособляемость ребёнка к ситуациям стрессогенного характера, повышающие вероятность неадекватного, деструктивного реагирования на тревожный фактор среды.

Проблемы и страхи в отношениях с учителями – общий негативный эмоциональный фон отношений с взрослыми в школе, снижающий успешность обучения ребёнка.

В ЧЕМ ПРИЧИНЫ ШКОЛЬНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ

Прежде всего, причины определяются природной нервно-психической организацией школьника, это то что заложено от природы в ребенке. Не в последнюю очередь – важную роль играют особенности воспитания, завышенными требованиями родителей к ребенку (например, все нужно знать и делать только на «отлично») Отсюда возникает страх разочаровать родителей, вызвать у них на себя агрессию, порой даже телесное наказание, быть лишенным чего-либо и т.д.

У некоторых детей страхи и нежелание ходить в школу вызваны самой системой обучения – учебная тревожность: например, нужно отвечать на уроке, когда подходишь разговаривать с учителем, не можешь справиться с заданием на уроке, непонимание объяснений учителя, неожиданный вопрос на уроке, учитель задает трудное задание, учитель оценивает работу и т.п. В том числе несправедливым или нетактичным поведением учителя. Причем среди таких детей есть школьники с самой разной успеваемостью.

Следующий момент причины школьной тревожности – это самооценочная тревожность.

Самооценка – это способность человека честно, с любовью и по достоинству оценить себя. Немало важную роль играют родители т. к. самооценку закладывают в раннем детстве именно они. Если ребенку говорить: «Ты моя радость», «Ты самый лучший», «Я так рад, что ты у меня есть» и т.д. то в этом случае можно предположить об адекватной самооценки т.е. норме. Если же наоборот говорить: «У всех дети как дети, а ты...», «У тебя все не как у других», «Ты доставляешь мне одни неприятности» в таком случае речь идет о заниженной самооценки вплоть до «самопоедания».

Учащимся с повышенным и высоким уровнем самооценочной тревожности довольно неприятны такие ситуации: сравнение себя с другими, когда что-то у них не получается, предстоит важное решающее дело (например, контрольная работа), когда приходится сравнивать себя с другими или когда проверяют их способности, оценивается их работа, когда что-то не получается и т.п.

И последний момент причины школьной тревожности – межличностная тревожность. Т.е. умение протраивать, взаимодействовать, сотрудничать с одноклассниками, сверстниками.

Детям с повышенным и высоким уровнем межличностной тревожности довольно неприятны следующие ситуации: подойти или пойти в дом к малознакомым людям, ситуации критики и упреков, когда наблюдают во время работы, когда ребята не играют, не дружат с ними, сердятся взрослые непонятно почему, другие ребята смеются во время их ответа на уроке.

Школьная тревожность свойственна детям всех возрастов. Она может проявляться в их отношении к оценкам, страхе перед контрольными и экзаменами и т.д.

Избежать школьной тревожности можно лишь одним способом – формируя высокое самоуважение учеников, которое содержит три составляющих. Когда они чувствуют,

1. что могут решать задачи,

2. знают, что могут строить удовлетворяющие обоим отношения с педагогом,

3. вносить свой особый вклад в классный коллектив,

Мы можем направленно повышать уровень «Я могу» с помощью следующих поддерживающих техник:

1. Делайте ошибки нормальным и нужным явлением

Рассказывай об ошибках. Дети часто видят избирательно. Они могут замечать свои собственные ошибки, но не видеть ошибок других. Отсюда у них появляется уверенность, что все вокруг лучше, способнее, привлекательнее, чем они. Учитель может изменить эту установку, если покажет, что каждый делает ошибки, нет людей, которые ошибаются. Задавайте детям вопрос: «Что ты можешь сделать, чтобы больше не повторить ошибку?» Отвечая на него, ученики начинают понимать, что важнее научиться не избегать ошибок, а «не наступать дважды на одни и те же грабли».

Показывайте ценность ошибки как попытки. Например: «Ошибка уже сделана. Ну и что? Теперь посмотри, чему можно на ней научиться», «Эта ошибка – не такая уж большая беда. Наконец, если бы ты не делал ошибок, я потеряла бы свою работу!»

2. Формируйте веру в успех.

Подчеркивайте любые улучшения. Обычно учитель ждет, когда сложная задача будет решена учеником безошибочно, тогда он похвалит его. Однако, с такой установкой ждать придется долго. А что если вместо этого замечать каждый маленький шаг вперед?

Раскрывайте сильные стороны своих учеников. Каждый ученик имеет какие-то силы, неважно насколько скрытые. Едва заметив что-то ценное в ученике, прямо скажите ему об этом или напишите в его тетради. Все ученики хотят и готовы слышать о своих сильных сторонах часто и подробно.

Демонстрируйте веру в своих учеников. Если вы можете искренне демонстрировать веру в способности своих учеников, вы предадите им больше силы, чем любые отметки. Комментарии типа: «Ты сможешь это подтянуть», «Ты из тех учеников, которые это могут сделать» или «я знаю, что ты сможешь это сделать» – отражают вашу веру в учеников.

Признайте трудность ваших заданий. Многие ученики, особенно избегающие неудач, воспринимают любую новую задачу, как трудную. Признайте, что они правы: «Я знаю, это трудное задание. Имей это в виду. Но я уверен, что ты справишься с ним». Когда же ученик действует успешно, выполняя задание, названное вами «трудным», его самоуважение здорово вырастает.

3. Концентрируйте внимание учеников на прошлых успехах.

Единственный безопасный путь, который мотивирует детей к достижениям, снижает их тревожность – это подчеркивание всего того, что они делают верно. Успех рождает успех, поэтому учитель должен подчеркивать прошлые достижения, чтобы содействовать продолжению успеха.

4. Признание достижений.

Аплодисменты. Аплодисменты не означают, что вы должны хлопать в ладоши. Просто смысл их: «Здорово! Ты сделал это!» Он должен быть выражен с очевидным энтузиазмом.

Выставки. Достижения учеников – сочинения, рисунки, доклады – можно вывешивать на доску, на стенд.

Избегайте состязаний и каких-либо видов работы, учитывающих скорость.

Не сравнивайте ребёнка с окружающими.

Доверяйте ребёнку, будьте с ним честным и принимайте его таким, какой он есть.

Чаще используйте упражнения на релаксацию.

Способствуйте повышению самооценки ребёнка, чаще хвалите его, но так, чтобы он знал за что.

Чаще обращайтесь к ребёнку по имени.

Демонстрируйте образцы уверенного поведения, будьте во всём примером ребёнку.

Не предъявляйте к ребёнку завышенных требований. Если ему с трудом даётся какой-то учебный предмет, лучше лишний раз помогите ему и окажите поддержку, а при достижении даже малейших успехов не забудьте похвалить.

Старайтесь делать ребёнку меньше замечаний.

Используйте наказание лишь в крайних случаях. Не унижайте ребёнка, наказывая его.

Общаясь с ребёнком, не подрывайте авторитет других значимых взрослых людей.

Список литературы:

1. Андреева, Н.Г. Логопедические занятия по развитию связной речи младших школьников. В 3 частях. Часть 2 / Н.Г. Андреева. - М.: Книга по Требованию, 2014. - 248 с.

2. Боровская, И.К. Развиваем пространственные представления у детей с особенностями психофизического развития. Часть 1 / И.К. Боровская. - М.: Книга по Требованию, 2014. - 701 с.

3. Брежнева, Е.А. Хочу все знать. Рабочая тетрадь по развитию речи детей старшего дошкольного возраста с методическими рекомендациями. Часть 1 / Е.А. Брежнева. - М.: Книга по Требованию, 2015. - 164 с.

ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕ ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
fati_0309@mail.ru

Бүгінгі күні ақпараттық технологиялар арқылы қазақ халқының ұлттық мәдениетін қайта өркендету жағдайында жас ұрпақты ұлттық дәстүрмен тәрбиелеудің заңды объективті қажеттілігі туды.

Қазақта «аланды өз тәрбиенмен тәрбиелеме, ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген дана сөз бар. Сондықтан жеткіншек ұрпақтың өз халқының рухани қазынасымен оның ұлттық тәрбиесімен әдет – ғұрып, салт – дәстүрімен тереңірек танысу қажеттігі бірінші орынға қойылып отыр. Өйткені өз халқының, әрі бүкіл адамзаттың өткенін біле адамның жеке тұлғалық болмысын қалыптастырып, оны рухани – мәдени кемелдендіретін маңызды көрсеткіш болып табылады. Баланың бойына рухани азық бала алатын бірден – бір фактор халықтың салт – дәстүрі. Ал салт – дәстүрдің тәрбиелік мәнін, оның мектептегі оқу – тәрбие процесінде пайдаланудағы маңызын ашып көрсету қазіргі заман талабынан туындап отырған мәселе.

Кейінгі кезде этнопедагогика ғылымында жеке адамның дамуындағы гуманизациялық және мағыналық құрылымның қалыптасуына байланысты ұлттық сана сезім, ұлттық дүниетаным т.б. талаптар қою көзделіп отыр.

Еліміздің болашағы болар, тәуелсіз мемлекеттің ұлттық болмысын сақтай алатын ұрпақты тәрбиелеу бүгінгі күннің негізгі мақсаты. Ал ол үшін болашақ ұрпақтың тұлғалық болмысын қалыптастырып, оның рухани – мәдениетін дамыту өте маңызды екенін Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаев Республикадағы білім және ғылым қызметкерлерінің II съезіндегі сөйлеген сөзінде дәлелдеп берді. Онда «Білім беру ісін реформалаудың стратегиялық міндеттерінің бірі – шығармашылық тұрғыдан ойлай білетін жеке тұлғаны мәдениетті, рухани биік деңгейде тәрбиелеу болып отырғанына баса назар аударып, жалпы білім беретін орта мектепте білім берумен қатар адалдық, адамдық, ізгілік, отан сүйе білу сияқты асқақ сезімдерге тәрбиелеу қажеттілігі өзекті мәселе деді [1].

Бұл мәселеге халық тағылымы салт – дәстүрдің қосар үлесі өте көп.

Елбасының «Қазақстан - 2030» қазақстан халқына Жолдауының «Қазақстан мұраты» деп аталатын бөлімінде «бәбаларымыздың игі дәстүрін отанымыздың территориясының бүтіндігін сақтау, мемлекетімізге қауіп төндіретін кез – келген сыртқы және ішкі күштерге қарсы тұрудың өзі жастарды ұлттық рұхта тәрбиелеу мүмкіндігін жүктейді.

Қоғамдық өзгерістер ұлттық психологияны, әдет – ғұрып салт – дәстүрді оқу – тәрбие үрдісінде пайдаланудың объективті қажеттілігін туғызып отыр.

Сонымен қатар елбасы Н.Ә.Назарбаев жоғарыдағы атап өткен «Қазақстан - 2030» Жолдауында «Ұрпақ тәрбиесінде» дана болады, оның саулығына бітіміне және дүниеге көзқарасына қамқорлық жасайды. Ол бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманда нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Ол күллі әлемге әрі сыйлы, өз елінің патриоды болады» деп атап көрсеткен.

Бұл міндеттер Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңында» «білім беру жүйесінің азаматтықпен, елжандылық, мемлекеттік рәміздерді сүйіспеншілікпен құрметтеуге, халықтың салт – дәстүрін қастерлеуге, әлемді және отандақ мәдениеттің жетістіктеріне баулу, қазақ халқымен республиканың басқа ұлттарының әдет – ғұрыптарымен салт – дәстүрін зерделеуге» деп айрықша атап көрсетеді [2].

Осы орайда болашақ ел иесі, бүгінгі жеткіншек ұрпақты салт – дәстүр арқылы тәрбиелеп, олардың тұлғалық қалыптарын ұлттық ерекшеліктерімен қамтамасыз ету ерекше мәселеге ойланып отыр.

Жалпы салт – дәстүрдің тәрбиелік мәні мен маңызын ұрпақ тәрбиесіне қолдануды сонау тарихымызбен әдебиетіміз, мәдениетімізге өзіндік өшпес із қалдырған ғұламаларда айтып кеткен. Мәселен Бұхар Жырау «Жақсы болсын тегі, атаның ұлы болғанша, адамның ұлы бол» деген нақыл сөздер айтады. Сонымен қатар атақты жырау «Тәлім ал, тәлімді алсаң тәлімгерің ұлтының салт – дәстүрімен, ұлтының қарапайымдылығымен, мейірімділігімен тәлім берсін» – деп атап көрсетеді.

Халықтың салт – сана, әдет – ғұрпы қай заманда болмасын ерекше тәрбие құралы болып келді.

Жастарды отанға, елге, жерге, әдет – ғұрыпқа сүйіспеншілігін арттырудың ерекше маңыздылығын ойшыл ақындардың өзі қазақ жастарын ерік – күші мықты, өз халқының салт – дәстүрін игерген, ғылымды игерген, ғылымды үйреніп, білім алуға, адамгершілік, мейірімділік сияқты қасиеттерді игеруге арнап көптеген еңбектер жазды. Мәселен, «Жиырма бірінші қара сөзінде» мақтанның екі түрлісі болады, біреуі адамның өзін дұрыс ұстағысы келгендігінен, екіншісі мақтаншақ ойдан туады дейді .

Міндеті – осы жоғарыда аталған ортақ байлықты тиімді пайдалану, өзара тиімді бөлісу және бірлікте салт – сананы ұстана отырып өмір сүру, - деп Абай салт – дәстүрді үйреніп, оны өмір сүру барысында қолданыста, ұстап, жақсы жақтарын өзгелермен бөлісу жас ұрпақтың борышы екенін атап көрсетеді.

Халықтық салт – дәстүрдің ішінде бүкіл халықтың мінез – құлқы, тәкаппарлығы, қарапайымдылығы, мәдениеті, тілі мен діні, наным сенімі өмір сүру жолы, психологиясы топтасып жатқандықтан қазіргі қоғамның күрделі өзгерісі кезеңінде жас ұрпақты әлемдік деңгейде оқытып, біліммен қамтамасыз ете отырып, тәрбиесін ұлттық етуде ерекше тәрбие құралы болып саналмақ. Ұлттық тәрбие тек ұлттың салт – дәстүрі арқылы ғана берілмек.

Бұл орайда еліміздің көптеген педагог ғалымдары құнды еңбектер жазып, оны іс – жүзіне асыруды мақсат етіп келеді.

Қазақ халқының салт – дәстүрі арқылы ұлтжанды, жан – жақты толысқан яғни рухани – мәдени толысқан ұрпақ тәрбиелеу жайлы жиырмамыншы

жылдары сөз қозғалған болатын. Сол кездің өзінде – ақ «әр тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасынада, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғвндықтан тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиешісімен тәрбие қылуға міндетті» - деп көрегендік тұжырым жасаған [3].

Еңбегінің «Ғұрып сөзі атты бөлімінде той бастар, жар – жар, беташар, сынсу, неке қияр, жоқтау, жарапазан бата сияқты дәстүрлердің тәлімдік мазмұнына тоқталып, олардың тәлімдік мүмкіндіктерін ашады. Қазақ халқының күнделікті тұрмыс тіршілігінде кездесетін салт – дәстүрдің педагогикалық мәніне жан – жақты тоқталады. Мысалы: қыз ұзатар кезінде айтылатын жар – жар жұбату өлеңінің мән мағынасын ашып көрсетеді. Жар – жар өлеңі қыз үйден аттанып бара жатқанда қыздар мен жігіттердің кезектесіп айтатын жұбату әні. Жалпы жұбатушы жігіттер болып табылады» дейді. Ғалым сонымен бірге «неке қияр сөз» деп неке қияр кезде екі арада жүретін екі куәнің, күйеумен қыздың ырзалығын сұраған уақытта айтатын сөздерін айтамыз. Бұл әнмен айтылмайды. Бірақ өлеңше ұйқасқан дәйім бір қалыпта айтылады. Оның тәрбиелік мәніне ерекше тоқтала келіп, «өткенді білмей алға жылжу өрескелдік. Ата – бабадан жалғасып келе жатқан асыл қазына, рухани байлық негізгі осы салт – дәстүрлер» деген қорытынды айтады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бөлесев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау: теориясы мен практикасы. -Алматы: «Нұрлы Әлем», 2014 ж. -304 б.
2. Быков А. К. Жастардың патриоттық санасын қалыптастыру // Педагогика. – 2015 ж. № 9. – 63 б.
3. Лебедева О. В. Патриоттық тәрбие – адал немесе азаматтық тәрбие. // Педагогика. – 2015 ж. – № 9. –77-83 б.

Молдабекова С.К.¹, Дюсенбаева А.Б.²

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

PhD Докторы

**«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру
бағдарламасының магистранты**

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
Bekbulatovna_96@mail.ru

Қазіргі таңда Республикада білім берудің жаңаша жүйесі ақпараттық технологиялар арқылы жасалып әлемдік білім беру кеңістігіне өту мақсаты қойылуда. Бұл жағдай барлық ғылым салалары сияқты педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісінде соңғы жылдары елеулі өзгерістер жасауды талап етуде. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Азаматтардың

білім алу құқығын мемлекет Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес білім беру жүйесін дамыту және білім алу үшін тиісті әлеуметтік-экономикалық жағдайлар жасау арқылы қамтамасыз етеді» – деп көрсетілген [1].

Білім беру саласындағы басты міндеттердің бірі – ұлттық ерекшеліктерді еске ала отырып өскелең жастарға ақпараттық технологиялар арқылы білім мен тәрбие беру ісін қоғам талабына сай дамыту және жетілдіру білім мен тәрбие берудің бүгінгі таңдағы негізгі, жалпы білім беретін мектептердің педагогикалық процесін жаңарту, жетілдіру мәселесі болып табылады десек, онда мектеп оқушыларының білім негіздерін қалыптастыру, осы мәселенің түп қазығы, яғни негізгі сатысы болып саналады. Осы мәселелерді шешуде білім беру мазмұнында жаңару, жаңаша көзқарас, халықтық педагогикаға тәрбиелік қарым-қатынас пайда болуы керек. Білім мазмұны, жаңарған біліктіліктермен білім беру саласындағы ғылыми шығармашылық жұмыстардың нарықтық қатынастар талабына сай нақтылана және даралана түсуі қажет. Әсіресе балалар дүниесінің жан-жақты, рухани баюына, азамат, жеке тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөліну ерекше қажеттілікке айналуда. Өйткені білім негіздерін оқушы бойына қалыптастыру біріншіден, мұғалімнің негізгі жұмысы болса, екіншіден ұстаз еңбегі – оқушы білімімен өлшенеді [2].

Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыруда этнопедагогика, этнопсихология және халықтық педагогика құралдары мен әдіс-тәсілдерін жаңа педагогикалық технологиямен байланыстыра отырып ендіруді міндеттейді. Осы зерттелгелі отырған тақырыптың ең өзекті мәселесі болып табылады.

Халық педагогикасының негіздері ғылым жолымен іздестірілмей келгенін ашып айтқан жөн. Өйткені халық педагогикасы тек өмірлік факті ретінде пайдаланылып, оның ғылыми негізде дамымауына тікелей империялық саясат кері әсер етті. Ал, империя атаулы өз езгісіндегі халықтардың ұлттық тарихының да, халықтық педагогикасының да бой көтеруін қаламайды. Себебі бұл екеуінен халықтың ұлттық санасы оянады.

Жалпы халық педагогикасының негіздері адамның өз бойынан, яғни оның физиологиялық кезеңдерінен құралады. Оның тән құрылысы-биологиялық заңдылықтардың бесігінде тербиеліп шықса, ал жандүниесі - тәрбиелік тәлімнен ғана нәр алады. Олай болса, бала тәрбиесінің физиологиялық өсу кезеңдері оның тәрбие жүйесінің негіздерін жасайды. Өйткені баланың өсу жолындағы әрбір кезеңінің өзіне тән тәрбие әдістері бар. Мысалы: оларды бүгінгі таңға орайластыра шартты түрде жіктесек:

- 1)Отбасы болуға дайындық және ұрық тазалығы;
 - 2)Ана құрсағындағы тоғыз ай;
 - 3)Бесіктің тәрбиелік мәні;
 - 4)Балбөбек кезеңі;
 - 5)Балабақша тәрбиесі;
 - 6)Бастауыш мектеп кезеңі;
 - 7)Орта білім беру және кәсіптік кезең болып шығады.
- Тегінде ұрпақ тазалығы жөнделмей, жан тәрбиесі түзелмейді.

Өйткені ұрық тазалығы - адам тәрбиесінің алғашқы шарты. Таза ұрықтан бірте-бірте өсетін жан иесінің жүрек тәрбиесі (бала тәрбиесінің бұдан басқа тағы бір жүйесі - ақыл тәрбиесі бар) жалғасады. Ана құрсағындағы тоғыз ай тоғыз күнге созылатын өмірінде нәресте бүкіл жер бетіндегі тіршіліктің миллиондаған жылдар бойы қалыптасқан баспалдақтарын басып өтеді. Бала осы кезеңінде өзіндік биологиялық ерекшеліктерімен қатар кейін көкірек көзіне айналатын түйсіктік тәрбиелерін жетілдіреді.

Қазақ ежелден ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән берген халық. Өйткені, біздің қазақ - бала дүниеге келмей жатып-ақ, оның тәрбиесіне әзірлене бастаған. Оның бір мысалы тегі жақсы жермен құдаласып, алдымен екі жастың жан тазалығына мән берген. Жас келіннің бойына бала бітісімен енесі мен абысыны жерік асын қамдап, ерекше күтімге алып, қамқорлық жасаған. Кейіннен бүкіл ұлттық психологиямызға «атойлап» шабуыл жасаған кешегі кеңестік идеология ұрпақ тәрбиесіне де көптеген өзгерістер енгізіп, таза қазақи тәлім-тәрбиені шұбарлап жіберді. Соның салдарынан өзгеше ойлайтын жан дүниесі, мінезі басқаша балалар көбейіп, жұртымыздың рухани азғындау көріністері жиі байқала бастады.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында: «Қазақ халқының мәдениеті мен дәстүр-салтын оқып үйрену үшін тәрбиелік мүмкіндіктер, жағдайлар жасалу керек», - деп көрсетілген [3].

Жалпы адамзаттық құндылықтарды, тарихи тәжірибені сан ғасырлық мәдени дәстүрлерді ескере отырып, ұлттық тәрбие беру мазмұнын жаңарту болашақ мұғалімдерді дайындау үдерісіне жаңа талаптар қояды. Өйткені, оқушыларға ұлтжандылық тәрбие беруге байланысты қазақ халқының ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан ұлттық дәстүрлерін пайдаланудың тиімділігі мұғалімнің жеке басмен, оның теориялық және практикалық дайындығының дәрежесімен айқындалады.

Оқушылардың бойында ұлттық сананы, өз елі үшін мақтаныш сезімдерін қалыптастыру, ұлттық тәрбие беру мен білім беру жүйесін жоспарлы және ұлттық үлгіде дамыту мәселесін көтеруді қажет етеді.

Ал қазіргі таңда ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан мүдде адамзат өркениетімен бірге халықаралық қауымдастықтан өзінің лайықты орнын алып отыр. Бүгінгі таңда оқушыларға ұлттық тәрбие берудің ұйымдастырылуы оның сапалы жүзеге асырылуымен тікелей байланысты.

Бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне қатысты асыл мұраларымызды зерттеу оның құнды жақтарын тәрбие үдерісіне енгізу мәселелерімен ғалымдарымыз жүйелі түрде жұмыс жасауда. Ұлттық тәрбие беру, тәрбие берудің жоспарларын жаңашылдық тұрғыдан қарастыру, ұлттық тәрбиенің теориялық әдіснамалық негіздерін қарастырған зерттеулер баршылық.

Ғылыми зерттеулерге жасалған талдаулар негізінде бүгінгі таңда ұлттық тәрбие негізінде болашақ мұғалімдерді дайындау мәселесі кезек күттірмейтін мәселе болып отыр. Сондықтан ұлт тәрбиесін қалыптастыруда халықтық педагогика материалдарын пайдалану біздің тақырыбымыздың көкейкесті мәселесіне айналып себеп болды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- [1] Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». - [Астана](#), Фолерит 2017 ж. –22 б.
- [2] Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. – Алматы, Білім, 2013 ж. –256 б.
- [3] Ешімханов С. Жас патриоттарды тәрбиелеу тәжірибесінен. – Алматы, Рауан, 1991. –145б

Рақымжан Ә.Қ.¹, Еликбаева М. К.²

БАСТАУЫШ СЫНЫП ҰЖЫМЫНДА АРТ -ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Педагогика ғылымдарының магистры

**«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» білім бағдарламасының
магистранты**

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Осыған орай, алдыңғы қатарлы идеялар мен педагогикалық технологияларды практикалық тұрғыдан жаңарту және оларды ғылыми тұрғыда негіздеу бағытындағы жұмыстар жүргізілуде. Болашақ маман – бүгінгі студент педагогика теориясы мен практикасындағы қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың түрлерін біліп, оларды бастауыш мектептің оқутәрбие үдерісінде шығармашылықпен қолдануға тырысуы тиіс. Қазіргі заманғы озық технологияларды мектеп тәжірибесінде тиімді қолдану, ең алдымен, оларды терең, жан-жақты оқып-үйренуді талап етеді. Сондықтан да аталмыш курс кредиттік жүйе бойынша білім беретін мамандықтардың оқу жоспарына енгізілген. Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне бағдар алуының басты өзегі – 12 жылдық білім беруге көшу мәселесі көкейкесті тақырыпқа айналуға. Жаңа білім парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Білім беру үдерісін жаңаша ұйымдастыру оның философиялық, педагогикалық-психологиялық негіздерін, теориясымен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Бүгінгі философтар мен педагог ғалымдар білім беру саласында жаңа оқыту технологиялары мен әдістерін енгізумен ғана шектелмей, білім берудегі дүниетанымдық ұстанымдарды қайта қарау, рухани-адамгершілік құндылықтарға бетбұрыс жасау қажеттігін дәлелдеуде. [1]

Қазіргі кезде оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологияларын пайдалана алу әрбір мұғалімнің біліктілігін анықтайды. Бұл курстың қоғамда алатын орны мен методологиясына негізделіп жүзеге асады. Курсты оқу

студенттердің жинаған білімдерін шығармашылықты негіздеуге және курстық, дипломдық жобаны орындау кезінде ғылыми-зерттеушілік әрекетінде білімдерін қолдануға мүмкіндік береді. Жоғары оқу орындарының қауымдастығы. [2] Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың қазіргі кездегі қалыптасқан жүйесі оның құрылымын, ұйымдастырылуын, мектеп практикасымен және білім беру жүйесіндегі инновациялық үдерістермен өзара байланысын қайта қарауды талап етеді. Бұл жоғары оқу орнында мамандар даярлаудың сапасын арттыруда мұғалім тұлғасының өздігінен дамуына, оның шығармашылық қабілетінің артуына мүмкіндік жасауды және оқутәрбие үдерісін жетілдіруді қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану көзделеді. Технологияны педагогикалық іс-әрекетті қайта құрудың жүйелі тұтас құралы ретінде тиімді пайдалану оқу-тәрбие үдерісінің сапасын жақсартуға, жеке тұлғаны дамыту міндеттерін шешуге септігін тигізеді. Бүгінгі таңда педагогикалық технология мәселесі теориялық және ғылыми-қолданбалы бағыт тұрғысынан зерттеу арқауы болып отыр. Практикалық сабақтарда білімгерлердің білігін қалыптастыру түрлі жаттығуларды орындау түрінде, іскерлік ойындарда әртүрлі рөлдер орындау барысында, білім жобаларын жасау және педагогикалық ситуацияларды модельдеу түрінде жүзеге асырылады. Қазіргі кезде ғылыми информацияның жедел өсуіне байланысты білімгерлердің өздігінен білім алып, өздігінен оқып-үйренуі өте маңызды болып отыр. Білімгерлердің өзіндік жұмысы туралы қорытынды жасағанда келесідей тұжырымға келуге болады: өзіндік жұмыс білімгердің тек өз белсенділігі түрінде анықталады. Әрбір өзіндік жұмысты бастар кезінде білімгер алында белгілі бір мақсат, проблема болуы қажет.[3] «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» курсы бойынша берілген өзіндік жұмысты орындау барысында әр білімгер өзінің жеке тәжірибесін пайдаланып, алған білім деңгейінде жұмыс жасайды. Өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде оқытушы білімгерге арнайы тапсырма береді, ал білімгер берілген тапсырманың қажеттілігі жөнінде өз ойын бекітеді. Біріншіден, берілген тапсырманың мазмұнын талдайды, өзінің осыған дейін алған білім деңгейін саралап тапсырма мақсатын түсінеді. Екіншіден, берілген тапсырманы орындау үшін қандай амалдар керек екендігін ойластырады және ойластырған жоспарды іске асырады, яғни тапсырманы орындайды. Үшіншіден, алған нәтижесіне талдау жасайды. Білімгерлерге берілетін өзіндік жұмыстар дидактикалық жағынан үш түрге бөлінеді: білім алуға арналған өзіндік жұмыс; білімді пайдалануға арналған өзіндік жұмыс; теориялық материалды тексеруге арналған өзіндік жұмыстар. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» курсы менгеруде білімнің өрінен көрінуге тілектеспіз.

Қазіргі кездегі Республика оқу орындары, педагогикалық ұжымдары ұсынылып отырған көпнұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап,

тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты жан-жақты маман болу мүмкін емес. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. [4]

Қазіргі кезеңде республиканың білім беру жүйесінің ең басты мәселесі – қазақ мектебі түлегінің білім сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге жуықтату. Ол үшін мектепке заман талабына сай мемлекеттік білім стандартын енгізу, соған сәйкес кәсіби шеберлігі дамыған кадрлармен қамтамасыз ету, өркениетті ғылыми әдістемелік бағытқа ынталандыру, жаңа базистік оқу жоспары мен жаңа буын оқулықтарына көшу, орта білімді ақпараттандыру, тағы сол сияқты білім беру саласында жүйелі жұмыстар атқару – еліміздегі ең маңызды әрі кезек күттірмейтін ауқымды істер. [5]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы». – Астана, 2007 5. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2006.
3. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауы. – Астана, 14 желтоқсан 2012 ж.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998.
5. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995.

**БАЛАЛАР ҰЖЫМЫ, ОЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ**

¹Педагогика ғылымдарының магистры

²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» білім бағдарламасының
магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі мектептегі оқу-тәрбие жүйесінің құрамды бөлігі-сыныптан тыс жүргізілетін тәрбие жұмыстары. Тәрбие жұмысында жеке тұлғаны қалыптастыру, оқушыны жан-жақты дамыту негізгі орын алады. Оқушыны дамытуға оқыту, білім беру, тәрбиелеу үрдістері өзара бірлікте жүргізілгенде ғана қол жеткізуге болады.

Даму дегеніміз ең алдымен, адам ағзасындағы физиологиялық және психологиялық сапалық өзгерістер. Бұл өзгерістер белгілі бір әлеуметтік орта жағдайында өтеді. Әлеуметтік көзқарас тұрғысынан қарағанда тәрбие қоғам бақылайтын және түзету енгізетін, жастарды мемлекеттік және қоғамдық құрылымдар арқылы басқарып, бағыттайтын үрдіс. Қоғамның жаһанданған қазіргі және болашақ өміріне қатысуға мақсаттылықпен даярлау ісі тәрбие арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Қазақтың Ы.Алтынсарин атындағы Білім академиясының этнопедагогика және тәрбие зертханасының даярлаған “Мектептегі тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі” атты еңбекте жеке тұлғаның дамуының ерекшелігіне байланысты, тұлғаның өздігінен дамуының мәні ретінде ең алдымен адамның шығармашылық мүмкіндігін табумен, содан соң оқушының өзіне деген сенімін бекітумен, өзін-өзі құрметтей білуін арттырумен және “мен” деген идеалымен жақын болумен тиянақталады. Осы заманғы тұлғаның маңызды белгілерінің негізі оның даралығы, ақылдығы, жауапкершілігі, еріктілігі, жеке басының қасиеті болып табылады-деп атап көрсетеді. [1]

Ал И.П.Подласый “Педагогика” атты еңбегінде “Ұжым және жеке тұлға” атты бөлімінде оқушы мен ұжым арасында қарым-қатынасқа тоқтала отырып, жеке тұлғаның дамуына тәрбиенің ұжымдық ықпалының зор екенін көрсетеді. Яғни, оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына орта мен ұжымның игі ықпалы бар екені көп жылғы іс-тәжірибеден көрініп отыр. Әсіресе, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында анкеталық сұрақтар мен тестік жұмыстар бойынша оқушылардың берген жауаптарынан айқын аңғарылады. Оқушылардың жауаптарының көбінде оларға ең күшті және белсенді түрде ықпал ететін “орта және ұжым” деген жауаптар берілген. Оқушының жеке тұлға ретінде дамуына ықпал ететін негізгі күш-орта. Жеке тұлғаның қалыптасуына сыртқы жағдайлар: табиғаттың ықпалы, әлеуметтік орта, мектеп және жанұя үлкен ықпал етеді. [2]

Жеке тұлғаның дамуы оның әрекетінен және басқа адамдармен ой алмасу, сондай-ақ сана-сезімінің пісіп жетілу үрдістерінде өтеді. Жеке тұлғаны әлеуметтендіру мектепте атқаратын іс-шараларда негізгі орын алады. Яғни, оқушының өмірге деген көзқарасын, адамзат мәдениетін меңгерту, қоғамдағы орнын еркін табуы, ұлтаралық мәдени қатынастарды меңгерту мектептің оқу-тәрбие жұмысының негізі болып табылады. Сондықтан біздің алдымыздағы негізгі міндет-білімді, тәрбиелі мәдениетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Жаһандану жағдайында мәдени этникалық білім мен тәрбие берудің негізгі міндеттері ретінде мыналарды ұсынады және үнемі басшылыққа алынады: жан-жақты мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу. Тұлғаның өзінің төл мәдениеттен сусындауы және өзге мәдениеттерді ұғынуы үшін жағдай жасау. Мәдениеттер алмастығына, бірін-бірі байытуына бағдар ұстау. көп тілді тұлғаны қалыптастыру. Өзінің ана тілінде және мемлекеттік тілінде еркін ұғынысуға қабілетті азаматтарды даярлау. Сол арқылы өзінің этникалық тобына қатысты “бірдей адалдық,” үлгісін көрсету. Өмірде үш, төрт, одан да көп тілдерді шебер меңгертуге мүмкіндік бар екеніне көз жеткізу. [3]

Бүгінгі мектеп қабырғасында отырған жас буынды ұлттық менталитет дәстүрлерге негіздей отырып тәрбиелеу қажеттілігі, осыған дейінгі өмір тәжірибелерімізден айқын аңғарылады. Жалпы адам бойындағы мәдениеттілік адам мен адамның, қоғам мен адамның, адамның іс-әрекеттері негізінде көрініс табады. Адамның мәдениеттілігін айқындайтын негізгі күш-орта. Осы тұжырымдардың қай-қайсысы да мәдениеттің ұлттық формада өмір сүретінін аңғартады. Сондықтан да, мәдениет арқылы этностық, тарихи, мемлекеттік, экономикалық, әлеуметтік, этнографиялық болмыс бейнесі көрініс табады деуге әбден болады. Көптеген авторлар жеке адамның дамып қалыптасуына әсер ететін факторлар тұқым қуалаушылық, әлеуметтік орта т.б. дей келе, тәлім-тәрбие жұмыстарына жан-жақты тоқталады.

Олай болса, мектеп баланың қарқындап даму кезеңі болып саналады. “Даму”-дегеніміз-әр уақытта бірыңғай тұтас үрдіс. Оның кейбір ерекшеліктерін атап көрсетуге болады. Ағзаның дамуы ең алдымен мүшелерінің өсіп-жетілуіне байланысты. Ал, әр түрлі мүшелер бір қалыпты өсіп жетілмейді, өйткені, ағзаның өсу қарқыны тұрақты емес. Сондықтан өсудің тездеу кезеңдері баяулау кезеңдерінен кейін немесе керісінше байқалып отырады. Мысалы, жыныс мүшесінің жетілу кезеңінде өсу күшейеді, соңынан баяулай бастайды. Жеке адамның психикалық дамуы-бұл оның іс-әрекеті мен мінез-құлқындағы саналылығының өсіп жетілуі. Сананың дамуы мен адамның қоршаған дүниені жете түсінуін, яғни, әлеуметтік ортаға көзқарасымен қатынасын айтады. Ал, сана дегеніміз-объективтік шындықтың бейнелеуінің жоғары формасы. Бұл әрекет оқу-тәрбие үрдісімен тікелей байланыста жүзеге асырылады.

Белгілі педагог А.С.Макаренко баланың мінез-құлқы мен тәрбиелік бағытының бес жасқа дейін қалыптасатынын айтса, ал американ психологы Блум 7-8 жасқа дейін баланың жеке қасиеттерінің 70% қалыптасады дейді. Осы пікір қазақ педагогы М. Жұмабаевтың еңбегінде негізгі орын алады. “Педагогика” атты еңбегінде “тәрбиенің қолданатын жолы-ұлт тәрбиесі”, дей келе негізгі тәрбие бесіктен басталуы керектігін жан-жақты талдайды,

нақтылайды. Оқушыны дамытуда-білім мен тәрбие беру, өзін-өзі тәрбиелеу негізгі орын алады. Білім ала отырып оқушының ғылыми-танымдық және бүгінгі экономикалық, нарықтық қатынастарға байланысты мағлұматтары молаяды. Бұл жерде оқушының жеке тұлға ретінде дамуына тәрбие үрдісі қандай ықпал етеді деген сауал туындайды. [4]

Жоғарғы ізгілік мұраттарының ең біріншісі-руханилық. Өзін-өзі жетілдіретін тұлға үнемі адамгершілігін дамытуға ұмтылады. Бостандық адамның ішкі және сыртқы еріктілігі, басқаның құқын сыйлау, әлеуметтік жағдайына, ұлтына, сеніміне, саясатына қарамастан еркін қарым-қатынаста болу. Бостандық бар жерде жауапкершілік басым. Расында, бала табиғат заңдылықтары арқылы жетісіп,оның бойындағы мүмкіншіліктер мен қасиеттер біртіндеп дамып отырады. Жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесін жаңа сатыға көтеретін орта мектеп және ондағы тәлім-тәрбиелік іс-шаралар. Мектеп оқушыларының ең керемет ерекшелігі-оның еліктеу, қызығу, қайталау, өзгеге ұқсау, бейімділік т.б. қасиеттері. Міне,осы кезеңдегі тәрбие негізі гуманистік таза адамгершілік бағытта берілуі шарт. Осы орайда оқушының даму негіздері етіп мына бағытты ұстануға болады: жеке адамды дамытуға байланысты қажетті жағдайларды жасау, іс-әрекеттік ортаны құра білу (мәдени әрекет, мәдени орта, мәдени игіліктер, мәдени қажеттіліктер, мәдени ұғымдар); қоғам дамуымен жас ұрпақ тәрбиесі арасындағы сабақтастықты сақтап, мектептегі тәрбиені мәдени құндылықтар негізінде құру, оқушы өмірінің мәнін ашатындай сипатын анықтау; оқушының ішкі мүмкіншілігіне байланысты сыртқы әсердің біртұтастығын сақтау, жас және дара ерекшеліктеріне байланысты саралап оқыту мен тәрбиелеу жолдарын іздестіру; оқушының анатомиялық, физиологиялық, психикалық, рухани және қоғамдық дамуына қосымша жағдайлар мен іс-шаралар жасақтап, жүйелі жұмыстар жүргізіп отыру. [5]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы». – Астана, 2007 5. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2006.
3. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауы. – Астана, 14 желтоқсан 2012 ж.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998.
5. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995.

Жанабекова А.Б.

**ПРУДЕПРЕЖДЕНИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ ДЕВИАНТНОГО
ПОВЕДЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

**Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы
7М01101 Педагогика и психология
Научный руководитель: к.п.н. доцент Корягина О.В**

Проблема поведения учащихся всегда волновала учителей и родителей. Современные ученики стали более активны, самостоятельны и свободны в выражении своего мнения, в отстаивании своей точки зрения, они активно добиваются своей цели. Несмотря на положительные моменты этих качеств, обстоятельства, связанные с отклонениями в поведении, могут вызвать существенные трудности в учебном процессе, снизить его результативность и негативно повлиять на уровень образованности школьников. В этих условиях большую значимость приобретает изучение и переосмысление проблемы школьного поведения, что может стать эффективным средством решения актуальных проблем современного образования.

Среди решаемых проблем социально-экономического оздоровления, важное место занимает создание принципиально новой модели государственной системы социальной профилактики отклоняющегося поведения несовершеннолетних. Этим проблемам государство уделяет внимание и принимает ряд законов. Подписана Международная Конвенция о правах ребенка, принят новый Семейный кодекс, отвечающий общепринятым международным нормам. Приняты законы: «Об основных гарантиях прав ребенка в РФ», «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, дополнения к Федеральному Закону «Об основах социального обслуживания населения РФ».

Весьма актуальной остается проблема девиантного поведения несовершеннолетних, и поэтому каждому педагогу очень важно иметь представление о том, что такое поведение, какое поведение можно считать соответствующим нормам, а какое девиантным.

Научные представления об этих понятиях и о человеческом поведении в целом, возникли в начале XX века. Первоначально под поведением ученые понимали любые внешние проявления человека. К ним относились двигательные, вегетативные, речевые реакции. Эти реакции рассматривались как ответные, на какое-либо раздражение из внешней среды.

Современное понимание поведения выходит далеко за рамки совокупности реакций на внешнюю среду. Практически все ученые сошлись на, том, что поведение это еще и внутренние проявления личности. К ним относятся тип нервной системы, мотивация, эмоциональные реакции, процессы саморегуляции. Таким образом, под поведением следует понимать процесс

взаимодействия личности со средой, на основе ее индивидуальных особенностей.

Поведение человека в широком смысле – это его образ жизни и действий, то, как он себя ведет по отношению к обществу, идеям, другим людям, внешнему и внутреннему миру, к себе. Это поведение, которое основывается на общественных нормах нравственности, эстетики и права.

Нормальное поведение – это любое поведение, которое не разрушает общественных отношений, образующих данную сферу деятельности. В переводе с латинского языка «норма» – это правило, образец, предписание. Норма выполняет функцию контроля со стороны общества, информирует, позволяет оценить поведение, прогнозировать его. Как бы ни относились к ним люди, нормы существуют и непрерывно действуют.

Нормальное поведение учащегося предполагает его адекватное, отвечающее потребностям и возможностям отношение к образовательному процессу и обществу. Если педагоги, родители и другие взрослые люди способны своевременно и адекватно реагировать на те или иные поступки ребенка, то его поведение почти всегда будет нормальным.

Девиантное поведение - это поведение, противоречащее общепринятым нормам, нарушающее социальные нормы и противоречащее правилам человеческого общежития, деятельности, обычаям, традициям. Девиантное поведение учащихся в настоящее время встречается достаточно часто и практически наблюдается в каждой школе. Эта ситуация поставила явление девиантного поведения в центр внимания социологов, педагогов, психологов, медиков, работников правоохранительных органов. Причина этого отклонения лежит в особенностях взаимосвязи и взаимодействия учащихся с окружающим миром, социальной средой и самим собой. Поэтому важно рассмотреть основные понятия и теории девиантного поведения, основные подходы, понять его сущность и факторы, которые, как катализаторы, влияют на его динамику.

Социальная психология одна из самых молодых отраслей знания о человеке и обществе. Доктор социологических наук Т.А. Хагуров считает, что «социальная психология изучает устойчивые, повторяющиеся психологические феномены, лежащие в основе социального поведения людей, их отношения друг к другу и характерных способов мышления». Социально-психологический подход объясняет причины, влияющие на появление отклоняющегося поведения: девиантное поведение – результат сложного взаимодействия процессов, происходящих в обществе и сознании человека.

Педагогика под девиантным поведением понимает нарушение традиционно сложившихся в обществе социально-нравственных, правовых норм и стандартов поведения. С точки зрения педагогики норма поведения – это сформированные в определенной культурной среде социально ожидаемые реакции и действия человека определенного возраста, пола и положения на ту или иную ситуацию.

Поведение - это категория, присущая учащимся как личности. Личность - это конкретный человек, носитель определенной индивидуальности и обладатель определенного социального положения в семье, в школе, в

обществе. В поступках учащегося, в его действиях и поведении проявляется внутренняя зрелость личности.

Проблема девиантного поведения детей школьного возраста занимает одно из первых мест среди других социальных и психологических проблем. Современный школьник живет в мире, сложном по своему содержанию и способности к социализации. Даже учитывая то, что в настоящее время очень трудно оценить девиантное поведение учащихся, можно сказать, что масштабы этого явления растут по многим критериям. Педагоги и психологи отмечают, что дети школьного возраста наиболее чувствительны к социальным и психологическим стрессам. Именно в этом возрасте наблюдается резкий рост конфликтных, недисциплинированных, не умеющих владеть собой школьников.

Это связано с многими причинами. Рассмотрим их.

1. В настоящее время быстрыми темпами идут научно - технические преобразования, которые предъявляют к современным школьникам новые требования. Школьное образование предъявляет непосильные требования к учащимся в виде усложненных программ, особенно в старших классах, что ведет к появлению умственной перегрузки, сознательному или бессознательному недовольству чертами своего характера, результатами учебной деятельности. Если эти болезненные переживания сочетаются с отрицательными эмоциями, то это формирует комплекс неполноценности и, как следствие, возникает девиантное поведение. Неблагоприятный климат в школьном коллективе может быть одной из причин появления девиантного поведения, а причиной неблагоприятного климата может быть авторитарный педагогический стиль. У авторитарного учителя ученики часто испытывают психологический дискомфорт, неудовлетворенность. Иногда подобное происходит и в классах с попустительским отношением педагога, где учитель устраняется от выполнения своих обязанностей по сплочению коллектива. Без правильного педагогического руководства, законы коллективной жизни в классе могут подменяться жесткими законами группы и быть направлены на подавление отдельных учащихся, а это в свою очередь является ещё одной причиной девиации.

2. Современный мир дает возможность и доступ к огромному потоку разнообразной информации, которая не всегда положительна для растущих детей, у которых еще не выработано четкой жизненной позиции, не сформированы идеалы, нет цели. Современные информационно-коммуникационные технологии открывают для человека невиданные ранее возможности доступа к информации и знаниям, позволяют каждому человеку реализовать свой потенциал и улучшить качество жизни. Определяющим фактором в информационном обществе является формирование и развитие информационной культуры личности. Для формирования информационной культуры личности необходимо понять, каковы основы информационной культуры общества - какие нормы морали и права приемлемы, каков вектор развития информатизации, на чем она строится, каковы ее мировоззренческие основы и ценности.

3. Напряженная, неустойчивая социальная и экономическая обстановка в обществе способствует росту различных отклонений в личностном развитии и поведении учащихся. Причинами отклонений в поведении подростков являются и реалии настоящего периода в жизни общества. Подростки остро переживают социальное расслоение, невозможность для многих получить желаемое образование, жить в достатке, в последние годы у несовершеннолетних изменяются ценностные ориентации.

4. Социализация - это процесс становления личности. Становление личности существенно зависит от всей совокупности условий, характерных для определенной социально-экономической ситуации и поэтому процесс воспитания и обучения предусматривает социализацию личности школьника.

Сущность социализации состоит в том, что в процессе ее учащийся формируется как член того общества, к которому он принадлежит. Школа является местом социализации. Она представляет собой модель существующего общества, именно здесь происходит усвоение основных социальных ценностей, норм, образцов поведения в группе. В тоже время на определенном этапе обучения именно фактор социализации начинает оказывать значительное влияние на успешность обучения ребенка. Социализация школьников не всегда бывает успешной. Более того, результат практически никогда не достигает идеала, как на социальном, так и на личностном уровне, а само общество, его социальные институты и организации не реализуют сполна свои функции. В результате учащийся приобретает нежелательные для общества черты. Кроме того, сам школьник даже при позитивных внешних для него условиях может оказаться за чертой социально одобряемого поведения. Социализация детей школьного возраста почти всегда имеет отклонение. Отклоняющаяся, неудавшаяся социализация является одной из причин девиантного поведения. Своевременная и успешная социализация школьника предупреждает развитие девиантного поведения, способствует профилактике правонарушений среди детей и подростков, решению психологических проблем в общении с людьми, самореализации будущих граждан.

Проблему вызывают неблагополучные семьи, так как имея низкий социальный статус, они не справляются с возложенными на них функциями воспитания ребенка. Формирование поведения ребенка протекает с большими трудностями, медленно, с незначительным результатом.

Так же существуют и асоциальные семьи, где родители ведут аморальный, противоправный образ жизни. В таких семьях, как правило, и воспитанием детей никто не занимается. Дети оказываются безнадзорными, отстают в развитии, становятся жертвами насилия, как со стороны родителей, так и других граждан того же социального слоя.

6. Уровень развития личностных качеств, еще один фактор, формирующий поведение учащегося. В подростковом возрасте всегда идет формирование таких важных психических процессов, как мышление, ощущение, восприятие. У подростков меняется мир эмоций и чувств, идет интенсивное формирование и закрепление имеющихся черт характера, в полной мере проявляются черты темперамента, способности, формируется «Я -

концепция». «Я - концепция» - это устойчивая неповторимая система представлений человека о себе, на основе которой он строит свои отношения с окружением и самим собой. В это время формируется образ собственного «Я» как установка по отношению к самому себе, складывается представление о личных качествах, способностях, социальной значимости, внешности.

На основании вышеизложенного, видно, что причины девиантного поведения учащихся лежат в особенностях взаимосвязи и взаимодействия человека с окружающим миром, социальной средой и самим собой.

Таким образом, среди причин девиантного поведения многие исследователи выделяют наследственность, социальную среду, обучение, воспитание, и наконец, социальную активность самого человека. Все эти факторы оказывают воздействия в прямой или косвенной форме, однако нет прямой зависимости между их негативными последствиями и характером поведения ребёнка. Поэтому известный ученый Клейберг Юрий Александрович выделяет только три основных причины девиантного поведения: биологическая, психологическая и социальная. Биологическая причина выражается в физиологических особенностях подростка, его здоровья. Психологическая причина заключается в особенностях темперамента, акцентуации характера. Социальная причина отражает взаимодействие подростка в социуме, в семье, школе.

Список литературы:

1. Психологический словарь / под. ред. А.В. Петровского. М., 2021.
2. Галагузова М.А. Социальная педагогика. – М., 2019.
3. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. – М: 2016.
4. Змановская Е.В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения). – М.: Академия, 2019.
5. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь – М: 2018.

Сенкубаев С.Т.¹, Жанайдарова Б.Д.²

ОҚУШЫЛАРДА ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ РӨЛІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру
бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
zhanai.bekzat@mail.ru

Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті адамға ұлтаралық қатынастарды тану, дамыту, өзгерту және жетілдіру үшін қажет және ұлттық прогрестің де, жалпыұлттық мақтаныш рухында тәрбиелеудің де тиімді ақпараттық-коммуникативті құралы және тәсілі ретінде әрекет етеді. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінде адамдардың басқа ұлт өкілдеріне қатынасы шоғырланған.

Ұлтаралық қатынас мәдениеті- ұлттық саясат саласындағы мәдениет. Бұл белгілі бір жүйелік сапа, халықтардың әлеуметтік өмірі мен қызметінің тәсілі, ұлттық және интернационалистік идеялардың, нормалардың, нанымдардың және т.б. олардың бірлігі мен өзара байланысында дамуы мен сабақтастығын қамтамасыз ету нысаны. «Халықаралық қарым-қатынас мәдениеті» ұғымы әлеуметтік топтардың, топтардың, таптардың, халықтардың да, жеке тұлғаның да мәдени деңгейін сипаттауға қолданылады. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті көбінесе халықтың жалпы қарым-қатынас мәдениетімен байланысты. Қоғам жаңарған сайын әр түрлі ұлт өкілдерінің саналы және тығыз бірігуіне көшу жеделдейді. Қазақстанда және басқа да достас елдерде қалыптасқан адамдар, таптар, әлеуметтік топтар мен халықтар арасындағы жаңа қатынастар халықтың ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін объективті қажеттілік ретінде айқындайтын жағдайлар жасайды. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті- бұл ұлттық қауымдастықтардың дамуы мен жақындасуы негізінде туындайтын және халықтардың экономикалық, саяси, мәдени, ғылыми-техникалық дамудағы нақты теңдігін, олардың арасындағы достық өзара көмекті, бір-бірінің ұлттық мүдделері мен ұлттық ерекшеліктерін ескеруді, ұлттық тілдерге құрметпен қарауды көздейтін қоғамдық қатынастардың ерекше сапасы. Бұл ерекшеліктер достас ұлттардың, ұлттық және этникалық топтардың экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени-рухани өмірінің ортақтығымен, ғылыми дүниетанымның бірлігімен анықталады [1].

Құрылымдық тұрғыдан алғанда, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті оның диалектикалық өзара байланысты және өзара тәуелді екі негізгі компонентінің болуын болжайды. Біріншісі адамның ғылыми білім деңгейі және ұлттық процестердің мәнін түсіну, ғылыми ұлттық саясаттың принциптері мен талаптарын сақтау қажеттілігіне сену сияқты қасиеттерінің жиынтығын қамтиды. Ол қарым-қатынас субъектісі арқылы хабардарлықтың тереңдігін,

яғни жеке интернационалистік сананың деңгейін сипаттайды. Екіншісі интернационализм, интеграция, ұлттық мәселе туралы білімді қолдану мүмкіндігін нақты көрсетеді, адамның жұмыс істейтін ұлттық өзара әрекеттесу жүйесінің талаптарына практикалық қатынасын бағалауға мүмкіндік береді. Әр түрлі ұлт өкілдерінің күнделікті қарым-қатынас мәдениетінің жай-күйі халықтың әлеуметтік жетілу өлшемі болып табылатыны кездейсоқ емес.

«Ұлтаралық қоғам мәдениеті» ұғымын талдай отырып, біз «ұлтаралық қарым-қатынас» ұғымымен біртұтас деп саналатын «ұлттық қатынастар» сияқты ұғымға тап боламыз. Көптеген ғылыми зерттеулерде олар көбінесе ажыратылмайды, өйткені олар бір реттік және бір уақытта өзара байланысты. Ішкі құрылымдарға, әртүрлі байланыстар жүйесіне еніп, олар кездейсоқ және қажетті, әлеуметтік және жеке, терең-маңызды және бетінде жатқан құбылыстарда көрінеді. Сондықтан әр түрлі ұлттық қауымдастықтар арасындағы қатынастар көбінесе ұлтаралық қарым — қатынас, ал әртүрлі ұлт өкілдері арасындағы қарым-қатынас ұлттық қатынастар ретінде қарастырылады. Ұлттық қатынастар әртүрлі деңгейлерде — жалпы және жеке болатындығын есте ұстаған жөн. Осыған байланысты, ең алдымен, ұлттық қатынастардың ерекшелігін білгіміз келеді [2].

Ұлттық қатынастар- бұл тең құқықты азаматтар мен халықтардың өзара сеніміне негізделген ұлт ішіндегі және ұлттар арасындағы қатынастар жүйесі болып табылатын әлеуметтік қатынастардың нақты нысаны. Жүйеге ұлттардың экономикалық, әлеуметтік-саяси, мемлекеттік-құқықтық, идеологиялық, адамгершілік-психологиялық, мәдени-тұрмыстық және басқа да қатынастары кіреді. Ұлттық қатынастардың ерекшелігі олардың субъектісі әлеуметтік-этникалық қауымдастық болып табылатындығымен анықталады: ұлттар, ұлттық және этникалық топтар. Бұл дегеніміз, ұлттар ішіндегі және арасындағы экономикалық, саяси, рухани қатынастарға ұлттық тікелей және жанама әсер етеді. Мұның бәрі, өз кезегінде, ұлттық қатынастардың салыстырмалы тәуелсіздігін және оларға тән заңдылықтарды анықтайды. «Ұлттық қатынастар» ұғымы ұлттық қауымдастықтардың болуына байланысты «ұлтаралық қатынас» ұғымына қарағанда кеңірек екені анық. Әр түрлі ұлт өкілдерінің қарым-қатынасындағы жеке деңгейде бұл байланыстар жеке және жеке қоғамдық қатынастардағы көп қырлы көрініс бола отырып, жеке қарым-қатынаста бұзылады. Ғылыми әдебиеттердегі «ұлтаралық қарым-қатынас» категориясы негізінен оны ішкі ұлттық қарым-қатынас формасынан ажырату үшін қолданылады. «Ұлтаралық қарым-қатынас» категориясымен жұмыс жасай отырып, біз әртүрлі ұлт өкілдері арасындағы қарым-қатынас туралы айтып отырғанымызға назар аударғымыз келеді. Сондықтан «ұлтаралық қарым — қатынас» ұғымын кең мағынада — әр түрлі халықтардың үлкен топтары арасындағы қатынастарды сипаттау үшін де, тар мағынада- әр түрлі ұлт өкілдерінің жеке деңгейдегі қарым-қатынасын білдіретін кезде түсіну керек. Басқаша айтқанда, ұлтаралық қарым-қатынас әр түрлі ұлт адамдарының жеке қарым-қатынасын ғана емес, сонымен бірге халықтардың материалдық және рухани қатынастарының жиынтығын да қамтиды.

Осылайша, ұлтаралық қарым-қатынас- бұл ұлттық қатынастардың да, жалпы қарым-қатынастың да қажетті жағы, өйткені адамдардың қарым-қатынасы олардың өзара қатынастарынан басқа ештеңе бола алмайды. Ұлтаралық қарым-қатынас нәтижесінде интеграциялық процестердің әртүрлі формалары құрылады. Ұлтаралық байланыстар шағын аймақта, көпұлтты ел аясында, сондай-ақ халықаралық байланыстар ауқымында жүзеге асырылады. Демек, олар географиялық таралуы мен байланысқа қатысушы адамдардың құрамына байланысты өте алуан түрлі [3].

Сонымен, ұлтаралық қарым-қатынас- бұл барлық халықтар үшін пайдалы, сондықтан еріктілік пен өзара түсіністік негізінде жүзеге асырылатын табиғи, объективті диалектикалық процесс. Бұл адамдар мәдениетін дамытудың нәтижесі, әр адамның өмір сүруінің және жетілуінің негізгі шарты, тәсілі. Адамдардың ұлтаралық қарым — қатынасын ұлттық процестердің формасы және халықтар өмірінің барлық салаларын-экономика, саясат, ғылым, мәдениет және т. б. қамтитын ұлттық қатынастарды дамытудың жалпы процесінің бөлігі ретінде анықтауға болады. Олардың әрқайсысында өзара әрекеттесетін және бірін-бірі толықтыратын адамдардың ұлтаралық қарым-қатынасының нақты формалары мен әдістері қалыптасады. Ұлтаралық қарым-қатынастың нақты ішкі «механизмдері» әлеуметтік құрылымдармен және қарым-қатынас жасаушылардың жеке сипаттамаларымен анықталады.

Адами қарым-қатынастың интернационалистік жетілу деңгейі оның мәдениетінің қағидаларын игерумен ғана емес, сонымен бірге осы принциптердің өздігінен «еруімен», кез-келген жағдайда жоғары ұлттық және мінез-құлықтың ішкі қажеттілігін дамытумен сипатталатынын ұмытпаған жөн. Ұлтаралық қарым-қатынастың жоғары мәдениетінің қағидаларын ұстанатын адам, әдетте, әлеуметтік белсенді, көреген, болашаққа сенімді қарайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030» іс - қимылда: табысқа он жыл.// «Қазақстан - 2030» Стратегиясының 10 жылдығына арналған конференцияда сөйлеген сөзі. 2015 жыл. – Астана: Білім. – 42 б.
2. Құрманбекова Ж. Эстетикалық тәрбие берудің кейбір жолдары. – Алматы, 2013 ж.
3. Ташкенбаева С. Эстетикалық тәрбиенің мәні мен мағынасы. – Алматы, 2015 ж.

Жаргөлбай Р.Е.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С
ПОДРОСТКОМ - ДЕВИАНТОМ В УСЛОВИЯХ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

**Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы 7М01101 Педагогика и
психология**

Научный руководитель: .к.п.н. доцент Корягина О.В

Обращение к данной проблеме связано прежде всего с тем, что в сложной обстановке взаимодействия с миром взрослых резко изменилась ситуация развития детства. Современное положение дел в обществе ставит подростка перед необходимостью определять свои жизненные цели, включаться в совместную деятельность, самостоятельно вырабатывать критерии для восприятия себя и других, находить средства для решения определенных задач. В данной статье рассматривается актуальность проблемы воспитания трудных подростков в обществе, характеризуются подходы к профилактической социальной работе с трудными подростками, аргументируется необходимость обеспечения совершенствования и развития всех сущностных человеческих сфер подростка. Ключевые слова: девиантное поведение, подростковый возраст, социальная педагогика, профилактика девиантного поведения, коррекционная работа. Прежде всего необходимо обозначить, кто такой трудный подросток. В научной среде общепринято подразумевать, что трудные подростки проявляют девиантное поведение. Такое поведение представляет собой социальное явление, которое выражается в массовых формах человеческой деятельности, которые не соответствуют официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам [1, с 114]. Вследствие несформированности мировоззренческих принципов, отсутствия устойчивых жизненных установок, ценностных ориентаций, наиболее склонными к различным видам девиаций оказываются именно подростки. Девиантное поведение подростков может проявляться как в нарушениях дисциплины, нежелании учиться, хулиганских поступках, бродяжничестве, алкоголизме, наркомании, проституции, так серьезных правонарушений и преступлениях, которые предусматривают применение уголовных мер. При этом следует заметить, что в последние годы среди молодежи получили распространение новые виды девиаций: рэкет, разбойные нападения, компьютерные преступления, «кибербуллинг» (использование несовершеннолетними мобильных телефонов, интернет-сайтов как средств проявлений насилия, запугивания, террора, направленных обычно на одноклассников, знакомых, что нередко вызывает у последних не только психологические травмы, но становится причиной суицидов) [2, с 187]. Постоянный рост и увеличение уровня различных проявлений отклонений в поведении подростков, их предметность, неизбежность и негативные

последствия ставят перед различными специалистами и организациями, например, социальными службами, психологами, социальными педагогами в качестве первоочередных задач, во-первых, поиск методов, форм и технологий работы с дезадаптированными подростками; во-вторых, требует от них концентрации усилий, которые направлены на реабилитацию ребенка, ликвидации факторов, которые оказывают отрицательное воздействие на действия и поступки подростка. Так, доктор медицинских наук Андрей Евгеньевич Личко считал, что в качестве превентивной меры отклоняющегося поведения можно использовать работу, точно направленную на факторы-причины, которые приводят к возникновению и развитию типа акцентуации характера, которые, в свою очередь, влияют на возможные отклонения в поведении. На сегодняшний день такая позиция и в науке, и на практике легла в основу проведения профилактической работы с подростками, направленной на предотвращение девиантного и делинквентного поведения. Специалисты в области социальной педагогики предлагают характеризовать понятие «профилактика» через функции данного явления. Таким образом, профилактика это научно обоснованные и своевременно предпринятые действия, направленные на: — предотвращение возможных психологических, физических или социокультурных обстоятельств у отдельного подростка, входящего в группу социального риска; — поддержание, сохранение и защиту здоровья и нормального уровня жизни ребенка; — раскрытие внутреннего потенциала и содействие в достижении социально значимых целей ребенка. Снижение факторов, которые предупреждают проявления повышенной тревожности и агрессивности подростков, считают одним из основополагающих направлений профилактики девиантного поведения, помимо этого выделяют также коррекцию личностных черт, которые обуславливают возникновение такого поведения. Ввиду того, что социальные отклонения могут быть вызваны различными обстоятельствами и причинами, можно рассмотреть несколько типов профилактических мероприятий. По мнению специалиста в области возрастной психологии Ирины Владимировны Дубровиной к таким типам мероприятий относятся: компенсирующие, нейтрализующие, устраняющие, предупреждающие, способствующие, а также контролируемые проводимую профилактическую работу и ее результаты [3, с 464]. Также можно говорить о выделении информационного подхода в профилактических технологиях. Такой подход основывается на том, что девиантное поведение подростков обусловлено тем, что несовершеннолетние просто не знают социальные нормы. Из вышесказанного следует, что первостепенным направлением работы стоит сделать деятельность, связанную с информированием подростков об их правах и обязанностях; о требованиях, которые предъявляет государство и общество к выполнению принятых социальных. Такую деятельность осуществляют через специальные источники, например, систему социального обучения, целью которой является формирование правовой культуры несовершеннолетнего, привитие ему морально-нравственных норм поведения и, в целом, повышение образованности подростка. Далее стоит сказать о социально-профилактическом

подходе. Данное направление в качестве основной цели ставит выявление, устранение и нейтрализацию условий и причин, в результате воздействия которых появляются негативные последствия в поведении подростка. Сущностью данного подхода является установление системы социально-экономических, организационных, общественно-политических, воспитательных и и проведение правовых мероприятий. Правовые мероприятия проводятся различными социально-педагогическими учреждениями, обществом, государством, социальными педагогами для минимизации или устранения причин отклонений в поведении подростков. Следующим важным направлением, во взаимосвязи с социально-профилактическим и информационным подходами, является медико-биологический. Суть названного подхода заключается в предупреждении отклонений в поведении посредством применения мер лечебно-профилактического характера по отношению к подросткам, которые страдают различными психическими патологиями. Такие аномалии необходимо своевременно выявлять у несовершеннолетнего. Это обусловлено тем, что различные патологические нарушения психики могут привести к совершению необдуманных поступков, которые повлекут негативные последствия. Такие подростки должны обследоваться у компетентных психиатров, которые назначат соответствующее медицинское лечение, дополнив его при этом определенным воспитательным воздействием со стороны социального педагога [3, с 464].

Список литературы:

1. Белобрыкина О.А. Психологические условия и факторы развития самооценки личности на ранних этапах онтогенеза: Автореф. канд. психол. наук. – Н., 2000. – 23 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1986. – 425 с.
3. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И. Божович. – М., 2013. – 352 с.
4. Выготский Л.С. Собр. Соч., т. 3. – М.: 1983, С. 144, 145.

Сенкубаев С.Т.¹, Иманғали Ф.Қ.²

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

**Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
imangali.fariza@bk.ru**

Тарихқа терең бойлай отырып, қазіргі ақпараттық-коммуникативті дерек көздеріне үнілсек, біз адамдардың іс-әрекеттерінің іздерін

байқаймыз, бұл іс-әрекеттері қазіргі қоғамдық ғылым тілінде агрессивті мінез-құлық деп аталады (өзін-өзі өлтіру, нашақорлық, басқаларға агрессивті әрекет, қылмыстық). Негізге алынатын факт ретінде, біз агрессивті мінез-құлық бұл жүйелі немесе көпжақты анықтаушы (полидетерминтті) құбылыс. Аталған құбылыс пайда болғанда тарихи, макроэлеуметтік, элеуметтік-психологиялық және жеке тұлғалық факторлар бірлесе әрекет етеді. Сондықтан да агрессивті құбылыстардың себептерінің жиынтығын зерттеу пәнаралық ғылыми міндетті қамтиды. Ғылыми пәндер салаларының ешқайсысында да осы құбылыстарды түсіндіруге және олардың қоғамдық әрекеттерінің алдын алу шараларын даярлауға қажетті барлық ұғымдық құралдар жоқ. Тек қана жалпыға танымал ғылымдар тобы: элеуметтану, психология, тарих, этнография, құқықтану, педагогика, психиатрия, генетика және т.б. агрессивті құбылыстардың барлық «өлшемдерін» тұтас талдай және алынған мағлұматтарды ұйымдастыра алады. Осының барысында психология тұлға деңгейінде агрессивті мінез-құлықтың нақты генезисін де («преагрессивті синдромды» сипаттай отырып), қоғамдық санкциялардың басты амал-тәсілдерін де, соның ішінде емдеу мен ресоциализацияны да анықтап түсіндіреді [1].

Осы бөлімнің міндеті «мінез-құлықтағы ауытқушылық (девиация)» ұғымын анықтау болып табылады. Девиация (ауытқушылық) көпшілік мақұлдаған нормалар мен белгіленген стандарттардан (моральдық, элеуметтік, заңдық) ауытқыған мінез-құлық деп есептеледі. Психологияда адамның белсенділік деңгейін көрсету үшін іс-әрекет, қарым-қатынас, таным секілді ұғымдармен қатар «мінез-құлық» термині кең қолданылады. Кез келген мінез-құлыққа баға беру әрдайым қандай да бір нормамен салыстыруды қажет етеді. Алайда, өкінішке орай, барлық мүшелері жалпы нормативті талаптарға сай әрекет ететін қоғам жоқ. Ауытқушылық әртүрлі формада кездесуі мүмкін дарындылар, дуаналар, тақуалар, әулиелер, қылмыскерлер және т.б.

Элеуметтануда ауытқыған мінез-құлықтың пайда болуының себептерін түсіндіретін бірнеше бағытты бөліп көрсетеді. Агрессивті мінез-құлық деп қоғамда қалыптасқан нормалар мен типтерге сай келмейтін іс-әрекеттерді түсіну қажет деп атаймыз. Кейбір зерттеушілер аталмыш ұғымды анықтауда қосымша, дәлірек анықтайтын белгілерді енгізуді ұсынады. Сонымен, элеуметтік құрылым және аноми атты еңбекте мінез-құлықта ауытқулардың пайда болуының себептері қоғам ұсыған мақсаттар мен оларға қол жеткізу құралдарының арасындағы келіспеушілік деп есептейді, басқаша айтқанда, адамдар аномия күйіне әртүрлі жолдармен бейімделеді: конформизммен немесе мінез-құлықтағы ауытқулардың әр алуан түрлерімен агрессивті мінез-құлық «тәртіп бұзушыны түрмеге қамауға немесе басқа жазаға тартуға әкелетін, нормадан ауытқу» деп есептейді. Бұл анықтамалар «агрессивті мінез-құлық» ұғымының мазмұнын едәуір тарылтады, өйткені элеуметтік-құқық саласының аз ғана бөлігін қамтиды [2].

XX ғасырдың басында бихевиористтер мінез-құлық психологиялық ғылым пәні деп жариялағаннан кейін, адамның мінез-құлқы туралы ғылыми түсініктер кең тарала бастады. Тұлғаның мінез-құлқын зерттейтін бұл пәнаралық саланың қазіргі күйі ынтымақтастық емес, қарама-қарсыластық сияқты көрінеді. Бүгінгі таңда кең тараған әрекеттің бірі агрессивті мінез-құлық психологиясы мен психопатологиясының қарама-қарсылығы болып табылады, яғни сау және ауру психикалық іс-әрекет мәселелерін шектеу, оларды бір-бірінен ажыратып қарастыру. Агрессивті мінез-құлықтың айқын мысалы — есірткі заттардың қолданылуы. Оның психологиялық мәселесі (есірткіге психологиялық тәуелділік) және медициналық (наркотикті теріс пайдалану), физикалық тәуелділік — нашақорлық. Күрделі мәселені ғылыми тұрғыдан қарастыруы өзекті әрі қызықты. Әртүрлі көзқарастардың біржақты, тайыз кәсібилігін ескере отырып, ғалым «агрессивті мінез-құлық психологиясының ғылым жүйесінде алатын орны туралы өзінің көзқарасын ұсынады.

Қазіргі кезде агрессивті мінез-құлықты зерттеу екі бағытта қарастырылады: біріншісі - психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез-құлық ретінде (жүйке аурулары психосоматикалық бұзылулар, патологиялық күй және т.б.); екіншісі «элеуметтендіру - дезадаптация- оқшаулау» құқықтық, мәдени және элеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты элеуметтікке қарсы мінез-құлық. Девиацияның ең айқын көрінісіне делинквентті (құқыққа қарсы) және криминалды (қылмыстық) мінез-құлық жатады. Психологиялық сөздікте девианты мінез-құлық «адамның белгілі бір қоғамда бекітілген немесе қалыптасқан нормалар мен үміттерге сай келмейтін іс-әрекеті, қылығы» деген мағынада берілген. Сондықтан да ауытқыған мінез-құлық психология, педагогика, психиатрия секілді ғылымдардың зерттеу нысаны болса, элеуметтік құбыдыс ретінде элеуметтану, құқық, элеуметтік психология ғылымдарының зерттеу пәні болып табылады.

Агрессивті мінез-құлықтағы элеуметтік ауытқуды былайша топтастырылады:

а) пайдакүнемдік бағыттар: материалдық, қаржылық, мүліктік пайда табуға ұмтылумен байланысты заң бұзушылық, теріс қылық. Бұлар: ұрлық, тонау. Алыпсатарлық, алаяқтық және т.б.;

ә) қастандық бағыттар: жеке тұлғаға қарсы бағытталған әрекеттер: тіл тигізу, бұзақылық, ұрып соғу, өлтіру, зорлау және т.б.;

б) элеуметтік енжар түрлері: белсенді өмір салтынан қашқақтау, азаматтық міндеттерден бас іарту; жеке және элеуметтік мәселелерді шешуге құлықсыз болу. Бұл топқа жұмыстан, оқудан бас тарту, кезбелік, маскүнемдік, нашақорлық, токсикомания, өз-өзіне қол жұмсау және т.б. жатады.

Даму мен мінез-құлқында ауытқушылықтары бар балалар санының артуы элеуметтік девиация мен мектепке бейімделмеудің оқушылар арасында көбеюі арнайы курсы енгізу қажеттілігін тудырды. Дамуы мен мінез-құлқында ауытқушылық бар балалармен жұмыс істеуге, сонымен

қатар оларды тиімді оқыту мен тәрбиелеуге даярлауды, болашақ мұғалімге психологиялық және педагогикалық түзету жұмыстары әлеміне еруге көмектесуді, бұндай балалармен жұмыс істеудің қиындықтары мен күрделі жақтарын көрсетуді, балалар мен жасөспірімдердің дамуы мен мінез-құлқындағы ауытқулар мәселесін шешудің арнайы жолдары мен құралдары жиынтығын ашып көрсетуді; педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған және тәрбиелеуі қиын кәмелетке толмаған балалармен жұмыс істеудің алдын алу шараларымен таныстыруды көздейді [3].

Сондықтан да мінез-құлық пен дамудағы ауытқушылықтармен жүргізілетін түзету психологиялық және педагогикалық жұмыстардың болмысы мен табиғатын анықтау үшін арнайы білім беру мекемелерінің ғылыми жаңалықтарына, алдын алу психологиясы мен арнайы педагогика салаларындағы ғылыми зерітеулерге баса назар аудару қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Л.К.Керімов. Тәрбиесі қиын балалар.-Алматы: Мерей, 2014 ж. - 56 б.
2. Ж.Аймауытов. Қиын бала және отбасы тәрбиесі. - Алматы: Өрлеу, 2013 ж. - 88 б.
3. С. Дүйсенбиева. Қиын балалармен жұмыс түрлері.-Семей: Болашақ, 2013 ж. 99-101 бб.

Исмагулова А.К.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПОДРОСТКОВ,
СКЛОННЫХ К ДЕВИАНТНОМУ ПОВЕДЕНИЮ, В УСЛОВИЯХ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ**

**Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы
7М01101 Педагогика и психология
Научный руководитель: к.п.н. доцент Корягина О.В**

Особенности современного этапа развития общества на рубеже веков характеризуются радикальными преобразованиями во всех сферах человеческой деятельности. Общественные процессы в их динамизме, связанные с возникновением кризисных ситуаций, сложностью их разрешения, обострением конфликтов и социальных противоречий, приводят к проявлениям социальных отклонений и девиантного поведения. При этом наибольшую обеспокоенность вызывает девиантное поведение подростков как наименее защищенной социальной группы в кризисных ситуациях.

Все это обуславливает самое серьезное внимание и интерес социальных педагогов к вопросам и проблемам правового воспитания девиантных

подростков. Подростки девиантного поведения имеют, как правило, довольно низкий уровень нравственно-правовой культуры.

В юридической и специальной психолого-педагогической литературе, анализирующей правосознание подростков с девиантным поведением, выделяются следующие его особенности: во-первых, это мнимая осведомленность в уголовном законодательстве; во-вторых, подростки испытывают затруднения в сопоставлении своего поведения и требований закона; в-третьих, несовершеннолетние подростки не умеют применять правовые знания в конкретной ситуации; в-четвертых, при оценке или характеристике того или иного противоправного поступка подростки руководствуются не нормой закона, а мотивом действия; в-пятых, наблюдается зависимость правосознания несовершеннолетних от влияния взрослых и более авторитетных для них людей или воздействия мнения группы.

Отсюда следует, что важнейшим средством профилактики и педагогической коррекции девиантного поведения является правовое воспитание подростков, которое формирует самостоятельную форму сознания — правосознание. Анализ научно-правовой литературы показывает, что исследователи по-разному определяют понятие «правовое воспитание».

В частности, Т. И. Акимова пишет, что «правовое воспитание — это организованное, систематическое, целенаправленное воздействие на личность, формирующее правосознание, правовые установки, навыки и привычки активного правомерного поведения, правовую культуру» Цель правового воспитания подростков, по ее мнению, заключается в формировании их правосознания и в обеспечении на этой основе сознательного и активного правомерного поведения. Достижение этой цели осуществляется путем:

- а) усвоения подростками определенной суммы знаний о правовых нормах;
- б) организованного правового просвещения во внеклассной и внешкольной работе;
- в) активного участия в правоохранительной деятельности в школе и по месту жительства;
- г) повышение правовой культуры родителей и педагогов.

Как показывает практика, в организации правового воспитания подростков педагоги должны учитывать следующие основные требования: - наличие системного и дифференцированного подходов к подросткам; стимулирование положительного эмоционального отношения к сообщаемой информации; - активизация интереса подростков к приобретению правовых знаний; - связь правовой информации с фактами из повседневной жизни подростков, приучение их к сознательной оценке своих поступков; - обеспечение сознательного усвоения правовых знаний; учет психологических особенностей подростков. Основа правового воспитания подростков — их правовое просвещение. Правовые знания содействуют правильному пониманию общественных явлений, способствуют развитию социальной активности подростков, дают возможность правильно ориентироваться в жизни, определять грань между дозволенным и запрещенным, выбирать

законные пути и средства защиты личных прав и интересов. Правовое просвещение подростков должно способствовать образованию у них специфического правового понятийного аппарата мышления, при помощи которого производятся отбор, классификация и переработка поступающей извне правовой информации.

Содержание правового просвещения несовершеннолетних должно включать в себя изучение Конституции, а также нескольких отраслей права, в том числе административное, трудовое брачно-семейное и уголовное законодательства.

Именно на их содержании следует раскрывать смысл и значение конституционных принципов и положений. Основными формами правового просвещения подростков являются лекции по правовой тематике; экскурсии, в ходе которых теоретические положения наглядно иллюстрируются местным материалом; правовые беседы; использование кино, телевидения; вечера встреч и тематические вечера; вечера вопросов и ответов; диспуты, обсуждение книг и статей, позволяющее не только пополнить запас правовых знаний, но и сформировать иное отношение к ним; наглядная агитация (тематические стенды, папки с вырезками газетных и журнальных статей, специальная литература, видео- и аудиозаписи).

Немаловажным условием является обеспечение каждому подростку активной позиции, т. е. предоставление им возможности проявить инициативу, предприимчивость, самостоятельность, независимость и т. д. Это позволяет им самоутвердиться в коллективе сверстников, завоевать авторитет у окружающих. Активная позиция способствует более глубокому осознанию и усвоению подростками правовых норм, обостряет чувство ответственности, укрепляет связь с коллективом. Эффективность правового воспитания подростков во многом зависит от целенаправленной и систематической работы педагогов и родителей по повышению собственной правовой культуры.

Основными формами изучения норм действующего законодательства и подзаконных актов для педагогов являются университеты и лектории правовых знаний, отдельные лекции специалистов, семинары и конференции, методические объединения. Важную роль играет также самостоятельное изучение юридической литературы и активное участие в организации и проведении мероприятий по правовому воспитанию подростков, пропаганде правовых знаний среди населения.

Таким образом, от того, как организовано правовое воспитание подростков, во многом зависит их жизненное самоопределение. Это обусловлено тем, что приобретение знаний в процессе правового воспитания закономерно связано с углублением познания социальной действительности и развитием интереса к нравственным и правовым идеалам современного общества; в процессе правового воспитания формируется способность личности правильно ориентироваться и поступать в сложной ситуации; целенаправленное правовое воспитание укрепляет и развивает правосознание .

Список литературы:

1. Андреева, Н.Г. Логопедические занятия по развитию связной речи младших школьников. В 3 частях. Часть 2 / Н.Г. Андреева. - М.: Книга по Требованию, 2014. 248с.
2. Боровская, И.К. Развиваем пространственные представления у детей с особенностями психофизического развития. Часть 1 / И.К. Боровская. - М.: Книга по Требованию, 2014. - 701с.
3. Брежнева, Е.А. Хочу все знать. Рабочая тетрадь по развитию речи детей старшего дошкольного возраста с методическими рекомендациями. Часть 1 / Е.А. Брежнева. - М.: Книга по Требованию, 2015. - 164 с.

Сенкубаев С.Т.¹, Исмагулова Ж.Т.²

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ҮРДСІНДЕГІ ОЙЫННЫҢ РӨЛІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

**²»Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті**

Ойын - баланың дамып, жетілуіндегі және қажеттіліктерін өтеудегі негізгі іс-әрекеттің бірі болғандықтан, олардың дағдылары, бейімділігі, ептілігі, тіршілікке қажетті әдеттері қалыптасады. Анатомиялық, физиологиялық, педагогикалық, психологиялық жағынан дамып, жетілуде маңызы зор қызметтер атқарады [1].

Ойын технологиясын қолданудағы мақсат: Білім, білік дағдылар жайында түсінік бере отырып, оларды қалыптастыру, тиянақтау, пысықтау немесе тексеру сипатында. Баланың қызығушылығын оятып, белсенділігін арттыру мақсатында іріктеліп алынған мазмұнымен айқындалады. Ойынның тәрбиелік мәнін А.С. Макаренко былай түсіндіреді: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады». Еңбек үстінде адамның көптеген ерекшеліктері дамиды, өмір сүру барысында ол түрлі жолдармен жарыққа шығады. Үлкендер өздеріне тән ерекшеліктерін еңбектену барысында көрсетсе, ал мектеп оқушылары сабақ үстінде, ойын үстінде көрсетеді. Ойынды тек балаларды қызықтырып, уақыт өткізудің құралы деп қарамай, балаға берілетін білім мен тәрбиенің құнды негізі деп қараған дұрыс. Оқыту-тәрбиелеу жұмысын бағдарлама талаптарына сәйкес ойын түрлерінде ұйымдастыра отырып, баланың ойлануына, тапсырмаларды өз бетінше зерттеп, орындауына, шешім жасауына, өз ойындағысын айту жағдайларына мүмкіндік туғызылса ғана еркін ойлы, өзіне сенімді, ерік-жігерлі, дүниетанымы кеңейген, сөйлеу тілі жақсы

қалыптасқан, болашаққа қызығушылығы оянған дара тұлға ретінде жан-жақты дами алады.

Мазмұндық, рөлдік , логикалық, дамытушылық, танымдық, қимылды ойындар баланың тәлім-тәрбиелік іс-әрекеттерді игеруімен бірге ойлау, қиялдау, есте сақтау, елестету, зейін қою қабілеттерімен қоса, танымдық, іскерлік, шығармашылық қасиеттерін дамытып, қалыптастыруда зор маңыз атқарады. Өмір тәжірибесін бір жүйеге келтіруге үйретіп, жүйке жүйесін демалдырады. Сондықтан да ойын оқыту мен тәрбиелеуде жетекші рөл атқарады. «Ойын деген менің түсінігімше көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналары болған « , - деп М.Әуезов ойындарға көңіл бөле отырып, осындай пікірін білдірген. Ойын өмірде пайдасыз көрінгенмен аса қажетті әрекет. Оқушы үшін психологиялық жағымды. Ол кез-келген оқушының қызығушылығын тудырады. Тіпті үлгерімі төмен, тәртібі қиын , өз ойын айтуға жасқанып жүрген оқушының өзі ойын барысында түрленіп, берілген тапсырмаларды асқан қызығушылықпен, белсенділікпен орындайды. Олар өздерінің ойларын, пікірлерін, көзқарастарын таласты түрде дәлелдейді [2].

Ойын түрлері сабақтың, сыныптан және сабақтан тыс шаралардың тақырыбы мен мазмұнына неғұрлым сәйкес алынса, оның танымдылық маңызы да арта түседі. Мектебімізде дәстүрлі түрде ұйымдастырылып жүрген «Қарсы алу», «Мамандық таңдау», «Жаңа жыл» кештерінде, девиантты балалармен жүргізілетін, ұстаздар күніне арналаған шараларда, интеллектуалдық сайыстарда, сынып және тәрбие сағаттарында «Қызыл табан», «Жарнама», «Балық,құс,аң», «Бір әріпке бес жауап», «Әйнек» , «Әріптердің құпиясы», «Тапқыштар», «Мақал жарыс», «Мамандықтар таңдау» ойындарын жүргізу арқылы оқушылардың дене қимылдарын жетілдіре отырып, логикалық ойлауын, зейінін, байқампаздығын дамытуға, сондай-ақ, білімдерін кеңейте отырып, өз мақсаттарына жетуге болатындығын ұғындыруға, ұйымшылдыққа, әдептілікке үйретуге болады. Мысалы:

«Жарнама» ойыны

Берілген сөздерден жарнама құрастыру. Сөздер: лицей, бақыт, бантик ...

(өткізілетін шараның мазмұнына қарай сөздерді өзгертіп отыру керек).

Жұмыс уақыты 5 минут.

«Бес әріпке бес жұмбақ» ойыны

Мысалы: «Б»

- . Қыздың аты-Бота
- . Оқулықтың аты-Биология
- . Дала құсы-Бөдене
- . Ата-ананың перзенті-Бала
- . Ағаш жаратын құрал- Балта

«Әйнек» ойыны

Қатысушылардың біреуі параққа бір мәтінді жасырады (ол-мамандық түрі, іс-әрекет түрі, жануарлар бейнесі... болуы мүмкін), келесі топтың ойыншылары оны әйнек арқылы, яғни, ым-ишарамен, мимикамен

көрермендерге жеткізеді. Олар ұққандарын айтады. Одан әрі ойын жалғаса береді.

«Қызыл табан» ойыны

Ойынның шарты түсіндіріледі. Осы жердегі бір адамның табанына «қызыл табан» белгісі жасырылған. Ол белгі кез-келген адамда болуы мүмкін. Қай топ сол адамды бірінші тауып, әуелі әдепті сөздер көмегімен табанын көрсетуін сұрап, дәл тапса, солар ұтады [3].

«Мақал жарыс» ойыны

I-нұсқа

Оқушыларды топқа бөлу. Алдын ала дайындалып қойылған сөздер топқа беріледі. Қай топ сол сөз кіріктірілген мақалдарды көп тапса солар ұтады. Мысалы: «Ас» деген сөзге-»Ас атасы-нан» деген мақал айту.

II-нұсқа

Қағазға жазылған әр түрлі мақалдар тең етіп екі топқа таратылады. Жүргізуші бір тақырыпты айтады. Сол тақырыпқа қатысы бар мақалы бар бала ортаға шығып, дәлелдер келтіріп, түсіндіруі керек. Қай топтан көбірек, әрі дәлелді жауаптар болса, сол топ ұтады.

«Мамандықтар таңдау» ойыны

Ортаға әр түрлі мамандықтардың аты жазылған қағаздар тасталынады. Әр бала бір-біреуден алады. Әркім өзіне тиесілі мамандық бойынша: шағын көрініс, тақпақ, қысқаша монолог, сипаттама жасап, мамандықты барынша дәріптейді, презентация жасайды. Ойын соңында «Ең жақсы презентация» марапатталады. (барлық қатысушыларды қамту мақсатында әр түрлі марапаттар ұйымдастыруға болады)

Осындай ойындарды тиімді пайдалану оның әсерлігін, тартымдығын күшейтеді. Ойын түрін қолданар алдында мына жағдайларды ескеру қажет:

1. Әр ойынның тәрбиелік, білімділік, дамытушылық, маңызын алдын ала жете түсініп, оның балаларға қандай нәтиже беретіндігін анықтау.

2. Ойын жүргізетін орынның мүмкіндігі, ойын жабдықтарының эстетикалық талаптарға сай болуы, алдын ала әзірлеу.

3. Оқушылардың жас, психологиялық ерекшеліктеріне, білім деңгейлеріне, сөздік қорына сәйкес келуі.

4. Ойын кезіндегі қозғалысын, техникалық қауіпсіздікпен қамтамасыз ету.

5. Ойынның оқушылардың ынтасын, қызығушылығын арттыруға бағытталуы.

6. Оқушылардың іс-әрекетінде ойын түрлерімен оқуды байланыстыру және біртіндеп қызықты, жеңіл ойындардан ойын тапсырмалар арқылы оқу-тәрбие мәселесіне көшу [4].

Ойынның маңызды ерекшелігі - оқытушының атқаратын қызметі. Ол ойынды жүргізушінің рөлін атқара отырып, өзі де ұжымдық қызметке араласады, оқушылардың жолдасы болып табылады. Бұл оқушыларды өзін еркін ұстауға және оларды шығармашылыққа жетелейді. «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірімен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз ұшқын, білімге

құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты», - деп В.А.Сухомлинский айтқандай, оны үйренудің, оқу-тәрбие үрдісінде пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуде пайдасы орасан зор [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Алдамұратов Ә. Жалпы психология. – Алматы: Ғылым. 2016.
2. Даулетбаева Г. Жазғы балалар демалысын қызықты ойындар арқылы тиімді ұйымдастыру. – Алматы: Ұлағат, 2015.
3. Қызықты психология. Республикалық ғылыми-практикалық, танымдық-психологиялық журнал. №10.2012 ж, №12. 2012 ж
4. Нұрмұхамбетова Т.Р. Тәжірибелік психология. IVт. –Алматы: Ұлағат. 2016
5. Ушинский К.Д. Избранные педагогическое развитие ребенка. – Москва: Рассвет. 2019

Сенкубаев С.Т.¹, Исмаилова А.Ж.²

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

¹**Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор**

²**»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» білім бағдарламасының
магистранты**

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Ыбырай қазақ жастарын оқуға үндеумен қатар адамгершілікке, махаббат, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүюшілікке, қысқасын айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді және жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын ол жақсы ұғынды. Сондықтан Ыбырай өзінің оқытушылық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды. Жазушы әңгімелері еңбек сүюшілік, оқу, өнерге ұмтылушылық, Отанын – елін сүюшілік, талаптылық, жігерлік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез – құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, жастардың мұндай әдеттерден аулақ болуына жол көрсетті. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші ғұрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа», - дейді.[1]

Ыбырай қазақ жастарын оқуға үндеумен қатар адамгершілікке, махаббат, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүюшілікке, қысқасын айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді және

жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын ол жақсы ұғынды. Сондықтан Ыбырай өзінің оқытушылық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды.

Жазушы әңгімелері еңбек сүюшілік, оқу, өнерге ұмтылушылық, Отанын – елін сүюшілік, талаптылық, жігерлік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез – құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, жастардың мұндай әдеттерден аулақ болуына жол көрсетті.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші ғұрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа», - дейді.

Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмеушілік, «аз жұмысты қиынсынып» бойкүйездікке салынушылық өмірде көп кездеседі. Бұл жақсы әдеттің нышаны емес. Сондықтан балаларды жастайынан – ақ бойкүйездікке, жалқаулыққа қарсы еңбекке тәрбиелеу мәселесіне Ыбырай ерекше көңіл бөлген. Жастарды еңбек етуге дағдыландыруды үгіттеген оның басқа да әңгімелері аз емес.[2]

Жазушы «Атымтай жомарт» әңгімесінде еңбекті дәріптейді. Ешнәрсеге мұқтаждығы жоқ Атымтай еңбектен ұдайы қол үзбейді. Бұл ел аузында ертегі жыр болып кеткен, ежелгі араб жұртының әңгімесі болатын. Ыбырай осы ел аузындағы ертегіні балаларға арнап әңгіме етіп ұсынды. Әңгіменің идеясы да, кейінгілерге үлгі боларлық жағы да Атымтайдың сөзінен айқын көрінеді. Атымтай бір сөзінде: «Күн сайын өз бетімен тапқан пұлға нан сатып жесем, бойыма сол нәр болып тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі өзгеше болады екен.» - дейді.

Алтынсариннің тәрбие жөніндегі негізгі тақырыбының бірі – талап. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге нұр жауар», - деген халық мақалы да өмір тәжірибесінен туған пікір. Жастық шақ жігер, қайраттың толы кезі. Бойдағы жасырын талант, өнерлерін жарыққа шығарып қалатын кез де осы. Ол үшін талап керек. Әр нәрсені де жігермен істе, өзіңнің не нәрсеге қабілетің, ыңғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына түссең, әрі өзіңе, әрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да таңдап ал дейді. Кейде талаптың, жігердің жоқтығынан жап – жақсы өнердің жарыққа шықпай кетуі де мүмкін. Сондықтан өз талабыңмен өрге шық дегенді айтады.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», - деді. Бұл жөнінде де елге үлгі боларлық әңгімелер жазды. Оның осы тақырыпқа жазған бір әңгімесінде:

«Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» - деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз

өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», - деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жерінді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деді.

Бұл әңгіменің оқушылар үшін де, оқытушылар үшін де үлкен тәрбиелік мәні бар. «Баланы жастан», - дегендей, оған жас күннен түзу тәрбие беру, оның болашақ өмірі үшін керек. Есейіп кеткен соң қисығын түзеу қиынға түседі. Кейде сол қисаюмен барып мерт болады. Ыбырайдың бұл әңгімесі қазіргі мектеп балаларын тәрбиелеу үшін де үлгі бола алады.[3]

Махаббат, мейірімділік туралы, әсіресе, «Мейірімді бала», «Шеше мен бала», «Аурудан – аяған күштірек» деген үш әңгімесін алуға болады. Махаббат, мейірімділік ата мен ананың үй ішіне деген махаббатынан басталады. Адамгершілікті туғып көтерген ұлы адамдар да алдымен өз атасын, өз туғандарын сүйеді, олардың кейбіреулері өсе келе, тек «атасының баласы болмай, адам баласы» бола біледі. Тек өзіме ғана болсын деген мешандық көзқарасты аттап өтіп, адам деген ардақты атқа ие болушылардың шын бақыты үшін де қол созады.

«Мейірімді бала» әңгімесінде, 13 жасар қыз патшаның үкімі бойынша қолы кесілуге бұйырылған әкесі үшін, патшаға арыз етіп, өз қолын кесуге ұсынады. Қыз: «Тақсыр, жұмыс жасап, бала – шағаларын асырайтын атамның қолын қалдырып, мына менің қолымды кесіңіз», - дейді. Мұнда жас қыздың тек қана атасы емес, анасы мен бауырларына деген де махаббаты суреттеледі.[4]

Ананы қандай түрде бағалап, қалай сүюдің айқын үлгісін жазушы «Аурудан – аяған күштірек» деген әңгімесінде айқын көрсеткен. Бұл әңгімеде аяғы сынған Сейіт деген бала жанына аяғының ауруы қанша батса да анасын ренжітпеу үшін қабақ шытпағандығы айтылады. Автор бұл көріністі былай суреттейді:

«Сейіт орам – ораммен жүріп бара жатқанда, бір арбалы келіп аңдаусыз соғып кетіп аяғын сындырыпты. Ойбайлап жылап жатқан баласын көріп, шошынғаннан шешесі талып қалыпты. Мұны көрген соң Сейіт жыламақ түгіл, сынған аяғын орнына салып таңып жатқан да дыбысын шығармай, қабағын да шытпай жатты. Сонда сынықшы кісі: «Аяғың ауырмай ма, қабағыңды шытпайсың?» деп сұрапты. Сейіт шешесі шығып кеткен соң, демін алып сынықшыға сыбырлап: «Ауырмақ түгіл жаным көзіме көрініп жатыр, бірақ менің жанымның қиналғанын көрсе, әжем де қиналып жыламасын деп жатырмын», - деді.

Сейіт шын мәнінде мейірімді бала болып суреттеледі. Мұндай жастарда жалпы адамды сүйетін жақсы мінездің біртіндеп өсетіндігі сөзсіз. Бала кезінен әлпештеп өсірген анасының қадірін білген жас алақанына салып аялап, тәлім – тәрбие беріп отырған ұлы анасы - Отанын сүйетін, ол үшін де өз жанының ауырғанына ыңқ етпейтін нағыз отаншыл болып шығады. Ыбырайдың бұл әңгімесінің идеясы осы. Бұл әңгімені осылай түсінсек қана Сейіттің мейірімді мінезін дұрыс түсіне аламыз.[5]

Балаларға арналған шығармалар ең алдымен уақиғалы, қысқа, қызықты, «Бай мен жарлы баласында» ел көшіп кетіп, ойламаған жерден жұртта ұмытылып қалған екі баланың бастарынан кешірген бір тәуліктегі оқиғаны суреттеуге арналса да, тереңірек қараған адамға автордың ой түйінінде көптеген сыр жатқандығын аңғаруға болады.

Шығармасының бас кейіпкері етіп бай баласы мен кедей баласын алуының өзінде үлкен сыр жатыр.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Ы.Алтынсарин «Таза бұлақ» жин. Алматы, Жазушы, 1988ж.
2. Ы.Алтынсарин «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2003ж.
3. Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.

Мусакулов К.Т.¹, Кабакова А.М.²

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ПӘНДЕРІ БОЙЫНША САБАҚТЫ ЖОСПАРЛАУҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫ ЖОБАЛАУ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор

²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жаңа білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Осыған орай, алдыңғы қатарлы идеялар мен педагогикалық технологияларды практикалық тұрғыдан жаңарту және оларды ғылыми тұрғыда негіздеу бағытындағы жұмыстар жүргізілуде. Болашақ маман – бүгінгі студент педагогика теориясы мен практикасындағы қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың түрлерін біліп, оларды бастауыш мектептің оқутәрбие үдерісінде шығармашылықпен қолдануға тырысуы тиіс. [1]

Қазіргі заманғы озық технологияларды мектеп тәжірибесінде тиімді қолдану, ең алдымен, оларды терең, жан-жақты оқып-үйренуді талап етеді. Сондықтан да аталмыш курс кредиттік жүйе бойынша білім беретін мамандықтардың оқу жоспарына енгізілген. Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне бағдар алуының басты өзегі – 12 жылдық білім беруге көшу мәселесі көкейкесті тақырыпқа айналуға. Жаңа білім парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Білім беру үдерісін жаңаша ұйымдастыру оның философиялық, педагогикалық-психологиялық негіздерін, теориясымен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. [2]

Бүгінгі философтар мен педагог ғалымдар білім беру саласында жаңа оқыту технологиялары мен әдістерін енгізумен ғана шектелмей, білім берудегі дүниетанымдық ұстанымдарды қайта қарау, рухани-адамгершілік құндылықтарға бетбұрыс жасау қажеттігін дәлелдеуде. Қазіргі кезде оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологияларын пайдалана алу әрбір мұғалімнің біліктілігін анықтайды. Бұл курстың қоғамда алатын орны мен методологиясына негізделіп жүзеге асады. Курсты оқу студенттердің жинаған білімдерін шығармашылықты негіздеуге және курстық, дипломдық жобаны орындау кезінде ғылыми-зерттеушілік әрекетінде білімдерін қолдануға мүмкіндік береді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Қазіргі заманғы педагогикалық © Н. Ж. Жанатбекова, Ф. Б. Бөрібекова, 2014 © ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, 2014 4 5 технологиялар» пәні бастауыш білім берудің теориясы мен практикасын меңгеруге бағыттайды. Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың қазіргі кездегі қалыптасқан жүйесі оның құрылымын, ұйымдастырылуын, мектеп практикасымен және білім беру жүйесіндегі инновациялық үдерістермен өзара байланысын қайта қарауды талап етеді. Бұл жоғары оқу орнында мамандар даярлаудың сапасын арттыруда мұғалім тұлғасының өздігінен дамуына, оның шығармашылық қабілетінің артуына мүмкіндік жасауды және оқутәрбие үдерісін жетілдіруді қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану көзделеді. Технологияны педагогикалық іс-әрекетті қайта құрудың жүйелі тұтас құралы ретінде тиімді пайдалану оқу-тәрбие үдерісінің сапасын жақсартуға, жеке тұлғаны дамыту міндеттерін шешуге септігін тигізеді. [3]

Бүгінгі таңда педагогикалық технология мәселесі теориялық және ғылыми-қолданбалы бағыт тұрғысынан зерттеу арқауы болып отыр. Практикалық сабақтарда білімгерлердің білігін қалыптастыру түрлі жаттығуларды орындау түрінде, іскерлік ойындарда әртүрлі рөлдер орындау барысында, білім жобаларын жасау және педагогикалық ситуацияларды модельдеу түрінде жүзеге асырылады. Қазіргі кезде ғылыми информацияның жедел өсуіне байланысты білімгерлердің өздігінен білім алып, өздігінен оқып-үйренуі өте маңызды болып отыр. Білімгерлердің өзіндік жұмысы туралы қорытынды жасағанда келесідей тұжырымға келуге болады: өзіндік жұмыс білімгердің тек өз белсенділігі түрінде анықталады. Әрбір өзіндік жұмысты бастар кезінде білімгер алында белгілі бір мақсат, проблема болуы қажет. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» курсы бойынша берілген өзіндік жұмысты орындау барысында әр білімгер өзінің жеке тәжірибесін пайдаланып, алған білім деңгейінде жұмыс жасайды. Өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде оқытушы білімгерге арнайы тапсырма береді, ал білімгер берілген тапсырманың қажеттілігі жөнінде өз ойын бекітеді. Біріншіден, берілген тапсырманың мазмұнын талдайды, өзінің осыған дейін алған білім деңгейін саралап тапсырма мақсатын түсінеді. Екіншіден, берілген тапсырманы орындау үшін қандай амалдар керек екендігін ойластырады және ойластырған жоспарды іске асырады, яғни тапсырманы орындайды. Үшіншіден, алған нәтижесіне талдау жасайды. Білімгерлерге берілетін өзіндік жұмыстар дидактикалық жағынан үш түрге бөлінеді: білім алуға арналған

өзіндік жұмыс; білімді пайдалануға арналған өзіндік жұмыс; теориялық материалды тексеруге арналған өзіндік жұмыстар.[4]

Дамыта оқыту жүйесінің тағы бір ерекшелігі – сынып оқушыларын жақсы-жаман деп бөлмей, олардың жетілуі, дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуы тиіс. Әр оқушының өз қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуі ойластырылған. Сол арқылы ол өзін дамыта алады. Мұғалім мен оқушының арасында жақсы қарым-қатынас туады. Ол үшін баланың жауабы мұқият тыңдалып, дұрыс мақталып, қатесін ештеп түзету керек. Сын тұрғысынан дамыта оқыту сынақ емес, ой-өрісті шыңдау. ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болмақ. Білімділерді аялап тербетер, баптап өсірер тәрбие керек. Еліміздің қоғамның экономикалық, саяси-мәдени дамуына үлес қосатын, әлеуметтік цивилизацияға көтертетін, қарасатын, денсаулығы мықты азаматты тәрбиелеп шығару – мектептің ұстаздар қауымының бүгінгі таңдағы басты міндеті. Сондықтан мұғалімнің алға қойған маңызды міндетінің бірі – талабы таудай жеке тұлғаны іздеп табу. Оны өсіру. Әр оқушыдан қабілетін танып-біліп, дамытып, адам дәрежесіне жеткізу үшін жаңашыл жұмысқа бет бұру керек. Қазіргі педагогика теориясына елеулі өзгерістер еніп, жаңа көзарастар пайда болды. Әрі білім беру құрылымында қазіргі заманғы педагогикалық технология өмірге келді.[5]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дьяченко В. К. Новая дидактика. – М.: Народное образование, 2001.
2. Таубаева Ш. Т., Барсай Б. Т. Оқытудың қазіргі технологиялары. Алматы, 2005.
3. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2004.
4. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007.
5. Жүнісбек Ә. Қазіргі заманғы педагогикалық технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008.

Сенқубаев С.Т.¹, Қабыш Д.²

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ «ПЕДАГОГИКА» ОҚУЛЫҒЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» атты бұл кітабы қазақ топырағындағы тұңғыш көлемді педагогика жайында жазылған еңбек болып есептеледі. Мұнда тек педагогика туралы тұжырымдар мен өзге де мағлұматтар ғана емес, психологияға қатысты ұғымдар кеңінен қамтылып, түрлі терминдерге түсініктер берілген. Қазақ ата-анасының бала тәрбиелеуде нені

еске сақтауы керектігі туралы айтылған ойлары қазір де маңызын жойған жоқ деуге болады. Жұмабаевтың педагогикалық ойлары туралы біз диссертациялық жұмысымызда кеңінен қарастыратын боламыз.

Мағжан Жұмабаев бұл еңбегін осыдан бір ғасырға жуық уақыт бұрын, яғни 1922 жылы жазған екен. Қазақ жұрт екі бірдей төңкеріс пен азаматтық соғысты, алғашқы алапат аштықты бастан кешкен жылдардан кейінгі кезеңде ұлтымыздың санасын жаңа биікке көтеру міндеті көзі ашық, көкірегі ояу ұлт зиялыларының алдына қойылған еді. Совет үкіметі де бұл кезде халықты сауаттандыру міндетін алға қойған оқыған азаматтардың бұл миссияны атқару жолындағы ізденісінің бір нәтижесі – осы «Педагогика» атты еңбек. «Тарту» деп аталатын аңдатпада «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім», - деген сөйлеммен басталуының өзі тегін емес. Бұл кезеңде ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынов бірнеше ғасыр бойы қолданылып келген араб графикасы негізінде төл жазуымызды, төте жазу қарпін жасап шығып, ұлттық білім беруде өрлеу басталған болатын [1].

«XIX ғасырдың аяғында Қазақстанда орысша сауаттылардың өзі 8 пайыздан асып, XX ғасырдың басындағы қазақтардың кем дегенде 20 пайызы оқи да, жаза білген», - деген тарихшы ғалым Хангелді Әбжановтың дерегіне сүйенер болсақ, бұл дәуірде расымен ұлттық білімде өрлеу басталғаны анық болатын. Мағжан Жұмабаевтың осы кезеңдегі басты миссиясы – оқу мен білімге туған халқын баулу болды деп білеміз.

Мағжан Жұмабаев сол үшін де мұғалім, педагогтарға үлкен сенім арта отырып былай дейді: «Еліміздің азғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын – мұғалімдердікі. Бірге оқысқан, бірге оқытысқан, жылдарымыз бір, жолымыз бір қазақ мұғалімдері! Қолымнан келген осы еңбегімді сендерге тарту қылам. Ниетімнің тазалығы үшін тартуымды қабыл көріп алыңыздар».

Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты еңбегінің жазылуы туралы «Сөз алды» немесе кіріспеде былай деп атап көрсетеді: «Бұл кітап 2-3 жыл бұрын қысқа уақыттық мұғалімдер курсына оқылған дәрістерден түзілген еді... ..Кітапты бір орыс кітабынан тура тәржіма деуге болмайды. Алдыма бір кітапты жайып қойып, бұрылмастан желе бергенім жоқ. Тәрбие ғалымдарының пікірлерін таңдап алуға ұмтылдым. Шамасы келгенше қазақ қанына қабыстыруға тырыстым [2].

Бізде бұрын жасалған пән тілі болмағандықтан, түрлі терминдерге тап басқандай қазақша сөз табу көп күшке тиді. Қалайда курстарда оқыған мұғалімдердің жәрдемімен таза орыс сөздері қазақшаға айналдырылды. Ал енді жиһан тілі болып кеткен шет сөздерді қазақшаға аударам деп азаптануды тиісті таппадым». Бұдан Мағжанның шетелдік ғалымдардың еңбегін тікелей аударып пайдаланудан өзі аулақ ұстап, ұлттық байырғы тәрбиелік түсініктер аясында жазуды мұрат тұтқандығын көреміз. Ыбырай Алтынсариннің бірер мақаласын айтпағанда, бұған дейін қазақ тілінде жазылған педагогикалық еңбектердің болмағанын ескерсек, Мағжанның аталған кітапты жазуы үшін оңай болмағаны анық.

Тәрбие – тілімізге араб тілінен енген сөз екенін білеміз. Тәрбиенің ғылыми анықтамасын алғаш отандық ғылымда берген адам – Мағжан Жұмабаев. «Педагогика» еңбегінде бұл туралы мынадай тұжырымдама бар: «Тәрбие кең мағынасымен алғанда, қандайда болса бір жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Ал енді адамзат туралы айтылғанда, адамның баласын, кәміл жасқа толып, өзіне-өзі қожа болғанша, тиісті азық беріп, өсіру деген мағынада жүргізіледі. (Адамзат дене һәм жан аталған екі бөлімнен тұрғандықтан, бұл екі бөлімнің соңғысы, яғни жан, адамзат үшін аса қадірлі болғандықтан, дұрысын айтқанда адамға шын мағынасымен «адам» деген атты осы жан ғана беретіндіктен, адам баласын тәрбие қылу дегенде, әрине, адам баласының әсіресе, жанын тәрбие қылу керек деп ұғу керек)». Мағжанның бұл анықтамасынан біз тәрбие деген – жан азығы, жас кезінде жанын тәрбиелеу екендігін аңғарамыз. Расында да тәрбие адамның жанына ізгі ықпал жасау деген сөз болмай ма. Мағжан тәрбиені дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесі деп төртке бөледі. Ғалымның ойынша осы төрт тәрбиені толығымен алған болса, ол адам тәрбиесі түгел адам болып есептелмек. Егерде адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны [3].

Мағжанның «Педагогикасында» көтерілген мәселелердің барлығы да ойлануға тұрарлық. Адам баласының физиологиялық және рухани өсіп жетілуі үшін қажетті игіліктің бірі – заттай құндылық – бесік турасындағы Мағжанның ой-пікіріне көз жүгіртелік: Қазақ бесігі – аса ұсталықпен жасалған нәрсе. Жөргегі, тартпалары, астындағы тесігі, шүмегі, түбегімен баланың таза, жинақ жатуына көп себепші. Бірақ әңгіме мұнда, осы бесікке баланы қалай бөлеу керек. Қазақ қатыны баланы жөргекке орап, бесікке екі жерден кеудеден бір, аяқ үстінен бір тас қылып таңып тастайды. Бұлай таңып тастау, әрине, балаға зиянды. Баланы бесікке бөлейтін болсақ, осы зияннан қалай құтыламыз?» Бұл қазіргі күні бесікті пайдалануға қарсы адамдардың айтып жүрген аргументтерінің бірі. Алайда, бесіктің пайдалылығын да ешкім жоққа шығарған емес. Мағжан Жұмабаев осы бесік сияқты, қазақтың көптеген заттары мен бұйымдарын қолданудағы кемшіліктерді сараптай отырып, оны қолайлы етудің жолдарын ұсынады. Соның бірі бесікке қатысты айтылған ұсыныспен келісуге болады: «Маған мынадай бір ой келді, баланы екі жерден қысып, қан жүруіне кесел қылмас үшін, тартпаны кеңейту жолын қарастыру керек. Менің ойымша тартпаны екеу қылмай, біреу қылсақ. Біреу қылғанда, баланың мойнынан аяғына жететіндей қылсақ. Енді тартпа демей-ақ жабу дейік. Жабу бесіктің бір жағына, айталық, 6-7 баумен байланған болса, баланы жөргегімен орап, төсегіне салып, әлгі жабуды жаппай жауып, бесіктің екінші жағынан алып келіп, тағы 6-7 баумен байласақ. Міне, осындай жабумен таңылса, аса зиянды болмас еді. Бұл бір – тәжірибе көрмеген ой. Мүмкін, қате болуға. Мен үшін емес, баласын дұрыс тәрбие қылу үшін ата-ана осы ойды бір тәжірибе қылып көрсе, игі болар еді» [4].

Мағжан педагогика пәнін бес бөлікке бөлінеді деп атап көрсете отырып, олардың әрқайсысына жеке-жеке тоқталады. Педагогика арқылы тән тәрбиесі мен жан тәрбиесін беруге болады дей отырып, жан тәрбиесінің дене

тәрбиесінен ешқандай маңызы кем емес екенін атап өтеді: «Бастапқы кезде жөпшенді білінбейтін баланың жан тұрмысы бала өскен сайын бірте-бірте біліне бастайды. Сондықтан баланың дене тәрбиесі мен жан тәрбиесін қатар алып бару керек. Қатар алып бару емес, бала өскен сайын тәрбиеші күшінің көбін баланың жан тәрбиесіне жұмсай беруге міндетті. Тегінде берік ұғу керек: адамның қымбат нәрсесі де, жұмбақ нәрсесі де сол – жан. Қиын тәрбие тілейтін де сол – жан. Жанды дұрыс тәрбие қыла білу үшін жанның жайын баяндайтын ғылыммен таныс болу керек». Мағжан педагогика мен психологияны бөліп қарастырмайды. Мағжанның педагогика мен психология жөнідегі ойлары оның поэзиясымен үндесіп жатыр. Мағжан өлеңдерінен де жас ұрпақты тәрбиелеу жөніндегі ойлар, жас ұрпақтың ертеңіне деген сенім көрініс беріп отыратындығы бекер емес.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.Сеңкібаев. М. Жұмабаевтың тәлімгерлік тағылымдары (мектеп мұғалімдері мен оқушыларына арналған әдістемелік-хабарлама құрал) Петропавл, 2001, – 110 б.
2. В.В. Голубков Методика преподавания литературы. – Москва: Учпедгизид., 2012, - 464 с.
3. Ж. Аймауытов, М. Әуезов. Абайдан соңғы ақындар. // «Абай» журналы. 2018, №5, Б. 38.
4. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Ғашықтық дастандар. 26-том. – Астана: Фолиант, 2014, 352 б.

Мусакулов К.Т.¹, Каиржанов Ж.Б.²

ТҰЛҒАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ӘДІСТЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор

**²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.**

Бүгінгі білім берудің басты нысаны әлемдік білім кеңістігіне кіру. Алғы шарт бүгінгі қоғамға лайықты білікті де білгір азамат тәрбиелеу. Мұндай тұлға өз ұлтының және өзге ұлт өкілдерінің мәдени құндылықтарын қастерлейтін, саналы деңгейде пікірлесе алатын дәрежеде болуы керек.

Оқушы біліктілігін арттыру қазіргі оқыту үрдісі мазмұнының басты нысанасы. Түрлі пәндер бойынша берілетін білім мазмұнының меңгерілуі, сол білімді пайдалану арқылы оқушының өмірлік дағдысы мен іскерлігі өлшенеді, ендігі жерде білімнің сапасы нәтижеге бағытталады. Іскерлік қатынасты көтеру мақсат етіледі [1]. Осыдан қазіргі білім беру жүйесіндегі құзыреттілік (біліктілік) ұғымы туындайды.

Коммуникативтік құзыретілік – әртүрлі әлеуметтік топтардағы адамдармен қарым-қатынас жасау үшін өзінің ана тілі мен өзге тілдерді меңгеруге, өмірлік жағдаяттарды шешу мақсатында әртүрлі коммуникация нышандарын қолдана білуге, мемлекеттік тіл – қазақ тілінде ұлтаралық, шет ел тілдерін меңгеруге үйретеді [2].

Нәтижеге бағытталған білімді пәндік құзыреттілік тұрғысынан зерделесек, біз адамға тыңдау, түсіну, ойлау, пайымдау, тұжырымдау, пікірлесу сияқты тілдік коммуникативтік біліктіліктерді оқушының өмірлік қажеттілігіне айналдыруы үшін әдебиеттің маңызы зор екеніне көз жеткіземіз. Әдеби білім алған оқушы әдебиетті пән ретінде ғана біліп қоймайды, сол пәндік білім негізінде болмысты танып біледі, одан ақпараттық мағлұматтар алады, эмоциялық құндылық болып табылатын адами қасиеттерді бойына сіңіре отырып, мәдениетті, салауатты қарым-қатынасқа түседі, әдебиеттің жетекші қызметінің жүзеге асырылуына жол ашады [2]. Бұл ретте көркем шығарманы дүниетанымдық, әлеуметтік, тәрбиелік бірлікте қарастырудың мәні артады, әдебиетті ұлттық құндылық ретінде оқыту қажеттілігі туындайды.

Сөз өнерінің негізінде оқушының дербес шығармалық қабілетін, ұшқыр, шешен сөйлеу шеберлігін дамыту үшін әдеби білім мазмұны көркемдік сипатқа құрылып, оқушы біліктілігін арттыруға негіз болады, сол себепті нәтижеге бағытталған білім моделі бойынша әр пәннен берілетін білім мазмұны мектептің барлық сатыларында нақты көрініс тауып, оқушылардың білімдік құзыреттілікті меңгеруін қадағалайды. Құзыреттілік ұғымы – оқушының белгілі бір кешенді іс-әрекетті орындай алу қабілетін жетілдіруге бағыттала отырып, оқыту жүйесіне қызмет етеді [2].

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында бала бойында жалпы білім дағдысы мен білігін қалыптастыру мәселесі қаралады. Жалпы оқудың білігі мен дағдысын жан-жақты қалыптастырудың маңызы зор екені белгілі. Оқушы бойында білім негіздерін қалыптастыру үшін оның біліктілігін, дағдысын тұрақтандырып, белгілі арнаға түсірмейінше, нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес.

Оқушы белгілі мәліметті қабылдаушы ғана емес, сонымен бірге терең ой иесі. Ол дербес ойланып, дәлелдер келтіруіне сабақ барысында түрлі әдістер арқылы қолайлы жағдай жасауға тырысамын. Айталық, «Атаулар көмегімен болжау жасау», «Елеспен жетелеу», стратегиялары оқушының шығармашылық қабілетін ұштауға өте тиімді. «Ой қозғау», «Болжау» әдістерін оқушының ой ұшқырлығын бақылауда, стандартты емес шешім жасауда тиімді пайдалану жөн. Оқу орыс тілінде жүретін мектептердегі қазіргі оқушыларды кең ауқымды көркем әдебиетті қазақ тілінде оқытуға баулу оңай іс емес. Бұл жолдағы қиындықты шешуге «ЖИГСО» әдісі көп көмегін тигізеді. Оқушы өзіне жүктелген міндеттерге жауапкершілікпен қарап, басқа топ мүшелеріне түсіндіру үшін сурет те салады, сахналық көрініс те қояды, сабақтың осы кезеңі оқушыларды бей-жай қалдырмайды.

Оқушылардың ойлау деңгейіне сай әр сабақта сұрақ қою үшін Б.Блумның сұрақ қою өлшемін пайдаланамын. Сұрақтар қарапайымнан терең ойлауға дейін жалғасады [3]. Мұндағы мақсат – оқушы ойын ең төменгі

деңгейден терең ойлауға дейін жеткізу.Топтық тапсырмалар сыныпта ынтымақтастықты қарым-қатынас орнатуға, шығармашылықпен жұмыс жасауға, тақырыпты өмірмен байланыстыруға мүмкіндік туғызады.

Сабақта интерактивті әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жеткен нәтижелерім мынадай: оқушының білім деңгейі түсінуден басталады да алған білімін қолданып, қорытындылауға дейін жоғарылайды. Қабылдаған жаңа ақпаратты саралап, мәселені өзі шеше алуға мүмкіндік болады [3].

Қазақ әдебиеті сабағында оқушының құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды 4 бағытқа бөлуге болады:

- Ақпараттық құзыреттілік
- Қатысымдық құзыреттілік
- Мәдени-танымдық құзыреттілік
- Мәселенің шешімін табу құзыреттілігі

Қатысымдық құзыреттілік бойынша тапсырмалар:

Отбасы тақырыбында жазылған шығарма беріледі. Берілген шығармадан қазақ халқына тән туыстық қарым-қатынастағы ерекшеліктерді сипаттаңы Жақын арада сіз оқыған шығармаңыздан өзіңізге қатарлас баланың сол шығарманың басты кейіпкері болғанын білдіңіз. Оның сізден немесе сыныптас достарыңыздан қандай айырмашылығы бар немесе қандай ұқсас жақтары бар. Соны сараптап айтып береді. Шығармада кездесетін әндерді қазіргі кездегі әндермен салыстыра отырып, өз ойыңызды айтыңыз;

— Белгілі бір тақырып бойынша аңыз, ертегілерді жинақтап, жобалар жасаңыз;

— Шығармада кездесетін ұлттық тағамдар атауларын атаңыз және олардың адам денсаулығына пайдасын дәлелденіз;

— Шығарманы оқу барысында қазақ халқының салт-дәстүрлері туралы өз ойыңызды айтыңыз.Басқа сынып оқушыларымен қазіргі салт-дәстүрлер туралы сұхбат жүргізіп, диктафонға жазыңыз және сараптама жасаңыз;

Оқушыны іздендіру үшін сұрақ қоя білуге үйрету арқылы оның саналы ойлауы, жан-жақтылығы, білімі мен біліктілігі қалыптасады. Сонымен қатар, жоспарлы түрде жұмыс істеуге машықтану үшін мәтін бойынша жоспар құру әдетін қолдануға болады. Нәтижесінде оқушы мәтін бөлімдеріне қысқаша тұжырымдама жасап, әрбір оқиғаға ат қойып, өзіндік іздену мен білім дағдысын берік қалыптастырады.Мәтін бойынша түсініксіз сөздер тізбегін жасау, поэзиялық шығармаларды прозаға айналдыру тәсілдері де оқушының жан-жақты дамуына үлкен ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, қазақ әдебиетін құзыреттілік тұрғысынан оқыту мәселесін қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің әдістемелік бірлестігіне талқылап, оқу-тәрбие процессі барысында басшылыққа алып, қазақ әдебиеті сабақтарында оқушыларды шығармашылықпен жұмыс жасатып, алған ақпараттарын өмірде қолдана алуына жағдай жасау үшін құзыреттілік тұрғысынан оқыту тәсілдерін қолданудың оқушы біліктілігін арттыру үшін маңызды зор.[5]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Алматы-2008
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
3. Б.А. Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2005
4. К.Құдайбергенова «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
5. «Қазақстан мектебі» журналдары, 2010 жыл

Мусакулов К.Т.¹, Каиржанова А.Т.²

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС

**¹Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор
²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»
білім бағдарламасының магистранты**

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі таңда еліміздегі білім беру саласында ерекше назар аударылып отырған негізгі мәселердің бірі барлық балалардың жеке басының сұраныстары мен ерекшеліктерін ескере отырып ортаның және отбасының қатысуымен білім беру үдерісіне толыққанды енгізуді көздейтін инклюзивті білім беру жүйесі. «Инклюзия» ұғымы ағылшын тілінен аударғанда «inclusion» - «қосу, ендіру, кіріктірілу» деген мағынаны білдіреді, француз тілінен «inclusif» – «ендіру, енгізу» деп аударылса, латын тілінде «include» - «ену» дегенді білдіреді. Инклюзивті білім беру - бүкіл балаларды, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды білім үдерісіне ендіру және оларды әлеуметтік бейімделуде бөлектейтін кедергілерді жоюға, бұл балалардың ата-аналарын мектеппен қарым-қатынаста белсенді болуға шақыру, баланы түзету-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына қарай қолдаулар көрсету, яғни, жалпы білім беру сапасын сақтай отырып, тиімді білім беруге бағытталған мемлекеттік саясат [1].

Инклюзивті білім беру идеясының эволюциясында бірнеше маңызды оқиғалар орын алды. Алғашқысы, инклюзивті білім беру философиясының көрінісі Скандинавия елдерінде бастау алған «қалыпқа келтіру» қағидасы болды. Мүгедектігі бар адамдарға «күнделікті өмір сүру және қарапайым қоғамдағы өмір сүру жағдайларына барынша жақын жағдайда өмір сүруге» мүмкіндік беретін үдеріс осылай анықталды. [2]

Инклюзивті білім берудің дамуына серпін берген келесі екі жағдай 1960-шы және 1970-ші жылдары АҚШ-та орын алды. Біріншісі - нәсілдік теңдікті жақтайтын азаматтық құқықтар үшін қозғалыстың басталуы, екіншісі - 1975 жылы мүгедек балаларды «ең аз шектеуші ортада» оқыту талабын қамтитын

мүгедек балаларды оқыту туралы Заңның қабылдануы. Үшінші оқиға 1994 жылдың маусым айында 92 Үкіметтің және 25 халықаралық ұйымдардың қатысуымен Испания елінің Саламанка қаласында болған бүкіләлемдік конференция. Мұнда «Жалпыға бірдей білім» бағдарламасына негізделген мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді дамытуға бағытталған «Саламанка декларациясы» қабылданды. «Инклюзия» (Inclusion) термині ХХ ғ. 80 ж. Америкада пайда болды. Осы тұстан бастап АҚШ-та мүмкіндігі шектеулі балалардың даму ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру ортасына ендіруді қамтамасыз ететін - «Инклюзия» бағдарламасы әзірленіп, Америка және Еуропа елдерінде мүмкіндігі шектеулі балаларға білім берудің «Инклюзивті моделі» жүзеге асырыла бастады. 1962 жылы М. Рейнольдс мүмкіндігі шектеулі балаларды біртіндеп жалпы мектептерге тарту бағдарламасын ұсынады. Ол үшін 20 мектептерде мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы жағдайларды жасау қажет деген. Осы тұста ол инклюзивті білім беру туралы айтқан болатын. Яғни, М.Рейнольдс инклюзивті білім берудің негізін қалаушылардың бірі ретінде танылды [4].

Инклюзивті білім беру мәселесі бойынша ғылыми кеңесші, халықаралық эксперт, доктор Д. Митчелл тұжырымдамасы бойынша инклюзивті білім беру - ерекше қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру ортасында оқытуды білдіреді. Бұл бейімделуді қамтитын бірқатар арнайы жағдайларды жасау - оқу жоспары, бейімделген оқыту әдістемелері, бағалаудың модификацияланған әдістері және қол жетімділікті қамтамасыз ету. Сонымен, инклюзивті білім беру – бұл көп компонентті стратегия немесе мега-стратегия болуы мүмкін деді.[3]

Инклюзивті білім беру негізі балалар арасындағы дискриминацияны жою, ондағы теңдік қатынасты қалыптастыру, сонымен қатар МШБ-ды оқытуда арнайы жағдай жасау идеологиясына құрылған. Қазіргі таңда осы бағыт балалардың оқуда жетістікке жетуін, қоғамда жеке тұлға ретінде қалыптасып, жақсы өмір салтын құруына кепілдік болатын бірден-бір озық жүйе деп қарастырылуда. Сонымен қатар, бұл отандық және шетелдік ғалымдардың инклюзия және инклюзивті білім беру жүйесін әр түрлі қырынан қарастырып зерттегенін көрсетеді. Десе де, авторлардың пайымдауларының сан алуандығы атаулы жүйенің білім беру саласындағы өзектілігін білдіріп қана қоймай, инклюзивті білім беру ұғымының тереңдігін және оның мәнін әлі де ашып зерттеу қажеттілігін негіздейді. Осы тұрғыда, отандық және шетелдік зерттеушілердің іргелі еңбектерінде қарастырылған

«Инклюзия» және «инклюзивті білім беру» түсініктері мен тұжырымдамаларына жасалған талдау негізінде «инклюзивті білім беру» ұғымын нақтылап, «инклюзивті білім беруде мектеп пен отбасы ынтымақтастығы» ұғымына авторлық анықтамамызды ұсынамыз: [4]

Жоғарыда аталған анықтамаларды талдай келе, «инклюзивті білім беру – тең құқылы білім негізінде барлық балалардың сапалы білім алуын қамтамасыз ету, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды ортаның, мектеп пен отбасының қолдауымен жалпы білім үдерісіне ендіру» - деп нақтылаймыз. Ал осы үрдісті жетілдірудің тиімді шешімі ретінде мектеп пен отбасының ынтымақтастығын қарастыруға болады. Осыған орай, «инклюзивті білім беруде

мектеп пен отбасы ынтымақтастығы дегеніміз – ерекше қажеттілігі бар 26 балаларға білім беруде ата-аналарды мектеппен белсенді серіктестікке ынталандыру, мүмкіндігі шектеулі баланы оқытудың жоспарын бірге әзірлеп, нәтижесін бірлесіп бақылау және бағалауға негізделген мектеп пен отбасының сенімді одақтастығы.

«Инклюзивті білім беру» тұжырымдамасы бойынша, білім - адамның негізгі құқықтарының бірі болып табылады және ол әділетті қоғам үшін негіз болады деген сенімнен қалыптасты. Барлық оқушылар жеке қасиеттері мен қиындықтарына қарамастан білім алуға құқылы. Мұнда қол жетімді және мейірімділік пен достық атмосфера құрылып, қоршаған орта мен қоғамдық сананың кедергілері жойылуы керек. Инклюзивті білім берудің мәні мынада: балалар мектеп үшін жаралмайды, мектеп балалар үшін құрылады, яғни балалар мектеп белгілеген шеңберге сәйкес келуі шарт емес, керісінше мектеп балалардың қажеттіліктерін ескеруі қажет. Білім берудің инклюзивті моделін енгізудің маңызды мақсаттары - мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың құрдастарына бір-бірімен қарымқатынас жасау мүмкіндігін беру. Біздің осы аталған тұжырымдамаларымыз алдағы параграфтарда мектептегі мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру мәселесін талдау барысында айқындала түседі. [5]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дьяченко В. К. Новая дидактика. – М.: Народное образование, 2001.
2. Таубаева Ш. Т., Барсай Б. Т. Оқытудың қазіргі технологиялары. Алматы, 2005.
3. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2004.
4. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2007.
5. Жүнісбек Ә. Қазіргі заманғы педагогикалық технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008.

Сенкубаев С.Т.¹, Калиева А.А.²

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ ҒЫЛЫМИ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»

білім беру бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
imangali.fariza@bk.ru

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне байланысты, отбасының қатысуымен білім беру саласында қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беруге толық енгізу және әлеуметтік ортаға бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру саласында оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат [1].

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізіл. Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал. Атап айтқанда: жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы [2].

Инклюзивті білім беру - бұл білім беру жүйесін трансформациялау процесінің бірі, ол барлығына сапалы білім беруге қол жеткізу үшін жағдай жасауға бағытталған. Инклюзивті білім беру ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды дене, психикалық, зияткерлік, мәдени, этникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру кеңістігіне қосуды, сапалы білім беру жолындағы кедергілерді жоюды, сондай-ақ әлеуметтік ортаға бейімделуді және интеграциялауды көздейді.

Қазақстан Республикасының білім берусаясатындағы жоғары міндет - мемлекетіміздің тұрғындарын сапалы білім берумен қамтамасыз ету, білім берусапасын жоғарлату болып табылады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011 -2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру жүйелеріне енгізу, инклюзивті білім беруді жетілдіру мәселесі енгізілген. 2010

жылы Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңына өзгерістер және толықтырулар енгізілді: «Мемлекет, даму жағдайы мүмкіндігі шектеулі азаматтардың білім алуына, дамуының бұзылуын түзетуге және әлеуметтік бейімделуіне білім берудің барлық деңгейлеріне ерте жастан оның ішінде инклюзивті білім беруді дамыту жолымен қамтамасыз етеді». Бұл өзекті мәселе педагог мамандардың инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеу құзыреттілігін көтеруді басты орынға қояды.

Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90 жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілді. Осы бағдарлама төңірегінде инклюзивті білім беруді жетілдіру мәселелері қарастырылып, 2015 жылға мына міндеттерді шешу көзделген:

- мүмкіндіктері шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары жасалады;

- мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесі әзірленеді;

- түрлі кемістігі бар балалар үшін бірігу нысандары анықталады;

- мүгедек балаларға қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру қағидалары әзірленеді. Мемлекеттік бағдарлама негізінде 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жабдықтау арқылы «кедергісіз аймақтар» құруы жоспарланған. 3030 мектепте мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға және тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалу міндеті (мектептерде педагог-дефектологтардың, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің, арнайы жеке техникалық және компенсаторлық құралдардың болуы) алға қойылған. Үйде білім алатын мүгедек балалар жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен қамтамасыз ету сияқты істері жүзеге асырылмақшы. Осылайша мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыруда қолдан келгенше жағдай жасамақшы [3].

Саламан Декларациясына сәйкес инклюзивті білім беру саясатының міндеттері мынадай:

Әрбір бала білім алуға құқылы және оны алуға тиіс.

Әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары болады.

Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатына орай өзгерту.

Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі 8 принципі туындайды. Яғни ол мына принциптер:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістік кежетуөзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
8. Жан- жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту- оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады. Инклюзивті бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен қоса, инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ [4].

1. Бгажнокова И.М. «Школа для детей с нарушениями интеллекта: тенденции перспективы развития» Дефектология. 2014 ж.
2. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, 2015 ж.
3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2013 ж. №343 заңы
4. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы.-Астана, 2014 ж.

Иманова А.Н.¹, Каппасова М. М.²

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАРДЫ ДИАГНОСТИКАЛАУ МӘСЕЛЕСІ.

¹п.ғ.м.

²»Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистранты

Еліміздің егемендігі мен тіліміздің тәуелсіздігі де өскелең ұрпаққа жаңа талаптар қояды. Бала психологиясын жан- жақты зерттеп, оны терең білу, оның даралық ерекшеліктерімен үнемі санасып отыру мектеп пен мұғалімдерге жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Бастауыш мектеп кезеңіне 7-10 жас аралығындағы балалар жатады. Бұл кезеңде баланың денесі едәуір дамып, бұлшықеттері мен шеміршектері, сүйектері нығайып, табаны сүйектенеді, омыртқасы, барлық мойын, арқа бел бүгілістері дамиды. Мидың маңдай бөліктерінің жетілуі баланың психикалық іс-әрекеті мен жүйкесінің қалыптасуына үлкен рөл атқарады.

Жекелеген психикалық үрдістердің қарқынды дамуы баланың бастауыш мектеп шағында жүзеге асады. Бұл кезде балада қабылдау қабілеті жетіледі. Көру мен есту қабілеті дамып, түстерді айқын ажырата алады. Қабылдаған заттардың қасиеттері мен сапаларын меңгереді. Қоғам өміріндегі жаңа негіздерге бақылампаздығы артып, қабылдауын басқарып, оны қажетті мақсатқа бағыттай алады.

Бастауыш мектеп кезеңінде негізгі іс-әрекет оқу болғандықтан, баланың барлық психикалық үрдісіне өзгеріс енеді. Іс-әрекетке белсенділігін көрсете отырып, ақыл-ой еңбегін зейін арқылы жүзеге асырады.

Оқу іс-әрекеті балаға өзінің есте сақтау үрдісін басқаруды талап етеді. Мектептегі оқу үрдісінің талаптары мен өзіне тән мазмұны бұл үрдісті едәуір дамытады, есте сақтау мықтылығы беки түседі. Есте сақтау деңгейі – есте сақталатын материалдың мазмұнына, іс-әрекет сипатына, материалды есте сақтау және қайта жаңғырту тәсілдері мен әдістерін меңгеру деңгейіне байланысты болады.

Бастауыш мектеп кезеңінде сөздік материалды есте сақтау мүмкіншілігі бірден жоғарылайды, меңгерілетін оқу материалы үнемі оқушыдан елестету үрдісін талап етіп отырады. Есте сақтау мен елестету баланың күш-жігерді керек ететін мотивтерге байланысты өзгеріп отырады.

Оқу үрдісінде ой операциялары да іске асады. Елестету бойынша заттарды дұрыс әрі оңай салыстыра алады. Логикалық ойлауының даму ерекшелігіне ой қорытындысын жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру деген сияқты түрлері анық көріне бастайды. Оқушыларда жоғары дәрежеде, жүйелі түрде нәтижелі ақыл-ой әрекеті дамып жетіледі. Бұл өзін қоршаған орта туралы, қоғамға еніп жатқан жаңа техника туралы, танымдық қатынастарды меңгере алуынан көрінеді. Осы арқылы баланың ақылы және

оның танымдық қызығушылықтары қалыптасады. Сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы балалардың тіл дамуы – ана тілін терең әрі ұлттық ерекшелікте меңгерілгендігі байқалады. Оқушы енді өз ойын, өз қалауын, өз сезімін ана тіліндегі сөз байлығын қолдана отырып, грамматикалық түрде өте дәйекті тұрғыда түсіндіре алады.

Тіл – ойдың жемісі. Бала тілінің таза, ойының жеткілікті болуына баса назар аудару қажет. Л.С.Выгодскийдің пікірінше, мектепте оқытудың басталуымен ойлау баланың саналы әрекетінің орталығына ығысады. Ғылыми білімді меңгеру барысында жүзеге асатын сөздік-логикалық, пайымдап ойлаудың дамуы басқа да танымдық процестерді құрайды.

Ғұлама ғалым Х.Досмұхамедұлы тіл, сөйлеу – адам психологиясының басты белгілерінің бірі екендігін айтады. «Тіл – жұрттың жаны. Өз тілін өзі білмеген ел болмайды. Тілінен айырылған жұрт – жойылған жұрт. Мектеп пен баланың тілі дұрыс болса, елдің тілін көркейтп, байытып гүлдендіреді, мектеп пен баспада қолданудан қалған тіл – шатасқан тіл» -дейді.

Баланың алғаш мектеп табалдырығын аттауы – оның бойында күрделі сезімдер туғызады. Бұл балалар арасындағы, әрі үйдегі, әрі мектептегі жаңа талаптарға негізделеді. Бұл жастағылардың негізгі әрекеті ойын болса, оқуға кіргеннен кейін оқу психикалық дамуын билейтін болады. Осыған орай бала психикасы елеулі өзгерістерге ұшырайды. Мұның себебі, ойынға қарағанда оқу талабының бала үшін қиындығында. Әуелгі уақытта мектептегі жаңа жағдайға бала әлі бейімделе алмағандықтан, оқу үстінде мынандай қиындықтарға кезігеді:

1-ші: баланың мектеп жағдайына бейімделуі;

2-ші: мұғаліммен, құрбы-құрдастарымен қарым-қатынасы;

3-ші: 1-сынып оқушыларына берілетін тапсырмалар тым жеңіл болып, баланың оқуға деген қызығушылығы жоғалып кетуі мүмкін. Алайда, барлық қиындықтар бала психикасы дамуына байланысты шешіледі, жаман-жақсыны ажырата бастайды. Мектепке алғаш келген оқушының негізгі таным процестері мектепке кіргеннен кейін едәуір өзгерістерге ұшырайды. Бұл кезеңде балаға мұғалім мен ата-ана тарапынан көп көмек қажет болып табылады.

Өкінішке орай, жақсы оқуға мүмкіншілігі толық жететін оқушыны, оның кейбір ақыл-ой енжарлығына қарап, қабілетсіз деп есептейтін жағдайлар да кездеседі. Бұл баланың оқуға қызығушылығының жоқтығынан, ақыл-ой жұмсаудан қашу ниетінен, онда қалыптасқан сенімнен, яғни ілім – баланың қабілеті жетпейтін, өте қиын нәрсе дегеннен келіп пайда болады. Мұндай балаларға қозғау салып, оны белсенділікке бастап, бейімділік көрсеткен нәрселерінен мағлұматтар беріп қызықтыру қажет. Оған қосымша қызықтыратын материалдар беріп, білім алудың қуанышын бастан кешіруге (мысалы, бұрын оған қиын болған есепті дұрыс шығару кезі) жағдай туғызған пайдалы. Бұл мектеп оқушысының өз күшіне деген сенімін туғызады, сөйтіп басқалардан қалыспай тәуір оқи алатындығына көзін жеткізеді.

Мұғалімнің ойлы, қабілетті балаларға төнген қауіпті де ұмытуына болмайды. Олар оқуды жеңіл меңгереді, сондықтан да олар еңбектенуге дағдыланбаған және қажетті ықыласы жоқ болады. Ақыл-ой күшін жұмсаудың

болмауы мынандай жағдайға әкелуі мүмкін: мұндай балалардың бірте-бірте қабілеттіліктері жойылады, талантты мектеп оқушысынан еңбекке жарамсыз, орта, тіпті нашар жұмыскерлерге де айналып кетеді.

Бастауыш сынып оқушылары көпке дейін тапсырманы қалай орындаудың тәсілдерін білмейді. Олар берілген тапсырманы жаттап алғысы келіп тұрады. Осылай болуы олардың жаттауға икемділігінің молдығынан емес, оқуға әлі төселмегендігінен, қалай жұмыс істеуге ешкім оны үйретпегендігінен кездеседі. М.М. Мұқанов өзінің «Жас және педагогикалық психология» атты еңбегінде бастауыш мектепте тапсырманың балаларға екі түрлі жолмен берілетіндігін көрсетті: біріншіден, берілген тапсырманы орындау үшін жауапты бала өздігінен іздестіреді. Екіншіден, тапсырма жауап іздестіру ретінде берілмейді. Оны орындау үшін соның үлгісі беріледі, мысалы, тақпақты жаттау үшін соның тексті беріледі.

Қазіргі балалар психологиясының негізгі мәселелерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының психикасын дамыту болып табылады. Бала психикасының дамуын зерттеудің міндеттері төмендегідей болып келеді:

Проблемалы жағдайларды шешуді талап ететін тапсырмаларды жасау.

Оқытуға дейінгі сақталу принципінің деңгейін анықтау.

Көрнекті көріністің алдында заттарды бағалау мен сөздік ой-пікірлердің байланысын зерттеу.

Әл-Фараби өз еңбектерінде осы пікірді былай деп қолдайды. «Қандайда бір ғылым болмасын көңілге дербес ерекше мәндерді ұғыну арқылы ұялайды. Бізге осы ерекше мәндердің кейбіреулерін ғана жеткілікті, ал қалған көпшілігін сезінудің өзі тиімді». Осы жағдайда біздің сезіміміз қабылдап, ұғынуымыз жинақталғаннан кейін ғана барып, біздің санамыз өзіне тән рольді атқара бастайды. Бастауыш мектептегі оқыту процесінде мұғалім баланың танымдық іс-әрекетін дамытуға әсер ете отырып, біріккен іс-әрекет барысында олардың ойлауы күрделеніп, есте сақтауы мен зейіні тұрақталып шоғырланады.

К.Д. Ушинский: «... ең кіші сыныптан бастап оқушылардың жасына қолайлы өзінің жинақталған көзқарасы болуы керек... Әрбір жыл сайын бұл көзқарастың тереңдетілуі, кеңеюі, толықтырылуы тиіс», -деп жазған. Яғни, оқушының танымдық әрекеті оның дамуындағы басты шарт болатынын анықтады. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде білімнің ролы, білімнің сенімге айналуы, оқу-танымдық міндеттерді шешуге қажетті оқушылар көзқарасының мәні, жас ерекшелік және орта әсері оқушылардың танымдық әрекетін қалыптастыруға қажетті және жеткілікті шарттар ретінде беріледі.

Бұл мәселе педагог-психологтар Н.Ф.Талызина, В.В.Давыдов, П.Я.Галперин, Ю.К.Бабанский, А.В.Усова, Д.Б.Эльконин, Л.Е.Шубина, Б.П.Есипов, М.А. Данилов, И.Я.Лернер, Л.В.Занков, М.И. Махмудов, А.А.Люблинская, А.Н.Леонтьев еңбектерінде қарастырылған.

Даму үздіксіз жүреді, ойлау, қорытынды шығару үрдістері қалыптастырылады. Мектепте оқыту баланың жан-жақты оқуын қамтамасыз етеді және ол бала дамуының негізі болып табылады. Сондықтан оқыту мен дамудың арасында тығыз байланыс болады. Бұл ретте көрнекті психолог Л.С. Выготский дамуды өзекті және іргелі деп екіге бөлді. Өзекті дамуда – оқушы мұғалімнің

түсіндіргенін ары қарай өзі жалғастырып меңгерсе, іргелі дамуда – оқушы өз бетімен білімді меңгере алмайды.

Психологтардың, педагогтардың (Н.Лейтес, А.Люблинская, Я.Пономарев, Ж.Пиаже, А.Зак т.б.) зерттеулерінше оқушының мектептегі кезеңдерінің ішінде, әсіресе, бірінші сынып кезеңінде оқушылардың танымдық әрекеттерінің психологиялық негізі және елестету, армандау, шығармашылық ойлау және ойлау операциялары: талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру және т.б. қалыптасады. Сонымен қатар әрекетті бағалау, қорытынды шығару және өз пікірін айту сияқты керекті негізгі қабілеттер де көріне бастайды. Бастауыш сынып оқушыларының маңызды тағы бір ерекшелігі – олардың эмоционалдық көңіл-күйінің көтеріңкілігі.

Ш.А. Амонашвили мен педагог Ю.К.Бабанский былай дейді, педагогика бағаны оқушының білім көлемі мен тәртібіне қойылатын тұрақты өлшем деп түсінеді. Баға туралы психологиядағы мынандай жағдайларды анықтайд.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Платон. Философское наследие. – М.: 2009. 468 б.
2. Керимов Л. Психокоррекционная работас тревожными детьми. - М.: Наука, 2010. - 90 б.
3. Мырзалиев.Қ. Психология. - Алматы: Мектеп, 2014. - 97 б

Сенкубаева С.С.¹, Тулепбергенова Г.А.²

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰШҚЫР ОЙЛАУЫН ДАМУДА ДИДАКТИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІ.

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жана білім беру жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Осыған орай, алдыңғы қатарлы идеялар мен педагогикалық технологияларды практикалық тұрғыдан жаңарту және оларды ғылыми тұрғыда негіздеу бағытындағы жұмыстар жүргізілуде. Болашақ маман – бүгінгі студент педагогика теориясы мен практикасындағы қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың түрлерін біліп, оларды бастауыш мектептің оқутәрбие үдерісінде шығармашылықпен қолдануға тырысуы тиіс. Қазіргі заманғы озық технологияларды мектеп тәжірибесінде тиімді қолдану, ең алдымен, оларды терең, жан-жақты оқып-үйренуді талап етеді. Сондықтан да аталмыш курс кредиттік жүйе бойынша білім беретін мамандықтардың оқу жоспарына енгізілген. Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне бағдар алуының

басты өзегі – 12 жылдық білім беруге көшу мәселесі көкейкесті тақырыпқа айналуға. Жаңа білім парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді. [1] Білім беру үдерісін жаңаша ұйымдастыру оның философиялық, педогогикалық-психологиялық негіздерін, теориясымен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Бүгінгі философтар мен педагог ғалымдар білім беру саласында жаңа оқыту технологиялары мен әдістерін енгізумен ғана шектелмей, білім берудегі дүниетанымдық ұстанымдарды қайта қарау, рухани-адамгершілік құндылықтарға бетбұрыс жасау қажеттігін дәлелдеуде. Қазіргі кезде оқытудың қазіргі заманғы педагогикалық технологияларын пайдалана алу әрбір мұғалімнің біліктілігін анықтайды. Бұл курстың қоғамда алатын орны мен методологиясына негізделіп жүзеге асады. Курсты оқу студенттердің жинаған білімдерін шығармашылықты негіздеуге және курстық, дипломдық жобаны орындау кезінде ғылыми-зерттеушілік әрекетінде білімдерін қолдануға мүмкіндік береді.[2] Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Қазіргі заманғы педагогикалық ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, 2014 4 5 технологиялар» пәні бастауыш білім берудің теориясы мен практикасын меңгеруге бағыттайды. Бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың қазіргі кездегі қалыптасқан жүйесі оның құрылымын, ұйымдастырылуын, мектеп практикасымен және білім беру жүйесіндегі инновациялық үдерістермен өзара байланысын қайта қарауды талап етеді. Бұл жоғары оқу орнында мамандар даярлаудың сапасын арттыруда мұғалім тұлғасының өздігінен дамуына, оның шығармашылық қабілетінің артуына мүмкіндік жасауды және оқутәрбие үдерісін жетілдіруді қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану көзделеді. Технологияны педагогикалық іс-әрекетті қайта құрудың жүйелі тұтас құралы ретінде тиімді пайдалану оқу-тәрбие үдерісінің сапасын жақсартуға, жеке тұлғаны дамыту міндеттерін шешуге септігін тигізеді.

Еліміздің болашағы жастар десек, жастардың болашағы оларды саналы тәрбиемен, сапалы біліммен қаруландырып, білімі озық елдердің әлемдік озық үлгісін өнегесін, тәжірибесін үйрететін ұстаздар қауымына жүктелген еңбегіне байланысты болмақ. Осы тұста В. Г. Белинскийдің: «...ұстаздың қолында адам өмірінің келешектегі тұтас тағдыры тұр», – деген сөзі еріксіз еске түседі. Өйткені, ұстаз – болашақтың тұтқасы, жас ұрпақты тәрбиелеу және терең де жан-жақты білім беру ісіндегі қоғамның жұрт сенген өкілі. Ол жас ұрпақ бойына білімді, әдетті, дүниетанымдылықты, өмірге деген өмірлік мақсатын қалыптастырушы басты тұлға. Уақыт өткен сайын білім саласының әлеуметтік рөлі де нығайып келеді. Бұған дәлел – бүгінгі таңда еліміздің білім беру мекемелерінің алдында Қазақстан Республикасының 2030 жылдарға дейінгі стратегиялық дамуын жүзеге асыру, 2015 жылға дейінгі Қазақстандағы білім беру Тұжырымдамасының бекітілуі. Осы аталған құжаттардың көздеген мақсаттары бір арнаға тоғысады. Ол мақсат – білім беру мекемелерінің мамандарына еліміздің болашағы – жастарды терең біліммен сусындату, яғни

бір сөзбен айтқанда бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындау мәселесі болып табылады.[3]

Бүгінгі таңда педагогикалық технология мәселесі теориялық және ғылыми-қолданбалы бағыт тұрғысынан зерттеу арқауы болып отыр. Практикалық сабақтарда білімгерлердің білігін қалыптастыру түрлі жаттығуларды орындау түрінде, іскерлік ойындарда әртүрлі рөлдер орындау барысында, білім жобаларын жасау және педагогикалық ситуацияларды модельдеу түрінде жүзеге асырылады.[4] Қазіргі кезде ғылыми информацияның жедел өсуіне байланысты білімгерлердің өздігінен білім алып, өздігінен оқып-үйренуі өте маңызды болып отыр. Білімгерлердің өзіндік жұмысы туралы қорытынды жасағанда келесідей тұжырымға келуге болады: өзіндік жұмыс білімгердің тек өз белсенділігі түрінде анықталады. Әрбір өзіндік жұмысты бастар кезінде білімгер алында белгілі бір мақсат, проблема болуы қажет. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» курсы бойынша берілген өзіндік жұмысты орындау барысында әр білімгер өзінің жеке тәжірибесін пайдаланып, алған білім деңгейінде жұмыс жасайды. Өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде оқытушы білімгерге арнайы тапсырма береді, ал білімгер берілген тапсырманың қажеттілігі жөнінде өз ойын бекітеді. Біріншіден, берілген тапсырманың мазмұнын талдайды, өзінің осыған дейін алған білім деңгейін саралап тапсырма мақсатын түсінеді. Екіншіден, берілген тапсырманы орындау үшін қандай амалдар керек екендігін ойластырады және ойластырған жоспарды іске асырады, яғни тапсырманы орындайды. Үшіншіден, алған нәтижесіне талдау жасайды. Білімгерлерге берілетін өзіндік жұмыстар дидактикалық жағынан үш түрге бөлінеді: білім алуға арналған өзіндік жұмыс; білімді пайдалануға арналған өзіндік жұмыс; теориялық материалды тексеруге арналған өзіндік жұмыстар. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» курсы менгеруде білімнің өрінен көрінуге тілектеспіз.[5]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга / Вачков И.В. – М: Пресс, 1999. – 176 с.
2. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
3. Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии / Т.М. Грабенко, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
4. Кудзилов Д.Б. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии / Д.Б. Кудзилова, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2003. – 146 с.
5. Пропп В.Я. Морфология сказки. Исторические корни волшебной сказки / Пропп В.Я. – М. : Лабиринт, 1998. – 108 с.

Иманова А.Н.¹, Кеңес А.А.²

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

¹п.ғ.м.

²»Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистранты

Жаңа технологияны әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыру үшін сыныптағы оқушылардың қабілетін байқап, ары қарай дамытуға көп көмегін тигізу қажет. Бүгінде оқыту процесінде соның ішінде бастауыш сыныптарда жиі қолданып жүрген технологиялардың бірі «Сын тұрғыдан ойлау» технологиясы.

Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы біздің көптеген тұйыққа тіреліп қалған оқыту мәселелеріне көмектесе алды. Бұл әдістің «сын тұрғысынан ойлау» деп аталғаны сын көзқараспен қарау деген мағына емес, талдап, ойлаумен ұштастыра білім алуды бағыттайтын оқыту технологиясы. [1]

Оқыту технологиясы бұрыннан келе жатқан классикалық педагогика жетістіктерін пайдалана отырып, оны жаңа әдістермен байытып, білім алуды оқушының өзіндік іс-әрекеттері арқылы ұйымдастыруды талап етеді.

Оқушының осындай зеректігін одан әрі дамыту үшін де деңгейлік тапсырмалар қажет. Мұғалім деңгейлік тапсырмалар арқылы сабақ кезеңдерінде оқушының танымдық ойын, белсенділігін, икемдігін арттыру жұмыстарын шеберлікпен жүргізе алады. Деңгейлік тапсырма негізінде оқу объектілерінің терең де шығармашылық ара қатынасы ескеріледі. Оқушының өзін өзі тануына, өз күйін өзі сезінуіне, ізденімпаздық тудыратындай әлеуметтік – мәдени кеңістік жасау қажет. Деңгейлік оқыту технологиясын келесідей қылып қолданамыз. Оқушыларға деңгейлік тапсырмалар беріледі.

Сын тұрғысынан ойлау – өте күрделі, маңызды құбылыс. Мұғалім осы әрекетті ұйымдастырушы, бағыттаушы. Оқушы әр түрлі ақпарат көздерінен сусындап, өз түйінін айта білуі керек. Кез келген мазмұнды талдау барысында өз тобымен ұйымдасып пікірлесіп, ең ұтымды жауапты іздеуі керек. «Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының стратегияларын пайдалана отырып өткен сабақтардың әсері мол. Сабақта оқушылардың сын тұрғысынан ойлау негіздерін қалыптастырудың алғы шарттары мыналар:

- сыни тұрғыдан ойлауын қалыптастыру үздіксіз түрде жүзеге асырылуы керек;

- оқыту үрдісін айқын түрде демократияландыруды қадағалау.

«Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын дамыту төмендегідей нәтиже береді:

- білім алушының белсенділігін арттыру;

- пәнге қызығушылығын арттыру;
- өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;
- зерттеуге икемділігін дамыту;
- сөйлесім әрекеті белсенділігін арттыру;
- білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасай біледі;
- басқаларды тыңдауды, кез келген жауапқа сыйластық, түсіністікпен қарау.

Жалпы, сын тұрғысынан ойлайтын оқушылар белсенді болады, олар сұрақтар қойып дәлелдерді талдайды [2].

Қазіргі қолданып жүрген сын тұрғысынан ойлауды дамыту жобасын пән ерекшелігіне қарай қолдана білу – оқыту мақсатына жетудің бірден бір жолы. Мақсатқа жету оқушылардың өзі арқылы жүзеге асады. Мұғалім – ұйымдастырушы, бағыт беруші. Шешім жасаушы оқушы екендігі туралы пікір қалыптастыру керек. Оқушы басты тұлғаға айналады. Сондықтан «оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» жобасын өз уақытында қолға алынған, дидактиканың бүгінгі күні көкейтесті мәселесін шешуге бағытталған технология деуге әбден болады.

Бала жүрегіне жол табу ұстаздың өз мамандығына сенімділігінен, бейімділігінен, айқын мақсатынан көрінеді. Осы үшеуі мұғалім мейірімділігімен ұштасып жатса ғана сабақ сапалы болмақ. Әдістерінің осындай ерекшеліктері оқушылардың шығармашылығын дамытып, сабақтың сапасын арттырары сөзсіз.

Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама. Оқушы - ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші. Мұғалім - әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы – әлемнің түкпір-түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Тәжірибені жүйеге келтірген Джинни Л.Стил, Куртис С.Мереди, Чарльз Тэмпл. Жобаның негізі Ж.Пиаже, Л.С.Выготский теорияларын басшылыққа алады. Мақсаты барлық жастағы оқушыларға кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға сабақтарда үйрету. Біздің елімізге Джордж Соростың ашық қоғам институты, “Сорос-Қазақстан” қоры арқылы келген бұл технология орыс және қазақ тілдерінде мектеп тәжірибелеріне ене бастады. “Сын тұрғысынан ойлау” ұғымы белгілі бір идеяларды қабылдай отырып, оның неге қатысты екенін зерттеу, оларды жеңіл септикалық ойларға қарсы қоя білу, салыстыра алу, сол идеяларға қарсы көзқарастармен тепе-теңдікте ұстап зерттеу, оларға сеніммен қарау деп түсіндіреді авторлар. Сыни ойлау – белгілі бір мәселе туралы бар идеяларды жинақтап оларды қайта ой елегінен өткізу және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі психологиялық үрдіс» екенін атап көрсеткен. Сыни ойлау – адам өмірінің бір саласы. Себебі, бұл философия адамдарға көптеген жолдар мен шешімдер ішінен маңызды әрі пайдалы екенін, тек қажетті ақпараттарды

ғана жинақтап, жаңа білімді бұрынғыдан ажырата алуға көмектеседі. Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы – білімнің дайын күйінде берілмеуі

Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама.

Қай салада болмасын, ондағы жұмыстың нәтижесі сапасымен өлшенеді. Мектептегі сан-саналы жұмыстың құйылатын арнасы да білімнің сапасында болатыны даусыз. Білім қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Сондықтан алға басқан сайын біз халқымыздың тарихи құндылықтар, ұлттық тіл қазынасын, яғни халық қазынасының бағалы жақтарын келешекке өзімізбен бірге индустриясы дамыған, толық техникаланған болашаққа ала баруымыз керек, сонда ғана біздің ұрпақ өз тілегін, өз тілін, сабаққа деген қызығушылығын, қабілетін дамытады [3].

Оқушының шығармашылық қабілеті практикалық әрекеттері, ізденімпаздығы арқылы дамиды. Шығармашылыққа үйрететін сабақтар – жаңа технологияларды қолдану болып табылады. Мұндай сабақтарда оқушыға ерекше ахуал, мұғалім мен оқушы арасында ынтымақтастық қатынас қалыптасады. Мұғалім бұл жағдайда білімді түсіндіріп қоюшы, бақылаушы емес, бағалаушы емес, танымдық іс-әрекетін ұйымдастыратын ұжымдық шығармашылық істердің ұйытқысы. Тек осындай оқыту ғана оқушы интеллектісінің көзін ашып, шығармашылығын арттырады [4].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Андреева Т. М. Әлеуметтік психология. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. – Москва:Рассвет. 2018. С 241.
3. Бастауыш мектеп №10, 2015.
4. Бастауыш сынып №6, 2016.

Кенжебаева А.Б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ЖАСЫНДАҒЫ МІНЕЗ – ҚҰЛҚЫ ҚИЫН БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ КОРРЕКЦИЯЛАУ

«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазіргі кезде біздің қоғамымызда ең негізгі, өзекті мәселелердің бірі болып отырған оқушылар арасындағы ұрлық, зорлық – зомбылық, бұзақылық, қарақшылық т.б. қоғамға жат қылықтардың артуында, бұл дегеніміз қоғамда девинатты мінез – құлықты оқушылардың санының артуында. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында білім беру жүйесінің жеке адамды дамытуды жетілдіруге және кәсіби шыңдауға бағытталған рөлі атап көрсетілген. Тәуелсіз Қазақстанның өсіп келе жатқан ұрпақтарын тәрбиелеу мен оларға білім берудегі маңызды бағыт – балалар және жасөспірімдермен жүргізілетін психологиялық және педагогикалық жұмыс. Жасөспірімдердің қылмыстық істерінің өршуі, әлеуметтік жетімдік пен жасөспірімдердің назардан тыс қалуының етек алуы барлық азаматтық институттарға бірнеше міндеттер жүктейді: кәмелетке жетпеген азаматтардың құқықтық әлеуметтенуі мен мемлекетімізде болып жатқан өзгерістерге бейімделуін жетілдіру мақсатында кешендік және кәсіби шаралар даярлау [1].

Тәртібі қиын оқушыларды тәрбиелеу мен оқыту қазіргі уақытта әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде қарастырылады. Мұның өзі «тәртібі қиын» оқушылар санының жылдан жылға артып келе жатқандығын көрсетеді. Бұдан сәл ертерек уақытта «қиын оқушыларға» көбіне жасөспірімдерді жатқызсақ, қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының арасында да осы топқа жататындар аз емес екендігі байқалады. Сондықтан «қиын оқушыларды» ерте жастан бастауыш мектеп кезеңінен бастап қолға алып, олардың сапалы білім мен саналы тәрбие алуларына мүмкіндік жасалуы қажет. «Тәртібі қиын оқушыларды» тәрбиелеу жүйесінде адамгершілік тәрбиесі маңызды орын алатыны белгілі. Мораль нормаларына жауап беретін айналадағы болмысқа жеке адам көзқарастарының сансалалығын ескере келгенде, адамгершілік тәрбиенің жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі өте зор.

Ыбырай Алтынсариннің [2] педагогикалық қызметінде мұғалімдердің бала тәрбиесінде адамгершілік мәселесіне жоғары талап қоя білуі байқалады. Ыбырай Алтынсарин досы Н.И. Ильминскийге 1861 жылы қаңтардың 19 жұлдызында жазған хатында: «Осы жылы қаңтардың 8 жұлдызында менің көптен күткен ісім орындалып, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді, бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға, қойға шапқан аш қасқырдай, өте қызу кірісіп кеттім. Кейін парақор болып шықпаулары үшін оларға адамгершілік жағынан әсер етуге бар күшімді салып отырмын», деп өзінің сүйікті ісіне белсене кіріскендігін зор қуанышпен жеткізді.

Ағартушы-педагогтың бұл пікірінен байқағанымыз, адамгершілікті оқу-тәрбие үрдісінің арқауы ете отырып, бала тәрбиесінде мұғалімнің рөлі ерекше

екендігін түсіндіреді. Әрине, бұл мәселе қазіргі уақытта да маңыздылығын жоғалпағандығы белгілі. Бірде бір адамзат қоғамы өзінен бұрынғы аға буынның ақыл-ойын, тәрбиелік тәжірибесін пайдаланбай өмір сүрген емес.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан да бүкіл әлемдік тәлім-тәрбиенің деңгейі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық қасиеттерінен көрінетінін байқадық. Ол өз еңбегінде: «Мен балаларды жазалауды қалайтын қатал адам емеспін. Бірақ тентек етіп өсірсен, балалардың адамгершілік қасиетін жойып аласың», - деді.

«Тәрбие мақсаты баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, болашақ өз заманына лайық қылып шығару ғой» деп М. Жұмабаев тәрбие мақсатын келер күн талабымен байланыстырғысы келеді. Қазіргі таңда, ақпараттың дамыған заманында, бәсекеге бейімді ұрпақ тәрбиелеу оңай іс емес. Интернет желісімен санасын улап, психологиясы әлсіз, тынымсыз, шыдамсыз оқушыларды өмірдің алауан түрлі сынына дайындаудың қиындығын М. Жұмабаев болжап дұрыс айтқан. Қиын бала мінез-құлқын ғалымдар жан-жақты қарастырғанына қарамастан, бұл мәселенің әлеуметтік педагогикалық мүмкіндіктері нақты көрсетілмеген. Балалардың қиын тәрбиеленуінің өзіне тән себептері бар, олар: отбасы, мектеп тәрбиесінің кемшіліктері, тұлғалық және биологиялық факторлар мен қоршаған қоғам ықпалы.

Қиын балалармен тәрбие жұмысын жүргізудің өзіндік топтары бар және олармен тәрбие жүргізудің өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл мәселенің басын шешу ата-анадан, қоғамнан бастау алатыны сөзсіз. Ол үшін отбасы ішіндегі мәселелерді орнықтыру бірінші орында болу керек.

Қиын балалармен жұмыс істеу:

- 1) балаға ілтипатпен, ізгі тілектестікпен қарау;
- 2) оның жағымды қасиеттеріне сүйену;
- 3) оның адамгершілік күшіне, потенциалды мүмкіндіктеріне сену сияқты өте биязылықпен жеке-дара қатынасты қажет етеді.

Педагогикалық жағынана алғанда, бетімен жіберілген балалармен – тәртіп бұзушы жетекшілермен тәрбие жұмысын жүргізу мейлінше күрделі. Бұл жетекшілерге көбіне ырықсыз мінез – құлық, жеке бас құрылымының бұзылуы, айқын көрінген әлеуметтік жат, оның ішінде жасына лайық есем қажеттіліктердің болуы, немденуге бағдарланған қалыптан тыс, «тікелей» тілектердің болуы, достық, жолдастық, парыз, ар-намыс туралы теріс түсінікке алып келетін қарым – қатынастағы қажеттіліктің бұрмаланған бағыттылығы тән. Тәртіп бұзушы жеткіншектерде рухани, танымдық, эстетикалық қажеттіліктер деформацияланған. Атап айтқанда, оқуға деген ынта жойылған. Сонымен бірге тәртіп бұзушы жеткіншектер, зерттеулер көрсеткеніндей, қалыпты интеллектуалдық мүмкіндіктерді игереді, сондықтан көп салалы іс-әрекеттің берілген жүйесіне оларды мақсатты түрде тартып отыру интеллектуалдық жүгенсіздік пен енжарлықты жоюға көмектеседі.

Тәрбие ана сүтінен басталып, тұлғаның бір-біріне ықпалы арқылы өмір бойы қалыптасатын күрделі құбылыс. Бала тәрбиесі - салғырттыққа, себеп сылтау іздеуге көнбейді, ол күрделі де, жауапты міндет. Ендеше , әрбір

баланың психологиясын білу көп ойлануды, көп ізденуді қажет етеді. Қарапайым сөзбен түсіндірсек баланы оқылмаған кітапқа теңеуге болады, себебі кітаптың әр парағын оқыған сайын оны түсінесің, оған жақындай түсесің, оны танысың, жаңадан жаңалықтарға тәнті боласың. Болашақ жас ұрпақтың қолында десек, осы жетістіктерге жету үшін мұғалім оқушының мінез-құлқын, сана-сезімінің жетілу дәрежесін, таным процестерінің (түйсіну, қабылдау, ес, ойлау, сөйлеу, қиял) дұрыс қалыптасуын қадағалап, әрі дамытып отыруы қажет. Алдымен мінез-құлықтыңда қиындығы бар оқушылардың дара ерекшеліктерін жан-жақты қарастыруымыз керек. Мысалы, белгілі психолог К.К. Платоновтың көзқарасы бойынша «жеке адамның психологиялық құрылымын» төрт бөлікке бөліп қарастырған: Біріншіден оның темперамент, жыныс, жас өзгешеліктері, яғни биологиялық қасиеттері; Екіншіден, оның даму барысының дербес ерекшеліктері, яғни ес, ерік, эмоция, қабылдау және ойлау қасиеттері; Үшінші, баланың әлеуметтік тәжірибесі,білімі, әдет-дағдысы, іскерлігі мен ептілігі; Төртінші,оның жалпы адамгершілік қасиеттері. Мұғалімнің негізгі міндеті – бала бойындағы қиындықтарды анықтап, оларды түзету жолдарын дұрыс ұйымдастыра білу [3].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Петрусинский В.В. Игры - обучение, тренинг, досуг. – Москва: Прометей, 2015. – 176 б.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 2014. – 77 б.
3. Керімов Л.К. «Қиын» оқушылар және оларды қайта тәрбиелеу мәселелері. – Алматы: Жазушы, 2017. – 25 б.

Сенкубаев С.Т.¹, Кулыбекова Б.Е.²

ТҮЛҒА БОЙЫНДАҒЫ ЖАН КҮЙЗЕЛІСІН ЖЕҢУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
kulybekova1974@mail.ru

Қазіргі заманғы ақпараттық - әлеуметтік, экономикалық талаптарға бейімделудің қиындығы және адамзаттың өмірдің күрделі мәселелерін шешуге дайын еместігі түрлі күйде туатын психикалық күш жұмсауды күшейтеді. Тұлғаның эмоционалды сферасының ерекшеліктері көп жағдайда адамның өмірлік сферасына ықпал етеді. Қазіргі таңда тұлғаның әртүрлі эмоциялық ерекшеліктерін зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Өйткені эмоционалды даму тұлғаны толыққанды қалыптастыруға үлкен үлес қосады.

Эмоционалды сфера өте күрделі мәселе болғандықтан, ол терең де арнайы кешенде зерттеуді талап етеді. Осыған байланысты объективті түрде туындап отырған қарама - қайшылықтарды бөліп көрсетуге болады:

- эмоционалды сфераны зерттеудің жоғары дәрежеде қалыптасқан тұлға қажеттіліктерімен олардың эмоционалды тұрақтылық үрдісін қалыптастыруды қамтамасыз ететін зерттеу базасы жеткіліксіздігі арасында;
- тұлғаның эмоционалды сферасын зерттеу нәтижелерін бағалаудағы өлшемдер деңгейінің қалыптаспауы;
- тұлғаның эмоционалды сферасын зерттеулердің тиімділігін арттырудағы педагогикалы.
- психологиялық шарттардың жасалмауы.

Эмоционалды сфера организмнің өмірлік қызметінің белсенді формасын қамтамасыз ететін негізгі реттеу жүйесінің бірі. Эмоция қоршаған ортаның кезкелген ықпалын тез бағдарлайды. Эмоцияның жоғары түрі адамның іс - әрекетінің өнімді болуына мүмкіндік туғызады. Жағымсыз эмоция адамның іс - әрекетіне азды-көпті зиян келтіреді. Олар қорқыныш, қайғы, абыржу, налу, үмітсіздену, үрейлену т.б. Қазіргі кезде психологияда эмоция жайындағы ілім және оның теориялық дамуы жалпы психологияның өзге тақырыптарымен салыстырып қарағанда өзіндік сипаты бар күрделі мәселелер қатарына жатады. Эмоционалды аймақтың проблемасы адамды әуел бастан-ақ қызықтырды. Өйткені, нақ осы біздің эмоцияларымыз сол немесе өзге істерді орындауға және шешім қабылдауға итермелейді. Психология ғылымының жас ғылым екендігіне қарамастан, психологиялық білімдер төркіні антикалық философтар мен дәрігерлер еңбектерінен бастау алады. Ежелгі грек философы Платон эмоциялар жоғары интеллектуалды және төменгі қанағаттануларға бөлінетіндігін көрсетті [1].

Шамадан тыс күшті тітіргендіргіштер адамда көбінесе қолайсыз эмоциялар туғызады. Адам ұдайы қинала беретін болса, оның діңкесі құрып, берекесі кетеді. Адамның осылайша шамадан тыс зорлануын психологияда стресс деген терминмен белгілейді. Стресс үш түрлі жағдайда байқалып отырады. Оның алғашқы көрінуі мазасыздану кезеңі деп аталады. Адамның эмоциялық жағдайы оның темпераментімен байланысты екенін, стресс жағдайының адам өмірінде маңызы өте үлкен екеніне қазіргі кезде көбірек көңіл бөлінуде. [4].

Жас балаларда шамадан артық эмоционалды күйзеленуі немесе стресс тез пайда болады да, көпке созылмай өте шығады. Ал ересек, әсіресе қартайған адамдарда ол көпке созылып жүйке арқылы ішкі мүшелердің қызметін бұзады, көбінесе жүрек - қан тамырлар жүйесін әлсіретеді. Нәрестелерде қозу қарқыны тежелуден жылдамырақ және күштірек болғандықтан оларда стресс оңай тез туып, тез өшеді. Мектеп жасындағылардың, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының стресс жағдайы жиі кездеседі, өйткені бұрынғы жүгіріп, ойнап жүрген балалар партада тапжылмай сабақ оқуы жүйке жүйесіне біршама салмақ түсіріп, қинайды. Мектепте оқитын балалардың оқу белсенділігіне байланысты балалардың эмоционалдық жағдайы әртүрлі болатыны байқалған. Л.И.Прихожанның зерттеуі бойынша елгезек, жылдам қимылдайтын, жақсы

оқитын оқушылардың эмоционалдық жағдайы тұрақты болады да олардың саны 54 % нашар оқитын, қимылдары сылбыр балаларда эмоционалдық жағдайының нашар болатындары - 20%-ға жақын болып, олардың басым көпшілігі эмоционалдық шамадан артық зорлану жағдайында жүретіндігі дәлелденген. Осы көрсетілген стресс жағдайы мен балалардың қарым-қатынасқа икемділігінің нашар болуының өзара қатынасы балалардың сынақ жұмыстарын орындау барысында, тақта алдында жауап берген кезінде айқын көрінеді [2].

Оқушыларында жиі кездесетін қиындықтар мектепшілік қарым-қатынаспен байланысты орын алады. Өсіп дамып келе жатқан бала бойында алуан түрлі қасиеттер байқалады. Осы бір көп сырлы қасиеттердің жағымды және жағымсыз жақтарымен қатар елеусіз мінез көріністері де бала бойында болады. Бала мінезінің жағымды жақтарына қайырымдылық, инабаттылық, сыйлаушылық, тілалғыштық, шынайы адалдық, жақсы-жаманды айыра білушілік, алдағы өмір жолына ұмтылушылық жатса, ал нашар мінез көріністеріне тұрақсыздық, өтірік айтушылық, өзімшілдік, беймазалық, ұшқалақтық сияқты қасиеттер жатады. Бала бойында назар салып бақылағанда байқалатын қасиеттерге: өзіне-өзі сын көзбен қарап, мінездегі кемшіліктерді сезіну, әділетті, әділетсіздікті аңғаруы ойлаған мақсатын орындап шығу үшін шыдамды болуы мен іскерлігі жатады. Егер кішкентай кезінен бала мінезіндегі көріністер өмірімен сабақтасып, тәрбиемен ұштасса, ол қайырымды, байсалды, бірсөзді, батыл жүректі, табанды болып ер жетеді, ал олардың бойында ынжық мінез қалыптасса біртіндеп ол сылбырлық, жалқаулық, күйгелектік, қорқақтық, мылжындық мінездерге айналады. Бала өскен сайын көп көріп, естіп білуге ұмтылады. Өз ойын айту, басқалармен қарым-қатынас жасау, достасу, пікірлесу сияқты мінез-құлық көріністері қалыптасады [3].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Платон. Философское наследие. – М.: 2009. 468 б.
2. Керимов Л. Психокоррекционная работас тревожными детьми. - М.: Наука, 2010. - 90 б.
3. Мырзалиев.Қ. Психология. - Алматы: Мектеп, 2014. - 97 б

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ БАЛАЛАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

¹Педагогика ғылымдарының магистры

²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Болашақта инклюзивтік білім беру жүйесін дамытуда қойылған міндеттерді шешу үшін мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламаларын, мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесін әзірлеу жоспарлануда, әртүрлі бұзушылықтары бар балалар үшін кіріктіру нысандары анықталуда, қашықтықтан білім беруді ұйымдастырылуда. Инклюзивтік бағыт арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Осы бағытты білім беру жүйесіне яғни бастауыш сыныптарға енгізу арқылы оқушыларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен бірге, инклюзивтік оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ. Бастауыш сыныпта инклюзивтік білім беру – барлық балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивтік оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды, қайта жақындатады.

Инклюзивтік оқыту бастауыш сыныптарда білім беру ұйымдарының бұйрығымен әр балаға оқытудың сай түрлерінің қажеттілігі туралы психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестерімен ашылады. Ақыл және дене дамуының кемшілігінің байқалу дәрежесіне байланысты әр балаға өз екпінінде даму құқығы берілуі керек. Ерекше қажеттілікті қажет ететін балалар жалпы білім мектептерінің бағдарламасын толық немесе толық емес ауқымды алулары керек. Қазіргі кездегі Қазақстандық қоғамдағы жеке тұлғаға деген қызығушылықтың жоғарлауы бала құқығы туралы мәселелерді қарастыруға, мүмкіндігі шектеулі балаларға әлеуметтік психикалық және медициналық-педагогикалық көмек көрсетумен және оны зерттеу мәселесіне байланысты жаңа мәселелерді белсенді қарауға мүмкіндік береді.

Қоғамдағы түрлі құбылыстардың адам психикасына әсері олардың психикалық жай-күйін, дамуын, қалыптасуын, қоғамдағы орнын анықтауды және бағыттауды қажет етеді. Бұл тұрғыда, адам қоғамына қызмет етуші болашақ педагог-психолог мамандарды кәсіби даярлау мәселесіне ерекше назар аударылады. Болашақ педагог-психологтар тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға бағытталған педагогикалық, психологиялық үдерісті ұйымдастыру,

стандартталған нұсқауларды пайдаланып, педагогикалықпсихологиялық диагностика жүргізу, алғашқы нәтижелерді өңдеу, ауытқушылық түрін анықтау үшін арнайы диагностика жүргізу, арнайы әдістемелерді пайдаланып әртүрлі жастағы балаларға психологиялық тексеру жүргізу, алғашқы нәтижелерді өңдеу және психологиялық қорытынды жасай білу, білім беру ұйымдарында психологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізу сияқты қызмет түрлерін ұйымдастыра білетін маман ретінде дайындалады. Осы мазмұнындағы қызметті ұйымдастыруда теориялық білім және практикалық дайындықты қамтамасыз ететін психологиялық циклдегі пәндерді оқытудың бір саласы «Психологиялықпедагогикалық диагностика» оқыту пәні. Бұл пәнді оқыту барысында студенттер психодиагностика саласының қалыптасу тарихымен, психологиялық тестілеу қағидаларымен, психодигностикалық әдістермен және әдістемелермен танысып, ғылыми теориялық білімді меңгереді, практикалық іскерліктері мен дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар, білім беру жүйесіндегі психолог қызметінің мазмұнымен және ұйымдастырылу бағытымен танысады. Лабораториялық сабақтарда жалпы, балалар, жас ерекшелік психологиясы пәндері бойынша берілген білімді жүйелеу, тереңдету, нақтылау міндеттері шешіледі. «Психологиялық-педагогикалық диагностика» пәнін оқыту мақсаты: - болашақ педагог-психолог мамандардың теориялық және практикалық дайындықтарын жүзеге асыру; 4 -тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға бағытталған қазіргі кездегі психологиялық-педагогикалық әдістерді қолдануға үйрету; - педагогика және психология ғылымындағы өзекті мәселелерді зерттеуге бағытталған ғылыми іс-әрекетті меңгерту; - маманның практикалық дайындығын және кәсіби дағдыларын игеру. Ұсынылып отырған оқу құралы Әрбір бөлім арнайы тараулардан, оның соңында берілген студенттердің өзіндік жұмысына тапсырмалар мен сұрақтар және ұсынылған әдебиеттер тізімінен құралады. Оқу құралын ұсынудағы басты мақсат – практикалық психология қызметін қазақ тілінде ұйымдастыруды мүмкіндігінше қамтамасыз ету.

Психологиялық ілімдер ерте заманнан бастау алады. Ежелгі дүние елдерінде жан туралы ілім Үндістан, Қытай, Мысыр, Вавилон, Грек елдерінде тіршілік пен өмір, жан мен тән, оқыту мен тәрбие және т.б. негізгі мәселелер ретінде күн тәртібіне қойылып келген. Жан мәселесіне қазақ халқы да ерекше мән берген. Мәселен, жанға байланысты ой-пікірлер, мақал-мәтелдер мен нақыл сөздер, эпостар мен жырлардың халық психологиясы үшін маңызы зор болған. Олардың мазмұнынан халқымыз жанның заттық қасиеті жоқ болғандықтан, оны танып білу шектеулі екендігін де жақсы аңғарған. Қазіргі психология ғылымында жанды көбіне психика ұғымының баламасы ретінде қарастырады. Сол дәуірде Френсис Гальтон Англияда биологиялық тестілеудің негізін қалаушылардың бірі болды. Ол тұқымқуалаушылық арқылы берілетін биологиялық қасиеттерді зерттеу арқылы диагностикаға ғылыми қызығушылық туғызғанын атап көрсетуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қалиев С. К. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998. – 128 б. 63.
2. Қожахметова К. Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы: Ғылым, 1998. – 317 с. 64.
3. Құдайбердиев Ш. Үш анық. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 80 б. 65.
4. Құдайбердиев Ш. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1988. – 560 б. 66.
5. Құнанбаев А. Қалың елім, қазағым: өлеңдер, поэмалар, қара сөздер. – Алматы, 1995. – 384 б.

Сенкубаев С.Т.¹, Марлен Ә.Ғ.²

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҒЫЛЫМИ – ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан

Білім беру үрдісінде оқытудың жаңа технологияларын айқындайтын әдістемелік, педагогикалық басылымдармен танысу. Сабақта оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдана білу. Оқушының таным белсенділігін қалыптастыру барысында шығармашылық ізденістің тиімді жолдарын үйрету, білім сапасын көтеру. Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді [1].

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға

бейімдеу. Ақпараттық технология – қазіргі компьютерлік техника негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау істерін қамтамасыз ететін математикалық және кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны. Коммуникация – ақпаратты тасымалдап жеткізу әдістері мен механизмдерін және оларды жазып жинақтап жеткізу құрылғыларын қамтитын жалпы ұғым. Ақпараттық-коммуникативтік технология жағдайындағы жалпы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Ақпараттық – коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда [2].

XXI ғасыр озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Қазіргі кезде ақпараттық технология, қашықтан оқыту, мультимедиялық технологиядың маңызы өте зор. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның жеке бас тұлғасын, білім алу арқылы азамат ретінде дамуын қойып отыр. Дәстүрлі оқыту білім алушыларға дайын, жаңаша оқыту технологиясы процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау болып табылады. Жаңаша оқыту технологиясы белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұнын жүзеге асыру тәсілі. Оқытуды жаңаша ұйымдастыруда мына міндеттерді қамтуы тиіс:

1. Оқушыларды оқу үрдісін басқаруға қатыстыру;
2. Ұжымдық іс-әрекетті ортақ қарым-қатынас құралы ету;
3. Деңгейіне қарап саралап, ерекшелігіне қарап даралап оқыту.

Білім саласындағы өзгерістер баланың ақыл – ойының жедел дамуының басты себебі болып отыр. Дәстүрлі оқыту мен қазіргі кездегі жаңартылған бағдарлама мазмұнын теңестіру мүмкін емес. Қазіргі кезде 2 сынып оқушылары оқитын бағдарламаны 1 сынып оқушыларының оқулықтарына енгізілген. Сол сияқты мектеп оқулықтарында көптеген өзгерістер бар. Тақырыптар, тапсырмалар әр түрлі деңгейде беріліп, баланың ақыл – ойының қалыптасуына мол мүмкіншілік жасайды.

Міне, осы міндеттерді қамтитын «ақпараттық оқыту жүйесі», «қашықтан оқыту жүйесі», «сын тұрғысынан ойлау» жүйесі білім алушылардың даму заңдылықтарын ескере отырып, теориялық ойлауға бағытталған іс-әрекет арқылы баланың жақын даму аймағында оқытады. Нақ осы мәселелерді жүзеге асыруға бағытталған оқыту технологияларының көпшілігі ұжымдық ой қызметі негізінде баланы өз іс-әрекетінің субъектісі етуге ұмтылады, мақсатты оқу іс-әрекеті барысында нақты оқу міндеттерін шеше отырып, даму педагогикалық ықпалдың алдын алатын іс-әрекеттік оқыту тәсілі арқылы балада ақпараттық және жалпы біліммен қатар, амалдар мен құндылықтар жиынтығын, біліктілігін қалыптастырады [3].

Әр жаңа технология, жобалар білім саласындағы жаңалықтардың басты мақсат, міндеттері бір-біріне жуық, мәндес болып келетіні бізге мәлім. Білім беру жүйесі тиімділігінің басты көрсеткіштерінің бірі – білім сапасы. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстанда адам капиталының сапалы өсуі бұл, ең алдымен, білім және денсаулық сақтау. Оқыту үдерісіне заманауи әдістеме мен технологияны енгізу, педагогикалық құрамның сапасын арттыру, біліктілікті растайтын тәуелсіз жүйені құру, жастар үшін білімге қолжетімділік аясын кеңейту қажет. Білім тек білім беріп қана қоймай, сондай-ақ алған білімін әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалануға икемделуі керек» делінген [4].

Ұстаздың қоғам өмірінде алатын орны мен олар атқарып отырған міндеттердің айрықша маңыздылығын Елбасымыз Н. Назарбаев: «Мұғалімдер қоғамның ең білімді, ең отаншыл, ең санампаз бөлігі болып табылады», деп атап көрсетті. Әр мұғалім күнделікті сабақта өз ісін зерттеп, жаңашыл әдіс-тәсілдермен оқушының білім сапасын арттыруы керек. Соның бірі ақпараттық технология.

Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады. Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып білім алушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Менің ойымша, ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат оқушының өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету болып саналады.

Осылайша оқыту құралдарының бірі – электрондық оқулық. Ол оқушыларды даралай оқытуда жаңа информацияларды жеткізуге, сондай-ақ игерілген білім мен біліктерді тесттік бақылауға арналған программалық құрал. Білім беру жүйесінде электронды оқулықтарды пайдаланып, үлкен табыстарға жетуге болады. Электронды оқулықтарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі - пәндік білім, екіншісі - компьютерлік білім. Электронды оқулықтарды пайдалану оқушының өз бетінше шығармашылық жұмыс жасауына, теориялық білімін практикамен ұштастыруына мүмкіндік береді. Электронды оқулық арқылы оқушы көптеген қосымша материал ала алады, осы алған мәліметтерін компьютерден көргендіктен есінде жақсы сақтайды, өз бетінше жұмыс жасау қабілеті қалыптасады. Осылайша жас ұрпақты оқытуда инновацияны пайдаланудың – шығармашылық жетістіктің негізгі көзі.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 жыл.
2. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

3. Ишанғалиева А.М. Құзыреттілік білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. - № 2. -34-б.

4. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты халыққа жолдауы // Егемен Қазақстан., 2012. № 41-42 (27114). - 28 қаңт.

Сенкубаев С.Т.¹, Мейрамова Р.С.²

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
imangali.fariza@bk.ru

Қазақстан Республикасының бүгінгі білім беру жүйесінде әр бір баланың ақыл-ой қабілеттері мен мүмкіндіктерін, жеке даму ерекшеліктері мен сұраныстарын ескере отырып, ортаның, отбасының қатысуымен инклюзивті білім беруді ұйымдастыру - отандық білім беруді ақпараттық технологиялар арқылы дамытудың маңызды тенденцияларының бірі.

Бүгінде елімізде барлық балаларды сапалы біліммен қамтамасыз ету мәселесін шешу олардың әлеуметтік, мәдени және басқа да мәртебесіне емес, білім алуға деген тең құқылық саясатына бағытталған. Қай елдің, қандай мемлекеттің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті әлемнен өзіндік орнын алуы – білімді ұлт пен саналы ұрпақ тәрбиесіне тәуелді. Өркениетті еліміздің жарқын болашағы бүгінгі жас ұрпақтың қолында болса, ал осы өскелең ұрпақты сапалы біліммен сусындатып, болашақ мықты тұлға етіп тәрбиелеу бүгінде біздің міндетімізге жүктеліп отыр. Осы тұста «Өскелең ұрпақтың үйлесімді дамуы мен бақытты балалық – біздің жалпыұлттық міндетіміз», «Балаларға ерекше назар аудару керек. Олар – мемлекетіміздің жарқын болашағының сенімді кепілі деген ұстаныммен 2022 жылды «Балалар жылы» деп жариялады. Балалардың физикалық, зияткерлік, рухани, адамгершілік дамуына ықпал ететін жағдайлар жасау арқылы олардың өмір сүру сапасын жақсарту, құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында жеті бағыт бойынша жұмыс жоспарланған: «Білімді бала», «Отбасы – қауіпсіз мекен», «Дені сау бала», «Баласын жетімсіретпеген ел», «Жайлы мекен», «Бала қорғау» [1].

Сонымен қатар, 2021 жылғы қыркүйектің 1-ші жұлдызындағы «Халық бірлігі мен жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі» - атты халыққа Жолдауында Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуға тиіс екенін ерекше атап өтті.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысына сәйкес елімізде «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы

бекітілді. Атаулы жоба жедел шешімдерді талап ететін және халықтың қажеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған мәселелер бойынша мемлекеттік бағдарламамен сабақтастық сақтай отырып, 2021-2025 жж. аралығында нақты және ең маңызды міндеттерді шешуге негізделген. Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі білімнің сапасы мен қолжетімділігін және заманауи білім берудің стандарттарына сай болуын көздейді.

Зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасының заңнамалары мен мемлекеттік бағдарламаларына негізделеді. Елімізде инклюзивті білім беру жүйесінде балалардың білім алу құқықтары келесі құжаттарға сүйене отырып жүзеге асырылады және реттеледі:

2021 жылдың 26 - маусымында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойды. Онда:

МШБ-ға әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау көрсету;

МШБ-ға тұрмыс-тіршілігіндегі шектелуді еңсеру және оның орнын толтыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін және оларға басқа азаматтармен бірдей қоғам өміріне қатысу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған арнаулы әлеуметтік, медициналық білім берілуді қамтамасыз ету;

МШБ-ға білім беруде арнаулы оқу бағдарламалары әзірленеді; барлық балаларды, әсіресе ерекше қажеттілігі бар балаларды жергілікті мекен жайы бойынша қабылдауды қамтамасыз ететін мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарына оқуға қабылдау тәртібі тиісті үлгідегі қағидалары айқылдалады.

Қазақстанда білім мен ғылым саласының жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» сапалы инклюзивті білім беруді жетілдірудің жолдары құрылған. Бағдарлама мазмұны бойынша МШБ-ды оқытудың тиімділігін арттыру жолдары қарастырылған.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру үрдісін жүзеге асыру халықаралық құқықтық актілерге де бейімделген және ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға білім беру бағытында қызметтер туралы Саламан декларациясында кеңінен қарастырылған (Ратификациялаған БҰҰ-ның Конвенциясы) [2].

Инклюзивті білім беруді тиімді жүзеге асыру - отандық білім беруді дамыту шарттарының бірі деуге болады. Оны жетілдіруде отбасы мен мектеп арасындағы педагогикалық ынтымақтастық өте маңызды және өзекті мәселе.

Мектеп – өскелең жас ұрпақты тәрбиелеуде маңызды, шешуші буын болып табылады. Өйткені, балалар мектеп арқылы үлкен өмірге жолдама алады. Мектеп тәрбиеге байланысты қоғамдық күштерді ұйымдастырады және біріктіреді. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда да мектептің отбасымен ынтымақтастық құру тиімділігінің әлеуеті жоғары. Отбасы - бала үшін ең жақын сенімді әлеуметтік орта, ол оқыту мен тәрбие жұмысындағы мектептің одақтасы. Бала өмірінің әртүрлі кезеңдерінде отбасы әртүрлі функцияларды орындайды - білім беру, қорғау, ақпараттық-ағартушылық, әлеуметтік тәжірибе беру, ұйымдастырушылық, бақылау, жеке дамуға ықпал ету және т.б. Ал,

МШБ-ды тәрбиелеуші отбасылардың негізгі қызметтерінің ерекшелігі баланы оңалту және түзету, оның дамуына жағдайлар жасау, қолдау көрсету, қоғамға сонымен қатар олардың білім алуында да үлкен жауапкершілік алады.

МШБ-ны тәрбиелеп, оның инклюзивті білім алуын қамтамасыз етуге ұмтылатын отбасылар белгілі бір қасиеттермен сипатталады. Ең алдымен, ата-аналар өз баласының әлеуетті ресурстары туралы жеткілікті деңгейде хабардар болуы және оның оқуы мен әлеуметтену мүмкіндіктерін дұрыс бағалауы қажет. Олардың танымдық және коммуникативті белсенділік пен біліктілікке ие болуы, түзету және дамыту ортасын құра білуі, бала өмірінің тиісті режимін сақтай білуі, оның мүдделері мен құқықтарын қорғау үшін таңдау жасау жауапкершілігі тағы бар [3].

Бүгінде, инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тиісті деңгейде жүзеге аспауы, балаға білім мен тәрбие беруде, әлеуметтенуіне, коммуникативтік қарым-қатынас құруда, өзін-өзі дамыту қабілеттерін ашуда мұғалім мен ата-аналардың мақсатты толыққанды бірлесе әрекет етпеуі елімізде инклюзивті білім беру үрдісінің педагогикалық тәжірибеде жеткілікті деңгейде қарқынды дамуының тежелуіне себебін тигізуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Айтбаева А.Б. Коррекциялық педагогика негіздері: оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2013ж. - 160 б.
2. Қазақстан Республикасының Президент! - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Жаңа онжылдық - Жаңа экономикалық өрлеу - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» 2010 жыл, 29 қаңтар - Петропавл: Типография, 2014 ж. - 40 б.
3. Шайжанова Қ. Ақыл-ойы кем балалардың эмоциялық көңіл күйінің психологиялық ерекшеліктері: оқу құралдары, - Алматы: Қазақ мектебі, 2014 жыл. № 4 басылым 68-бет.

ЖАСТАРДЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ БАУЛУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
anuarbekova18@bk.ru

Қазіргі таңдағы ақпарат, коммуникация көздері өмір үнемі өзгеріп, қоғам үздіксіз дамып отырған шақта ақыл - ойы озық, білімі мен біліктілігі жоғары, ұлттық рухы күшті жастарды тәрбиелеу қажеттілігі күн озған сайын артып отыр. Туған халқымыздың өткен тарихына көз жіберсек, ерекше ізгі қасиеттермен қатар Отансүйгіштіктің де керемет үлгілерін көреміз. Бүгінгі күні егеменді ел болып, қазақ деген ұлт болып отыруымыздың өзі ата - бабаларымыздың теңдесі жоқ ерлігінің арқасы. Отансүйгіштік сезімді, білім мен біліктілікті, дағды мен шеберлікті, адамгершілік қадір - қасиеттерді қалыптастыру үлкен қажеттілік. Қай кезеңде, қай қоғамда болмасын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ұстаздың алдында жас ұрпақты адал, шыншыл, сергек, өмірге құштар, көзі ашық, көкірегі ояу, қуаныш пен ренішке ортақтаса алатын, өз Отанын сүйетін, өз жерінің, елінің иесі бола алатын, еркін ойлау қабілеті бар, мәдениетті, іскер, адамдық қасиетке ие, рухани жан дүниесі бай, жаны, ары таза азамат тәрбиелеу міндеті тұр [1].

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» бағдарламасында: «Оқушыларды қазақстандық патриотизмге, шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу қажет. Бүгіннен бастап ұлттық мінез - құлық, биік талғампаздық, тәкаппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намыс қасиеттерін сіңіріп қалыптасуымыз керек,» - делінген. Биікке жетудің бірден - бір жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбиесінде ескіден келе жатқан сара жолы бар. Батырлықтың бастауын балалық шақтан бастап, өскенде Отанына қалтқысыз қызмет ететін патриот болуға итермелеу керекпіз. Ел қорғаған, жер қорғаған батырлардың іс - әрекетін үлгі тұтуымыз қажет. Бүгінгі күннің өзекті мәселесі ұрпақ тәрбиесі. Ұрпақ тәрбиесі – ұлт болашағы. Ең қасиетті Отанымызды, елімізді, жерімізді, сеніп тапсыратын, салт - дәстүріміз бен дінімізді, тілімізді келер ұрпаққа одан әрі жеткізеді деп сенім артамыз, ата - бабаларымыздың күресімен жеткен ұлы істерді жалғастырса екен дейміз. Халқымыз балаға жөргегінен бастап ер жеткенге дейін ұлттық ізгілікті, имандылық пен мейірімділік сияқты рухани қасиеттерді жеткізіп отырған. Қай заманда болса да әр халықтың ұрпағы үлгі тұтар ұлттық салт - дәстүрі, тәрбиесі болуы керек.

Әрбір адам бала кезінен: Қазақстан – менің Отаным, оның мен үшін жауапты екені сияқты мен де ол үшін жауаптымын деген қарапайым ойды бойына сіңіріп өсетіндей жағдай жасау мұғалімнің міндеті. Патриотизм – бұл

Отанын сүю, сол елдегі халықты сүю, соның дәстүрлерін, сенімін құрметтеу. Бұл еліңнің мәдени құндылықтарын танып білуден басталады. Нәресте кезіңнен бесік жырынан бастап, батырлар жырында тәрбиелену сол елдің шаңында аунап, барлық құндылықтарын көзіңнің қарашығындай қорғау және келер ұрпаққа сеніммен тапсыру. Ол туғаннан бастап туыстарға деген игілікті көңілдің сүйіспеншілігі, сол елдің перзенті болғандықтан, сол елге деген қарызыңды абыроймен іске асыру және келер өскелең ұрпақты өзіңнің ісіңнен өнеге алатындай сүйсіндіре білу, сол елдің әр талына, құм - шөліне өзінді және өзгені табындыра білу [2]!

Қазақ баласының ер жетіп, ес жиюына айтарлықтай әсер ететін төл факторларымыз, батырлар жыры, «Суға салсаң батпайды, отқа салсаң жанбайды!» «Ерлер мінген арғымақ ше?» «Тығырыққа тірелгенде иесі, Астыңғы ерні жер тіреп, Үстіңгі ерні көк тіреп, Тұлпарлары сөйлейтін!» деп келуші еді ғой эпоста. Қазіргі жас Қара қыпшақ Қобыландыны, қара қасқа атты Қамбарды, атақты Алпамыс батырларды біле ме? Жауынгерлік рухтағы, Отаншыл сезімге толы осы құндылықтарымыздан ажырап бара жатқанымыз да арқамызды аяздай қариды. Тіпті, кешегі Ұлы Отан Соғысының тірі куәгерлері – ақ сақалды аталарымыздың өнегелері мен тәлім - тәрбиелері қандай еді?! Қазір олардың да қатары сиреп бара жатыр. Соғыстың соңғы солдатына жас ұрпақтың құрметі қандай? Жоқ әлде компьютер заманы ұлтымыздың талай ғасырлық маржандарын ұмыттырып жіберді ме? Отансүйгіштікке, патриоттыққа тәрбиелеу үшін мектептегі әртүрлі іс - шаралар, үйірмелер, сайыстардың алатын орны ерекше.

Батырларымыздың қаһармандық бейнелерін, олардың жасаған ерлік істерін ұмытпауымыз керек. Әсіресе мектепішілік өтетін патриоттық әндер сайысы, Махамбет оқулары, сахналық көріністерді үнемі өткізіп, тәрбие сағаттарында ата - бабаларымыздың ерліктерін айта отырсақ, келер ұрпақ олардың ерліктерін ешқашан ұмытпақ емес. Туған жерін, елін сүйуге жетелейтін түрлі жобалар оқушыларды Отанын сүйуге қалыптастырады.

Оқушыларға сабақ барысында Отан туралы, атамекен туралы мәлімет беріп, ұлы тұлғалармен таныстыру арқылы ата дәстүрді меңгереді. Сондай - ақ сабақ барысында әңгімелер, ертегілер, жұмбақтар, аңыздар, мақал - мәтелдерді оқи отырып, оқушыларға өмірдегі ерлік, батырлық, Отан үшін еңбек ету, қызмет жасау, елді қорғауға дайын болу туралы түсініктер беріп, Отаншылдыққа тәрбиелеп, патриоттық сезімдерін қалыптастырады.

Көш басын өркениет жолына біржола бұрған екенбіз, сол ұлы көшті адастырмай алға апарар ұрпағымыздың нұрлы болашағы мен бағыт бағдарын айқындап алғанымыз жөн. «Өткен уақыт үнсіз мүлгиді, келер уақыт баяу жылжиды, ал бүгінгі күн құйындай ұйтқиды», деген қанатты сөз бар. Бұл үшін де парық - парасат, білім - білік, ерік - жігер, керек емес пе? Ұрпағын сүйген баба ғана қасиетті, Отанның болашақ азаматына: «Тарихыңды зерделе, аға ұрпақтың саған деген аманаты - ерлік, тәрбие алар сәтінді бос жіберіп, қапы қалма», - деген. Тарихты зерделеу арқылы біз ұрпағымызға Отанымыз бен халқымызға шексіз берілгендік қаһармандық патриотизмнің шынайы сабақтарын аламыз. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ,

мәдениетті, саналы, елім, жерім, дейтін өз елінің нағыз азаматтарын тәрбиелеу үшін, ата - ана мен мектеп бірігіп, оқушы ынтымақтаса отырып, білім ордасындағы тәрбие үйде жалғасын табатындай етіп ұйымдастыра білгеніміз жөн [3].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Калиев С. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: Рауан, 1994. – 215 б.
2. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту –
3. Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. - 28 қаңтар, 2012.- 47 б.

Жанғабыл А.С.¹, Мусаипова М.С.²

ҚАЗАҚ АҚЫНДАРЫНЫҢ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ОҚУШЫ ОЙ – ӨРІСІН ДАМУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

¹П.ғ.м.,

²»Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің магистранты,
Көкшетау, Қазақстан.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік егемендігін алу, біздің қоғамымызда қалыптасатын демократия процестері қоғамның өзі мен оның жаңа әлеуметтік институттарының тарихын түсіну міндетін қойды.

Қазіргі жағдайда халқының нақты мәселесі рухани өміріндегі ұмытылған және тыйым салынған құбылыстарға оралу міндеті бұрынғы мәдени-тарихи мұраны жаңғырту, оның құрамдас бөлігі бай дәстүрлер мен жас ұрпақты тәрбиелеу тәжірибесі бар танымал педагогика болып табылады [1].

Жас ұрпақты отансүйгіштік пен интернационализм рухында тәрбиелеу барысында мұғалімдер Қазақстанның тарихы, мәдениеті, білім беруі туралы материалды жеткілікті пайдаланбайды – олар адамның моральдық сезімін қалыптастыруға көмектесетін, жеке адамның құндылық бағытын дамытатын материалдар. Бірақ біздің жастарымыздың қызмет ету қағидаттары мен біздің заманымыздың өзекті проблемалары өткен ғасырдың прогрессивті, гуманистік идеяларында терең тарихи тамырларға ие екендігін көрсету өте маңызды. Бұл идеяларды таратуда 19-ғасырдағы қазақстандық ағартушылар, қоғамдық білімнің гуманистік принциптері мен идеалдарын қорғайтын білім берудің дәйекті қорғаушылары үлкен рөл атқарды. Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А.Құнанбаевтың педагогикалық көзқарастары білім беруді дамыту тарихында жағымды рөл атқарды, олар көп жағдайда өздерінің маңызын жоғалтпайды. Оқыту – педагогиканың көптеген мәселелерін бейнелейтін интегралды және

түпнұсқалық педагогикалық жүйе, жалпы ең маңызды ғылыми ұғымдар енгізілді: педагогикалық, дидактикалық және әдіснамалық; оқыту айқындылығы, тәжірибе және бақылау [2].

Білім берудің мақсаттары: оқытуды жетілдіру, сыныптық және сыныптан тыс жұмыс түрлері. Қазақстандық тәрбиешілер білім берудің әртүрлі құрамдас бөліктерінің: моральдық, физикалық және еңбектің белгілі дәстүрлерге негізделген ерекшеліктеріне ерекше назар аударды.

Зерттеушілер Қазақстандағы қоғамдық білім беру тарихымен байланысты сұрақтар мен мәселелерді зерттеді. Т. Тәжібаевтың, А. Сыдықовтың, А. Сембаевтың тарихи-педагогикалық еңбектері Қазақстандағы қоғамдық білім беру мен мектепке дейінгі білім берудің даму тарихымен байланысты мәселелерге арналды [3].

50-ші жылдардан бастап Қазақстандағы мектептер мен қоғамдық білімге байланысты бірнеше кандидаттық диссертациялар жазылып, революцияға дейінгі және кеңестік кезеңде қорғалды. Атап айтқанда, Л.П. Герасимова «Қазақстандағы педагогикалық білім беру тарихынан» (1950). Онда облыстағы мұғалімдердің семинарларын құру тарихы жөнінде сөз қозғалады. И.Я. Гармстың «Революцияға дейінгі Ресейдің қазақтарының арасында халықты тәрбиелеу» (1958) кандидаттық диссертациясында Қазақстандағы мектеп біліміне талдау жасалды. Осы диссертациялардың мазмұны бөлек мақалалар түрінде университеттер мен ғылыми педагогикалық журналдардың «Ғылыми ескертулер» беттерінде жарияланады. Бірақ жоғарыда аталған зерттеулердің авторлары Қазақстанның Ресейге кіру кезеңінде қазақстандық ағартушылар өз жұмысында халық педагогикасы мен білім идеясының тарихын зерттеудің ерекше міндетін қоймады. Мәдениет саласында В.В. Востровтың, Х.А. Қауанованың «Қазақ халқының материалдық мәдениеті»; К.Т. Жұмағұловтың «БІ. Алтынсарин және қазақ халқының мәдениетін дамыту», халық педагогикасы саласында: А.Е. Измаиловтың «Орталық Азия және Қазақстан халықтары педагогикасы», Қ.Ж. Қожахметованың «Қазақ этнопедагогикасы» атты жетістіктері өте маңызды [4].

Соңғы жылдары ғана қазақ халқының салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, мәдениеті, тілдік мәселелері, моральдық және рухани құндылықтарымен байланысты мәселелерді шешуде ұлттық педагогиканың мәселелері жиі ескерілді. Бұл басқа да жағдайлардан басқа, Республиканың егемендігі туралы Декларацияны қабылдаумен, оның тәуелсіздігін жариялаумен байланысты. Республиканың егемендігінің идеялары заманауи қоғамның экономикалық, саяси және идеологиялық өмірінің барлық түрлерін толығымен игере бастады. Халықтық педагогикада менталитеттің ерекшеліктерін, тілдің ерекшелігін, ғасырлар тереңдігінен шыққан оқыту мен тәрбиелеудің халықтық әдістерін көрсету міндеті тұр. Олар: «Егер сіз өзіңіздің халқыңызбен танысқыңыз келсе, оның әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін зерттеңіз», - деді. Бұл білім беруді дамытудағы қазіргі заманғы педагогиканың идеяларын және қазіргі кезде қазақстандық ағартушылардың жұмысында зерттеудің маңызды екеніне қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандар ғылыми-зерттеу мәселесін қалыптастыруға мүмкіндік береді, революция алдындағы кезеңде қазақстандық ағартушылар жұмысында танымал педагогиканың идеялары қалай өрбіді және олар білім мен тәрбиенің дамуына қалай ықпал етті. Бұл мәселені зерттеу біздің зерттеуіміздің мақсаты болып табылады [5].

Отандық педагогикалық әдебиет, мерзімді басылымдар және журналистика, жеке білім берудегі мектеп білімінің жай-күйіне шолу жасайтын авторлық авторлардың еңбектері болды. Қазақстанның аудандары мен әкімшілік аудандары. Бұл жұмыстар: Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік мұрағатының мұрағаттық құжаттарынан, Қазақстан Республикасы Президентінің мемлекеттік мұрағатынан, Алматы, Петропавл, Қостанай қалаларының мемлекеттік мұрағаттарынан алынған құнды фактілік материал.

30-шы жылдары қазақ мектебінде оқытудың мазмұны мен әдістемесі проблемалары педагогикалық баспасөзде кеңінен талқыланды. Қазақстанда мектеп құрылысының өзекті мәселелеріне арналған «Жаңа мектеп» журналының мақалалары арасында жас зерттеушінің, оқытушы Сәрсен Аманжоловтың мақалалары ерекше қызығушылық тудырды. Осылайша, «Мектеп оқушыларын ана тіліне үйретудің міндеттері мен маңыздылығы» деген мақалада ана тілінің маңыздылығын, студенттердің теориялық білімдерін іс жүзіндегі іс-әрекеттерде кеңінен қолдану қажеттілігіне назар аударады.

Сәрсен Аманжолов қазақ тілін үйренуге тар, оқшауланған көзқарастың мүмкін еместігін толық түсінді, өйткені ана тілі халықтың жаны, оның тарихы, мәдениеті, болашағы. Сондықтан, қазақ тілінің тарихы, диалектологиясы бойынша зерттеулер кең тарихи дәлелге ие.

Ғалым ақпарат алуды, түрлі көздерден қарыз алуды, екі рет тексеріп, олардың айғақтарын салыстыруға тырысты. Қазақ тілі тарихын анықтау, ол танымал ресейлік шығыстанушы ғалымдардың К. Бартол, А.И Левшин шығармаларына сілтеме жасайды. Ол сондай-ақ Шығыс ғалымдары Рашид-әл-Диннің, Махмұд Қашқаридің, Әбілғазы Бахадүрхандің, сондай-ақ Қазақстан, Орта және Орталық Азия зерттеушісі Шоқан Уалихановтың еңбектерін пайдаланды. Көшпенділер қоғамының тарихы туралы бүгінгі білімнің биіктігінен Сәрсен Аманжолов қараған қазақ халқының этногенезі мәселесі ғалымның еңбектерін бағалағанда, сол уақыттың ғылыми ойының деңгейін есте ұстау керек. Сондай-ақ, қазақ халқының пайда болу проблемасы, оның тілі, мәдениеті бұрынғысынша қиын тарихи мәселелердің бірі болып табылатындығын ұмытпаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құнанбаев.А. Қалыптастыру сөздері Қазақша аудармасы/ С.Санбаевтың аудармасы. – Алматы: Рауан, 2003.-113 б.
2. Қазақстанның педагогикалық ойының антологиясы. 2-бөлім. Құрастырушылар: Қ.Жарықбаев, С.Қалиев. - Алматы: Рауан, 2008. - 416

3. Бейсембиев К.Б. Қазақстанның әлеуметтік-саяси және философиялық ойларының тарихы (революцияға дейінгі кезең) туралы эссе. – Алматы: Қазақстан, 2006. – 428б
4. Ахмет Яссауи. Диуани лұғат ат-түрік. – Қазан: Ғылым, 2005.- 19б.
5. Калиев С.К. Қазақ фольклорындағы халық педагогикасы. –Алматы: Ғылым, 2007, - 325 б.

Мусакулов К.Т.¹, Мусетаева Г.Н.²

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ КӨМЕГІМЕН БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ЖЕКЕ БАСЫН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.

¹Профессор PhD

²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Musetaeva74@mail.ru

Ақпараттық және коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол. Білім беру үрдісін ақпараттандыру - жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу - тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді. Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр - ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми – техникалық прогрестің негізгі белгісі - қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді.

Қазіргі кездегі жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның білім беру мекемелеріндегі жеткіншек ұрпақтарды оқыту мен тәрбиелеу олардың бойында жеке тұлғалық қасиеттерінің жан - жақты қалыптасуымен тығыз байланысты. Бұл мәселе дүниежүзілік қауымдастықта әлеуметтік- экономикалық, мәдени және рухани дамудың басты факторы ретінде жариялануда. XXI ғасырда ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру сласында төмендегідей міндеттерді шешу көзделіп отыр:Компьютерлік техниканы, интернет, компьютерлік желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, электрондық оқулықтарды оқы үрдісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру [1].

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы орта білім беру жүйесінің дамуымен тығыз байланысты, Қай халықтың, қай ұлттың болсын толығымен өсуіне, рухани әрі мәдени дамуына басты ықпал жасайтын тірегі де, түп қазығы да мектеп, Ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану тек оқушының шығармашылық шабытын шындап қана қоймай, ғылыми көзқарасын да қалыптастырады. Әрі мұғалім сабақ

өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушыларды қызығушылығын арта түсері анық.

Компьютерді қолдану негізінде мекинеп пәндерін оқыту, үйрету мәселесі бүкіл халықтық деңгейге көтерілсе ған еліміз дүниежүзілік бәсекеге төтеп беретін алдыңғы қатарлы мемлекетке айналады. Ол дәрежеге жетуге қажетті білім алуына біздің жас ұрпақтың қабілеттің жететініне сенім мол. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру қажет» деп елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор деп білемін [2].

Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен-күнге артып, мазмұны өзгертіп отыр. Мектептің білім бері саласында ақпараттық технологияны пайдалану арқылы білімнің сапсын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Бұл жұмыстардың тиімділігі мен нәтижелігі бірнеше оқу- әдістемелік, психологиялық-педагогикалық мәселердің шешемін ғылыми түрде негіздеуді иалап етеді. Оларды бірнеше бағыттарға бөлуге болады:

- Оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды іске асырудың жүйені ғылыми-әдістемелі жолын анықтау;
- оқушылардың тәжірибелік іс-әрекетінде ақпараттық технологияларды пайдаланудың әдістемесін жасау;
- Мұғалімдердің ақпараттық технологияларын меңгеру және оқу үрдісінде пайдалану бойынша кәсіби біліктерін жетілдіру;
- Оқушыларды білім, білік, дағдыны меңгеру үшін ақпараттық технологияларды пайдалануға үйрету;
- Мектептің материалдық-техникалық базасын нығайту.

Ақпараттық және коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты.

Ақпараттық және коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті тақтаны қолдануға, Интернетте жұмыс істеуге компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құраларын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді [3].

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық – құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалаптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу. Олай болса, ақпараттық бірліктердің білімге айналуы әлемнің жүйелік – ақпараттық бейнесін оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен құндылық

бағдарларын дамыту арқылы қалаптастыруды көздейтін, адамның дүниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамуды қалыптастыруды бір жолы.

Сабақ беру үдерісінде мынадай негізгі факторлар басшылыққа алынады:

- Білімгерлердің өз бетінше жұмыс істеу тиімділігі;
- Жекелей, жұппен, топпен жұмыс жүргізу;
- Ойлау қабілетін дамытатын тапсырмалар беру;
- Қабілетіне қарай деңгейлік тапсырмалар беру;
- Білімгерлердің теориялық – практикалық сауаттылығын арттыру.

Қазіргі кезде қоғамның әлеуметтік – экономикалық өмірдегі түбірлі өзгерістерге байланысты білім жүйесінде және оның мазмұны мен оқыту технологиясында да өзгерістер болып жатыр. Қоғамның жаңа деңгейге көтерілуі, оның қозғаушы күші болып отырған жастарға білім беру ісінде өткен тарихи тәжірибелерді ой – елегінен өткізіп, жаңа заман талабына сай қолдану болып табылады. Сондай жетістіктердің бірі – ақпараттық технологиялар арқылы оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттыру. Бұл мәселенің нәтижелі жүзеге асуы оқушылардың танымдылық белсенділіктері бойынша толық білім сапасынан және оны практикада пайдалана білу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруды талап етеді. Сонымен қатар ақпараттық технологияларда әр түрлі дидактикалық әдістерді пайдаланудың өзіндік бай тарихы, терең мазмұны, сан қилы ерекшеліктері бар.

Қазіргі заман талабының мақсаты ақпараттық технологияларды білім беру мекемелерінің оқыту үрдісінде пайдалану арқылы білімгерлердің танымдылық белсенділігін дамытудың ғылыми теориялық тұрғыда негіздеу болып табылады. Соңғы жылдары қоғамда болып жатқан ғылыми жаңалықтар мен білім беретін мекемелердің дамуында оң өзгерістердің көбеюі олардың өмірмен байланысының нығаюы сияқты факторлардың ықпалы зерттеушілер мен әдіскерлердің танымдық белсенділікті дамыту теориясына деген ықпалын күшейте түсуде [4].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы - Астана: Елорда, 2017.– Б. 4-8.
2. Захаров И.Г. “Информационные технологии для качественного и доступного образования”. Журнал “Педагогика”. №1. 2017 г. стр. 37-34.
3. Кузнецов А.А. Развитие методической системы обучения информатике в средней школе: Автореф. дис. докт. пед.наук М., 2018.
4. Равен Дж. Выходя за рамки стандарта «3 Rs» (чтение, письмо, арифметика): достижение и оценивание более широких целей в сфере образования (реферат) (версия текста от 12. 2014) // Метод проектов. – Минск, 2018.

КРЕАТИВТІ ОҚУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Бүгінгі таңда білім беру мазмұнын жаңартудың іргелі қағидаларының бірі - оқушылардың креативтік қабілеттерін дамытуды, шығармашылық іс-әрекеттің қызығушылықтары мен бейімділіктерін ақпараттық технологияларды қолдана отырып, олардың білімін даралауды көздейтін жеке бағдарлау. Жеке бағдарлау үшін сыныптағы шығармашылық іс-әрекеттің мақсатқа сай болуы үшін білім беру процесінің сипатын, оқушылар іс-әрекетінің әдістерін, оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас стильдерін, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің стилін өзгерту қажет. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты мектеп моделін, оның мақсатты білім беру парадигмасын білдіреді. Жаңартылған білім беру мазмұнына сай балалардың білімді игеруіне арналған мақсат тұлғаға бағытталған парадигмаға ауыстырылды. [1]

Заманауи білім берудің стратегиясы білім алушылардың жеке жоспарларын жүзеге асыруға, өзінің талантын және барлық шығармашылық әлеуетін көрсетуге мүмкіндік беру болғандықтан, тұлғаны дамыту мақсаттары алға қойылып, пәндік білім мен дағдылар оларға жетудің құралы ретінде қарастырылды. Дамуы тек белсенділікте жүретін білім алушы өзі ғана жинақтаған тәжірибе мен білімді игереді, өз қабілеттерін дамытады, жеке, бірегей тәжірибені қолданады Креативті белсенділіктің қажеттілігі кездейсоқ пайда болмайды. Оқушыларға дайын білімдердің белгілі бір көлемін айтып қана қоймай, оларды белсенді шығармашылық ізденіс барысында ойлауға, дербестікті көрсетуге, өз бетінше қажетті қорытындыға келуге үйрету өте маңызды. Сол себептен мұғалім әр баланың жеке қасиеттеріне сүйене отырып, оны үнемі оқушылардың бойында қалыптастырады және дамытады. Креативтіліктің өзектілігі шығармашылық ойлауды дамыту қажеттілігінде, өйткені қазіргі қоғамға білімді, шығармашылық шешімдер қабылдауға қабілетті, логикалық ойлауы дамыған, өмірде өз орнын таба алатын жеке тұлғалар қажет. Оқушылардың логикалық ойлауын дамытуды белсендіру мектептегі ғылыми-тәжірибелік оқу-тәрбие процесін жетілдірудің басты бағыттарының бірі болып табылады. Оқушылардың білімдерін саналы және тұрақты игеру олардың логикалық ой әрекеті процесінде жүреді. [2] Сондықтан әр сабақтағы оқу материалы оқушылардың белсенді іс-әрекетінің тақырыбына айналатындай етіп ұйымдастырылуы керек. Бұған әдістемелік құралда ұсынылған ізденіс әрекетінің элементтері, шығармашылық тапсырмалар жүйесін қолдану және проблемалық жағдайларды шешу әдістері мен креативті оқыту технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың логикалық ойлауын

дамыту жұмыстары ықпал етеді. Кіші мектеп жасы дамудың бетбұрыс кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде көрнекі-бейнелі ойлаудан сөздік-логикалық, тұжырымдамалыққа көшу жүзеге асады, яғни логикалық ойлау баланың даму кезеңінің жаңа формациясына айналады. [3]

Бастауыш мектеп оқушыларының логикалық ойлауын дамытудың ерекшеліктерін зерттеуге кіріспес бұрын, бұл тұжырымдаманы анықтап, әр түрлі авторлардың тәсілдерін қарастырған жөн. Дж.Дьюи тұжырымға жетелейтін ойлау логикалық ойлау деп санайды. Н.Н. Михайлова логикалық ойлау – бұл саналы түрде, дамыған және оның көмегімен жүзеге асырылатын логика ережелері мен заңдарына сәйкес ұғымдар, пайымдаулар мен қорытындылар түрінде ойлау деп тұжырымдайды. Л.Ю. Огерчук логикалық ойлауды мәні логикалық заңдарға негізделген ұғымдармен, пайымдаулармен, тұжырымдармен жұмыс істеуден, оларды іс-әрекеттермен салыстыру мен корреляциялаудан тұратын немесе себеп-салдарлық заңдылықтармен байланысты психикалық логикалық, сенімді әрекеттер немесе ойлау операцияларының жиынтығынан тұратын ойлау түрі деп анықтайды. Бұл зерттеу жұмысы М.Ю. Олешкованың сөздігінен алынған анықтамаға негізделген. Олешкова логикалық ойлау - бұл ойлаудың бір түрі, оның мәні логика заңдарына сәйкес тұжырымдамалармен, пайымдаулармен және тұжырымдармен жұмыс жасау дейді және ойлау - адамға ғана тән ең қиын танымдық процесс екенін дәлелдейді. Тікелей процесс ретінде ойлау адам проблеманы шешкен кезде пайда болады. Кіші жастағы оқушының логикалық ойлауы біртіндеп дамиды. Мәселені шеше отырып, оқушы логикалық пайымдаудың көмегімен объект немесе құбылыс туралы мәліметтер негізінде қорытынды жасайды. Белгілі бір мәселені шешудің табысы логикалық ойлау компоненттерінің дұрыс жұмысына байланысты. М.Ю. Олешкова мәселені шешудің жолын төрт фазаға бөліді: 1. Қиындық, қайшылық, сұрақ немесе проблеманың пайда болуы. 2. Проблеманы шешу үшін гипотеза, ұсыныс немесе жоба жасау. 3. Проблеманың шешімін жүзеге асыру. 4. Тәжірибе арқылы шешімнің жетістігін тексеру, кейіннен бағалау. Дж.Пиаже элеуметтенуді кіші оқушының ойлауының даму көзі деп атайды. Ал элеуметтену процесін баланың эгоцентризмін жеңумен байланыстырады, бұл кезде бала өз ойын басқалардың ойлауына бейімдей бастайды. [4]

Зерттеулер балаға дайын білімді берудің нәтижесіз дамытушы әдіс екенін дәлелдейді. Логикалық ойлауды дамыту үшін танымдық процестерді жеке белсенді құру және өзін-өзі реттеу, пікір алмасу, құрдастарымен пікір талас және пікірлесу маңызды дейді. Л.С. Выготский ойлау дамуының сөйлеудің даму деңгейіне тәуелділігін дәлелдейді. Зерттеуші балаларда ұғымдарды қалыптастырудың үш кезеңін анықтады: бір сөзбен белгіленетін көптеген объектілердің синкреттік бірігуі; күрделі ұғымдар; нақты түсініктер. Сөздердің мағынасы мен жалпылама деңгейін дамыта отырып, оқыту арқылы сананың дамуын бақылауға болатындығын ғылыми зерттеулермен дәлелдейді. Сондықтан оқушылардың сөйлеу тілін дамыту логикалық ойлау арқылы ұғымдарды білу деңгейіне байланысты бастауыш мектептің жетекші міндеттерінің біріне айналады деген. Кейіннен бұл мәселені А.А. Люблинская

ой логикалық ойлау процесінің өзін жүзеге асыру кезінде байқалады деп санайды. Логикалық ойлауды жүзеге асыру сөз жүзінде ғана мүмкін. Кіші жастағы оқушылардың мәлімдемелерін зерттеу негізінде А.А. Люблинская балалардың сөйлеуіндегі екі форманы ажыратады: жағдайға эмоционалды қатынасты көрсететін сөйлеу - «сөйлеу-ойын»; әлі де саналы емес байланыстар мен қатынастарды орнатуға бағытталған сөйлеу - «сөйлеу-сұрақ». Логикалық ойлау процесінде адам ақыл-ой әрекеттері арқылы ақылға салып, қажетті байланыстарды талдауы, орнатуы және салыстыруы, топтастыруы, айырмашылықтарын орнатуы керек делінген. Өзінің еңбектерінде С.П. Баранов пен Н.И. Чиркова мектепке дейінгі жаста балалар іс-әрекетке және заттарға қатысты сөздердің мағыналарын меңгеріп, оларды есептер шығаруда қолдануға үйренетіндігін ескертеді. Мектепте оқудың басталуына қарай балалар қарым-қатынасты білдіретін ұғымдар жүйесін меңгереді және пайымдау логикасының ережелерін біледі. П.Я. Гальперин ойлау тиісті сыртқы әрекеттен кейін ғана пайда болады деп дәлелдейді. П.Я. Гальперин және оның әріптестері ақыл-ой әрекеттерін кезең- кезеңмен қалыптастыру тұжырымдамасын жасады. Бұл тұжырымдамаға сәйкес бала бес кезеңнен өтеді: - іс-әрекетпен алдын-ала танысу және оны жүзеге асыру шарттары; - мәселені шешу үшін сыртқы материалдық әрекеттерді қолдану; - әрекетті айту; - ішкі сөйлеу әрекетінің қалыптасуы; - сыртқы объективті әрекеттің ішкі жазықтыққа ауысуы. Оқу іс-әрекеті процесінде кіші оқушы үнемі өзінің көзқарасын айту, дәлелдеу, салыстыру, пайымдау, қорытынды жасау, нәтижелену және т.с.с. жағдайларға тап болады. Осындай жағдайларды шешу процесінде оқушыға логикалық ойлаудың әр түрлі компоненттерін қолдану қажет. Кіші оқушының логикалық ойлауы келесі операциялармен байланысты:[5]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Бөгенбаева Ә. Жоғары сынып оқушыларының пәнді игерудегі тілдік қатынастың рөлі мен маңызы // Proceedings of the XIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society.- Warsaw; Poland, 2019. - Vol. 3, №25.- P. 29-37.б.
2. Аманжолов А.С. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы: Санат, 1996. – 128 -134 б.
3. Альтшуллер Г.С. Найти идею. Введение в ТРИЗ – теорию решения изобретательских задач. – М.: [4] Альпина Бизнес Букс, 2007. - 400 б.
4. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 1993. - 496 б.
5. Кун Т. Структура научных революций. - М.: Прогресс, 1975. - 300 с.

Нурлан Булган

**БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНЫПТАН ТЫС
ЖҰМЫСТАРДА КӨРКЕМДІК ТӘРБИЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ
ӘДІСТЕМЕСІ**

«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»

білім беру бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Сыныптан тыс жұмыстың мазмұны, формалары және әдістері оқушылардың даму деңгейіне сәйкес келуі, педагогикалық талаптардың бірі. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруға қойылатын талаптардың бірі-олардың алуан түрлі және жаңа болуында. Оқушылардың бір сарынды, біркелкілікпен іш пыстыратын іске төзбейтіндігі белгілі. Ұйымдастырылған жұмыстар бір сарынды болса, онда бұл кезде, оқушылардың тәртіп бұзуы әбден мүмкін. Оқушылар ұйымдастырған ертеңгіліктерге, үйірме сабақтарына, оқушылар конференциясына ықыласын білдіріп барулары үшін онда тартымды, алуан түрлі жаңалық болуы керек. Мұғалім үйірме сабақтарына жаңалықты неғұрлым көп енгізсе, неғұрлым үйірме мүшелеріне тапсырмаларды әр түрлі етіп берсе, соғұрлым оқушылардың жеке тілектерін қанағаттандыруға және олардың жұмыс істеуіне ынтасын арттыра беруге мүмкіншілігі көбейеді. Табиғат оқушыларға тек көп нәрсені йретіп қана қоймайды, білім-біліктерін арттыра отырып тәрбиелейді [1].

Сондықтан мұғалім туған табиғатты жете білуі және оқушылар алдында оның байлығын, әдемілігін аша алуы тиіс. Табиғатпен тікелей қатынас жасау, оқушылардың оны зерттеуге деген құштарлығын арттырады және бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруге мүмкіндік туғызады. Сөйтіп, Отанға деген патриоттық сезім, туған өлке табиғатын сүюден басталады. Табиғатты зерттеп, үйренуге оқушылардың құштарлығын арттыру мұғалімнен асқан шеберлікті талап етеді. Бастауыш сынып оқушыларының білімді, табиғаттың өзінен алуы қажет екендігін көптеген көрнекті педагогтар мен әдіскерлер дәлелдеп айтты. Мысалы: белгілі әдіскер, професор Ш. Әбенбаев былай деп жазды: «Кітап арқылы емес саяхаттар, практикалық сабақтар тірі табиғат мүсініндегі жұмыстар т.б. жолдармен бірден қатынас жасау арқылы табиғатпен танысу және онымен жақындасу арқылы оқушылар бұрын байқалмаған көп ғажайып сырларды ашады. Бұл бағыттағы жұмыстар табиғат әдемілігі құпиясын- алғаш қарағанда қраш көрінетін заттардың өзінен байқауға үйретеді: Осы жолмен оқушы бойында эстетикалық сезім дамиды, табиғатқа сүйіспеншілік пен қызығушылық пайда болады». Міне, сондықтан оқушыларды жастайынан табиғатты тікелей бақылап, нақтылы тұжырымдар жасауға, сұлулықты тани білуге, сезіне білуге баулып, тәрбиелеудің маңызы ерекше.

Табиғатқа жасалған бақылаулар арқылы оқушылар мынадай нақтылы деректер алып, өзін-өзі одан әрі дамытады.

1. Затты бақылап, тану арқылы қиынды ойлау қабілеттері дамиды. Заттарды салыстырып, өзгерістерін бақылап, өздігінен қорытынды шығарып үйренеді: (мысалы, жыл мезгілдерінің ауысуына байланысты өлі және тірі табиғаттағы өзгерістердің себебі, төрт түлік мал күтімі, жануарлар мен өсімдіктердің маусымдық ауысу өзгерістері т.б.)

2. Табиғатқа жасалатын бақылаулар мен серуендер бала бойындағы зейіннің тұрақтауына, есте сақтауына, тапқырлығына, білімге құштарлығына қызығушылық қасиеттерінің дамуына себепкер болады.

3 Жүйелі түрдегі бақылаулар дұрыс ұйымдастырылса, баланың еңбек сүйгіштік, ұқыптылық, жауапкершілік шапшаң жұмыс жасау шеберліктері дамиды. Оқушыларды табиғаттан тікелей білім алуға үйрететін көрнекі құралдар –табиғат және еңбек күнтізбегі, бақылау күнделіктері. Бұл құралдармен өз дәрежесінде жүйелі жұмыстар жүргізгенде ғана қлыптасады. Мысалы: күнделікті желдің бағытын бақыласақ шартты белгімен белгілеу нәтижесінде[2].

Жеке дара жұмыс оқушының өз бетімен жұмыс істеуге, білімді саналылықпен ұғынуға дағдыландырады, оларды қоршаған ортадағы құбылыстардың заңдылықтарын оқып білуге ықыласын тудырады, ойлау белсенділігін арттырады. Жеке дара жұмыс оқушыларды өз бетімен білім алуға ынталандырады, тәртібін күшейтіп, оқуға ықыласын арттырады. Сабақта оқушылардың оқу-таным әрекетін ұйымдастыруда жеке-дара жұмыс түрінен басқа олардың топтық және ұжымдық және ұжым болып жұмыс істеуінің маңызы ерекше. Мектепте сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыруда балалардың сабаққа деген ынтасы сабақ үстінде туады. Дәл осы кезде оқушылар қызықты эмоциялық сабақтарды тереңірек оқып үйренуге ұмтылады. Бұдан кейін оқушыларда тақырыпқа байланысты әртүрлі сұрақтар туады, ал оларға жауапты оқушылар әртүрлі сыныптан тыс кезінде алады. Осы мақсатпен мұғалім оқушыларға кез-келген табиғат құбылысына бақылау жүргізуге, сан алуан табиғат материалдарын жинауға, белгілі бір тақырып бойынша откриткалар, суреттерді жинауға, альбомдар жасауға, табиғат элементтерін- коллекциялар, гербарийлер жасауға тапсырма береді. Осы кезде балалар табиғат құбылыстарын, мысалы; жыл мезгілдерін, даланы, орманды, өзенді жақын сипаттау үшін мәтінді, өлеңдерді, мақалдарды, мәтелдерді, жұмбақтарды ынта қойып тыңдайды. Орындалған жұмыстар безендіріліп дайындалады да барлық оқушылардың игілігіне айналады. Мұғалім конкурстар, даулы жұмыстардың көрмелерін ұйымдастырады, сөйтіп балалардың белсенділік дербестігін көтермелейді, олардың ынтасын берік болуға тәрбиелейді. Жеке атқарылатын сыныптан тыс жұмыстың өте маңызды түрі- табиғат туралы әдебиеттер оқу болып табылады. Жұмыстың бұл түрінде мұғалімнің ұйымдастырушылық рөлі даусыз. Ол сыныптан тыс оқуды іскерлікпен бағыттайды, оқудың бірізділігін (қарапайымнан күрделіге) ұсынады, сұрақтар қояды, балалардың оқығанын талдап түсінуіне көмектеседі. Жеке атқарылатын сыныптан тыс жұмыс балалардың табиғатты зерттеуге ықыласын дамытуға көмектеседі [3].

Оқушылардың қызығушылығын жіктеуге мүмкіндік береді, және соның арқасында балаларды топтық және көпшілік сыныптан тыс жұмыстарға дайындайды.

Сыныптан тыс уақытында оқушылардың топтық жұмысын ұйымдастыру. Оқушылардың топтық жұмыстары сабақ барысында оқу міндеттерін шешуде, өзара көмекке негізделген екі, төрт, алты т.с.с оқушылар тобының белгілі бір жұмыс көлемін атқаруын көздейді.

Жұмыстың бұл түрі негізінен екі бағытта іске асады: біркелкі немесе бірыңғай және бірнеше бөлшекке бөлу жағдайында ұйымдастырылады.

Оқушылардың бірыңғай, біркелкі оқу жұмыстары мұғалімнің барлығына ортақ бірыңғай шағын топтарға бөліп өзара әрекеттесу жағдайында орындауы жатқызылады.

Ал бөлшекке бөліп оқыту- бір мезгілде бірнеше тапсырманы әр түрлі тәсілдермен оқушылардың бірнеше тобы арқылы орындалуы қарастырылады.

Жұмыстың бұл түрі топ ішінде оқушылардың тапсырмасының мақсатын, мазмұнын, оны орындау тәсілін, бір-бірімен өзара бірлесіп атқаратын оқу-танымдық жұмыстары олардың жеке дара жұмыстарына қарағанда әлдеқайда жемісті болып келеді. Әрі уақытты аз және тиімді пайдалануға мүмкіндік туғызады [4].

Сонымен қатар бір сыныптағы оқушылардың оқу міндеттерін топ болып шешуде өзара әрекеттесуі немесе жарысы олардың ортақ іске деген жауапкершілік сезімін тудырады.

Мұндай жұмыс барысында оқушылардың өз тобының нәтижесіне өзара әсерлесуінің маңызы ерекше. Сыныптан тыс жұмыстарда оқытуды осындай тәртіппен ұйымдастыру оқушылардың тәрбиесіне, атап айтқанда өздігінен білім алуға белсенділігін дамытуға өзара тату-тәтті ұжымдық қарым-қатынасын, жауапкершілігін, әсерленушілігін т.б. әлеуметтік қасиеттерін қалыптастырады

Сыныптан тыс уақытта оқушыларға түрлі техникалық құралдарды пайдалану арқылы бұрын алған ұғымдарын қорыту, әрбір жарты жылдықтан кейін арнайы жазбаша бақылау жұмысын жүргізіп отыру. Практикалық тапсырмалар орындап, жазбаша жұмыс түрлерімен жұмыс жасау т.б. жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. - Алматы, 2016. - 247 б.
2. Қалиев С.Қ. Оқу тәрбие процесінде халық педагогикасынан ғылыми - әдістемелік негіздері // Қазақстан мұғалімі, 2015, 18 ақпан.
3. Аңламасова Г. Мектеп оқушыларын адамгершілік құндылықтар негізінде әлеуметтендіру: Пед.ғыл.канд. ...дис. – Тараз, 2018. - 161 б.
4. Омар Е.О. Қазақстандағы мектептен тыс мекемелердің қалыптасуы мен дамуы (1917-1990жж):дис.... докт. пед. наук: 3.00.01.-Алматы, 2012. 215б

Нурпеисов К.С.

**ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ СОЦИАЛЬНОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА**

**Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы
7М01101 Педагогика и психология
Научный руководитель: .к.п.н. доцент Корягина О.В**

Благоприятная атмосфера межличностных отношений перестраивает самого человека, формирует его новые возможности и проявляет потенциальные.

В зарубежной социальной психологии последних десятилетий можно выделить три основных направления изучения межличностных отношений. В первом рассматриваются наиболее общие, базисные личные тенденции (внимание, защита, дружба, успех и т.п.), являющиеся основой стиля общения (У. Шутц, Г. Триэндис, Б. Бас, Д. Коуэн и др.). Исследователи второго направления (Т. Лири, Дж. Виггинс, Д. Кислер, М. Лорр и др.) анализируют набор межличностных черт и устойчивых тенденций общения, составляющих в совокупности межличностный стиль. Третья группа исследователей (М. Дюк, С. Новицки и др.) главными считают специфику и контекст ситуации взаимодействия.

Отечественные психологи А.Л. Журавлев, Б.Ф. Ломов, А.Я. Никонова, Н.Н. Обозов и др. изучают различные аспекты стиля межличностного общения. При этом они обращаются к описанию вербальных форм воздействия (Г.В. Гусев, В.С. Мерлин), структурных компонентов и поведенческих проявлений стиля общения (В.Н. Куницына, В.В. Люкин).

Продуктивный стиль межличностного общения, согласно А.А. Леонтьеву, можно определить как предрасположенность личности к плодотворному контакту в межличностном взаимодействии способствующему установлению и продлению отношений взаимного доверия, раскрытию личностных потенциалов и достижению эффективных результатов совместной деятельности. Известно, что такой стиль взаимодействия не существует между людьми изначально – он устанавливается [1].

При этом достаточно часто участники взаимодействия из-за своих личностных особенностей не могут приспособиться друг к другу, прийти к согласию, преодолеть барьеры, установить доверительные отношения. В других случаях, исчерпав доступные им ресурсы адаптации, добившись некоторого равновесия и доверия на первых этапах развития взаимодействия, люди не способны сохранить эффективные взаимоотношения.

В психологической науке, характеризуя межличностные отношения, исследователи склонны выделять три составляющих этих отношений, три их компонента: поведенческий, эмоциональный, познавательный. Поведенческий

компонент включает поступки, действия, мимику, жестикуляцию, речь – все, что проявляется в поведении человека и может наблюдаться другими людьми [5].

Эмоциональный компонент включает все, что связано с эмоциональными переживаниями: положительные и отрицательные эмоциональные состояния, внутриличностный конфликт, эмоциональная чувствительность, удовлетворенность собой, партнером и т.д. Познавательный компонент включает все психические процессы, связанные с познанием других людей, самого себя: ощущение, восприятие, память, мышление, воображение.

Межличностные отношения охватывают широкий диапазон психологических явлений: восприятие и понимание людьми друг друга, межличностная привлекательность (притяжение, симпатия), взаимовлияние.

Вступая в межличностные отношения в самых разнообразных по форме, содержанию, ценностям и структуре человеческих общностях, индивид проявляет себя как личность и предоставляет возможность оценить себя в системе отношений с другими.

В детских группах могут быть выделены функционально – ролевые, эмоционально – оценочные и личностно – смысловые отношения между сверстниками [2].

Функционально – ролевые отношения выступают при изучении «делового» общения и совместной деятельности, что позволяет ответить на вопросы: «в какой конкретной деятельности разворачиваются эти отношения?» и «что они отражают?». Эти отношения зафиксированы в специфичных для данной общности сферах жизнедеятельности детей (трудовой, учебной, продуктивной, игровой) и разворачиваются в ходе усвоения ребенком норм и способов действия в группе под непосредственным руководством и контролем со стороны взрослого.

Функционально – ролевые отношения, проявляющиеся в игровой деятельности, в значительной степени самостоятельны и свободны от непосредственного контроля со стороны взрослого.

Рассмотрение эмоционально – оценочных отношений позволяет ответить на вопросы: соответствует ли поведение детей в группе социальным нормам, какие эмоции оно вызывает, что нравится или не нравится им в сверстниках.

Основная функция эмоционально – оценочных отношений в детской группе – осуществление коррекции поведения сверстника в соответствии с принятыми нормами совместной деятельности. На первый план здесь выступают эмоциональные предпочтения – симпатии, антипатии, дружеские привязанности и т.д.

Личностно – смысловые отношения - это взаимосвязи в группе, при которых мотив одного ребенка приобретает для других сверстников личностный смысл. При этом участники совместной деятельности начинают переживать интересы и ценности этого ребенка, как свои собственные мотивы, ради которых они, принимая различные социальные роли, действуют. Личностно – смысловые отношения особенно ярко проявляются в тех случаях,

когда ребенок во взаимоотношениях с окружающими берет на себя реально роль взрослого и действует согласно ей.

Взрослый становится непререкаемым авторитетом, образцом для подражания. Облегчается общение в ситуации урока, когда исключены непосредственные эмоциональные контакты, когда нельзя поговорить на посторонние темы, поделиться своими переживаниями, а можно только отвечать на поставленные вопросы и самому задавать вопросы по делу, предварительно подняв руку.

Дети, готовые в этом плане к школьному обучению, понимают условность учебного общения и адекватно, подчиняясь школьным правилам, ведут себя на занятиях.

Таким образом, наиболее важное в системе отношений со взрослым - «это открытость ребенка любому содержанию, которое предлагает ему взрослый, лишь бы это содержание было значимым и высоко ценимым в мире взрослых. Возникновение такой интегративной личностной характеристики на границе школьного возраста связано с переживанием себя как «социального индивида», с ощущением своего социального «я», с потребностью выйти за рамки детского образа жизни, занять новое место в системе отношений со взрослыми, осуществить серьезную, общественно значимую и общественно оцениваемую деятельность» [7].

И личные, и деловые отношения зарождаются одновременно в первые дни пребывания ребенка в школе. В дальнейшем, две системы отношений развиваются не одинаково. Деловые отношения постоянно сознательно строятся педагогами. Они определяют структуру отношений, намечают, кто какую общественную работу должен выполнить, куда и в какой форме отчитываться. Они знают, какие дети являются активистами, как их уважают другие члены коллектива [12].

Система личных отношений, возникающая на базе личных симпатий и привязанностей детей, не имеет, конечно, никакого официального организованного оформления. Ее структура складывается изнутри, стихийно.

Эмоциональное благополучие, или самочувствие ученика в системе личных взаимоотношений, сложившихся в коллективе, зависит не только от того, сколько одноклассников симпатизируют ему, изъявляют желание с ним общаться, но от того, насколько эти симпатии и это стремление к общению является взаимным.

Несколько иначе объясняет происхождение детского эгоцентризма ученица Ж. Пиаже М. Дональдсон [4]. В результате исследований она пришла к заключению, что трудность «децентрации» связана с особенностями мышления ребенка. Эти особенности определяются не неспособностью ребенка преодолеть свой эгоцентризм, а недостаточной развитостью его абстрактного мышления. Это и приводит к ограничениям в понимании намерений других людей.

4. Лидерство. В общении со сверстниками дети довольно часто берут на себя роль руководителя и организатора групповых игр и дел. Наблюдения позволяют сделать заключение о том, что проявляемые таким образом

организаторские способности одаренного ребенка в большинстве случаев имеют несколько иную природу, чем у взрослого. Они, как правило, покоятся не на суггестивных возможностях, не на умении настоять на своем и не на способности ладить с другими детьми. Правда, последние тоже могут иметь место. Основная причина склонности ребенка к командованию сверстниками — его интеллектуальное превосходство над ними, гибкость и быстрота его мышления. Он лучше других представляет себе наиболее эффективный характер игровых действий, прогнозирует возможные ошибки и несоответствия игрового поведения участников и, как бы предупреждая их, берет на себя роль лидера.

Это проявляется довольно отчетливо на уровне старшего дошкольного возраста. У младших школьников эта ситуация несколько видоизменяется. Часть детей перестает интересоваться коллективными играми, предпочитая им индивидуальные игры и занятия. Основные причины: полученный ранее негативный, опыт общения со сверстниками в коллективных играх; особенности характера (темперамента), следствием которых является не стремление утвердиться в роли лидера, а интерес к определенной деятельности, выраженный в увлеченности углубленной, интеллектуальной работой, самодостаточность.

5. Соревновательность. Конкуренция — важный фактор развития личности, укрепления, закалки характера. Опыт побед и поражений, приобретаемый в ходе различных интеллектуальных, художественных, спортивных состязаний детей, чрезвычайно важен для дальнейшей жизни, без него наивно рассчитывать на воспитание творца, не боящегося жизненных трудностей. Через соревнование ребенок формирует собственное представление о своих возможностях, самоутверждается, приобретает уверенность в своих силах, учится рисковать, получает первый опыт «разумного авантюризма».

Но соревнование как метод психосоциального развития имеет и свои недостатки. Естественное желание ребенка побеждать, выигрывать при постоянном подкреплении, достигаемом путем конкурентной борьбы со всеми своими сверстниками, приносит больше вреда, чем пользы. Формируемое в результате чувство превосходства к числу положительных уже не относится и весьма существенно деформирует дальнейшее личностное развитие.

В заключении третьего параграфа теоретической главы необходимо отметить следующее:

1. В психологической науке, характеризуя межличностные отношения, исследователи склонны выделять три составляющих этих отношений, три их компонента: поведенческий, эмоциональный, познавательный. Поведенческий компонент включает поступки, действия, мимику, жестикуляцию, речь — все, что проявляется в поведении человека и может наблюдаться другими людьми. Эмоциональный компонент включает все, что связано с эмоциональными переживаниями: положительные и отрицательные эмоциональные состояния, внутрличностный конфликт, эмоциональная чувствительность, удовлетворенность собой, партнером и т.д. Познавательный компонент

включает все психические процессы, связанные с познанием других людей, самого себя: ощущение, восприятие, память, мышление, воображение.

2. Теоретический анализ социально-психологических исследований показывает, что социальное взаимодействие младшего школьника, во – первых, имеет существенное влияние на его эмоциональное состояние, во-вторых, оно определяет развитие его познавательных процессов.

Список литературы:

1. Александровская Э.М. Типологические варианты формирования личности младшего школьников. – М.: Формула, 1993.
2. Битянова М.Р. Адаптация ребенка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка. – М., 1998
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте.- М., 1968.
4. Голицын Г.А. Информационный подход в психологии творчества Исследование проблем психологии творчества под ред. Я.А. Пономарева. – М.: Наука, 1983. С. 210 – 231.
5. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. - М.: Педагогика, 1976.

Иманова А. Н.¹, Омарова Ж.Д.²

АКТ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

¹п.ғ.м.,

²»Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистранты

Ақпараттық технология – ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер мен өндірістік және бағдарламалық - технологиялық құралдардың жиынтығы. Қазіргі кезде сабақта ақпараттық технологияларды бәріміз кеңінен қолданамыз. Қазақ әдебиетінің классигі, ұлы атамыз Абай Құнанбайұлы: «Шәкірттерің жақсы оқу үшін, оның оқуға деген ынтасы және қызығушылығы зор болу керек», - деген. Расында да, тек ғана жігерлі, әр нәрсені үнемі білгісі келген, табандылығын, шыдамдылығын көрсеткен адам ғана мақсатына жетеді. Ағылшын тілді оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан - жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады. Осындай жаңа жолдардың біріне ақпараттық оқыту жүйесіндегі компьютерлік бағдарламалардың түрлері арқылы тіл үйретуді жатқызуға болады. Ағылшын тілі сабақтарында өзім қолданып жүрген компьютерлік бағдарламамен жұмыс

істеу түрлерін атап өтер болсам: лексиканы меңгерту. Лексиканы меңгерту үшін түрлі әдіс - тәсілдер пайдаланылады. Нақты мағыналы сөздерді суреттер, зат, макет арқылы түсіндірген жөн. Абстрактілі мағыналы сөзді түсіндіру үшін аударманы қолдану және тіл көрнекілігі арқылы түсіндіру қажет. Ал тіл көрнекілігі дегеніміз - сөздің мағынасын контекст арқылы, синонимдер мен антонимдер, сөздің құрамдас бөліктерін талдау арқылы түсіндіру. Сөздің мағынасын түсіндіру үшін қолданылатын контекстке мынадай талаптар қолданылады. Контексттерге грамматикалық құрылым, ондағы жаңа сөзбен басқа сөздердің барлығы оқушыларға бұрыннан таныс болуы қажет. Сонда оқушының назары жаңа сөзге аударылады. Тіл көрнекілігінің тиімділігі сөздердің мағынасын сабақта тек шетел тілінде түсіндіріледі де жаңа сөзбен оның мағынасы арасында байланыс жасалады. Сөйтіп сабақта шетел тілі атмосферасы жасалады. Бірақ бұл тәсілдің кемшілігі – оқушылар жаңа сөздің мағынасы ана тілінде оған балама тапқандай түсінеді, яғни оны бәрібір ана тілінде аударады. Мысалы, ағылшын тілі сабағында 7 - 11 сыныптар үшін арнайы электронды әдістемелік құралдың құрылымы мынадай: оқушы мектеп бағдарламасындағы «Саяхат», «Білім», «Денсаулық», «Қоршаған орта», «Жастар және уақыт» деген негізгі тараулармен жұмыс істеуіне мүмкіндігі бар. Әрбір тараудан оқушы мынадай мәліметтерді жеңіл және шұғыл түрде таба алады. Мұғалім олардың өздік жұмысына бағыт беріп, оны бақылаушы, технологиялық аппаратты басқарушы болады да, оқушы белсенділігі артады. Уақытты пайдалануда тиімді. «Ана тілін сабақта аластату мүмкін болғанымен оны оқушының сана – сезімінен аластату мүмкін емес», - деп ғалымдар өте дұрыс айтқан. Мәтіндік лексиканың кіріспесінде және онымен жұмыс істеуде, мысалы, азық түлік, сауда, киім, т.б [3].

Бүгінгі таңда алдымызға қойып отырған басты мақсат – оқушыларға тек білім, білік дағдыларын меңгерту ғана емес, өзін - өзі дамытуға ұмтылатын, ақылды, алғыр, ой - өрісі кең, ақпарат көздерін өз бетімен қолдана алатын, талантты жастарды тәрбиелей отыра, еліміздің мүддесіне қызмет етуге бағыт-бағдар беру. Үнемі дамып, өзгеріп отыратын баланың ішкі болмысы мен табиғатын қалыптастыруда мұғалімнің ықпалы ерекше. Жаңа технологияны жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат - мүддесіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады. Жалпы алғанда, жаңа технологиялардың 40 - астам түрлері бар. Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына жаңа технологиялар айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің дамуындағы елеулі бағыт. Сондықтан да болар қазіргі кезде біздің ұстаздар да осы жаңа технологиялар элементтерін өздерінің тәжірибелерінде пайдаланып жүр. Жаңа технологиялар арасынан ақпараттық технологиясына назар аударсақ, оқытудың ақпараттық технологиясын оқу үрдісінде тиімді қолдану үшін бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекеті,

психологиялық, тұлғалық, әлеуметтік және физиологиялық даму ерекшеліктерін есепке алу керек [4].

Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік және көптеген адами қабілеттің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Оқыту мен тәрбиелеуге тың әдіс-тәсілдер енгізілді. Нәтижесінде тұтас педагогикалық үрдістер өзгертіліп, білім берудің тиімді деп танылған жаңа технологиялары дүниеге келеді. Кез-келген оқыту технологиясы мұғалімнен терең теориялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімді, үлкен педагогикалық шеберлікті, шәкірттердің жан дүниесіне терең үңіліп, оны ұғына білуді талап етеді. Сондықтан оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын педагогтар ғана бүгінгі қоғамның мүддесі мен әр баланың үрдісінен шыға алады. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім, жеке тұлғаны тек қана педагог қалыптастыра алады [5].

Қазіргі таңда еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев алдымызға үш тұғырлы тіл; қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - қарым - қатынас тіл, ағылшын тілі - халықаралық тілді меңгеру жөнінде мақсат қойып отыр. Осыған байланысты қай тілді меңгерсек те оны әдемі, таза, шебер сөйлей білуіміз керек. Ал мақал - мәтел дегеніміз қандай тіл болмасын, сол тілдің көркемдігін, нақышын беретін шұрайы. Сол себепті шет тілінде сөйлеуді меңгеріп қана қоймай сол тілде әдемі, шебер, көркем сөйлеу білуіміз керек. Мысалы белгілі бір грамматикалық тақырыпты өткен кезде жаттығулармен қатар үй тапсырмасы ретінде мақал - мәтелдерді беріп, одан бүгінгі өткен грамматикалық тақырыпты тауып қолдануын түсіндіріп орысша, қазақша аударып келуге берілсе, бұл әрі түсіндірілген грамматикалық тақырыпты пысықтайды, әрі іздендіреді және тәрбиелік құндылығы болады. Шет тілін оқыту үрдісін жандандыру, тіл дамыту жаттығуларын қолдану, жаңа әдіс - тәсілдерді енгізу бүгінгі күннің басты талабы. Біздің мақсатымыз рухани дүниесі бай, озық ойлы, айналадағы өмірге ғылыми көзқарасы қалыптасқан адамдар тәрбиелеу.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. А. Иманбаева, Оқу – тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. Қазақстан мектебі, №2, 2010.
3. Ағылшын тілі мектепте. 2009 №5. 2010 №1. 3.
4. Загвязинский В.И. Теория обучения: современная интерпретация: Учеб.пособие для студ.высш.пед.учеб.заведений/ В.И.Загвязинский.- М.: Изд.центр «Академия», 2011.- 192 с.
5. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 жыл.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЛАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЛТЖАНДЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
²»Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім бағдарламасының магистранты

Қазақ халқы баланы кішкентай кезінен бастап тәрбиелеп, атадан балаға мұра етіп қалған озық тәрбие мен тәжірибе үлгілерін жас ұрпаққа сіңіру негізгі міндет болып саналады. Жастарды ұлттық тәрбие негізінде тәрбиелеп, этнопедагогика негіздерін бағыштау арқылы, елін, жерін қорғайтын мықты азамат, инабатты қыз тәрбиелей аламыз.

Тәуелсіздігімізді алып, өркениеттілікке құлаш сермеген бүгінгі таңда адамгершілігі мол, сапалы да салауатты ұрпақ тәрбиелеуде халықтық тәрбиенің алатын орны ерекше. Қазір мектептерде ұлттық тәрбиеге айрықша мән беріліп келеді. «Жастар біздің болашағымыз» дейтін болсақ, сол жастарымызды ұлтын сүйетін ұлтжанды, Отанын сүйетін патриот, жоғары адамгершілік иесі, ұлттық рухы биік парасатты азамат етіп тәрбиелеу үшін оларға ұлттық тәрбие қажет екенін өмірдің өзі-ақ көрсетіп отыр. Сабақ үрдісінде оқушыларға тұрмыстық тәрбиеге байланысты салт-дәстүрлер, бала дүниеге келгеннен өскенге дейінгі аралықта қолданылатын салт-дәстүр, ырым-тыйымның рөлі, сәлемдесу әдебі, сыйластық, қонақ күту, ас ішу әдебі, инабаттылық дәстүрлері, сөйлеу әдебі және киім кию тәрбиесі, ұлттық тәрбиедегі еңбек тәрбиесінің орны, қазақ халқының озық мәдениет үлгілері мен олардың тәрбиелік мәні сияқты ұлттық құндылықтарымызды оқытуымыз керек [1].

Ұлттық тәрбиенің мақсаты – ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын ұлттық құндылықтар мен жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу.

Тәрбиені қашанда құнды байлыққа балаған халқымыз бала тәрбиесіне ешқашан жүрдім-бардым қарамаған. Ал оған ұлттық сипат беру – ұлт болашағын ойлаудан туған даналық. Сондықтан да «Ұлт боламын десең, бесігіңді түзе», – деген ұлы Мұхтар Әуезов.

Тәрбие адамдардың пайда болуымен бірге туындаған. мінез-құлық кемшіліктері – бұл тәрбиені дұрыс бермеу нәтижесі деп есептелген. Халық баланың жас ерекшеліктерін және психологиясы туралы білімді ғасырлар бойы зерттеп жинаған. Баланың болашақта қалыптасуы біріншіден үлкендермен қарым-қатынасына байланысты болады. Зерттеуші ғалым-педагогтар және психологтар жылдар бойы бақылаған баланың ойын іс-әрекетіне байланысты бірнеше қорытынды жасады. Ата-ананың тәрбиелеу әсеріндегі маңызды ерекшелігі, баланың дидактикалық ойындар ойнауы, рухани және ақыл-ой тәрбиесіндегі маңызы көп және сол үрдісте баланың еңбек құралдары,

мамандықтары туралы түрлі заттардың ерекшеліктері туралы біліп, білімде, жұмбақта және жаңылтпашта жарысады.

Халық педагогикасы тәрбиенің көптеген әдістерін қолданған. Ғасырлық тәжірибеде балаға тәрбиенің әсер ету әдістері мынадай: түсіндіру, оқыту, мадақтау, қолдау, көндіру, жеке үлгі, жаттығуды көрсету, ымдау, тұспалдау, жазалау т.б [2].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі қазақстандық патриотизмге, төзушілікке, биік мәдениетке, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеу болып табылады. Бұл жастарға этнопедагогикалық негізде білім беріп, патриоттыққа тәрбиелеу ісіне нұсқау әрі оның қажеттілігін айқындайтын бағдарлама деуге болады. Сол сияқты тәрбие тұжырымдамасында тәрбие үдерісін ұйымдастырудың қағидаларында этникалық қағида этникалық мәдениет негізінде жалпы ұлттық мәдениеттің гүлденуіне ықпал жасайтын мәдениет жасаушы ортаны қалыптастыруды, азаматтық келісім жөнінде атап көрсеткен. Біз тәрбиенің қойған мақсатынан және одан туындайтын міндеттерге сүйене отырып тәрбие жұмысының бағыттарының ішінде мынадай бағыт айқындалғанын білеміз: Азаматтық-патриоттық, құқықтық және полимәдениеттік тәрбие гуманизмге, қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүю және құрметтеуге, оның таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және оны дамытуға, азаматтық ұстанымды және патриоттық сананы, қалыптасқан ұлттық өзіндік сананы, ұлт аралық мәдени қарым-қатынасты қалыптастыруы тиіс. Балалар мен жастардың азаматтық патриоттық білім беру ұйымдарында азаматтық құқықтық, патриоттық тәрбие беруде мазмұны мен әдіс тәсілдер мен оқу тәрбие құрылымының өзара іс әрекеттестік негізінде деңгейін көтеру белгіленген. Ондай әрекеттестікті біздің ұлы ойшылдарымыз ертеден -ақ ескеріп, өз ойларын қосқан. Осындай адамның еркін әрекеттесетін мінез-құлқын тәрбиелеуде Әл-Фараби «Әдеттенудің арқасында бізді жақсы мінез – құлыққа жеткізетін әрекеттер жақсы әрекеттер болып табылады. Ол адамның жетілуі оның мінез-құлқының жетілуіне сайма-сай келеді» деген ойы арқылы қазіргі кезде тұлғаның жеке қасиетін, мінез-құлқын қалыптастыруда жақсы әрекеттер қалыптастыру керектігі туралы ой айтады [3].

Ұлттық тәрбие алған ұрпақ дені сау, білімді, ақылды, ұлтжанды, еңбекқор, сыпайы, кішіпейіл болып өседі. Сондықтан да ұлттық тәрбие – ел болашағы.

«Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлттың тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» – деп, кезінде ғалым М. Жұмабаев айтып өткеніндей, ұлт тәрбиесін білім алушыға дұрыс деңгейде бере білсек, бүгінде белең алып жатқан жастар арасындағы келеңсіз оқиғалардан арылуға жол салған болар едік. Ұлттық тәрбиелік білім жас ұрпақты әсемдікті игеруге, сұлулықты сезініп, қастерлей білуге, оны өз бойына дарыта білуге, яғни, эстетикалық тәрбие бере білуге, ең бастысы рухани даму сипатына жетелейді. Ұлттық тәрбиелік білім беру арқылы, жас өскелең ұрпақты халықтың тұрмыс-салты, әдет-ғұрпымен таныстырып, адамның ішкі сезімін, жан дүниесін түсіне білуге бағыттауға

ұмтыламыз [4]. Халқымыздың сан ғасырлардан келе жатқан ұлттық мұрасын оқу-тәрбие ісімен сабақтастыра отырып тәрбиелеу, ұмыт қалған салт-дәстүр, ұлттық ерекшелігімізді насихаттап, олардың бойына ұлттық психологияны қалыптастыру – әрбір ұстаздың міндеті.

Қазақ отбасында ұлттық тәрбиенің негізі – халықтық педагогика болғандықтан, баланы ұлттық салт-дәстүрлер аясында тәрбиелегенін тарих та дәлелдеп береді. Яғни, құрсақ тойы, шілдехана, сүйінші, қырқынан шығару, бесік тойы, тұсау кесер, сүндетке отырғызу тағы басқа салт-жоралғылар қатаң ұсталып, басшылыққа алынып отырған. Бұлардың ұлттық ерекшеліктері мен тәрбие негіздері бар. Халқымыздың тәлім-тәрбие беретін әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрлері мәдени құндылықтарымыздың ажырамас бір бөлігі болып табылады.

Жастарға бала кезінде ұлттық тәрбиені сіңіру тиімдірек. Бала шыбық тәрізді, қайдан жарық шықса, соған қарай бұрылып өседі. Бала тәрбиесіне жіті көңіл бөліп, әр жас ерекшелігіне қарай білім берумен сабақтастырған орынды деп ойлаймын. Ол дегеніміз бала дүниеге келгенде бесікке бөлеп, бесік жырымен сусындатудан басталғаны абзал. Өйткені, ананың әлдиіне жететін әдемі ән әлемде жоқ.

Халықтық педагогика – қоғамның рухани, мәдени және адамгершілік қарым-қатынастарындағы ең қымбат қазына дейтін болсақ, оқушыларға ұлтымыздың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін үйрету, оны оқушы ойына ұялату арқылы ізгілікке, адамгершілікке, ұлтжандылыққа, өз салт-дәстүрін құрмет тұтуға баулу – ұстаздардың басты міндеттерінің бірі деп есептеймін [5].

Бүгінгі күнде жастарды әдепті де саналы етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен тәрбие ережелеріне сүйене отырып, ұлттық дәстүрімізді, әдет-ғұрыптарымызды, дінімізді, ата-бабаларымыздан қалған насихат-мұраларды жастардың санасына сіңіре білуіміз қажет. Тәрбиенің көзі ата-бабамыздан қалған мұралар мен дана сөздер десек, біз соларды насихаттайтын жүргізушіміз. Бүкіл қоғам болып қолға алып, мәдениетті, тәрбиелі болып жүруді әрқайсысымыз өзімізден бастасақ, жас ұрпақтың тәрбиесі де өз жемісін берері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С. Қабдиева Ұрпақ тәрбиесіндегі адамгершілік мәселелері. А, 2015.
2. Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу мәселелері //Қарағанды мемлекеттік университетінің хабаршысы. Педагогика сериясы. - 2014. - №4(36). - Б.160-163.
3. Қазақ мемлекетінің идеологиясында жастарға патриоттық тәрбие беру //Білім саласындағы инновациялық технологиялар. Қазіргі кездегі дамуы және келешегі: Республикалық ғылыми-методикалық конференция материалдары. - Қарағанды, 2005. - Б.226-229.
4. Отансүйгіштік тәрбие-басты міндет //Қазақстан мектебі. - 2015. - №5-6. - Б.3
5. Салт-дәстүрлермен ұлттық ойындар негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру //Академик Е.А. Бөкетов – ғалым, педагог, ойшыл: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қарағанды, 2015. - Б.57-59.

Сенкубаев С.Т.¹, Оразова Г. К.²

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ
ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ОҚУ-ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ -
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты

Білім сапасын көтерудің негізгі тетігі – ұстаз, сондай-ақ оның теориялық білімі мен кәсіби шеберлігі, шығармашылық қызметі. Мұны Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл Фараби: «Ұстаз тумысынан өзіне айтылғанның бәрін жетік түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселерінің бәрін жадында сақтайтын, олардың ешбірін ұмытпайтын, алғыр да зерек ақыл иесі, өте шешен, өнер–білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны таза және әділ, жұртқа жақсылық жасап, үлгі көрсететін, қорқу мен жасқануды білмейтін батыл, ержүрек болуы керек» – деген сөздерімен дәйектеуге болады. Яғни, осы бір қасиетті мамандық иесінің ұрпақ тәрбиесіндегі алар орны ерекше. Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Қазақстанда оқитындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықты игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек. Психологтер де, педагогтер де адамның рухани интеллектуалдық, кәсіби шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы өмірінің әр кезеңінде әрқалай деп көрсетеді. Болашақ мұғалім: - ол өзінің пәнін біліп қана қоймай, сонымен қатар педагогикалық үдерістегі әр қатысушының орнын көре біліп, оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырып, оның нәтижелерін алдын ала байқап, мүмкін болатын жағдайда артта қалушылықты реттеуді меңгеруі; - оқушылардың негізгі: құндылық-бағдар, жалпы мәдениет, оқу-танымдық, ақпараттық, әлеуметтік-тұлғалық құзырлылықтарын қалыптастыруға дайын; - білімге ерекше қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуді жүзеге асыра білуі керек. Қазіргі өмір талабына сай педагогикалық жоғары оқу орындары білімді ғана емес, әрі тәрбиеші, әрі қоғамшыл, әрі зерттеуші, әрі ұйымдастырушы мұғалім даярлау

керек екені бәрімізге белгілі. Әр қырлы оқытушы – тәрбиеші мұғалім даярлау күрделі үрдіс. Ал оған бағыт беруші, жол сілтеуші – білікті, шебер, парасатты ұстаздар. Оқу іс-әрекетінің өзіндік құндылығы кәсіби өзін-өзі анықтаудың неғұрлым алыс мақсаттарына бағынады. Адам тек білімнің өзі үшін ғана оқымайды, болашақта неғұрлым мәнді нәрсе үшін оқиды, бұл студенттік жаста неғұрлым көп дәреже де көрінеді. Педагог-психологтар әр түрлі кезеңдегі жастардың бейімделуі кезінде пайда болатын проблемаларды шешіп және кеңестер беріп қана қоймай, сонымен қатар сол сыныптағы балалардың ішінен дарынды, қиын балаларды анықтап әрқайсымен жеке сұқпаттаса отырып, кеңес беруі қажет. Әр жастың санасын білім нәрімен сусындатып, оны ары қарай тереңдете жалғастырып, қазіргі заманның талабына сай етіп даярлау, т.б. Бұлардың бәрі – педагог-психологтың қызметі. Қазіргі білім беру парадигмасы тұлғаның өзіндік дамуына ықпал етеді (К.А. Абульханова-Славская, А.Г. Асмолов, Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалев, В.П. Зинченко, А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев, В.А. Петровский, В.М. Розин, С.Л. Рубинштейн, В.И. Слободчиков, Д.И. Фельдштейн); педагогикалық практикадағы ізгілендіруді қамтамасыз етеді (Е.В. Бондаревская, Г.Н. Волков, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов); дамыта оқыту тұжырымдамасына негізделеді (В.В. Давыдов, Л.В. Занков, Е.Н. Кабанова-Меллер, З.И. Калмыкова, С.А. Смирнов, Г.А. Цукерман, Д.Б. Эльконин); оқу процесін өзара әрекет ретінде ұйымдастырады (Ю.К. Бабанский, П.Л. Гальперин, И.И. Ильясев, В.Я. Ляудис, М.И. Махмутов, Н.Ф. Талызина, Е.И. Унт, И.И. Чередов, Г.И. Щукина); танымдық қызығушылықты, дербестікті, шығармашылықты дамытады (Д.Б. Богоявленская, П.И. Пидкасистый, Я.А. Пономарев, Г.К. Селевко, Т.И. Шамова, Е.А. Яковлева); білім алушыны диагностикалауға және даралық жол табуға бағдарланған (Ю.З. Гильбух, К.М. Гуревич, Л.М. Фридман). Аталған барлық бағыттар үшін жалпылық бұл студент тұлғасына, оның даралық ерекшеліктеріне, студенттердің әлеуеттік мүмкіндіктерін, өзіндік дамуын анықтау үшін арнайы әдістер мен тәсілдерді таңдау қажеттілігіне бағдарлану болып табылады. Сонымен, жоғары оқу орнында студенттерді оқыту ерекшеліктерін теориялық және практикалық әдебиеттерге жасаған талдау негізінде тұлғаны дамытудағы қарым-қатынасты жетілдірудің мәні, құрылысы және мазмұны нақтылауға; тұлғаны дамытудағы қарым-қатынасты жетілдіру моделін құруға, студенттердің тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін критерийлерді, көрсеткіштерді және деңгейлерін анықтауға мүмкіндік берді. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беруді реформалау, педагогикалық-психологиялық мамандардың көп деңгейлік дайындығына көшу, парасатты еңбек нарығында мамандардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету жағдайларында болашақ педагогтар мен психологтарды кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке дайындау мәселесінің өзектілігі зор. Маман дайындауда, ең алдымен, әрбір педагог-психологтің жеке тұлғасын қалыптастыру талап етіледі. Бұл ұзақ та күрделі процесс. Алайда, оның негізі кәсіби дайындау барысында жетіледі. Қазіргі педагог-психологтың алдына: болашақ өркениетті, дәстүрлі демократиялық мемлекетті құратын жас ұрпақтың ең әуелі адамгершілік қасиеттерін қалыптастырып, содан кейін оның жан сапасын, тән сапасын арттырып, техникалық прогреске сәйкес жан-жақты

қолданбалы білім беру міндеттері қойылады. Ол үшін мектептер қаражатпен, техникалық құралдармен, мәдени қажеттіліктермен толық қамтамасыз етілуі тиіс. Жалпы білім беретін мекемелердің іс-әрекетінің нәтижелігі, ең алдымен, педагогтар мен психологтарға байланысты. Олардың жеке тұлғалық қасиеттері, педагогикалық білігі, адамгершілік және ақыл-ой парасаты, педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденіске бой алдыруы, есеюі, өнегелілігі, денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның әлеуметтік алғышарты болып табылады. Жоғары оқу орнында болашақ мұғалімді кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке дайындау мәселесін О.А. Абдуллина, В.И. Андреев, Э.Ф.Зеер, Н.В.Кухарев, Е.В. Ткаченко, А.В. Усова және т.б. шешкен. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігін зерттеуге (И.Я. Зязюн, Н.В. Кузьмина, В.А. Сластенин, Н.Н.Тарасович, Г.И.Хозяинов және т.б.) және педагогикалық техниканы жетілдіруге ерекше көңіл бөлінген (Ю.П. Азаров, А.А.Кан-Калик, Л.И. Рувинский және т.б.). Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді сараптау кәсіби-педагогикалық дайындықтың жоғары оқу орны студенттерінде қалыптастыруға қажетті мынадай ең маңызды жақтарын бөліп қарастыруға мүмкіндік береді: педагогикалық іс-әрекеттің әр түрлі компоненттері (Ф.Н. Гоноболин, Н.В. Кузьмина, В.А. Сластенин және т.б.); зерттеу біліктері мен дағдылары (О.А. Абдуллина, А.И. Щербаков, Н.М. Яковлева және т.б.); оқу процесінде тәрбие міндеттерін шешуге даярлық (Н.Ф. Белокур, С.Е. Матушкин, П.И. Чернецов және т.б.); шығармашылық педагогикалық іс-әрекетке даярлық (К.А. Абульханова-Славская, Ю.П. Азаров, А.А. Вербицкий, В.А. Кан-Калик, Ю.И. Кулюткин, Н.В. Кухарев, Г.С. Сухобская және т.б.); педагогикалық сараптама, өз педагогикалық іс-әрекетінің рефлексиясын жасау қабілеттілігі (Ю.А. Конаржевский, Г.Н. Сериков, В.А.Черкасов, Т.И.Шамова және т.б.). Сонда болашақ педагогтарды кәсіби іс-әрекетке дайындаудың кейбір аспектілері зерттелген. Сол сияқты психологтарды да кәсіби іс-әрекетке дайындау біршама қарастырылған. Ал екі мамандықты Қазақстан республикасында біріктіріп дайындау жағдайы жолға қойылғанда, жоғары оқу орындарында педагог-психолог мамандарды кәсіби іс-әрекетке дайындаудың теориясы күні осы кезге дейін психология мен педагогика ғылымдарында анықталмаған. Жаңа қоғам кеңістігінде жас ұрпаққа жаңаша білім беру жолында түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. ХХІ ғасыр ғылым мен білімнің қарыштап дамыған ғасыры деп аталатыны мәлім. Сондықтан қазіргі ұстаз шәкіртіне ғылым негіздерінен мәліметтер беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, қатаң бәсеке жағдайында өмір сүріп, жаңа дәуір жаңалықтарымен суарылып отыруға тиісті. Бұл істе нәтижеге қол жеткізу үшін, мұғалім – қоғамдағы болып жатқан тез өзгеріп тұратын әлеуметтік–экономикалық, педагогикалық өзгерістерге тез төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген, жан–жақты білімдарлығы, тұтас дүниетанымы болуы қажет. Өз пәнінің шеңберінде қалып қойған мұғалім балаға білім, тәрбие берудегі биік мақсаттарға жете алмайтыны анық. Қазақстанның бүгіні мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Ал жас ұрпақты жан–жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы –

оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелеу. Бұл жағдайда мұғалімнің терең біліктілігі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.Сеңкібаев. М. Жұмабаевтың тәлімгерлік тағылымдары (мектеп мұғалімдері мен оқушыларына арналған әдістемелік-хабарлама құрал) Петропавл, 2001, – 110 б.
2. В.В. Голубков Методика преподавания литературы. – Москва: Учпедгизид., 2012, - 464 с.
3. Ж. Аймауытов, М. Әуезов. Абайдан соңғы ақындар. // «Абай» журналы. 2018, №5, Б. 38.
4. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Ғашықтық дастандар. 26-том. – Астана: Фолиант, 2014, 352 б.

Оспанова Л.О.

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ӘСЕРІ

**«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан**

Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға жетелейтін құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында «Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр» делінген, сондай-ақ «Онлайн тәсіліне оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет»- [1] деп атап көрсеткендей бүгінгі күні білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдардың кеңінен қолданылуын қажет етеді. Осылайша, оқу-тәрбие үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану заман талабынан туындап отыр. ХХІ ғасыр- бұл ақпараттық қоғам, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Кәсіптік оқытуда ақпараттық коммуникациялық технологияларды

пайдаланудың басты мақсаты- білімгерлердің оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында электрондық оқулықтар, тексеру программалары, оқу программалары сияқты программалық өнімдер қызмет етеді. Кәсіптік оқыту саласында компьютер білімгер үшін оқу құралы. Жаңа заман талабына сай білімді, бәсекеге қабілетті, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жетік меңгерген, кәсіби біліктілікті жұмысшы мамандарды даярлауда кәсіптік оқытуды жетілдірудің, оның материалдық- техникалық базасын толық жаңартып отыру қажетті оқу құралдарымен қамтамасыз етіліп отырылуы қажет. Осыған байланысты мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп жылда дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Келешек қоғамымыздың мүшелері-жастардың бойында ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Осы мақсатты орындау барысында білімгерлердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда жаңа әдістерді қолдану қажеттілігі туындап отыр [2]

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ол өркениетке жетуде жан – жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да жан – жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады. Сондықтан заман талабына сай оқыту үрдісін жетілдіре отырып, қоғам сұранысына сай жеке тұлға қалыптастыру мәселесі бойынша білімгерлерге ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сабақта көптеп қолдану тиімділігі артып отыр.

Әрбіріміздің санамызда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дегеніміз не деген сұрақ туындайды? «Білім берудегі АКТ» ұғымы «оқытудың жаңа ақпараттық технологиялары», «қазіргі ақпараттық оқыту технологиялары», «компьютерлік оқыту технологиялары» және т.б., тіркестермен тығыз байланысты. Ақпараттық–коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті тақтаны қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деген елбасымыздың үндеуінде айтылып кеткендей, білім ақпараттық қоғамда, жаһандану заманында құнның негізгі көзіне айналуға. Ғылым мен жаңа технологияларды, білім беруді дамытудың жаһандық үрдістері: 1. Ақпараттық коммуникациялық технологиялар.

Жаңа ақпараттық технологияларды сабақта қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

1. Білімгерлерге еркін ойлауға мүмкіндік береді;
2. Тіл байлығын дамытады;
3. Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;

4. Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.

5. Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

«Қанша білсең, ізден тағы, тағы да, білікті адам жетер тілек, бағына» деген ғұлама Баласағұнның сөздері менің өмірлік қағидам. Ұлы педагог Ушинский: «Мұғалім білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, іздеуді тоқтатса, мұғалімдігі де жойылады» деген болатын. Сондықтан әр бір ұстаз күнделікті сабағына өмір талабына сай дайындалып ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен пайдалануы тиіс. Ол заман талабы. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты- міндеті ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шынға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу делінген.

Қорыта келгенде, оқытушы үшін нәтижеге жету білім алушысының білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала- ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші – мұғалімдерміз. Білім алушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек [3].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана: Білім. 2021.
2. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2023 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2018 ж.
3. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2016 ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШАМАДАН АРТЫҚ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛУІ ЖӘНЕ ОДАН ШЫҒУ ЖОЛДАРЫ

¹Педагогика ғылымдарының магистры
²»Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»
білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті
Көкшетау, Қазақстан.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, дәуірдің күн тәртібінде тұрған келесі мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Бұндай күрделі екі мәселені жүзе асыру үшін балаға білім беріп қана қоймай, рухани – адамгершілік тәрбиені бала бойына сіңдіруіміз қажет – ақ. Ал тілімізді толыққанды меңгеру үшін өткен тарихымызға талдау жасамасақ тағы да болмайды. Ыбырай Академик Т. Т. Тәжібаевтың туғанына 112 жыл толуына арналған «Қазақстандағы педагогика ғылымының жаңа мүмкіндіктері: тәрбие мен білімдегі серпілістер» тақырыбында өткен халықаралық ғылыми- практикалық конференциясы 51 Алтынсарин «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата – ана үлгісі» – дегендей Рухани – адамгершілік тәрбие – белгілі бір мақсатқа қол жеткізе білетін мақсатты, жүйелі, ұлттық көзқарасты, сенімді, парасатты, мінез – құлықтағы адами тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жалпы азаматтық тәрбиенің құрамдас бөлігі. Адамгершілік тәрбиенің бүкіл жүйесі гуманистік мазмұнға толы, рухани негізде жеке адамның жан- жақты дамып жетілуіне бағытталған. Адамгершілік тәрбие мәселесі негізінен ұлттық құндылықтарға сүйене отырып, тәрбие берудің әдістемелік жолдарына негізделеді. – Ұлттық дәстүрлер арқылы оқу – тәрбие үрдісінде адамның рухани мәдениетін қалыптастыру. – Ұлттық дәстүрлер арқылы адамның психологиялық ерекшеліктерін зерттеп, дамыту. – Салт – дәстүрлер негізінде, ұлттық психологиялық ерекшеліктерді ескере отырып, рухани – адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеу.[1] Бұл мәселеге байланысты елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Жаңа жағдайларға байланысты бәрімізді алаңдататын мәселе – білімді, кәсіби даярлығы бар адам тәрбиелеу ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті, рухани және адамгершілік мүмкіндігі мол тұлға қалыптастыру болып табылады», – деп атап көрсетті. Міне, осы тұста қоғамға жан – жақты білімді, жоғарғы мәдениетті, еңбекқор, іскер ізденімпаз, қабілетті, шығармашыл тұлға қажет. Ондай тұлғаны орта және жоғарғы оқу орындары тәрбиелейді. Адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық шарттары – оқушылардың белсенді өміршіл, саналық көзқарасын, сөз бен істің бірлігін адамгершілік нормаларынан ауытқуларына жол бермеуді қалыптастыру. Ол баланың жеке басының қалыптастырушы дамудың аса маңызды бір саласы. Бұл арқылы Отанға, еңбекке қатынасын айқындайды. Тәрбиелі ұстаз шәкірттерге жан – жақты тәрбиені осы адамгершілік тәрбиесінен бастайды. Себебі бұл оның

адамгершілік сезімін, сенімін белгілі бір мақсатқа жетелеу іс – әрекетін ұйымдастыруды жетілдіреді. Сонда ғана ұстаз шәкірттерінің ізгілігін, адалдығын, кішіпейілділігін қалыптастыра алады. Жас ұрпаққа рухани адамгершілік тәрбие беру – бұл ізгілікті іс тал бесіктен бастау алады. Балаға өмірді ата – анасы береді. Ата – ананың борышы балаларының тек табиғи қажеттіліктерін орындаудан ғана емес, дұрыс өмір сүруге бағыт бағдар беруге, жақсы қасиеттерді бойына сіңіріп өсуіне бейімдеуден тұрады. Бала өмірге келген сәттен бастап, ата – анасының махаббатына бөленеді, сыртқы ортаға қызығушылығы болады. [2]

Руханилық – адам жанының ізгілігі. Оның негізінде адам мінез – құлқы қалыптасады. Ар – ұят өзін – өзі адамгершілік бақылау мен бағалау арқылы жүзеге асырылады. Адам игілікті дүние құбылыстарын өзара сабақтастырып жатқан ең басты тұлға ретінде көрінеді. Руханилыққа апаратын жолдың бірі – білім алу және сол білімді пайдаға асыру. Руханилыққа жеткізер екінші сатыда – адам алған білімінің құндылығына сүйене отырып, өз ортасын өзгертуге әрекет жасайды. Әрбір халықтың даналарының артындағы ұрпақтарына қалдырған ұлағатты сөздері бар. Бұл сөздердің барлығы сол халықтың асыл қазынасы болып табылады. Философтардың пікірінше, адамзаттың ең негізгі, өзекті мәселелері экономикалық та, саяси да, ғылыми да емес, ең бірінші – рухани – адамгершілік. Бүгінгі таңда жаһандану үрдісі адамзатты одан әрі біріктіре түсуеді. Ортақ проблемалардың орын алуы ең алдымен рухтың тазалығын талап етеді. Әлемді шарпыған рухани дағдарыс бүгінгі таңда жаһандық мәселе болып, бүкіл әлемді алаңдатып отыр. Жоғарыда айтылғандар бүгінгі күні білім берудің басты мақсаттарына көңіл бөлу керектігі жайында ойландырады. Заманауи білім ақыл- ойды ауқымды ақпараттармен шектен тыс қамтуда. Нағыз білім – ақыл – ой, қол мен жүректі біріктіре білуі керек. Бастың не ойлағанын жүрек жақсы сезінеді, кейін дұрыс ойластырылған шешім қол арқылы іске асуы міндет. [3] Ұлы Абайдың он жетінші қара сөзінде қайрат, ақыл, жүрек үшеуінің айтысында жүрек айтыпты: «Мен – адамның денесінің патшасымын, қан менен тарайды, жан менде мекен қылады, менсіз тірлік жоқ. Жұмсақ төсекте, жылы үйде тамағы тоқ жатқан кісіге төсексіз кедейдің, тоңып жүрген киімсіздің, тамақсыз аштың күй-жәйі қандай болып жатыр екен деп Международная научно-практическая конференция «Новые возможности педагогической науки в Казахстане: приоритеты в воспитании и образовании», посвященной 112-летию со дня рождения академика Т.Т. Тажибаева 52 ойлатып, жанын ашытып, ұйқысын ашылтып, төсегінде дөңбекшітетұғын – мен. Үлкеннен ұят сақтап, кішіге рақым қылдыратұғын – мен, бірақ мені таза сақтай алмайды, ақырында қор болады. Мен таза болсам, адам баласын алаламаймын: жақсылыққа елжіреп еритұғын – мен, жаманшылықтан жиреніп тулап кететұғын – мен, әділет, нысап, ұят, рақым, мейірбаншылық дейтұғын нәрселердің бәрі менен шығады, менсіз осылардың көрген күні не? Осы екеуі маған қалай таласады?» – депті. Ал халық даналығы «Адамның ішкі жан дүниесі тынышталса, оның отбасында да тыныштық болады. Ал отбасында тыныштық болса, қоғамда да тыныштық болады. Қоғамда тыныштық болса, мемлекетте де тыныштық болады» дейді. [4] Нәтижесінде білім берудегі басты

мақсаттардың дұрыс қойылмағандығынан дарынды дамыған оқушылар бағдарлама бойынша алған көп білімін әрі қарай өмірде қоғам мен өз өмірін дамыту үшін қалай дұрыс қолдануын біле білмейді. Сондықтан да бүгінгі күндері білім берудің екі аспектісі бірдей үйлесімді дамуы қажет, ол-интеллектуалды (сыртқы, ақылойға арналған білім) және рухани- адамгершілік (ішкі, жүрекке арналған білім). Интеллектуалдық білім шамға ұқсайды, ал рухани – адамгершілік білім электр қуаты. Екеуі де адамзат пен әлемнің қарқынды дамуы үшін қажет. Білім берудің бұл екі аспектісі құстың екі қанатындай. Егерде құстың бір қанаты жетілмеген болса, онда құс ұша алмай бір жерде айнала береді.[5] Сондықтанда рухани – адамгершілік білім жүрекке арналған білім болып саналады, яғни оның мақсаты заманауи білімді ішкі біліммен, рухани – адамгершілік мағынамен толықтыру болып табылады. Қорытындылай келе, жаһандық білім беру үрдерісінде рухани – адамгершілік білім берудің болашақта даму үрдісі адамзат баласын ізгілікке, руханилыққа апаратын сара жол деп санаймыз. Өйткені, тәуелсіз еліміздің болашағы рухани – адамгершілік құндылықтарды меңгерген, әлеуметтік мәселелердің шешімін табуда құзыреттілік таныта алатын, бәсекелестікке қабілетті, жан мен тән үйлесімдігін сезіне алатын саламатты тұлға болып қалыптасуы тиіс. Осындай ізгі мақсатқа құрылған игі істің болашағы да зор болары сөзсіз, себебі рухани – адамгершілік білім адамның өзін – өзі үздіксіз жетілдіріп отыруын, тұлғалық дамуына ұмтылысын жүзеге асыруды, шығармашылық белсенділікке, өзімен және өзін қоршаған ортамен үйлесімдікке қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Сондықтан оқу – тәрбие жұмысын ұйымдастыруда оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеру маңызды орын алмақ.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Л. Омарова Адамгершілік тәрбиені қалыптастыру мәселелері
2. С.Ғ.Тәжібаева Мектепте тәрбие жұмысын ұйымдастыру технологиясы. Алматы: Білім, 2008. – 280 б
3. Назарбаева С.А. Келешек кемел болсын // Халық кеңесі. – 6 наурыз.
4. Абайдың қара сөздері. abai.kz

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКЕМЕ ЖАҒДАЙЫНДА ТОЛЫҚ ЕМЕС
ОТБАСЫЛАРДАН ШЫҚҚАН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ**

¹Профессор PhD

²»Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
nurtilek.riyanbek@mail.ru

Ақпараттық-коммуникациялық технология көздері «Ел болам десең, бесігінді түзе», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің», «Отан отбасынан басталады» дана халқымыздың осы сынды мақал-мәтелдері ежелден күнделікті өмірде, салт-дәстүрлерде өз көрінісін табады. Жетімін жылатпаған, жесірін қаңғыртпаған халық, «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деп тұжырымдаған бабаларымыздың бұл жазылмаған заңдылықтары қазірде қаншалықты сақталуда?

Толық емес отбасының әрқайсысы өз ерекшеліктері мен бала дамуына да әсері әр түрлі болады:

- ажырасқан отбасыларда жасөспірім көп жағдайда ата-анасының конфликтілі дисгармониялық қарым-қатынасына куә болады;
- жалғызбасты ана немесе әкелердің толық отбасы болған кездерін еске түсіру көбіне жағымды эмоциялар тудырады;
- анасымен ғана болатын балалар – нақты, реалды отбасылық қарым-қатынас, отбасылық қызметтерді сезінбейді.

Қазіргі кезде тек қана аналары бар отбасылар саны көбейіп келеді. «Толық емес» немесе «ажырасқан отбасы» бұл сөзді естіген құлаққа үйреншікті дүние деп қабылданатын болды. Алайда, осындай отбасында тәрбие көрген баланың психологиялық денсаулығы, өмірді қабылдауы ерекшеленетіні сөзсіз. Бала үшін отбасы – ол жылулық пен мейірімділіктің, махаббаттың көрінісі, баланы ол жерде әрдайым күтеді, кез-келген жағдайда балаға қамқорлық көрсетеді. Бұл – идеалды көріністегі отбасы. Ал бала даму үстінде, оның жан дүниесіне, өмірге деген көзқарасына кез-келген нәрсе әсер етеді. Толық емес отбасындағы бала үшін ең бірінші соққы, ол – ата-ананың жиі ұрыс-керісі, әкенің не ананың ішімдік ішуі, әкенің анасына қол көтеруі. Бұл жағдайда отбасы өзінің қамқоршы функциясын жоғалта бастайды. Ашу үстіндегі ата-ана өз өшін балаға ұрсу, балағаттау арқылы шығарады. Келесі соққы ол – ажырасу. Бала үшін ана – жарық күн болса, әке – асқар тау. Жанына жақын екі адамның бір-біріне деген ренішін көрген бала, екі оттың ортасында қалғандай болып өз-өзін кінәлі сезінеді. Қолынан ештеңе келмейтіндей сезініп, өз ойын ашық жеткізуге жүрексініп, жасық болып өседі [1].

Толық емес отбасындағы балалар толық отбасындағы балаға қарағанда, өзін кем санай бастайды. Сондықтан баланы ақыл-оймен, төзімділікпен, психологиялық тәрбиемен бағыттау қажет. Тәрбиелікке жету оңай емес. Балаға

ең бірінші әділетті қоғам мен өмір сүрген ортасының имандылық тәлімі қажет. Тәрбиелі адам – шынайы парасат пен мінезге бай болатыны белгілі. Екінші бір бала тәрбиесіндегі тәрбиелікке үйретудің пәрменді тәсілі – адамдардың балаға тәлім етер жеке бастарының үлгісі, олардың өзара сүйіспеншіліктері, айналасындағы жандармен сыйластықтары, тіпті олардың табиғатқа деген көзқарастары. Сондықтан да халық даналығы «Адамнан адам тәлім алады, ағаштан ағаш мәуе алады» деп бекер айтпаса керек.

Ажырасқан отбасылардағы бала психологиялық көмекке зәру болады. Қазіргі тұрмыс-тіршілігімізде эмоциялық дауылдар мен кездейсоқ кереғарлықтар тым көбейіп отыр. Бүгінгі таңдағы ұрпақ тәрбиесін қиындатып отырған негізгі себептердің бірегейі деуімізге әбден болады. Баланың жанын жаралайтын ажырасудың нәтижесіндегі психологиялық жаман әсерлер үнемі жалғаса берсе, оның ішкі қарсылығын оятып, бірте-бірте тұрақтанған қарама-қайшылықты мінез-құлқын қалыптастырады. Бұдан кейін ол ешқандай психологиялық хабарларды қабылдамайтын күйге ауысады. Жалпы ішкі қарама-қайшылықтары мол адамдар ашуланса да, өкпелесе де, өзін-өзі тоқтата алмай ұзақ әуреленеді.

Кейбір жағдайларда бала ата-анасының ажырасуында өзін кінәлі деп санап, әкесін (немесе анасын) ұстап қала алмағандығын қатты қайғырады. Бір балада мұң басым болса, басқасында ол ашу-ызамен көмкеріледі, үшіншілері өздерін кінәлі сезініп, өз-өздерін ұяттымын деп ойласа, төртіншілері әкесімен қоса анасын да жоғалтып аламын ба (?) деген қорқынышпен әкесінің кеткеніне не ашуланарын, не мұңаярын білмей қиналады. Эмоциялар әр индивидте әртүрлі көрінуі мүмкін – мұң, қайғы, ауырсыну сезімдері, ашу-ыза, кінә сезімі және қорқыныш – бұлардың барлығы баланың ата-анасының ажырасуына көрсететін қалыпты реакциялары. Бұлар тек жай ғана реакциялар емес, егер бала психикалық жағынан сау болса, онда осы эмоциялардың біреуіне ғана жауап қайтару керек, яғни реакциясы бір түрде ғана болуы қажет [2].

Ажырасудан кейінгі күйзелісті барынша жеңілдету үшін баланың үйден бөлек кеткен әкесімен (анасымен) ашық сөйлесіп, бос уақыттарын бірге өткізуі, материалдық және рухани жағынан қамтамасыз етіп, баланың өзіне керек екеніне, қандай жағдай болмасын әкесі (анасы) баласын жақсы көретінін сездіртуі маңызды. Әсіресе, толық емес отбасында ұл балаларға өте қиын болады: олар қоғамды әйел билейді, ал ерлер ешкім емес деген ойға келуі де мүмкін. Осыған қарамастан олар өз аналарын қорғаумен болады да, өз жеке өмірлерін елестете де алмайды. Нәтижесінде, олар өздерінің гетеросексуалды құмарлықтарын сезінбейді де. Кейбір жағдайларда керісінше, жасөспірімдер аналарына қарсы шығып, үйден қашуы да мүмкін. Осының барлығының нәтижесінде жасөспірімдер әйелдерге жаман іс-әрекет жасауға бейім болып тұруы да осыдан [3].

Отбасыдағы ата-ананың ажырасу жағдайы тек ұл балаға ғана әсерін тигізіп қоймай, сонымен қатар қыз балаларға да біршама кері әсер етеді. Қыз балаларға да, ұл балаларға секілді әйел мен ер адамның қарым-қатынасы туралы бұрмаланған түсініктер тән болады. Нәтижесінде олардың жыныстық идентификациясы өте өзгермелі келеді. Ажырасқан отбасындағы баланың жан

дүниесі жарақаттанады. Үлкендер жағы өздерінің қателіктерін мойындаумен қоса, баланы тыныш қалпында қалдырғаннан артық шара жоқ. Ендігі жерде әке де, шеше де баламен достасуды ойлау керек. Осының бәрін табиғи қалыпта дамытуды ескерген жөн. Мұндай өзгерістер мен игерулердің жалпы жағдайы мөлшермен төмендегідей сипатта болуы мүмкін:

- баланы міндетті түрде тәрбиелеу қажет. Ал, қайыра жаңа көзқараспен тәрбиелеу үшін, үлкендер жағы үзілді-кесілді өздерін тексеру қажет. Баланың келешегіне керек ендігі тәрбие, соншама үлкен тазалықты талап етеді.
- ешқандай күш көрсету тәлімін жүргізуге болмайды. Бұл – баланың келешігін сындыру мен құрту деген сөз;
- үлкендердің қатаңдығы мен қатыгездігі арқылы баланы жасытып жөндеймін деу, барып тұрған надандық. Тек қана мейірімділік пен сүйіспеншілік екі жақты да адамдық сипатқа жеткізетінін бірден ұққан жөн;
- психологиялық түзету жүргізетін кезеңдердің бәрінде де, басынан бастап, тек қана төзімділік керек. Тәрбиелік іс-әрекет үстінде – сабырлы ілтипат, салқынқандылық, ұстамдылық қажет;
- баланың саналы түсінгендігіне сенім көрсете отырып, өзара қарым-қатынастың жетістігі дәлелді де, мазмұнды болғаны жөн. Жеткен жетістіктер әділетті бағаланғанымен, тым асыра мадақтаудың да орын алмауын қадағалау есте болды. Артық айтқан мақтау сөз, ешқандай жақсылық әкелмейді [4].

Қорыта келе, ажырасудың бала психологиясына әсері ауыр болатыны сөзсіз. Ол болашақ тұлғаның қалыптасуына кедергі келтіріп, әрі болашақта сол баланың отбасын құруға деген қорқынышына әкеп соғуы мүмкін. Егер баланың санасын таза кітапқа теңесек, оның авторы – ата-ана, редакторы – мұғалімдер мен психологтар, көркемдеуші редакторы – айналасындағы достары мен қатарластары. Сондықтан толық емес отбасындағы балалардың санының азаюы мен сапасының жақсыруы үшін, тек психологтар емес қоғам болып бірге ат салысуымыз, біздің қазақ бабаларымыздың асыл мұрасын жалғастырушы ұрпақ ретіндегі парызымыз. Отбасылық өмірге аяқ басқан ерлі-зайыптылар, бір-бірі үшін және болашақ ұрпақ үшін жауапкершілігі барын сезініп, балаларына үлгі-өнеге көрсете отырып, отбасын өмірінің бар байлығы, құндылығы ретінде қабылдаса, болашақ ұрпақ та, қоғам да жақсарады деп сенемін. Әлемді жақсы жағына өзгерткің келе ме, онда өзіңнен баста.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ассингер.А. Возрастная психология. - М.: Аспект-Пресс, 2014. – 23 с.
2. Е.Волкова. Современная психотерапия. - М.: Директ-Медиа, 2014. – 55 с.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Директ-Медиа, 2014. – 77 с.
4. Айзинк. Психология әдістемелері. - Алматы: Мерей, 2016. – 61 б.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, өзіне-өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Бастауыш саты-білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Біздің міндетіміз-жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру [1].

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан- жақты жетілген, ақыл- парасатты, ой- өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу- қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденіспен жаңаша істеуін қажет етеді.

Қабілетсіз оқушы жоқ, бірақ оқушылардың дара қасиеттерін танып-білуде мүмкіндігі шектеулі үйлесімсіз әдістеме бар. Бірінші Президентіміз өз халқына жолдауында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет»деп атап көрсетті. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселе. Бала жанының бағбаны, жас ұрпаққа білім мен тәрбие беретін мұғалім ары таза, әдепті, ой-өрісі кең, жан-жақты білімді, ұстамды, өз ойын шәкіртіне анық, дәл жеткізетін болуы тиіс. Ол үнемі ізденіп, білімін толықтырып отырса, оның өмірлік ұстанымы тұрақты, күш-қуаты, көңілі әрдайым жоғары, сабақ беру сапасы арта түсіп, еңбегі еленеді. Білім берудегі жаңалық пен қоғамдағы жаңалық бір мақсатты көздейді, олар даму мен прогрестің қабілетін арттыруы қажет. Кіші мектеп балалық кезеңі – бұл 6-10 жас арасындағы жеке тұлғаның әріқарай дара-психологиялық дамуы және әлеуметтік-адамгершілік сапаларының қалыптасуы процесі. Бұл кезеңге тән:

- баланың материалдық, коммуникативтік, эмоционалдық мұқтаждарын қанағаттандыруда отбасы жетекші (доминанция) роль атқарады;
- әлеуметтік-танымдық қызығушылығын дамыту және қалыптастыруда мектеп жетекші рольді мектеп атқарады;
- отбасы мен мектептің басты қорғаушы қызметі сақтала отырып, балада ортаның жағымсыз ықпалына қарсы тұра алу қабілеті арта түседі.

Әлеуметтік статустың өзгеруі: оқушыға айналуы. Жас және педагогикалық психологияда бастауыш мектеп жасының өзіндік орны бар. Бұл

жаста оқу іс-әрекетін меңгереді, психикалық функцияның еріктілігі құрылады, рефлексия туындайды, өзін-өзі бақылауы ерекшеленеді, ал әрекет ішкі жоспарға ара-қатынаста болуды бастайды [2].

Бүгінгі ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттеліп отыр. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Ата-бабамыз «Оқу – инемен құдық қазғандай» демекші, шығармашыл, ізденімпаз ұстаз ғана табысты болады, нәтижеге жетеді.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуы, қарым-қатынасына ақпараттық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп жылдам дамып келе жатқан кезінде ақпараттық қоғамдық қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Ақпараттандыру технологиясы арқылы заман талабынан сай сабақ берінің тиімділігі өте көп. Күнделікті сабаққа видео, аудио қондырғыларды мен теледидарды, компьютерді, интерактивтік тақта мен мультимедиялық проекторларды пайдалану үлкен нәтижелер беретініне әр мұғалім өзі көз жеткізіп отыр [3]. Жаңа ақпараттық технологияның ерекшелігі мұғалімдер мен оқушылардың бірлесіп, шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал етеді. Мектептердің оқу-тәрбие үрдісіне жаңа ақпараттық технологияны енгізу арқылы оқу сапасы жақсарып, дамыта оқыту жүзеге асырылып, сабақ қарқынды жеделдетіледі. Электрондық оқулық мектеп оқушыларын ақпараттық технологияны кіші жастан меңгеруге көмектесіп, оқушылардың өз бетімен білімдерін толықтыруларына мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияның ерекшелігі: оқушылардың өздері интернет желісін пайдалана отырып, өзіне, яғни сабағына қажетті ақпараттар жинап, жаңалық ашуға ұмтылып, ізденіп жауабын тауып, өзінің көзқарасын логикалық түрде дәлелдейді. Осы тұста оқушылардың тек оқулықтардағы материалдармен шектелмей, өз бетімен қосымша білім алуларына көптеп септігін тигізеді.

Қазіргі таңда бастауыш мектеп сатысында әрбір пән бойынша деңгейлік тапсырмалар жүйесін дайындауға болады. Оқушыларға берілетін тапсырмаларды білімді қабылдауға бағытталған іс-әрекеттік модель ретінде қарастырған жөн. Оқытудан күтілетін нәтижені негізге ала отырып, әртүрлі деңгейдегі тапсырма түрлерін ауызша, жазбаша тексеру, тапсырма беру, жауапты талдау тапсырмалары, бір ғана дұрыс жауабы бар тапсырмалар, ашық және жабық сұрақтары бар тапсырмалар, түрлі практикалық сипаттағы тапсырмалар түрінде қарастыруға болады [4].

Аудиоматериалдар сабақта мынадай мақсатта қолданылады: оқушының бақылаушылығы мен тыңдалым дағдыларын жетілдіреді, тыңдалым арқылы өз пікірін, ойын тұжырымдап айтуға үйретеді. Таспадан тыңдалған мәтін бойынша сұрақ қою ең тиімді жол, өйткені оқушы сұраққа дұрыс жауап беру үшін мәтінді ынтамен тыңдап, мәнін түсінуге тырысады.

Оқу сабақтарында дүниетану және жаратылыстану сабақтарында көрнекілікті қолдануда АКТ-ның маңызы өте зор: айнала қоршаған дүниені, яғни түрлі табиғатты тікелей бақылау, саяхат кезіндегі бақылау, оқушылардың жинаған заттары, жеке коллекция түріндегі гербарийлер, жан -жануарлардың, құстардың модельдері, макеттері мен панарамалар (оқушылардың өздері пайдаланады), кинофильмдер, диафильмдер, оқулықтағы ғаламтор сілтемелері т.б. Кинофильм, диафильм, мультфильм және т.б. көрнекіліктердің өмір тәжірибесі аз, көп нәрселер мен құбылыстар жөнінде түсініктер кемелденбеген төменгі сынып балалары үшін орны бөлік. Мұндай көрнекті құралдар оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін, білім – танымын дамытуға, тіл байлығын арттыруға, жаңа білімді тез меңгеруіне зор ықпал жасайды. Міне, сондықтан да көптеген зор ойлы ұстаздарымыз сабақтың көрнекілікпен жүргізілуіне ерекше мән беруде.

Оқытудың жаңа ақпараттық- коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми – технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ишанғалиева А.М. Құзыреттілік. Білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. № 2. 34-б.
2. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар – талапшаң мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. 2011. № 4. 25-б.
3. Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық технология. – Алматы, - 2009. – 75 б.
4. Ксензова Г. Ю. Перспективные школьные технологии. – М.: Педагогическое общество, 2015. -73 с.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАР СЕЗІМІ МЕН ЭМОЦИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранты

Әлемнің алдыңғы қатарлы елдерінің интеграциялық даму тәжірибесі мен саяси ұстанымын бағдарлау барысында құрастырылған оқу бағдарламаларында әрбір білім алушының жеке қабілеттерін есепке алу арқылы оқыту қажеттілігі баса айтылған. Демек, оқушының білім мазмұнын меңгеру барысында құзыреттіліктердің жиынтығы ұтымды болады — оқыту процесін ұйымдастыру менеджменті, өмірде кездесетін әртүрлі жағдаяттардың жолдарын болжай білу құзыреттілігі, танымдық жүйені қалыптастыру құзыреттілігі, білімді меңгеру үшін қолданылатын субъектілік іс-әрекет құзыреттілігі. Осы мәселелерге Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің 2012 жылғы халыққа Жолдауында, болашақ маманды кәсіби даярлау барысына шолу жасай отырып, еліміздегі адам капиталы маңызды құндылық болып табылады, оның өсіп, өркендеуі денсаулықты сақтау мен білім беру жүйесіне тікелей байланысты болмақ деп айтқан [1]. Бүгінгі таңда елімізде бірқатар себептерге байланысты мүгедек балалар мен мүмкіндігі шектеулі адамдар санының өсу үрдісі байқалады. Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту проблемасы тән, яғни олардың оқуын ұйымдастыруда қиындықтар — олардың даму ерекшеліктеріне байланысты коммуникативті іс-әрекет және мінез-құлық. Әрбір бала оның жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеретін және дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауы керек екенін түсіну қажет. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу — бұл оқу процесінде әр баланың сәтті дамуы мен оқуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын тұтас жүйе. Тиісінше, сүйемелдеу субъектісі балалар, олардың ата-аналары, баланы оқыту мен тәрбиелеу процесіне қатысатын мекеме тәрбиешілері болып табылады. Сүйемелдеуді келесі мамандар жүзеге асырады: әлеуметтік педагогтар; дефектолог-мұғалімдер; логопедтер; психологтар; педагогтар. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мақсаты — баланың қалыпты және сәтті дамуы, яғни оқуы үшін психологиялық жағдай жасау. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің міндеттері: ерекше күтімді қажет ететін балаларға көмек көрсету, арнайы білім беру бағдарламаларына мұқтаж; педагогикалық құрамда және балалар ұжымында эмоционалды қолайлы климат құру; дамудағы бұзылуын түзету және қазіргі диагностика; баланы оқыту мен тәрбиелеуге қатысты мәселелер бойынша ата-аналар мен мұғалімдердің психологиялық және педагогикалық құзыреттілігін арттыру; балалардың жеке ерекшеліктерін зерттеу [2]. Сонымен, баланы білім беру процесіне қосу үшін, жеке көзқарас пен оқыту қажет деп айтуға болады, себебі әр баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігі болатындай етіп ұйымдастырылуы керек. Ю. А. Афонькина, И. И. Усанова, О. В. Филатова

психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің 5 кезеңнің қарастырған [3]:
Диагностикалық кезең. Бұл кезеңде бала туралы қажетті мәліметтер жиналады. Ол психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияда (ПМПК) баланың дамуын бастапқы диагностикалауды қамтиды. Алғашқы консультация кезінде комиссия сарапшылары қорытынды түрінде баланың проблемаларын анықтайды және оны оқыту мен тәрбиелеудің мамандандырылған шарттарын тағайындайды. Бұл ретте тестілеу, байқау, әңгімелесу, баланың іс-әрекетінің өнімдерін талдау, құжаттама, ата-аналарға сауалнама жүргізу сияқты әдістер қолданылады; Іздеу кезеңі. Ол баланың психикалық дамуы мен оның әлеуметтік даму жағдайы туралы алынған ақпаратты талдауға бағытталған. Бұл кезеңде мәселені шешу жолдары талқыланады және оқыту мен тәрбиелеудің арнайы шарттары анықталады. Консультативтік-жобалық кезең . Бұл кезеңде ата-аналар мен психологиялық-педагогикалық оңалту және түзету орталығы арасында келісім жасалады және ата-ана арнайы білім беру нысанын таңдауға келісім жазады. білім беру. Мамандар баланың дамуының медициналық картасын алдын-ала зерттейді. Әр маман түзету және дамыту жұмыстарының бағыттары бойынша терең диагностика жүргізеді: даму, сөйлеуді дамыту, қарым-қатынас, жеке сала, қызмет дағдылары. Мамандар қолдау стратегиясын бірлесіп анықтайды: жеке білім беру бағыты түрінде түзету-дамыту процесінің кешенді жоспары жасалады. Әрекеттік кезең . Бұл кезең мамандардың, ата-аналар мен балалардың өзара әрекеттесуін жүзеге асыратын мақсатты психологиялық-педагогикалық процесті қамтиды. Оның негізін баланы жеке психологиялық-педагогикалық қолдаудың кешенді түзету-дамыту бағдарламасын әзірлеу және іске асыру құрайды. Сонымен бірге, қолдау бағдарламасын құру және іске асыру кезінде келесі факторларды ескеру қажет: баланың жеке ерекшеліктері, яғни оның даму ерекшелігі, ақау құрылымы, дамудың күшті және әлсіз жақтары; коммуникация және әлеуметтік дағдылар деңгейі; баланың жасы; ең қалыптасқан дағдылары мен оны бейімдеу мүмкіндіктері; оған қатысты отбасының ұстанымы, оның даму ерекшеліктері, ата-ана мен маман арасындағы қарым-қатынас сипаты, баланың әлеуметтік мінез-құлқы және т. б.; сүйемелдеуді жүзеге асыратын білім беру мекемесінің мүмкіндіктері, түзету сабақтарының көлемі, әртүрлі мамандардың өзара іс-қимылы, мамандар әзірлеген бағдарламалардың, әдістемелік ұсынымдардың және дидактикалық материалдардың шарттары, деңгейі. Рефлексивті кезең. Мұнда сүйемелдеу міндеттерін іске асыру, сүйемелдеудің барлық қатысушыларының ұсыныстарын орындау мүмкіндіктеріне талдау жасалады. Авторлар бұл кезең жеке қолдау бағдарламасын жүзеге асыруда қорытынды болуы мүмкін екенін айтады. Нәтижесінде, әртүрлі мамандардың қорытынды диагнозында алынған мәліметтерге сүйене отырып, іс-әрекеттің тиімділігі туралы қорытынды жасалады, мүмкіндігі шектеулі баланың толыққанды дамуы үшін білім беру мекемесінің мамандары жағдай жасайды. Сүйемелдеу мамандарға баланың проблемалық жағдайларын шешу үшін керек, ол әр түрлі стереотиптерге байланысты оны қоғамның қабылдамауымен байланысты, оларды балалардың толыққанды қарым-қатынасына кедергі келтіретін «кедергілер» деп атауға болады. Мұндай жағдайларды шешу мүмкіндігі

шектеулі балаларға деген теріс көзқарасты жеңу үшін балалармен де, баланың өзімен де өзін-өзі қабылдауды дамыту, оның өз күшіне деген сенімін қолдау үшін жұмыс істеуге шақырады. Бұл маңызды, өйткені балалар тобы бала үшін қуатты ресурс болып табылады. Өйткені, қалай оның құрдастары оған қатысты болады, көп жағдайда оның психикалық жағдайы мен оқуға деген ынтасы байланысты болады. Сонымен, бұл мәселені талдау, мүмкіндігі шектеулі баланы білім беру процесіне толық енгізу үшін жеке тәсіл, яғни оқыту маңызды рөл атқарады деп болжайды және әр баланың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ұйымдастыру қажет. Мүмкіндігі шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын құру жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Өйткені, кез-келген баланың толыққанды дамуы іздеуді қажет ететін қазіргі даму кезеңіндегі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады, яғни бұл мақсатқа жетудің ең тиімді жолдары. Баланың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес даму құқығын қорғау ата-аналар, медицина қызметкерлері, мұғалімдер мен психологтар тығыз қарым-қатынас жасайтын қызмет саласына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Платон. Философское наследие. – М.: 2009. 468 б.
2. Керимов Л. Психокоррекционная работа с тревожными детьми. - М.: Наука, 2010. - 90 б.
3. Мырзалиев.Қ. Психология. - Алматы: Мектеп, 2014. - 97 б

Сенкубаев С.Т.¹, Хамзина С.С.²

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

**²«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан**

Қазіргі уақыт ақпараттық-технологиялардың қарқынды дамыған уақыты. Біз қазіргі өмірімізді сол ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Бүгінгі заманда ақпараттандыру арқылы да жастарды ұлттық тәрбие негізінде тәрбиелеп, этнопедагогика негіздерін бағыштау арқылы, елін, жерін қорғайтын мықты азамат, инабатты қыз тәрбиелей аламыз. Тәуелсіздігімізді алып, өркениеттілікке құлаш сермеген бүгінгі таңда адамгершілігі мол, сапалы да салауатты ұрпақ тәрбиелеуде халықтық тәрбиенің алатын орны ерекше. Қазір мектептерде ұлттық тәрбиеге айрықша мән беріліп келеді. «Жастар біздің болашағымыз» дейтін болсақ, сол жастарымызды ұлтын сүйетін ұлтжанды, Отанын сүйетін патриот, жоғары адамгершілік иесі, ұлттық рухы биік

парасатты азамат етіп тәрбиелеу үшін оларға ұлттық тәрбие қажет екенін өмірдің өзі-ақ көрсетіп отыр. Сабак үрдісінде оқушыларға тұрмыстық тәрбиеге байланысты салт-дәстүрлер, бала дүниеге келгеннен өскенге дейінгі аралықта қолданылатын салт-дәстүр, ырым-тыйымның рөлі, сәлемдесу әдебі, сыйластық, қонақ күту, ас ішу әдебі, инабаттылық дәстүрлері, сөйлеу әдебі және киім кию тәрбиесі, ұлттық тәрбиедегі еңбек тәрбиесінің орны, қазақ халқының озық мәдениет үлгілері мен олардың тәрбиелік мәні сияқты ұлттық құндылықтарымызды оқытуымыз керек [1].

Ұлттық тәрбиенің мақсаты – ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын ұлттық құндылықтар мен жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу.

Тәрбиені қашанда құнды байлыққа балаған халқымыз бала тәрбиесіне ешқашан жүрдім-бардым қарамаған. Ал оған ұлттық сипат беру – ұлт болашағын ойлаудан туған даналық. Сондықтан да «Ұлт боламын десең, бесігіңді түзе», – деген ұлы Мұхтар Әуезов.

Тәрбие адамдардың пайда болуымен бірге туындаған. мінез-құлық кемшіліктері – бұл тәрбиені дұрыс бермеу нәтижесі деп есептелген. Халық баланың жас ерекшеліктерін және психологиясы туралы білімді ғасырлар бойы зерттеп жинаған. Баланың болашақта қалыптасуы біріншіден үлкендермен қарым-қатынасына байланысты болады. Зерттеуші ғалым-педагогтар және психологтар жылдар бойы бақылаған баланың ойын іс-әрекетіне байланысты бірнеше қорытынды жасады. Ата-ананың тәрбиелеу әсеріндегі маңызды ерекшелігі, баланың дидактикалық ойындар ойнауы, рухани және ақыл-ой тәрбиесіндегі маңызы көп және сол үрдісте баланың еңбек құралдары, мамандықтары туралы түрлі заттардың ерекшеліктері туралы біліп, білімде, жұмбақта және жаңылтпашта жарысады.

Халық педагогикасы тәрбиенің көптеген әдістерін қолданған. Ғасырлық тәжірибеде балаға тәрбиенің әсер ету әдістері мынадай: түсіндіру, оқыту, мадақтау, қолдау, көндіру, жеке үлгі, жаттығуды көрсету, ымдау, тұспалдау, жазалау т.б [2].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі қазақстандық патриотизмге, төзушілікке, биік мәдениетке, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеу болып табылады. Бұл жастарға этнопедагогикалық негізде білім беріп, патриоттыққа тәрбиелеу ісіне нұсқау әрі оның қажеттілігін айқындайтын бағдарлама деуге болады. Сол сияқты тәрбие тұжырымдамасында тәрбие үдерісін ұйымдастырудың қағидаларында этникалық қағида этникалық мәдениет негізінде жалпы ұлттық мәдениеттің гүлденуіне ықпал жасайтын мәдениет жасаушы ортаны қалыптастыруды, азаматтық келісім жөнінде атап көрсеткен. Біз тәрбиенің қойған мақсатынан және одан туындайтын міндеттерге сүйене отырып тәрбие жұмысының бағыттарының ішінде мынадай бағыт айқындалғанын білеміз: Азаматтық-патриоттық, құқықтық және полимәдениеттік тәрбие гуманизмге, қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүю және құрметтеуге, оның таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және оны

дамытуға, азаматтық ұстанымды және патриоттық сананы, қалыптасқан ұлттық өзіндік сананы, ұлт аралық мәдени қарым-қатынасты қалыптастыруы тиіс. Балалар мен жастардың азаматтық патриоттық білім беру ұйымдарында азаматтық құқықтық, патриоттық тәрбие беруде мазмұны мен әдіс тәсілдер мен оқу тәрбие құрылымының өзара іс әрекеттестік негізінде деңгейін көтеру белгіленген. Ондай әрекеттестікті біздің ұлы ойшылдарымыз ертеден -ақ ескеріп, өз ойларын қосқан. Осындай адамның еркін әрекеттесетін мінез-кұлқын тәрбиелеуде Әл-Фараби «Әдеттенудің арқасында бізді жақсы мінез – құлыққа жеткізетін әрекеттер жақсы әрекеттер болып табылады. Ол адамның жетілуі оның мінез-кұлқының жетілуіне сайма-сай келеді» деген ойы арқылы қазіргі кезде тұлғаның жеке қасиетін, мінез-кұлқын қалыптастыруда жақсы әрекеттер қалыптастыру керектігі туралы ой айтады [3].

Ұлттық тәрбие алған ұрпақ дені сау, білімді, ақылды, ұлтжанды, еңбекқор, сыпайы, кішіпейіл болып өседі. Сондықтан да ұлттық тәрбие – ел болашағы.

«Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлттың тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» – деп, кезінде ғалым М. Жұмабаев айтып өткеніндей, ұлт тәрбиесін білім алушыға дұрыс деңгейде бере білсек, бүгінде белең алып жатқан жастар арасындағы келеңсіз оқиғалардан арылуға жол салған болар едік. Ұлттық тәрбиелік білім жас ұрпақты әсемдікті игеруге, сұлулықты сезініп, қастерлей білуге, оны өз бойына дарыта білуге, яғни, эстетикалық тәрбие бере білуге, ең бастысы рухани даму сипатына жетелейді. Ұлттық тәрбиелік білім беру арқылы, жас өскелең ұрпақты халықтың тұрмыс-салты, әдет-ғұрпымен таныстырып, адамның ішкі сезімін, жан дүниесін түсіне білуге бағыттауға ұмтыламыз [4]. Халқымыздың сан ғасырлардан келе жатқан ұлттық мұрасын оқу-тәрбие ісімен сабақтастыра отырып тәрбиелеу, ұмыт қалған салт-дәстүр, ұлттық ерекшелігімізді насихаттап, олардың бойына ұлттық психологияны қалыптастыру – әрбір ұстаздың міндеті.

Қазақ отбасында ұлттық тәрбиенің негізі – халықтық педагогика болғандықтан, баланы ұлттық салт-дәстүрлер аясында тәрбиелегенін тарих та дәлелдеп береді. Яғни, құрсақ тойы, шілдеhana, сүйінші, қырқынан шығару, бесік тойы, тұсау кесер, сүндетке отырғызу тағы басқа салт-жоралғылар қатаң ұсталып, басшылыққа алынып отырған. Бұлардың ұлттық ерекшеліктері мен тәрбие негіздері бар. Халқымыздың тәлім-тәрбие беретін әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрлері мәдени құндылықтарымыздың ажырамас бір бөлігі болып табылады.

Жастарға бала кезінде ұлттық тәрбиені сіңіру тиімдірек. Бала шыбық тәрізді, қайдан жарық шықса, соған қарай бұрылып өседі. Бала тәрбиесіне жіті көңіл бөліп, әр жас ерекшелігіне қарай білім берумен сабақтастырған орынды деп ойлаймын. Ол дегеніміз бала дүниеге келгенде бесікке бөлеп, бесік жырымен сусындатудан басталғаны абзал. Өйткені, ананың әлдиіне жететін әдемі ән әлемде жоқ.

Халықтық педагогика – қоғамның рухани, мәдени және адамгершілік қарым-қатынастарындағы ең қымбат қазына дейтін болсақ, оқушыларға ұлтымыздың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін үйрету, оны оқушы ойына

ұялату арқылы ізгілікке, адамгершілікке, ұлтжандылыққа, өз салт-дәстүрін құрмет тұтуға баулу – ұстаздардың басты міндеттерінің бірі деп есептеймін [5].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С. Қабдиева Ұрпақ тәрбиесіндегі адамгершілік мәселелері. А, 2005.
2. Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу мәселелері //Қарағанды мемлекеттік университетінің хабаршысы. Педагогика сериясы. - 2004. - №4(36). - Б.160-163.
3. Қазақ мемлекетінің идеологиясында жастарға патриоттық тәрбие беру //Білім саласындағы инновациялық технологиялар. Қазіргі кездегі дамуы және келешегі: Республикалық ғылыми-методикалық конференция материалдары. - Қарағанды, 2005. - Б.226-229.
4. Отансүйгіштік тәрбие-басты міндет //Қазақстан мектебі. - 2005. - №5-6. - Б.3
5. Салт-дәстүрлермен ұлттық ойындар негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру //Академик Е.А. Бөкетов – ғалым, педагог, ойшыл: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қарағанды, 2005. - Б.57-59.

Жанғабыл А.С.¹, Смакова Ж.С.²

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының магистрі

²«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
smakova11@mail.ru

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға көз жүгіртсек, халық педагогикасы – халықтардың ғасырлар бойы тәрбиелеу тәсілдеріне негізделген бай тәрбиесінің жиынтығы. Этнопедагогика – халық педагогикасының ұрпақ тәрбиелеудегі тағылымдарын ғылыми жүйеге келтіріп зерттейтін ғылыми педагогиканың бір саласы. Этнопедагогиканың мақсаты – халықтық салт-дәстүрді, өнерді дәріптейтін, ана тілі мен дінін қадірлейтін, отанын, елін, жерін сүйетін, жан-жақты жетілген, саналы жасты тәрбиелеу. Сондай-ақ, халықтық тәрбие түрлерін жас бүлдіршіндердің бойына сіңіртіп ілім, білік дағдыларын дамыту, сөйтіп дене еңбегіне де, ой еңбегіне де қабілетті, жан-жақты жетілген азамат етіп шығару. Ол басқа тәрбиелермен қатар жүргізіліп, балалардың қайрат-жігерін, ақыл-ойын халықтың өнер туындылары негізінде оқытып, тәрбиелеу арқылы іске асырылады [1].

Этнопедагогика бала денсаулығы мен денесінің жетілуі жөніндегі қамқорлық ақыл-ой мен еңбекке дайындық, саналы адамгершілік-эстетикалық тұрғыда бағыттау, мінез-құлықты реттеу, өзін-өзі тәрбиелеу мен қайта тәрбиелеу, яғни тұлға қалыптастырудың бүкіл жетекші бағыттарын қамтиды. Халықтық педагогикада бала дүниетанымын қалыптастырудың және оның ақыл-ойын

дамытудың бастау кезі ретінде ең алдымен оның қоғамға, қоршаған дүниеге «Арманы жоқ жас- қанатсыз қарлығаш» - дейді халық. Халық ұрпақты ақыл-ойды өздігінен жетілдіруге үндейтін терең және танымдық процестер жиынтығы екендігін дұрыс болжайды [2].

Халық тәрбиешілері үйрену, оқуды адам бүкіл жаңаны ерекше қабылдағыш балалық шақтан бастаса, мақсатқа лайықты болатындығына, алынған білімі өмір бойына игілікті қызмет ететіндігіне тәжірибеде көз жеткізді. Баланың ақылын тәрбиелеу оның танымдық қабілеттерін жан-жақты дамыту, әртүрлі түсінулердің кеңдігі мен сезімталдығын, байқағыштықты, естің түрлерін жаттықтыруды, ойдың елестетуін ынталандыруды талап етеді. Мысалы: жұмбақтар халық педагогикасында осы талапты жүзеге асырудың аса құнды дидактикалық материалы болып табылады. Олар баланың ойлауын дамытуға ықпал жасайды [3].

Қазақ халқының өте әрідегі ата-бабаларының өмір сүрген кезінен (ҮІғ. Түрік қағанаты) бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі – халықтық педагогика. Халықтық педагогика тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі. Халық педагогикасының зерттеу негізіне педагогикалық мазмұнмен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, жанұя тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру [4].

Халық педагогикасын зерттеуге орасан үлес қосқан ғалым-педагог Г.Н. Волков халық педагогикасына анықтама беріп қоймай, педагогикалық әдебиеттерге ең бірінші болып “этнопедагогика” деген ұғымды енгізді. Оның анықтамасы бойынша, «Халық педагогикасы – халықтың ауыз әдебиетінде, салттарында, әдет – ғұрыптарында, ырымдарында, балалар ойындары мен ойыншықтарында мәңгі сақталып қалған білім, педагогикалық мағлұматтар мен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы. Бұлар, әдетте, ауызша таралады. Халық педагогикасы – халыққа қажет қасиеттерді қалыптастыру үшін пайдаланылатын педагогикалық мақсатының, міндеттерінің, мазмұнының, әдіс-кұралдарының, тәсілдерінің жиынтығы мен өзара байланысы дей келе» ... бұл білім мен мағлұматтар, әдетте, ауызша таралады. Оның зерттеу тақырыбы – тәрбие, ал тәрбие объектісі – адам, тұлға - дейді [5].

Халық педагогикасы, халықтық тәрбие ұғымдары көптен бері педагогика ғылымының арнайы зерттеу пәні ретінде қарастырылып (қоғамының күнделікті өмір сүру мазмұнына көбірек ие болуымен ерекшеленіп), көптеген педагогикалық ғылыми-зерттеу жұмыстарына арқау болуда. Солардың бірінде ғалым С.Ғаббасов – халық педагогикасы дегеніміз, адамның жан дүниесін тәрбиелейтін ілім десе, ал «этнопедагогика» – адамның тән құрылысының дұрыс жетілуіне әсер ететіндігін, ерекше даралап бөліп айтады. Автор өзінің зерттеу еңбегінде, адам тәрбиесінің дамуын физиологиялық кезеңдерге бөліп, оны халық педагогикасы ұғымымен кіріктіріп, халық педагогикасының жеті түрлі негіздерін ұсынады. Және оларды былайша тарқатқан: халық педагогикасының 1-ші негізі – отбасын құруға дайындық, ұрық тазалығы; 2-ші негізі – ана құрсағындағы тоғыз ай; 3-ші негізі – нәресте кезеңі; 4-ші негізі – балбөбек кезеңі; 5-ші негізі – балабақша жасындағы

кезең; 6-ші негізі – бастауыш мектеп кезеңінің тәрбиесі; 7-ші негізі – орта білім мен кәмілеттік кезеңнің тәрбиесі [6].

Яғни, қоғамдағы тәрбие үдерісінің әрбір сатысы жалаң тәрбие ұғымымен ғана шектеліп қалмай, ол қоғамдық мәнге ие болып, халықтық сипатқа айналып отырған. Яғни, тәрбие ұғымының халықтық деген мән-мағынамен тіркесуі де осыдан болар.

Халық педагогикасының бастаулары алғашқы қауымдық құрылыстан бастау алған. Алғашқы қауымдық құрылыс – адамзат қоғамы тарихының бастапқы дәуірі. Бұл дәуірдегі ұрпақ тәрбиесі туралы әртүрлі тарихи, этнографиялық және әдеби көздердің, сондай-ақ археологиялық қазбалардың негізінде ой өрбітуге болады. Тәрбиенің пайда болуы туралы сұрақ, қалпына келтірілген материалдық және рухани мәдениет ескерткіштерінің сырын, алғашқы қауым дәуіріндегі тәрбиенің түпкі мән-мазмұнын түсінуде аса маңызды. Алғашқы қауым дәуіріндегі тәрбиені білдіретін заттардың қатарында археологтар тапқан еңбек және тұрмыс құралдарын, балалардың ойыншықтарын, тасқа салынған таңбаларды жатқызуға болады. Сонымен қатар, сол дәуірдегі халық ойындары, салт-дәстүрлер, ойын-сауықтар, фольклор (мақал-мәтелдер, эпостық жырлар), жазу пайда болғанға дейінгі құралдар тәрбиені сипаттайтын көздер болып табылады[7].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оразбекова К. Қазақтың ұлттық тәлім-тәрбие атауларының түсіндірме сөздігі, Алматы: Рауан, 2011. – 200 б.
2. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. - Алматы: Ғылым, 2019. – 139 б.
3. Ш. Уәлиханов - шығыстанушы, /Р.Б.Сүлейменов, В.А.Моисеев/, – Алматы: Ғылым, 2015.- 278 б.
4. Қалиев С., Молдабекова Ж., Иманбекова Б. Этнопедагогика Астана: Фолиант 2017.- 234 с.
5. Волков Г.Н. Этнопедагогика. - М: Академия 2019. – 178 с
6. Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері. – Алматы: Әл-Фараби, 2019. – 190 б.
7. Ахметжанова К. Традиционная культура как основа идентификации казахского этноса: дис. Док. Философ. / Вост.-Каз. гос. Ун. Им С. Аманжолова. – Алматы:, Рауан 2016. – 256 с.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ

¹Педагогика ғылымдарының магистры
²«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»
білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау, Қазақстан.

Соңғы жылдары қоғамдық және әлеуметтік өмірдегі болып жатқан елеулі өзгерістер Республикамыздың білім беру жүйесінің алдына көптеген жаңа міндеттер жүктеп отыр. Әсіресе білім беру жүйесінде ұлттық және жалпы азаматтық рухани құндылықтар негізінде жастардың тұлғалық мәдениетін қалыптастыру, тұлғалық жан-жақты дамуына қолайлы жағдайлар жасау өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Бүгінгі таңда жас ұрпақтың білім алуы мен дамуына ерекше ден қойылып, көңіл бөлінуде. Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде жеке тұлғаның психикалық дамуын арттыру елеулі мәселелердің біріне айналып отыр. Алайда, ол мектепте жеке тұлғаның дамуын оқу қызметіндегі бірінші кезектегі міндет деп танығанда, оның психикалық дамуын қалыптастыруға ерекше мән бергенде жүзеге асады. Мектеп қабырғасында оқу қызметтің негізгі және жекеше түрі болып табылады. Оны атқару барысында оқушылардың бойында жаңа психикалық құбылыстардың дамуына негіз қалайтын және ең алдымен заттардың пайда болу және даму заңдылықтарын ашуға бағытталған теориялық ойлау негізі және зейіні дамиды, жеке тұлға белсенділігі арта түседі. [2] Мұның барлығына психиканы дамыту арқылы қол жеткізуге болады. Баланың өзін-өзі ұйымдастыруы алдымен үлкендердің әсіресе мұғалімнің жасаған және бағыттаған ұйымдастыруының нәтижесі. Баланың жеке тұлғасын дамыту ісінде тәрбие институттары ішінде мектепке ең күрделі міндеттер артылады. Алайда, ол мектепте жеке тұлғаның дамуын оқу қызметіндегі бірінші кезектегі міндет деп танығанда ғана іске асады. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде мектепте бала тұлғасының мотивациялық құрылымында түбегейлі өзгерістер болатыны анықталды. Олар балалардың танымдық мүдделерінің жедел қалыптасуы негізінде оқу қызметі мотивтерінің қайта құрылуынан басталады. Олар мектеп жасының аяғына таман жинақталып қалыптасады да, баланың әр түрлі оқу материалына көзқарасы арқылы айқындалып, қызығуын қанағаттандыратын көздерді өз бетімен іздеуге жетелейді. Яғни, оқу-танымдық мотивтер оқуда ғана емес, оқушы тіршілігінің бүкіл жүйесінде жетекші орын алады. Өйткені, осы мүдделер ортақ ұжымдық қызмет барысында пайда болады, оларды бала толық қоғамдық формасы - топтық құндылық бағдары ретінде ұғынады. Жеке адамның дамуы – бұл ең алдымен оның рухани өсу, жетілу үрдісі, іс-әрекетте өзін қоршаған өмір шындығын бейнелеуі, қоғамдық орта мен табиғи

құбылыстарға, адамға қарым-қатынасы таным-білім жүйесінде болатын сапалық өзгерістер.

Тұлға – өзінің тұрақтылығына қарамастан, үздіксіз дамып отыратын психикалық құрылым. Даму жеке тұлғаның ең маңызды атрибуты болғандықтан, оны «өмір сүруінің негізгі нысаны» деп санайды. Бұл фәниден бақиға дейінгі - шығармашылық үрдіс. Жеке тұлға өзінің жасын да және басқа шектеулерді де сезінбеуге қабілетті [1]. Жеке тұлға уақыт ағысындағы үрдіс ретінде өседі, дамиды және осыған қарамастан өзі үшін сол қалпында қала отырып, үнемі өзгеретін дене түрінде эволюцияланады. Өзінің «МЕН» қозғалысында ол өзгермейді, уақытпен туындайтын күйреуге төзімді келеді және осыған қарамастан, өзгереді, бейімделеді, өзін жаңадан жасайды. Тұлға онтогенезі, осылайша, тұлғаның пайда болуы мен организмнің физикалық өзгеруі барысында оның бірізді түрленуі мен көптеген әлеуметтік және өзге де өзара әрекеттерді қамтитын бүкіл өміріндегі жеке адам психикасының даралық бағдарлы дамуын білдіреді. Адамның онтогенездік дамуы мен өмірлік жолында осы дамудың барлық деңгейін қамтитын адам организмі мен тұлғасының үдемелі даралануы жүзеге асады. Тұлға онтогенезімен айналысатын психологтардың барлығы дерлік ие «мен-жүйесімен», не «жүйе-мен», не болмаса жай ғана «мен» аталымымен белгіленетін «ядроның» пайда болатынын мойындайды. Әдетте осы жағдайды «тұлғаның тууы» деп атайды.

Адамның қажеттіліктері жайлы мәселенің, оларды қанағаттандырудың жағдайлары мен тәсілдеріне әкелетіні сөзсіз. Фромм, сол қажеттіліктердің айрықша көріністері мен адамның ішкі әлеуетін жүзеге асырудың тәсілдері адамдар өмірінің әлеуметтік жағдайымен себептеледі, деп есептейді. Адамның тұлғасы нақты қоғам ұсынатын мүмкіндіктерге бейімделеді [3, 4]. Мәселен, капиталистік қоғамда адам байып қана пара-пар болу сезіміне ие бола алады. Сондай-ақ, ол бақуатты компанияның тәуелді де, сенімге ие қызметкеріне айналып тамырлану сезімін дамыта алады. Адамның қоғамға икемделуі әдетте ішкі қажеттіліктер мен сыртқы талаптардың арасындағы келісімді білдіріп, қоғамның талаптарына сай келетін әлеуметтік сипатқа (мінезге) ие болады. Әлеуметтік мінез бұл – адамдарды бір-бірінен ерекшелендіретін жеке-дара мінезге қарағанда нақ сол мәдениет өкілінің көбісіне тән мінез құрылымының өзегі. Қарапайымдап айтқанда, бұл қоғамға тән мінез. «Әлеуметтік мінезді», даралық мінез іспеттес, қуатты нақты арнаға бағыттайтын болатын айрықша тәсіл ретінде анықтауға болады. «Әлеуметтік мінез», бұл, бір уақытта қоғамның қызмет етуінің негізгі элементі, әрі қоғамның экономикалық құрылымы мен ондағы басым идеялардың арасындағы жалғастырушы бөлік. Әлеуметтік мінез теориясы мінез-құлықтың негізіндегі, бірақ оған пара-пар келмейтін ұмтылыстардың жүйесін білдіретін Фрейдтің мінездің динамикалық тұжырымдамасына негізделеді. Бұл тұжырымдама мінез-құлықтық емес, мотивациялық, өйткені, «біз мінез-құлық ерекшеліктерінің бейсаналық мотивациясын зерттей отырып, мінез-құлықтың бір ғана бітісінің мінездің көп және мүлдем әртекті бітістеріне сәйкес келетінін анықтаймыз». Мінездің жинақтаушы түрі қоршаған әлемнен жана бір нәрсені алуға болатынына аса сене қоймайтынымен ерекшелінеді. Ол өзін

қорғаныс болар қабырғамен қоршап алғандай. Оның қауіпсіздігі жинақтау мен сақтауға негізделген, ал жұмсау қорқыныш ретінде көрінеді. Бұл мінездің жағымды қыры ұқыптылық, сақтық, шыдамдылық, салқындылық, жүйелілікте көрінеді. Роджерс өзінің теориясын жасауда әрбір адамның тұлғалық өзіндік жетілуге деген ұмтылысы мен қабілетіне ие екенін ұстанады. Ол санасы бар ағза бола тұрып, өзі үшін өмірдің мәнін, оның мақсаттары мен құндылықтарын анықтайды, жоғары эксперт және сот болып табылады. Роджерстің теориясында адамның өзін сипаттап дербес дамуының жетістіктерін белгілейтін ұғымдарды, идеяларды, мақсаттар мен құндылықтарды қамтитын «Мен» ұғымы орталық ұғымға айналды. Жеке-дара өмірлік тәжірибенің нәтижесінде қалыптасатын «Мен» бейнесі өз кезегінде сол адамның әлемді, басқа адамдарды, оның өз мінез-құлқына беретін бағаны қабылдауына ықпал етеді. Мен – тұжырымдамасы жағымды, екіұшты, жағымсыз болуы мүмкін. Әрі ол ақиқатты бұрыс бейнелеуі де мүмкін [5]. Адамның Мен – тұжырымдамасымен үйлеспейтін нәрсе шынайы болса да оның санасынан ығыстырылуы мүмкін. Адамның өміріне қанағаттануының дәрежесі, бақытының өлшемі, оның тәжірибесінің «шынайы – Мен» және «идеалды - Менінің» өзара қалай үйлесетініне байланысты. Тұлғаның гуманистік теориялары бойынша адамның негізгі қажеттілігі өзіндік кемелдену болып табылады. А.Маслоу бірінші болып шығармашылық барлық адамдарда дүниеге келген мезетінен бастап кездесетін, адамның едәуір лайықты сипаттамасы деп көрсетті.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы». – Астана, 2007 5. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2006.
3. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауы. – Астана, 14 желтоқсан 2012 ж.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998.
5. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰЖЫМДА АРТ-ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау, Қазақстан
imangali.fariza@bk.ru

Жеке тұлғаның рухани-шығармашылық даму жолына, және шығармашылық күш жігерінің бет бейнесі есебіндегі өнердегі қызмет жолына, оның жеке тұлға болып ақпараттық технологиялар арқылы қалыптасуына мағыналы әсер ететін әлеуметтік психологиялық шарттар мен механизмдер іс жүзінде әлі қалыптасқан емес. Мәдениетті дамытуға негіз болатын көркем шығармашылық өнердің нақты түрлеріне бағытталған жұмыстар да жоқтың қасы. Әлеуметтік психологияның уақыт кеңістігіндегі жеке тұлғаның өнердегі жолының дамуына қосатын үлесі де аз зерттелген. Алдыңғы қатарлы озық және шығармашыл танымдық бағытқа бағытталған заманауи технология мен жаңа әдістемелік құралсыз, психо-педагогикалық міндеттерді шешу мүмкін еместігі қазіргі таңда білім жүйесінің алдынағы шешуді талап ететін мәселелердің бірі болып отыр [1].

Педагогикалық ұжым танымдық белсенділігін қалыптастырудағы проблема әлі де зерттеуді, болмаса қолда бар әдістемелерді пайдалана отырып, оны барынша жетілдіріп тиімді ұйымдастыруды қажет етеді. Олай болса, педагогикалық ұжымның танымдық теориялық және әдістемелік зерттеу және ұйымдастыру қажеттігіне орай, ана тіліндегі қазіргі оқу-тәрбие әдістемелерінің жеткіліксіздігі мен оқу үрдісінде қойылатын талаптар мен педагогикалық ұжым белсенділігінің арасындағы алшақтықты теңестіру барысында, оқыту және тәрбиелеу жұмыстарын жаңа инновациялық технологияларды пайдалану, тың жетістіктерге жетуге себепші болады.

Инновациялық оқыту технологиясының озық үлгісі ретінде «Арт-терапияны» айтсада болады. «Арт-терапияны» оқыту процесінде тиімді және орынды қолданған жағдайда жеке тұлғаны жан-жақты әрі үйлесімді дамуына қол жеткізуге болады. Оқытуда «Арт-терапия» элементтерін қолдану креативті жеке тұлғаны дамытудың тиімді жолдары мен шараларын жасаудың алғы шарты болады. Сонымен қатар, оқып, білім алушылардың шығармашылық ойлауын дамытуда негізгі рөл атқарады.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда ұлттық этникалық ерекшеліктерге қарай «Арт-терапияның» небір озық үлгілерін алып, оған терең талдау жасап, ұлттық этно-мәдениет негізінде дамыту қажет сияқты.

Педагогикалық ұжымның шығармашылық қаблетін шыңдауда, көркем өнер, қол өнер тәжірибелік сағаттарында ой-өрісіне еркіндік беру, өзінің ішкі

жан дүниесіне үңілуге мүмкіндік жасау, олардың өнерге деген құштарлығын оятып, өмірге деген көзқарасын қалыптастырады.

Оқу үрдісінде педагогикалық ұжымның танымдық белсенділігін арттырудағы «Арт-терапияны» қолданудың этникалық ерекшеліктері, біріншіден оның ұлттық мүддедегі көзқарасын ояту, екіншіден өз отанына деген сүйіспеншілігін арттыру, үшіншіден өзінің ұлттық өнерін дәріптеп, оны әрі қарай дамыту үшін күш салуға жетелеу, төртіншіден ұлттық сана-сезім, салт-дәстүрін сақтап, ата-бабаларынан қалған ізгі мұраларын құрмет тұту, бесіншіден олардың білім алуға, ғылыми жұмыстармен айналысуға және де өмірге деген құлшыныстарын арттырып, еңбек етуге, әсемдікті, сұлулықты, нәзіктікті сезінуге ықпал жасайды.

Мұндай үрдістерді жүзеге асыру үшін тұлғаның таңдау тәуелсіздігі (самодетерминация) мен жоғары дамыған көзқарасы қалыптасқан таным механизмін іске қосу болып табылады. Демек, бұл механизмді іске қосу үшін, әртүрлі әдіс-амалдарды іздестіруге тура келеді. Бірақ бұл мәселенің тағы бір өзекті тұсы, жоғары оқу орындарындағы оқытушылардың жоғары деңгейдегі танымдық көзқарасы бар, шығармашылық дамыту әдістемелік-құралдарын меңгерген, сол білімін өз шәкірттеріне бере алатын мамандардың болуы. Бүгінгі білім беру жүйесінде абстракциялық және жаңаша ойлауды дамытатын әдіснамалар тапшылығы сезіледі. Бұл саланы әлемнің жеке бейнесін аналитикалық тұрғыдан байланыстыратын бейнелеу өнерімен дамыту, шығармашылық таным (творческая интроспекция) механизмі арқылы жеке дара түйсінуден жалпы адамгершілікке (гуманизация) алып келетін тура жол деп есептеуге болады.

Педагогикалық ұжымның танымдық, шығармашылық әрекеттерін, яғни олардың өздігінен білім алуға танымдық белсенділіктерін дамыту олардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырумен, өздігінен білім алуға деген дағдыларын қалыптастырумен, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеумен байланысты [2].

Қазіргі таңда білім беру үрдісінде педагогикалық ұжымға білімді жаттанды түрде игерту емес, шығармашылық түрде меңгерту негізгі көкейтесті мәселелердің бірі болып отыр. Жаңа дәуірдің оқытушыларынан педагогикалық ұжымның шығармашылық белсенділікті арттырударын, педагогикалық ұжымның өз бетімен білім ала алуын дамыта отырып, олардың танымдық белсенділігін арттыру арқылы олардың білімдерінің сапасын арттыру, деңгейін көтеру талап етіледі. Ал, бұл мәселені шешудің бірден-бір тиімді жолы педагогикалық ұжымды шығармашылық ісіне баулу арқылы оларға білімді зерттеушілік белсенділікті арттыру деңгейінде игерту болып табылады.

Бүгінгі білім беру жүйелерінің алдында тұрған негізгі міндет адамның бүкіл өмір бойы тұрақты түрде жаңа білімдерді ала алуларына және соған сәйкес оларды қолдана алу іскерліктерін игерулеріне, яғни шығармашылық тұлға ретінде қалыптасудың негізін қалау болып табылады. Бұл міндетті жүзеге асыру жоғары оқу орындарында педагогикалық ұжымның өз бетімен білім алуға ынталы ету, оларға жаңа білімді тек репродуктивтік қана емес шығармашылық және танымдық белсенділігін дамыту арқылы игерту

мәселелерінің практикада нақты шешімін табумен тығыз байланысты. Танымдық белсенділікті арттыру жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Ал, бұл педагогикалық ұжымның арнайы шығармашылық қабілетінің ғана емес, жалпы алғанда теориялық ой-пікірлерінің дамуына да зор ықпал етеді [3].

«Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында» әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырылған және жеке тұлға мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім берудің ұлттық моделін қалыптастыруға бағытталған міндеттер белгіленген. Әсіресе, Қазақстанның халықаралық білім кеңістігіне енуге бағытталған шарттары ретінде 12 жылдық білім беруге көшуді басты фактор деп қарастырады.

Көрсетілген міндеттердің толық жүзеге асуы педагогикалық ұжымның танымдық белсенділігін арттыруға тікелей байланысты десек қателеспейміз. Сондықтан, жеке тұлғаға өзіндік құндылық ретінде қарап, педагогикалық ұжымның танымдық белсенділігін арттыруда дәстүрлі оқыту әдістерін әлемдік білім кеңістігіндегі оқытудың озық технологияларын толықтыра отырып оқу үрдісін жетілдіру міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егеменді Қазақстан. – Алматы, 2017 ж. 26-желтоқсан.
2. Сабыров Т. Ұжымдарда оқу белсенділігін арттыру жолдары. – Алматы, Мектеп, 2017 ж. – 110 б.
3. Смаилов С.С. Дидактикалық материалдарды қолдану және ұжым мен ұжымдардың танымдық белсенділігін арттыру. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті. 2015 ж. – 62 б.

Мусакулов К.Т.¹, Тасмағамбетова К.С.²

МЕКТЕПТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ЕҢ КІШКЕНТАЙ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор

²«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

Біздің серпінді, жылдам өзгеріп жатқан әлемде қоғамның мектептің әлеуметтік тәртібін қайта қарастыру, түзету немесе түбегейлі өзгерту мүмкіндігі әлдеқайда жоғары. мектептегі тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері. Барлық балалар үшін білім мен тәрбиенің басты мақсаты – барлық қабілеттер мен дарындылықтарды кейіннен кәсіптік қызметте жүзеге асыру мақсатында оларды ашу және дамыту үшін жағдайларды қамтамасыз ету. Бірақ дарынды балаларға қатысты бұл мақсат ерекше маңызды. Дәл осы балаларға қоғам ең

алдымен қазіргі өркениеттің өзекті мәселелерін шешуге үміт артады. [1] Дарынды балалар – біздің мұрамыз. Қабілетті балаларды анықтау және олармен жұмыс жасау қазіргі білім берудің өзекті мәселесі болып табылады. Өмір мектептен өзгермелі жағдайларға бейімделе алатын, коммуникативті, бәсекеге қабілетті түлек дайындауды талап етеді. Көптеген педагогтар дарынды балалармен жұмыс істеу оңай деп есептейді. Олар тағдыр, оларды қалағаныңызды қалыптастырыңыз. Бірақ олар дарынды балаларды сыйлық деп санайды - бұл адасушылық! Сіз мәселенің маңыздылығын түсінбейтін болсаңыз, бұл оңай, және сіз бұл мәселеге толық жауапкершілікпен және сеніп тапсырылған миссияның маңыздылығын сезінген кезде қиынырақ және сонымен бірге қызықтырақ. Ереже іске қосылады: «зиян келтірме» Дарындылық дегеніміз не?[2]

Дарындылық – адамның бір немесе бірнеше қызмет түрлерінде жоғары, көрнекті нәтижелерге жету мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамитын психиканың жүйелі сапасы. Дарындылық дамыған танымдық дамумен, психоэлеуметтік сезімталдықпен және физикалық ерекшеліктерімен анықталады. Дарынды балалар қоршаған әлемде болып жатқан барлық нәрселерді жақсы біледі және осы немесе басқа объектінің қалай жұмыс істейтініне өте қызығушылық танытады. Оларды әлемнің басқаша емес, неге осылай орналастырғаны қызықтырады. Олар бір уақытта бірнеше процестерді қадағалай алады және айналасындағылардың барлығын белсенді түрде зерттеуге бейім. олардың құбылыстар мен заттар арасындағы байланыстарды қабылдау және қорытынды жасау қабілеті бар; тамаша жады, ерте тілдің дамуымен және жіктеу қабілетімен үйлеседі, мұндай балаға ақпараттың үлкен көлемін жинақтауға және оны қарқынды пайдалануға көмектеседі. дарынды балалардың өз ойын еркін және анық жеткізуге мүмкіндік беретін сөздік қоры мол. Семантикалық түсініксіздіктерді қабылдау, қабылдаудың жоғары шегін ұзақ уақыт бойы сақтау, күрделі, тіпті практикалық шешімі жоқ мәселелерді шешуге қуана білумен қатар, дарынды балалар дайын жауапқа шыдамайды. оларға жүктеледі. Кейбір дарынды балалардың есептеу және логика тұрғысынан математикалық қабілеттері жоғары, бұл олардың оқудағы үлгеріміне әсер етуі мүмкін. олар зейінді шоғырландырудың ұзақ кезеңімен және белгілі бір мәселені шешуде үлкен табандылықпен ерекшеленеді. дарынды балалар әділеттілік сезімін, адамгершілік дамуын, болжамды қабылдауын және білімін көрсетеді.[3]

Олар әділетсіздікке тез әрекет етеді, өзіне және басқаларға жоғары талаптар қояды. жанды қиял, тапсырмаларды орындауда ойын элементтерін қосу, шығармашылық, тапқырлық және бай қиял (қиял) дарынды балаларға өте тән. оларда тамаша әзіл-оспақ бар, күлкілі сәйкессіздіктерді, сөз тіркестерін, әзілдерді жақсы көреді. оларда эмоционалдық тепе-теңдік жетіспейді, ал ерте жаста дарынды балалар шыдамсыз және импульсивті болады. кейде олар асқынған қорқынышпен және осалдықтың жоғарылауымен сипатталады. Олар басқалардың вербалды емес сигналдарына өте сезімтал. қарапайым балалардағыдай эгоцентризм. дарынды балалар құрдастарымен қарым-қатынаста жиі қиналады. Балалар тобында көшбасшыны байқамау мүмкін емес.

Өзіне сенімді, белсенді бала тез назар аударады. Сөйлеуі жақсы дамыған, қорықпайды, басқа балаға, үлкенге бұрылудан тартынбайды. Мұндай баланың барлық болып жатқан іскерлік көзқарасы бар. Оның ерекшелігі - мұндай бала барлық нәрсеге қамқорлық жасайды. Кез келген балада адам әрекетінің бір саласында міндетті түрде дарындылық болады. Балалар психологиясы саласындағы мамандар әзірлеген тест сауалнамасы баланың туа біткен қабілеттері туралы болжамның дұрыстығын бағалауға көмектеседі немесе осы маңызды мәселеде көмектеседі. Дарынды баланың дамуы екі жақты процесс: «үй – мектеп, мектеп – үй». Баланың жеке тұлғасы мен дарындылығын дамытуға табиғи факторлардың рөлі мен салмағын немесе мақсатты тәрбие мен білім берудің ықпалын қалай қарастырсақ та, отбасының маңыздылығы шешуші болып табылады. Тіпті қолайсыз болып көрінетін жағдайлар қабілеттердің дамуына салыстырмалы түрде бейжай болып шығады.[4]

Әсіресе, дарынды баланың жеке басының қалыптасуына, әсіресе, ата-аналардың назарын арттырудың маңызы зор. Әдетте, дарынды балалардың отбасыларында білімнің жоғары құндылығы айқын байқалады, ал көбінесе ата-аналардың өздері өте білімді болып шығады. Бұл жағдай баланың жоғары қабілеттерінің дамуын айқындайтын қолайлы фактор болып табылады. Дарынды балалардың ата-аналары баласының оқуына ерекше көңіл бөледі, оған оқулықтар немесе қосымша әдебиеттер таңдап, оларды қалай дұрыс оқу керектігін мұғаліммен кеңеседі. Мұндай балалармен қалай жұмыс істеу керек? Дарындыларға жатқызуға болатын балалар бастауыш мектепке келеді. Бұл балалардың интеллектуалдық қабілеттері, оқуға бейімділігі, шығармашылық және көріністері басым көпшілігінен жоғары; басым белсенді, қанықпаған когнитивті қажеттілік; білім алудың, ой еңбегінің қуанышын сезіну. Осының негізінде дарынды балаларды анықтау, олардың дарындылық дәрежесін дамыту бастауыш мектептен басталуы керек. Оқу іс-әрекетінде дарынды балалармен жұмыс сараланған тәсілге негізделеді, бұл пәннің білім беру кеңістігінің кеңеюіне және тереңдетілуіне ықпал етеді. Сондықтан дарынды балалармен жұмыс сыныптан да, сыныптан тыс жұмыстардан да тұруы керек. Дарынды оқушылармен жұмыстың формалары: сабақта жеке көзқарас, саралап оқыту элементтерін тәжірибеде қолдану, сабақтың стандартты емес түрлерін, шығармашылық шеберханаларды өткізу; күшті оқушылармен қатарлас сыныптардағы топтық сабақтар; таңдау пәндері; хобби топтары;

Дарынды оқушылармен қосымша сабақтар, олимпиадаларға, интеллектуалдық ойындарға, жарыстарға дайындық; ғылыми-зерттеу және жобалық қызмет; жарыстар; интеллектуалдық марафон; ғылыми-практикалық конференциялар әртүрлі деңгейдегі олимпиадаларға, жарыстарға қатысу; жеке жоспарлар бойынша жұмыс істеу; заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану (интернет, медиатека, компьютерлік ойындар, электронды энциклопедия); Балалар портфолиосын құру. Оқушылардың дербестік дәрежесін арттыру. Оқушылардың танымдық қабілеттерін кеңейту. Ғылыми-зерттеу, шығармашылық және жобалық қызметте дағдыларды қалыптастыру. Танымал ғылыми, оқу және анықтамалық әдебиеттермен жұмыс

істеу негізінде білімді өз бетінше меңгеру дағдылары мен дағдыларын дамыту. Оқу пәндері бойынша білімді жалпылау және жүйелеу. [5]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Алматы-2008
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
3. Б.А. Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2005
4. К.Құдайбергенова «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
5. «Қазақстан мектебі» журналдары, 2010 жыл

Мусакулов К.Т.¹, Темирбекова Н.А.²

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ЖҰМЫСЫ

¹Профессор PhD

**²«Педагогика және психология» білім бағдарламасының магистранты
А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.
nurgyl.temirbekova.1991@mail.ru**

Қазіргі ақпарат және коммуникация көздеріне терең бойлай отырып, біз адамдардың іс-әрекеттерінің іздерін байқаймыз, бұл іс-әрекеттері қазіргі қоғамдық ғылым тілінде девиантты мінез-құлық деп аталады (өзін-өзі өлтіру, нашакорлық, басқаларғаагрессивті әрекет, қылмыстық). Негізге алынатын факт ретінде, девиантты мінез-құлық - бұл жүйелі немесе көпжақты анықтаушы (полидетерминтті) құбылыс. Аталған құбылыс пайда болғанда тарихи, макроәлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және жеке тұлғалық факторлар бірлесе әрекет етеді. Сондықтан да девиантты құбылыстардың себептерінің жиынтығын зерттеу пәнаралық ғылыми міндеттерді қамтиды. Ғылыми пәндер салаларының ешқайсысында да осы құбылыстарды түсіндіруге және олардың қоғамдық әрекеттерінің алдын алу шараларын даярлауға қажетті барлық ұғымдық құралдар жоқ. Тек қана жалпыға танымал ғылымдар тобы; психология, тарих, этнография, құқықтану, педагогика, психиатрия, генетика және т.б. девиантты құбылыстардың барлық «өлшемдерін» тұтас талдай жәнеалынған мағлұматтарды ұйымдастыраалады. Осының барысында психология тұлға деңгейінде девиантты мінез-құлықтың нақты генезисін де «предевиантты синдромды» сипаттай отырып, қоғамдық санкциялардың басты амал-тәсілдерін де, соның ішіндеемдеу мен ресоциализацияны даанықтап түсіндіреді. Осы бөлімнің міндеті «мінез-құлықтағы ауытқушылық (девиантты)» ұғымын анықтау болып табылады [1].

Т.Кондрашенковтың тұжырымы бойынша балаларда кездесетін өзін-өзісыйлауының төмендігі девиантты мінез-құлықтың барлық түрінде көрініс береді, сондай-ақ қылмыстық топқаену арқылы құқық бұзушылық әрекетінің болуы, наша қолдану, ішкіштік, агрессия, суицидті мінез-құлық және әртүрлі психикалық бұзылулар орын алады. Осыған байланысты әдебиеттерде девиацияға мынадай себептер негіз болады:

1. Девиантты мінез-құлық көрсетудің негізгісебебі - өзін-өзісыйлауының төмен болуы, өйткені индивид қоғамдағы өзінің қылықтары арқылы жағымсыз қатынастарды табады;

2. Өз-өзін сыйлауы төмен антинормативті мінез-құлықның өсуіне байланысты анти әлеуметтік топтың әрекеттеріне қосылып, өзінің статусын құрдастарының арасында көтеруге тырысады;

3. Кейбір жасөспірімдерде девиантты мінез-құлық өзін өзгелергесыйлату үшін жасаған шаралар болуы мүмкін [2].

Адам мінез-құлықның себептерін американ психологтары ЭдвардЛиси, РичардРуян «өзіндік детерминация жәнеішкі мотивация» теориялары мен түсіндіреді. Ол бойынша, мотивацияның екі типі және оған сай мінез-құлықтың даекі типі бар:

1. Сыртқы мотивация және оған сай мотиві бар мінез-құлық.

2. Ішкі мотивация және оған сай мотиві бар немесесебебі бар мінез-құлық. Бихевиористік теорияларда мінез-құлық детерминациясындағы негізгіакцент белгілі-бір мінез-құлықтың орындаудан кейінгі пайда болатын жағымды немесе жағымсыз жағдайларға негізделеді. Сыртқы жәнеішкі мотивациялардың мінез-құлыққа және психикалық процестерге әсерін кесте бойынша қысқаша көрсетуге болады. Ол келесі №1 кестеде бейнеленген [3].

1-кесте. Девиантты мінез-құлық бар тұлғаға сыртқы және ішкі мотивацияның әсері

Сыртқы мотивацияның әсері.	Ішкі мотивацияның әсері
Іс-әрекет ұзақтығына байланысты ағым.	
Сыртқы себебі; мінез-құлық сыртқы күш кеткеннен кейін тоқтап қалады	Ішкісебебі; мінез-құлықтың пайда болуына әсер ететін заттар жоқ болып кетсе де, біраз уақыт созылуы мүмкін
Зерттеушілер бір шама жай тапсырмаларды таңдайды, бірақ оны тек-қана керек кезде ғана орындайды.	Біршама қиын тапсырмаларды таңдайды.
Іс-әрекет алгоритмизациясының дәрежелері	
Шығармашылыққа деген жағымсыз әсер қалдырады. Алгоритмдік әдістерді талап ететін іс-әрекеттердің орындалуын жеңілдетеді. Эвристикалық мәселелердің шешілу жылдамдығының сапасын төлендетеді.	Шығармашылыққа деген жағымды әсер қалдырады. Эвристикалық әдістерді талап ететін іс-әрекеттің орындалуын жеңілдетеді.
Креативтілік	

Шығармашылығы күшейтеді. Өздігінен шығармашылыққа деген көз қарасы бірде күрт жоғарылап, бірде күрт төмендейді.	Шығармашылыққа мүмкіндік береді. Ортада белсенділердің қатарындамын деп ойлайды.
Эмоция	
Басқалармен өзара әрекет кезінде жағымсыз эмоцияларда пайда болады.	Қызығу эмоциялары пайда болады, қуанышты. Ортада өзін бар екенін көрсеткісі келеді. Қозу туады т.с.с.
Оқу орнында	
Сабақты үйде орындайды бірақ оқу орындарында сабаққасалғырт қарайтын оқушының орнын басады.	Ішкі мотивация кезінде оқу бағдарламаларын нәтижелі игереді және теориялық мәліметтерді игеруде жоғары дәрежеге ие болады, мнемоникалық процестердің сапасының жақсаруы байқалады өзін сыйлауы. Ішкі мотивацияның болуы өзіндік бағалауын жоғарылатады

Жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқулар туа пайда болмайды, олар физиологиялық ауытқулардан емес, отбасындағы және мектептегі дұрыс тәрбие бермеудің салдарынан пайда болады. Осы аталған ауытқу девиантты мінез-құлықтың шығуынаалып келеді. Көптеген ғалымдар (И.А.Невский, Л.С.Колесова) жүргізген зерттеулер барысындағы сауалнамалар девиантты мінез-құлық көрсетуге әсер ететін сырқы факторларды келесі топтарға бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

1. Индивидтің әлеуметтік бейімделуінде қиындық туғызатын, асоциалдық мінез-құлықтың алғышартының психобиологиялық деңгейіне ықпал ететін индивидтік факторлар;

2. Мектептегі және отбасындағы тәрбиенің олқылығынан пайда болатын психологиялық-педагогикалық факторлар;

3. Кәмелетке толмаған баланың отбасындағы, ауласындағы, оқу-тәрбие ұжымындағы жақын құрбыларымен болған жағымсыз қарым-қатынасының ерекшелігін айқындайтын әлеуметтік-психологиялық факторлар;

4. Өзі қалаған қарым-қатынас ортасындағы индивидтерді белсенді таңдау қатынасына, қоршаған ортадағы құндылықтар мен нормаларға, отбасының, мектептің және қоршаған ортаның, сондай-ақ өзінің жеке құндылық бағдары мен мінез-құлқын өздігінен реттеушілік қабілетінен туындайтын жеке тұлғалық факторлар;

5. Қоғамда өмір сүрудің әлеуметтік және әлеуметтік-экономикалық жағдайларын айқындайтын әлеуметтік фактор. Көп жағдайда девиантты мінез-құлықтың пайда болуына әлеуметтік факторлар түрткі болады (мектептегі қиындықтар, өмірдегі соққылы оқиғалар, девиантты субмәдениеттің ықпалы және т.б.) [4].

Білімнің төмен деңгейі, тәртібі нашар, сабақтан көп қалатын, психологтың талабын орындамайтын, адамгершілік деңгейі төмен, құрбыларымен тіл табысаалмайтын, ал кейде, психикалық дамуы, ойлау қабілеті кейін қалған, ашуланшақ, әртүрлі жүйкеауруларына шалдыққан, тәрбиеге әрең көнетін оқушыларды девиантты немесе қиын балалар қатарына жатқызуға болады.

Девиация (ауытқушылық) көпшілік мақұлдаған нормалар мен белгіленген стандарттардан (моральдық, әлеуметтік, заңдық) ауытқыған девиантты мінез-құлық деп есептеледі. Психологияда адамның белсенділік деңгейін көрсету үшін іс-әрекет, қарым-қатынас, таным секілді ұғымдармен қатар «мінез-құлық» термині кең қолданылады. Кез келген мінез-құлыққа баға беру әрдайым қандай да бір нормалармен салыстыруды қажет етеді. Алайда, өкінішке орай, барлық мүшелері жалпы нормативті талаптарғасай әрекет ететін қоғам жоқ. Девиантты мінез-құлық әртүрлі формада кездесуі мүмкін: дарындылар, дуаналар, тақуалар, әулиелер, қылмыскерлер және т.б. Психологияда девиантты мінез-құлықтың пайда болуының себептерін түсіндіретін бірнеше бағытты бөліп көрсетеді. Н.Смелзер: «девиантты мінез-құлық деп қоғамда қалыптасқан нормалар мен типтергесай келмейтін іс-әрекеттерді түсіну қажет» деп жазған. Кейбір зерттеушілер аталмыш ұғымды анықтауда қосымша, дәлірек анықтайтын белгілердіенгізуді ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нарикбаев.М.С. Правовая охрана детства в РК.–Алматы: Ғылым 2014.15с.
2. Жарықбаев Қ.Б. Жан тануға кіріспе:– Алматы: Дарын, 2008. 191 б.
3. ЭдвардЛ, РичардР. Психосоматическая нормализация.–Санкт-Петербург.2011. – 90 с.
4. Невский И.А. Возрастные особенности психического развития детей. М.: Просвещение. 2008, – 169 с.

Аубакирова А.А.¹, Тлеубергенова К.С.²

ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМ ЛОГИКАСЫН ДАМУҒА ӘСЕР ЕТУШІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР.

¹Педагогика ғылымдарының магистры

²«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

**А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау, Қазақстан.**

Әлемнің барлық өркениетті елдерінде білім – дамудың басты көрсеткіші. Елдер тек тауарлар мен қызметтерде ғана емес, олар әлеуметтік құндылықтар жүйесі мен білім беру жүйесінде бәсекелеседі. Қанша дегенмен білім қай елдің болмасын ертеңі мен болашағын айқындайтын ең үлкен фактор. Білімі жетік түрде дамыған мемлекеттің болашағы жарқын болады. Осы себепті қазіргі таңда қайсы бір ел болмасын, өз білім беру жүйесін дамытуды қолға алуда. Әрине, соның тізімде біздің мемлекетіміз «Қазақстан Республикасы» да бар. Қазіргі таңда білімнің дамуына өз үлесін қосатын жаңа тенденциялар шығуда. Соның бірі, әрі бірегейі – жаһандану. «Қазіргі заманда, шекаралар жойылған

кезде, қашықтық маңызды емес. «Жаһандану» термині «өзара тәуелділік» және «интернационалдандыру» сияқты Международная научно-практическая конференция «Новые возможности педагогической науки в Казахстане: приоритеты в воспитании и образовании», посвященной 112-летию со дня рождения академика Т.Т. Тажибаева 66 ұғымдарды алмастырды және экономикалық, әлеуметтік және саяси салалардағы халықаралық қатынастар жүйесінің дамуындағы сапалы жаңа кезеңді сипаттайды. Жаһандану жанжақты, адам қызметінің барлық аспектілеріне таралады және әлеуметтік және жеке өмірдің барлық салаларына, соның ішінде білімге де әсер етеді. Жаһанданудың ең маңызды артықшылығы – діндердің, мәдениеттердің, дәстүрлердің, менталитеттің өзара енуін қамтамасыз ету, сол арқылы адамды әлемге таныту. Жаһандану- постиндустриалды қоғамды біріктіру мен интеграциялаудың маңызды процестерінің бірі қазіргі өркениет дамуының, тауарлар мен технологиялардың, білім мен мәдени құндылықтардың алмасуының салдары болып табылады. Бұл ұлттық шекараның кеңеюіне, ғылым, медицина, білім, коммуникация саласындағы ілгерілеуге әкелетін уақыттың бұлтартпас тенденциясы. [2] Қазіргі заманның маңызды процестерінің бірі – жалпы еуропалық білім кеңістігін құру. Жиырмамыншы ғасырдың тоқсанмыншы жылдары техникалық зерттеулерде жетекші елдер жастарға жетекші университеттерде білімін жалғастыру мүмкіндігін беру үшін мектеп жүйесін жаңартты. Адам құқықтары жөніндегі құжаттарда білім алу отбасының материалдық жағдайының деңгейімен емес, ең алдымен қоғамның құқықтық және әлеуметтік институттарымен қамтамасыз етілетін ажырамас құқықтардың бірі ретінде қарастырылады. Қоғамды интенсифті компьютерлендіру және ақпараттандыру жағдайында әлеуметтік және экономикалық институттарды түрлендіру, барлық жаһандық өзгерістердің негізгі қозғаушы факторы болып табылатын адами капитал басымдыққа ие болып отыр. Білім беру мекемелері белгілі бір білім мен дағдыға ие тұлғаларды шығарып қана қоймай, шешім қабылдауға, өмірлік қиындықтарды жеңуге, адамгершілік құндылықтарды түсінуге және жүзеге асыруға, оқиғаларға адекватты жауап беруге қабілетті тұлғаның жаңа ұрпағын қалыптастыруға ықпал етуі керек. Сондықтан да кәсіптік білім беруде маманның функционалдық даярлығы концепциясынан оның тұлғасын дамыту концепциясына дәйекті көшу жүріп жатыр. Қазіргі білім берудің даму тенденцияларына мыналар жатады: білім берудің барлық деңгейлерінің сабақтастығы мен өзара тәуелділігі (үздіксіз және көп деңгейлі білім беру тұжырымдамасы); инновациялық әдістер мен жабдықтарды пайдалану (9 мультимедиялық жабдық, қашықтықтан оқыту құралдары, ғаламдық және аймақтық желілер); ұлттық шекараларды жою, стандарттарды бірыңғай әмбебап үлгіге келтіру (Болон конвенциясы, Сорбонна декларациясы, Лиссабон конвенциясы); Осы сәтте үшінші тенденция атап өткен Болон конвенциясына тоқтала кетсек. Бұл қандай конвенция? Болон конвенциясы 3 жастан бастап докторантураға дейінгі оқудың барлық деңгейлерін қамтиды. Ол мәдени және тарихи даму деңгейі әртүрлі елдерде жоғары білім беруді оңтайландырудың бірыңғай стандарттарын жасайды, сондай-ақ жастардың мобильділігін арттыруға ықпал етеді. Әлгіннен бері сөз етіп отырған жаһандық

білім берудің бірнеше принциптері бар. Олар: баланың жеке тұлғасын дамытуға бағыт-бағдар беру; үздіксіздік; шығармашылық және танымдық белсенділікті арттыру; тиімді технологияларды іздеу; тұтастық; сенімділік; үйлесімділік (үйлесімділік, бірлік), интегративтілік. Осы талаптарға сай келетін өзекті педагогикалық үлгілер : жобалық оқыту технологиясы, дамыта оқыту технологиясы, проблемалық оқыту және сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, модульдік оқыту технологиялары жатады. қазіргі таңда бұл тізімдегі қайсыбір үлгі болмасын, білім беру барысында сәтті түрде қолданылуда. Мысалы, тізімнің соңында атап өткен «сыни тұрғыдан ойлау технологиясы». Сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз не? Сыни тұрғыдан ойлау – Академик Т. Т. Тәжібаевтың туғанына 112 жыл толуына арналған «Қазақстандағы педагогика ғылымының жаңа мүмкіндіктері: тәрбие мен білімдегі серпілістер» тақырыбында өткен халықаралық ғылыми- практикалық конференциясы 67 бұл кез келген тұжырымға сыни көзқараспен қарауға, ешнәрсені дәлелсіз қабылдамауға, сонымен бірге жаңа идеялар мен әдістерге ашық болуға көмектесетін ойлау түрі. Сыни тұрғыдан ойлау – таңдау еркіндігінің, болжау сапасының, өз шешіміне жауапкершілігінің қажетті шарты. Демек, сыни тұрғыдан ойлау негізінен таутологияның бір түрі, сапалы ойлаудың синонимі болып табылады. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы оқушылардың шешендік өнерін, қысқаша сөйлеуін, байсалдылығын, ақыл-ой тәртібін, ұжымшылдық, көшбасшылық қасиеттерін дамытуға көмектеседі. [1] Сонымен, жаһандық оқыту дегеніміз – жер бетіндегі барлық процестердің өзара байланысын түсінуге жағдай жасау, жер бетіндегі тіршілікті сақтаудың маңыздылығын сезіну, бейбіт қатар өмір сүруге ұмтылу, жанашырлық, жанашырлық, төзімділік, әділеттілік сияқты қасиеттерді бойына сіңіру. Білім беруді жаңғырту пәнаралық зерттеулерді, біртұтас сурет пен панорамалық дүниетанымды құруды, эвристикалық зерттеулер мен ізденістерге ынта мен мотивацияны, сыныптағы сенім мен ынтымақтастық атмосферасын қамтиды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Л. Омарова Адамгершілік тәрбиені қалыптастыру мәселелері
2. С.Ғ.Тәжібаева Мектепте тәрбие жұмысын ұйымдастыру технологиясы. Алматы: Білім, 2008. – 280 б
3. Назарбаева С.А. Келешек кемел болсын // Халық кеңесі. – 6 наурыз.
4. Абайдың қара сөздері. abai.kz

Токбаев Р.К.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ИЗ НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ

Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова

Магистрант образовательной программы

7М01101 Педагогика и психология

Научный руководитель: к.п.н. доцент Корягина О.В.

Согласно А.В. Мудрик, социальный педагог - это педагог, исследующий социальное воспитание в контексте социализации, т.е. воспитание всех возрастных групп и социальных категорий людей, осуществляемое как в организациях специально созданных для этого, так и в организациях, для которых воспитание не является основной функцией (например, предприятия) [1, 23]

Цель его работы - создание благоприятных условий для личностного развития ребёнка (физического, социального, духовно-нравственного, интеллектуального), оказание ему комплексной социально-психологической помощи, а также защита ребёнка в его жизненном пространстве. Социальный педагог выступает посредником между ребёнком и взрослым, ребёнком и его окружением, а также в роли наставника при непосредственном общении с ребёнком или его окружением.

Он проводит социальную диагностику семей, составляет программу помощи семье, просвещает родителей в вопросах воспитания детей.

Социальный педагог по своему профессиональному назначению стремится по возможности предотвратить проблему, своевременно выявить и устранить причины, порождающие ее, обеспечить превентивную профилактику различного рода негативных явлений (социального, физического, социального и т. п. плана). Социальный педагог не ждет, когда к нему обратятся за помощью. В этической форме он сам «выходит» на контакт с семьей.

Объектом воздействия социального педагога могут быть ребенок в семье, взрослые члены семьи и сама семья, в целом, как коллектив.

Деятельность социального педагога с семьей включает три основных составляющих социально - педагогической помощи : образовательную, психологическую и посредническую.

Образовательная составляющая включает в себя два направления деятельности социального педагога: помощь в обучении и воспитании.

Помощь в обучении направлена на предотвращение возникающих семейных проблем и формирование педагогической культуры родителей.

Помощь в воспитании проводится социальным педагогом, в первую очередь, с родителями - путем их консультирования, а так же с ребенком посредством создания специальных воспитательных ситуаций для решения задачи своевременной помощи семье в целях ее укрепления и наиболее полного использования ее воспитательного потенциала.

Психологическая составляющая социально - педагогической помощи включает в себя 2 компонента: социально - психологическую поддержку и коррекцию.

Поддержка направлена на создание благоприятного микроклимата в семье в период кратковременного кризиса.

Коррекция межличностных отношений происходит, в основном, когда в семье существует психическое насилие над ребенком, приводящее к нарушению его нервно - психического и физического состояния. До недавнего времени этому явлению не уделялось должного внимания. К такому виду насилия относятся запугивание, оскорбление ребенка, унижение его чести и достоинства, нарушение доверия [2, 215].

Посреднический компонент социально - педагогической помощи включает в себя три составляющие: помощь в организации, координации и информирование.

Помощь в организации направлена на организацию семейного досуга, включающую в себя: организацию выставок - продаж поношенных вещей, благотворительных аукционов; клубов по интересам, организацию семейных праздников, конкурсов, курсов по ведению домашнего хозяйства, «клубов знакомств», летнего отдыха и др.

Помощь в координации направлена на активизацию различных ведомств и служб по совместному разрешению проблемы конкретной семьи и положения конкретного ребенка.

Помощь в информировании направлена на обеспечение семьи информацией по вопросам социальной защиты. Она проводится в форме консультирования. Вопросы могут касаться как жилищного, семейно-брачного, трудового, гражданского, пенсионного законодательства, прав детей, женщин, инвалидов, так и проблем, которые существуют внутри семьи.

Социальный педагог при работе с семьей выступает в трех основных ролях:

Советник - информирует семью о важности и возможности взаимодействия родителей и детей в семье; рассказывает о развитии ребенка; дает педагогические советы по воспитанию детей.

Консультант - консультирует по вопросам семейного законодательства; вопросам межличностного взаимодействия в семье; информирует о существующих методах воспитания, ориентированных на конкретную семью; разъясняет родителям способы создания условий, необходимых для нормального развития и воспитания ребенка в семье.

Защитник - защищает права ребенка в случае, когда приходится сталкиваться с полной деградацией личности родителей (алкоголизм, наркомания, жестокое отношение к детям) и вытекающими из этого проблемами неустроенности быта, отсутствие внимания, человеческого отношения родителей к детям.

Одна из форм работы социального педагога с семьей - социальный патронаж, представляющая собой посещение семьи на дому с диагностическими, контрольными, адаптационно - реабилитационными

целями, позволяющая установить и поддерживать длительные связи с семьей, своевременно выявляя ее проблемные ситуации, оказывая незамедлительную помощь.

Патронаж дает возможность наблюдать семью в ее естественных условиях. Что позволяет выявить больше информации, чем лежит на поверхности. Проведение патронажа требует соблюдения ряда этических принципов : принципа самоопределения семьи, добровольности принятия помощи, конфиденциальности, поэтому следует находить возможности информировать семью о предстоящем визите и его целях.

Патронаж может проводиться со следующими целями [3, 14]:

- диагностические: ознакомление с условиями жизни, изучение возможных факторов риска (медицинских, социальных, бытовых), исследование сложившихся проблемных ситуаций;

- контрольные: оценка состояния семьи и ребенка, динамика проблем (если контакт с семьей повторный); анализ хода реабилитационных мероприятий, выполнения родителями рекомендаций и пр.;

- адаптационно - реабилитационные: оказание конкретной образовательной, посреднической, психологической помощи.

Регулярные патронажи необходимы в отношении неблагополучных и прежде всего асоциальных семей, постоянное наблюдение за которыми в какой-то мере дисциплинирует их, а так же позволяет своевременно выявлять и противодействовать возникающим кризисным ситуациям.

Наряду с патронажем, занимающим важное место в деятельности социального педагога, следует выделить консультационные беседы как одну из форм работы с семьей. Консультирование, по определению, предназначено в основном для оказания помощи практически здоровым людям, испытывающим затруднения при решении жизненных задач.

Социальный педагог, работая с семьей, может использовать наиболее распространенные приемы консультирования : эмоциональное заражение, внушение, убеждение, художественные аналогии, мини - тренинги и пр.

Наряду с индивидуальными консультативными беседами, могут применяться групповые методы работы с семьей (семьями) - тренинги.

Социально - психологический тренинг определяется как область практической психологии, ориентированная на использование активных методов групповой психологической работы с целью развития компетентности в общении.

Групповые методы работы дают возможность родителям обмениваться друг с другом опытом, задавать вопросы и стремиться получить поддержку и одобрение в группе. Кроме того, возможность принимать на себя роль лидера при обмене информацией развивает активность и уверенность родителей.

Еще одна форма работы социального педагога с семьей - социально - педагогический мониторинг семьи - это научно обоснованная система периодического сбора, обобщения и анализа социально - педагогической информации о процессах, протекающих в семье, и принятие на этой основе стратегических и тактических решений.

Основные принципы мониторинга : полнота, достоверность, системность информации; оперативность получения сведений и их систематическая актуализация; сопоставимость получаемых данных, которая обеспечивается единством избранных позиций при сборе и анализе информации; сочетание обобщающих и дифференцированных оценок и выводов.

Сущность социально - педагогического мониторинга семьи состоит в комплексном использовании всех источников данных о процессах и событиях семейной жизни, как носящих естественный характер (информация, предлагаемая членами семьи по собственной инициативе; непосредственное и опосредованное наблюдение, сочинения и графические работы детей о семье и т. д.), так и полученных в ходе специально организованного исследования (опрос, анкетирование, метод экспертных оценок, биографический метод, психологические методики на выявление показателей внутрисемейных отношений и т. д.)

Важную роль в осуществлении социально - педагогического мониторинга играет умение социального педагога систематизировать сбор информации и полученные результаты. Способов систематизации может быть несколько. Рассмотрим один из них.

Поскольку семья - это сложная система, социальный педагог принимает во внимание подсистемы внутри семьи, отношения между индивидами и подсистемами.

Родительская подсистема (мать - отец). Социальный педагог концентрирует внимание на взаимодействии брачной пары в качестве родителей ребенка (детей), принятые в семье нормы взаимоотношений: мать - дети, отец - дети, стиль родительского отношения.

Воспитательный потенциал семьи во многом определяется содержанием и характером функционирования родительской подсистемы. Ошибки, которые допускают родители, их искаженные ценностные установки, противоречия в системах требований и влияние семьи на ребенка [4, 341].

Подсистема «братья - сестры». Социальный педагог концентрирует внимание на отношениях детей, особенностях социальной роли каждым ребенком, установившемся в семье разделении обязанностей между братьями - сестрами.

Отношения между детьми в семье - незаменимый опыт общения и взаимодействия длительного характера, когда обязательны распределение обязанностей, терпимость, умение разрешать и предупреждать конфликты, делить проявляемую по отношению к ним заботу и внимание взрослых, и многое другое. Для большинства детей данные отношения на длительный период приобретают характер наиболее значимых. Однако здесь скрыт значительный потенциал десоциализирующего влияния (отношения подчинения, «семейная дедовщина». Моральное и психологическое насилие, конкурентное противостояние и многое другое).

Подсистема «родители - дети». Социальный педагог стремится определить специфические черты взаимодействия между родителями и детьми, границы власти, свободы и ответственности, ставшие нормой [5, 10].

Социально - педагогическая деятельность с семьей будет эффективна, если она будет основана на комплексном подходе. Он предполагает изучение и использование данных демографии (изучение рождаемости), социологии и социальной психологии (исследование и анализ удовлетворенности браком и семейными отношениями, причин семейных конфликтов), педагогики (воспитательная функция семьи); права; экономики (бюджет семьи); этнографии (быт, культурные особенности); истории и философии (исторические формы семьи, брака, проблемы семейного счастья, долга); религии.

Таким образом, социальный педагог начинает работу с неблагополучной семьей с изучения причин неблагополучия в семье, т.е. её особенностей, целей, ценностных ориентиров, а так же обследование жилищных условий неблагополучной семьи. После изучения составляется карта семьи, в которую входит Ф.И.О. родителей и родственников, проживающих вместе, место работы родителей и должность, уровень материального обеспечения. Знания о семье получены, теперь социальный педагог составляет программу работы с неблагополучной семьей, реализует её с помощью работы с родителями и детьми, проводит консультирование семьи. Так же социальный педагог привлекает для помощи в работе других специалистов и если проведённая работа дала положительный результат, семью снимают с социально-педагогического учёта.

Список литературы:

- 1 Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов/ Под ред. В. А. Сластенина. - 4-е изд., доп. - М.: «Академия», - 2003. - 200 с.
- 2 Карабанова О. А. Психологические особенности родительско-детских отношений в подростковом возрасте// Семейное консультирование и семейная психотерапия/ Под ред. Э.Г. Эйдемиллера, А. З Шапиро. СПб.: «Речь», - 2001. – 341 с.
- 3 Бурменская Г.В., Захарова Е. И., Карабанова О. А. и др. Возрастно-психологический подход к консультированию детей и подростков. / Г. В Бурменская., Е. И Захарова., О. А Карабанова - М.: «Просвещение», - 2015. – 214 с.
- 4 Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт. М.: «Академия», - 1993. – 457 с.
- 5 Социальная работа с семьей / под ред. Т.В. Шеляг. - М.: «Институт социальной работы», - 1995. – 105 с.

**ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСТАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫҚ
ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН
АЙҚЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

¹Педагогика ғылымдарының магистрі

²«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»

білім беру бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан

Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. ХХ ғасырдың ортасында дүниенің әр түкпірінде қарым-қатынас мәселесіне арналған зерттеулер шамамен бір уақытта пайда болып, тарала бастайды. Мұндай зерттеулердің ішінде балалардың қарым-қатынасы аясында еңбектер ерекше орын алады. Ғылымда мектеп жасына дейінгі балалар психикасының дамуындағы қарым-қатынас аса маңызды фактор ретінде тағайындалған. Қарым-қатынас адамның өзара әрекеттестік және өзара қатынас жасауының ерекше формасы. Қарым-қатынас мәселесін психологиялық, педагогикалық тұрғыдан зерттеу әлемдік ғылымда Екінші дүние жүзілік соғыстан кейінгі кезеңде өзекті мәселе болып көтерілді. Осы уақыттан бастап қарым-қатынасқа анықтамалар беріліп, оны зерттеуде бағыттар пайда болды. «Қарым-қатынас» ұғымының көп анықтамаларының арасында біз «коммуникативті іс-әрекет» ұғымымен синоним деп қарастыратын позицияларына жүгініп, М.И. Лисинаның анықтамасын арқау етеміз [1].

Бастауыш мектепте оқу процесін ұйымдастыруда баланың дамуының әр кезеңінде оның коммуникативті қабілеттерін ескеру қажет. Мектепке дейінгі жастағы балалар күрделі мазмұнды іс-әрекеттермен қатар, оның ақыл-ойының дамуы үшін маңызды құралдарды және ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас процесінде басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетін игереді. Бастауыш сынып оқушысының коммуникативті дамуы туралы ең алдымен, осы процестің нәтижелі жақтары туралы айта отырып, мектептегі білім беру барысында оның ауызша тұжырымдары толығырақ, мағыналы бола түсетінін атап өткен жөн. Бастауыш сынып оқушыларының пікірлерінде заттардың, құбылыстардың маңызды белгілері әлі көрінбеуі мүмкін. 7-10 жастағы балалардың сөйлеуіндегі құбылыстардың өзара байланысы толық ашылмаған. Жиі, дұрыс жауапты тапқысы келгендей, оқушылар айтылған ойларға жеке көзқарасын білдірмейді.

Осы жастағы ең маңызды психологиялық теориялық тұжырымдамалар құрылысының негізін игеру және баланың теориялық жалпылауға дайындығы қарастырылуы керек. Алайда, тұжырымдамаларда бастауыш сынып оқушылары теориялық, дерексіз ойлауға қарағанда нақты тұжырымдарды қалайды. Олар өздерінің арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды

орнатудан гөрі нақты фактілерді сипаттауға дайын. Бастауыш мектепте ауызша жауап бере отырып, бала, әдетте, өз ойларының дәйектілігін саналы түрде сақтамайды, яғни. өзінің мәлімдемесінде, пайымдауында олардың логикасы үшін, оқушы дайын, белгілі ережені қолдануды алмастырғанды жөн көреді. Бастауыш мектептегі оқу процесі баланың ойлау, қорытынды жасау, жоспарлау ойлау қабілетін дамытуды ынталандырады. Бастауыш сынып оқушысының білімін дамыту бізге тек теориялық ойлауды ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекеті, әсіресе ойлау тәсілі туралы ойлауды қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдыларын қалыптастыру өте өзекті мәселе болып табылады, өйткені бұл дағдылардың қалыптасу деңгейі балалар білімінің тиімділігіне ғана емес, сонымен бірге олардың әлеуметтенуі мен жеке тұлғаның дамуына да әсер етеді. Сабақ барысында да, сабақтан тыс уақытта да оқушылардың қарым-қатынас процесінде дағды қалыптасады, коммуникативті дағдылар қалыптасады және жетілдіріледі.

Жалпы білім беретін мектеп жалпыға бірдей білім мен дағдылардың, сонымен қатар оқушылардың дербес іс-әрекеті мен жеке жауапкершілігінің тәжірибесін, яғни уақытылы білім сапасын анықтайтын негізгі құзіреттіліктердің бастауыш мектепке маңызды рөл атқаратын интеграцияланған жүйесін құруы керек. Жалпы орта білім берудің федералды мемлекеттік білім стандарты баланың қоғамға бейімделуіне арналған коммуникативті әмбебап білім беру әрекеттерін қалыптастыруды ұсынады.

Коммуникативті дағдылар әлеуметтік құзіреттілікті қамтамасыз етеді және басқа адамдардың, қарым-қатынас серіктестерінің немесе әрекеттерін ескереді; тыңдай білу және диалогқа қатысу; проблемаларды ұжымдық талқылауға қатысу; құрдастар тобына кіру және құрдастармен және ересектермен нәтижелі өзара әрекеттестік пен ынтымақтастық құру [3].

Педагогикалық қақтығыстарды шешудің тағы бір жолы – жанжалға қатысушылардың жинақталған өзара талаптар мен талаптарды командамен білдіруіне мүмкіндік беру. Шешім әр қатысушының пікірлері негізінде ұжымдық түрде жасалады. Бұл әдістер педагогикалық жанжалдардың табысты аяқтауға үлес келмесе, аға оқытушы немесе тапсырма екі қарама-қарсы тараптар немесе олардың бірінің қарсы санкция қолдануға болар еді. Мұндай жағдайларда, санкциялар, тіпті пайдалану қарсыластары түрлі сынып немесе мектеп сұйылтуын пайдалану қажет жолын мүмкіндік бермейді [4].

Сондықтан қарсыластық жағдайын сындарлы шешуде мұғалім көп нәрседен тәуелді. Адамдар арасындағы қақтығыстарды шешу жолдары. Жағдайдың дұрыс бағалануы және проблеманың күрделілігі, жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауы адамның табиғатындағы қақтығыстарды шешудің ең тиімді әдісі болып табылады. Мұндай қақтығыстар әрдайым жеке тұлғаның даралығы мен оның мінез-құлқына тәуелді болғандықтан, олардың шешімі жынысына, пәннің жасына, сипатына және темпераментіне, әлеуметтік мәртебесіне, адамгершілік құндылықтарына және құндылықтарына байланысты. Стресстің пайда болуын дүрбелеңдетуден сақтап қалмау үшін, адамның жеке қарама-

қайшылықтарымен күресуді ұсынады, кері эмоцияларды тастайды. Дегенмен, адам ішіндегі жанжалдарды женудің жеке көзқарас қажеттілігіне қарамастан, жеке сипаттамаларға қатысты бәрін қолдана алатын қақтығыстарды шешудің ең типтік әдістерін және әдістерін анықтау қажет. Төменде адамдар арасындағы қақтығыстарды шешудің ең маңызды жолдары көрсетілген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология [Текст]: учебное пособие для студентов вузов/ Г.С. Абрамова. – Москва: Академия. 2017. – С. 31-37.
2. Ганзен В.А. Конфликты. / В.А. Ганзен – Нева: СПб.: 2015. – 151 с.
3. Журавлев, В.И. Особенности педагогической конфликтологии / В.И. Журавлев. – Москва: Иркутск, 2005.- 45 с
4. Мөженақова М.С. Мектептің педагогикалық процесінде оқушылардың танымдық қызығушылығын өлкетану материалдары негізінде дамыту.п.ғ.к. дисс. – Қарағанды: ҚарМУ. 2015. – 64-67 б

Аубакирова А.А.¹, Тулеубаева А.Б.²

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРАСТЫРУ.

¹Педагогика ғылымдарының магистры

²«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,

Көкшетау, Қазақстан.

Қазіргі таңда қоғам көз ілеспес жылдамдықпен дамып, әр ел өзінің өркениетінің өресін кеңейту барысында жан – жақты ат салысуда. Жаһандану дәуіріне аяқ басқан біздің ел де озық елдермен иық тіресе дамып, Тәуелсіздікке қол жеткізген аз уақыттың ішінде өзінің алғырлығын байқатып үлгерді. Бұл білім беру жүйесінің бірізділігі мен оқу сапасына мән берумен тығыз байланысты. Кез – келген елдің ең басты алғышарты білікті мамандар, алғыр оқушылар даярлау болып табылады. Мектеп партасында отырған бүлдіршіндердің бойына жан – жақты білім сіңіру, заман талабына сай көзқарас қалыптастыру біздің басты мақсатымыз. Дүниежүзілік ғылым мен білім кеңістігінде әр елдің өз алдына қойған мүддесі мен қалыптасу деңгейі, әр кезең бойынша дамуы мен ұстанымдары бар. Ғылымды зерттеу, жаңалық ашу, оқуға деген зор ынта ешқашан тоқтап қалған емес. Ұлтаралық келісім – шарттар, өз – ара ынтымақтастық, тәжірибе алмасу тәрізді сәттер жаһандық дәуірде маңызды рөл атқарады. Бұл әр мемлекеттің өз – ара қарым – қатынасын нығайтып, ғылымға көңіл бөлуге итермелейді. Біздің ел де әлемдік деңгейде өзіндік пікірі қалыптасқан, нақты жоспары айқын, ұлттық тәрбиені негізге ала отыра

жаңашылдықтың жаршысы болып, әлемдік білім кеңістігіне кірігуде. Жаһандану жаңа қоғамдық өмірде орын алған өзгерістер мен технологиялық жетістіктер – қоғамдық сана дамуының қозғаушы күші болып табылатын білім мен ғылым саласына да өз ықпалын тигізеді. Сондай-ақ білім беру әлемдік интеграциялық үдеріспен қатар қарыштап дамуда да маңызды рөл атқарады. Білім беру жүйесіндегі негізгі міндет – ұлттық және адамзаттық қасиеттер, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру, дамыту үшін қажетті жағдайларды жасау болып табылады [1]. Заман дамыған сайын өзіндік талап – тілектері де өзгеріп, білім беру саласына өз әсерін тигізеді. Мәселен, бұрынғы әдіс – тәсілдер инновациялық үлгіде жаңартылып, ал оқулықтар жаңа терминдерге сай қайта жазуылуы тиіс. Технологиялардың адам өмірінде алар айшықты мәнін ескеретін болсақ, оларды пайдалы дүниеге жарату, оқу барысын жетілдіруге қолдану барысы да артық етпейді. Білім беру жүйесіндегі жаһанданудың негізгі элементі компьютерлік және ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен тікелей байланысты. Осы арқылы қоғамды ақпараттандыру алға басып, өзгерістер орын алды. Ақпараттық жаһандау өз көкжиегін кеңейте отыра, адамдар мен мәдениеттің, руханияттың, ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерімен танысуға мүмкіндік берді. [2]. Заманауи ақпараттық технологиялардың арқасында білім беру процесі сапалы жаңа формаларға ие бола бастады. Қашықтан оқу пайда болып және ол тез дами бастады. Ғаламтор үйде білім алуға мүмкіндік беріп, мүмкіндігі шектеулі жандардың да оқуына жол ашты. Жаңа технологиялар оқу процесінде визуализация сияқты маңызды мәселені шешуге мүмкіндік береді. Оқу материалын жақсы меңгеруге мүмкіндік беретін графиктер, схемалар, белгілі бір процестің дами динамикасы, суреттер және т.б. ғаламтор көмегімен ғана емес, CD арқылы да ұсынылып, оқу бағдарламасының ажырамас бөлігіне айналды. Жаңа технология арқылы білім алған адам, өмірлік тәжірибеде көптеген машықтарға ие болмақ. [3]. Ақпараттық – технологиялардың көмегі бізге қашықтан оқу брысында өзінің айтарлықтай көп көмегін тигізді. Коронавирустық инфекция кезінде карантин шаралары күшейіп, ел тұрғындарының қауіпсіздігі алғашқы орынға қойылған сәтте, білім беру саласына да өзгерістер енгізілді. Аз уақытта орын алған бұл жағдай көпшілік үшін таңсық еді. Алайда, бүгінгі таңда ұстаздар да, оқушылар да ақпарат айдынын еркін меңгергендіктен, біз бұл тығырықтан Международная научно-практическая конференция «Новые возможности педагогической науки в Казахстане: приоритеты в воспитании и образовании», посвященной 112-летию со дня рождения академика Т.Т. Тажибаева 100 оңай шыға алдық. Мектеп басшысы ретінде менің ең басты міндетім, оқу процесіне қадағалау жүргізіп, шәкірттердің сапалы білім алуын бақылау болды. Ол үшін күнделікті әр педагогтың жұмысын жіті тексеріп, асқан жауапкершілікпен жұмыс жасауға тырыстық. Ғаламтор желісінің қолжетімділігі, өскелең ұрпақтың инновациялық саланы еркін меңгеруі, жаңашыл ұстаздардың жарқын бейнесінің нәтижесінде жаңартылған білім жүйесі арқылы біліктілікті арттыруды жүзеге асырдық. Жалпы, жаһандану барысында жаңа технологиялар күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналған. Қазіргі таңда көптеген жұмыс орыны сандық

жүйемен қамтамасыз етіліп, жүйенің көбісі жаңа тәртіппен жұмыс жасайды. Сондықтан, біз мектепте робототехника, инновациялық білім беру, интерактивті әдістерге сүйену барысын барынша қолдануға тырысамыз. Өскелең ұрпақ ел болашағы екенін ескерсек, оларды жастайынан ғылымға баулу әр білім ордасына жүйтелген зор міндет. Оқу мен тәрбие егіз ұғым екенін ескерсек, оқушыларды тек сауаттылыққа тәрбиелеп қана қоймай, оларды ізгілікке баулу, мәдениет көкжиегін қалыптастыру, рухани кемелдеген тұлға тәрбиелеу барысын да назардан тыс қалдырмағанымыз абзал. Атақты ғалым, Әбу Насыр Әл – Фараби: «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы деп» айтқан болатын. Расымен, бұл сөзге келіспеске болмайды. Тұлға қанша жерден білімді болса да, оның бойында жақсы қасиеттер қалыптаспаса, алған білімі тұл болмақ. Сол себепті рухани тәрбиеге сусындату бастауыш сыныптан бастау алуы қажет. Мен директорлық қызметтен бөлек, бастауыш сыныпқа сабақ беріп, жас буынның дұрыс бағытта тәлім алуына еңбек сіңіріп жүрген ұстаздар қатарынанмын. «Білім негізі бастауышта» екенін ескерсек, дәл осы кезеңде болашақ тұлғаның бойындағы барлық мінез – құлық бейімделіп, өмірге деген көзқарастары қалыптасады. Қанаты қатаймаған, буыны бекімеген бүлдіршіндердің болашағының жарқын болуы үшін біліммен қатар, тәрбиенің, ұлттық құндылықтардың дәріптелуі, рухани қажеттіліктерді бойларына сіңіру аса үлкен маңызға ие. Рухани қажеттіліктер – адамның жеке тұлғалық шығармашылық – тәлімдік және мәдени – әлеуметтік қажетін қанағаттандыратын құндылықтарға ынталылық. Рухани қажеттілік – идеяның, түсініктің, ұғымның өмірлік мағынасын жүйелеуге деген құштарлық, ақылдың, сезімнің, еріктің қызметін реттеуге және игеруге бағытталған жеке адам мен ұйымдасқан топтың бағдарлы қызметінің көрінісі. [4] Жаһандану барысында білім, ғылым және руханият бір – бірімен тығыз байланыста, өзіндік орыны бар, біте қайнасып жатқан дүниелер. Оларды бір – бірімен толықтырып, оқушылардың бойына сіңіру қажет. Ол үшін мектептің жүрегі болып табылатын – ұстаздар қауымының алар орыны ерекше. Әр педагог заман талабына сай, жаңашылдықтың жаршысы бола білуі тиіс. Талай жылдық тәжірибесі бар, тіс қаққан маманның өзі біліктілігін арттырып, соңғы енген өзгерістерден хабары болуы тиіс. Өткен күндер методикасы, кейде қазіргі талапқа сай келмей жатады. Бұл жаңа технологиялар, бағдарламалар мен қоғам талабының өзгерісіне тікелей байланысты. Сол себепті, мұғалімдер өз мерейлерін тасытып, қашан да әлемдік талапқа сай болып, әр кез өздерін дамытып отыруды ұмыт қалдырмаған абзал. Біз тек тұлға тәрбиелеп қана қоймаймыз, ел өркениетінің дамуына ат салысатын жандармыз. Бүгінгі мектеп оқушылары ертеңгі күні ел әлеуетін арттыруға үлес қосып, экономиканың қарыштап дамуына негіз болмақ. «Білім берудің жаһандануы – оқыту жүйесінің жаһандық нарықтық экономика сұраныстарына көбірек бейімделу процесі. Соңғысының білімге тәуелділігінің артуы («білім экономикасы» деп аталатын) бірыңғай білім беру стандарттарына негізделген бірыңғай әлемдік білім беру жүйесін құру идеясын тудырады» [5]. Бүгінгі таңда әлемдік елдер арасында тәжірибе алмасу, пікір бөлісу тәрізді дүниелер кең ауқымда жүргізілуде. Біздің елдің балалары шетелдік оқу ордаларында білім алуға да жол ашылған.

Дүниежүзілік басқосуларда білім берудің айқын басымдықтары айтылып, маңызды мәселелер төңірегінде біріккен кездесулер де жиі ұйымдастырылады. Біліктілікті барынша Академик Т. Т. Тәжібаевтың туғанына 112 жыл толуына арналған «Қазақстандағы педагогика ғылымының жаңа мүмкіндіктері: тәрбие мен білімдегі серпілістер» тақырыбында өткен халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы 101 қолдау барысында түрлі конференциялар ұйымдастырылып, жарыстар да жастарға тың серпін беруде. Олимпиададан Қазақстаннан аттанған шәкірттердің биік шыңдарды бағындыруы, ел тұрғындарына сапалы білім беріліп жатқандығын тағы бір дәлелі. Біздің мектеп жанашылдықты әрдайым қолдап, ұстаздардың шеберлігін шыңдау барысын ұмыт қалдырмайды. Мектеп басшысы ретінде әр кабинеттің соңғы үлгідегі технологиялармен қамтамасыз етілуін басшылыққа алып, әдіс – тәсілдердің жанашыл үлгіде жүргізілуін тікелей басшылыққа алып, тексеріп отырамын. Әр педагогтың сабағына қатысып, білім берудің бағытын айқындап, озық шәкірт тәрбиелеу үшін мектепшілік жауапкершіліктің жоғары деңгейде қалыптасуына барынша ат салысуға тырысамын. Талап бар жерде – тәртіп бар. Қадағалау қаншалықты жүйелі жүргізілетін болса, сапа да соған лайық болары сөзсіз. Олай болса, ақпараттық технологияларды қолдану, жаһандық талапқа сай білім беру, жанашылдықты қолдау біздің мекеменің басты бағыттарының бірі. Білім – ұлттың ұдайы дамуы мен ұлы жолға бағыт алуының айқын көрінісі. Әлемнің кез – келген елі ең алдымен сапалы білім беруді көздеп, өздеріне тән ұлттық болмысты сақтап қалуды көксейді. Болашаққа көз жүгірте отыра, өткен тарихты да назардан тыс қалдырмай, руханияттың бойда көрініс табуына ықпал ете алғанымыз жөн. Бүгінгі жас ұрпақ – ертеңгі күні нар тұлғалы азаматтар мен азаматшаларға айналып, елі үшін сүбелі үлес қосуға ат салысып, озық елдермен терезені теңестіруге ықпал етпек. Біз олардың дамуы мен тәрбиесіне қаншалықты жіті мән беріп қарасақ, дәл солай сенімді болашақты қалыптастыратын боламыз. Ел Президенті өзінің мақаласында: «Біздің мақсатымыз – келер ұрпаққа Қазақстанды тұғыры мығым, экономикасы қуатты, рухы асқақ мемлекет ретінде табыстау және елдік істерді шашпау шығармай лайықты жалғастыратын жасампаз ұрпақ тәрбиелеу. Тәуелсіздік жылдарында талантымен таңдай қақтырған жас өрендердің тұтас легі өсіп-жетілді. Бүкіл әлемді аузына қаратқан ғажайып дарын иелері де бар. Олар – Қазақстанның мәдени келбеті, елімізді халықаралық аренада танытып, Тәуелсіздік құндылықтарын жер жүзіне паш ететін рухани елшілерміз, біздің айрықша күшіміз («soft power»). Осындай азаматтарға қамқор болу – мемлекеттің міндеті. Жаһандану заманында айдай әлем алақандағыдай болып қалды. Талапты ұл-қыздарымыздың жер жүзіндегі кез-келген елге барып, білім алуы қалыпты үрдіске айналды. Сонда қалып, қызмет істеп жүргендер де аз емес. Осы орайда, ел ішінде жастар шетелге кетіп жатыр деген алаңдаушылық бар. Мен жастарымыз білімін жетілдіріп, бәрібір елге оралады немесе шетелде жүріп-ақ Қазақстанның мүддесін қорғайды деп сенемін», [6] – деп айтқан болатын, олай болса халқына адал қызмет ететін, көзі ашық, көкірегі ояу ұлт ұландары көп болсын!

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Нысанбаев А.Н. Жаһандану және Қазақстанның орнықты дамуы. – Алматы, 2002. – 264 б./444/
- 2 Аракелов А.В., Алиева М.Ф. Система образования в условиях глобализации // Вестник АГУ, 2014. № 4 – С. 94-102/2222/
3. Барабанов О.Н., Лебедева М.М. Глобализация и образование в современном мире // Глобализация: человеческое измерение. – М.,2002. – С. 54 – 77./333/
4. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі «Педагогика және психология». – Алматы, «Мектеп», 2002, 257 бет./555/
5. Глобалистика. Международный энциклопедический словарь. М.; Спб.; Нью-Йорк, 2006./1111/
6. Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан Республикасының Президенті, «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақала, Егемен Қазақстан газеті, 05 қаңтар, 2021 ж.

Жанғабыл А.С.¹, Түгелбайқызы А.²

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

¹П.Ф.М.,

²«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің магистранты,
Көкшетау, Қазақстан.

Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілін дидактикалық әдіс арқылы оқытып, оқушылардың шығармашыл ойларын қалыптастыру – бүгінгі өмір талабына сай азаматты тәрбиелеудің негізгі жолдарының бірі. Себебі оқыту процесінде тиімді қолданылған дидактикалық әдістерді оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады, сол арқылы шәкірттердің ана тілінің терең қатпарларын игеруге, асыл маржандарын түсінуге жағдай жасайды. Сондықтан қазақ тілін дидактикалық ойындар арқылы мемлекет тарапынан білім беру мекемелеріне қойылған талаптардың іске асырудың игі әсерін тигізеді [1].

Оқушылардың сабақтағы белсенділігі олардың сабаққа қызығушылықтарының артуымен тығыз байланысты. Әсіресе, дидактикалық әдістер оқушылардың лидерлік қабілеттерін жетілдіріп, өз пікірін дәлелдеуге, сыныптастарымен еркін пікірлесуге ықпал етеді. Дидактикалық әдістер оқушыларды тілдік материалдарға қызықтырумен қатар тіл білімінен алған білімдерін бекіту, тереңдету үшін де тиімді. Мұның өзі дидактикалық әдістер оқушылардың танымын кеңейтіп, оның ойлау қабілетін, ізденімпаздығын, еңбекқорлығын жетілдіруде, олардың жеке тұлғалық қабілеттерін тәрбиелеуде маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Дидактикалық әдістер барысында оқушылар өздерін еркін сезінеді, басқа жолдастарымен тілдік қарым-қатынасқа

оңай түседі. Бұл шәкірттердің жеке тұлғалық қабілеттерін жетілдіруіне, сабақтың тартымды өтуіне, жаңа материалды терең игеруіне ықпал етеді [2].

Білім беру, жалпы білімнің даму тарихы ертеден басталады. Кейінірек ол дидактика ғылымына сүйеніп дамыды. Дидактика педагогиканың негізгі ғылымы болып табылады. Оны оқыту және білім беру теориясы деп атайды.

Дидактика – гректің “дидактикос” деген сөзінен шыққан. Оның мағынасы білім беру мен оқытудың теориясы немесе “оқытамын”, “білдіремін” деген түсінік[3].

Дидактиканың негізгі қарастыратын мәселелері: оқытудың мазмұны, процесі, әдістері, түрлері, заңдылықтары, принциптері т.б.

Дидактиканың негізгі ұғымдары (категориялары) бар. Олар: оқыту, білім беру яғни, оқыту процесі, оқытудың принципі, білім берудің мазмұны, оқытуды ұйымдастырудың түрі. Сонымен әр ұғымға талдау жасайық:

1. Оқыту процесі – ұстаз бен шәкірттің өзара әрекетіне бағытталған, мақсат көрсетілген процесс. Бұл процесс барысында балаларға білім беру, тәрбиелеу және оларды дамыту іске асады.

2. Оқытудың принципі – оқыту процесінің тиімділігін арттыруға қажетті ең негізгі дидактикалық талаптар жүйесінен анықталады. Дидактикалық принциптер оқушылардың таным қызметі және оқыту мақсаттарымен тығыз байланыста болады. Оқыту принципі оқу пәндерін оқытудың барлық сатысында қолданылатын жалпы қағидалар болып табылады.

3. Білім берудің мазмұны. Жеке адамның жан-жақты дамуы және қалыптасуы үшін меңгеретін білім, іскерлік, дағды жүйесі, білім берудің мазмұны.

4. Оқытудың ұйымдастыру түрі (формасы) дегеніміз – ұстаз бен шәкірттердің арнайы ұйымдастырылған, белгіленген тәртіпте жүргізілетін оқу-таным, іс-әрекет процесі. Оқытуды ұйымдастыру оның мазмұны, әдіс-тәсілдері арқылы жүзеге асырылады [14, 87-89].

Дидактиканың өзінің тарихы бар. Ол чехтің ұлы ұстаз ғалымы Ян Амос Коменскийден (1592-1670) келеді. Оның «Ұлы дидактика» (1657 ж.) деген еңбегінде оқыту теориясының түйінді мәселелерін шешіп берді. Мектептерде қолданылып жүрген оқытудың көрнекілік, жүйелілік, бірізділік принциптерін кезінде Я.А. Коменский ұсынған.

Я.А. Коменский білім беру мен оқыту шәкірттердің жас және дербес ерекшеліктеріне сәйкес жүруін, оқыту мен тәрбиелеу мақсатының тығыз байланыста болуын талап етті, оқытудың сынып-сабақ жүйесін белгіледі.

Орыс педагогі К.Д. Ушинский (1824-1871) Я.А. Коменскийдің еңбегін Ресейде насихаттап, дамытады

Ы. Алтынсарин (1841-1889) Я.А. Коменскийдің, К.Д. Ушинскийдің ықпалымен қазақ даласына еуропалық білім беру жөніндегі жаңалықтарды әкелді, еуропалық білімді уағыздап таратты, мектептер ашты, қазақ жастарын оқытты. Оның «Қырғыз хрестоматиясы» (1879 ж.) кезінде өте құнды еңбек болып саналған, ол өзінің құндылығын бүгін де жоғалтқан жоқ.

Кенес дәуіріндегі дидактиктер, психологтар, әдіскерлер С.Т. Шацкий (1878-1934) пайдалы еңбекті ұйымдастыру әдісі, П.П. Блонский (1884-1941) педология, П.Н. Груздев (1889-1953) оқыту процесіндегі ойлау туралы еңбектер

жазған, сөйтіп дидактикаға өз үлестерін қосқан ғалымдар. Олар шәкірттердің ақыл-ой дамуының оқытудағы мақсаткөздеушілік процесінде белсенді және саналы түрде білімді игеру мәселелерін зерттеген [14, 95].

Одан бері де қазақстандық ғалымдар А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, С. Қожахметов, А.У. Сембаев т.б. оқыту тәсілдерінің түрлерін, шәкірттердің танымдық іс-әрекеттерін белсендіре түсуге бағытталған зерттеулермен айналысқан.

Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Л.В. Занков, П.Я. Гальперин т.б. оқыту мен даму арасындағы байланысты тереңдете көрсеткен. Әсіресе олар қарым-қатынас мәселелеріне көп көңіл бөлген.

Кейінгі кезде озат – жаңашыл ұстаздар Ш.А. Амонашвили, Е.Н. Ильин, И.П. Волков, қазақстандықтар Р. Нұртазина, Қ. Нұрғалиев, А. Ысқақов, т.б. дидактикаға өз үлестерін қосқан және қосып та жүрген азаматтар.

Сонымен жалпы оқытудың, білім берудің, орта білімнің тарихы ерте заманнан басталып, «дидактика» деп аталып күні бүгінге дейін дамып келеді және дамиды да. Бірақ әр ғылымның, оның ішінде білім туралы, оның мазмұны туралы, өзінің шарықтап дамитын немесе тоқырайтын кезеңдері болады [4].

Пайдаланылған әдебиеттер :

1. Ж. Қараев.. Жаңа ақпараттық педагогикалық технологиялар. – Шымкент: Эврика-media, 2013. – 206 бет.
2. Ә. Жүнісбек. Жаңа технология негізі – сапалы білім. //Қазақстан мектебі. №4, 2008.
3. Ш.Т. Таубаева. Білім мазмұнын құрастыру және педагогика ғылымы әдіснамасы теорияларының өзара байланыста дамуының өміршеңдігі// Білім берудегі менеджмент. – №4, 2011. –170 бет.
4. Қ. Қабдықайыров. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 190 бет.

Сенкубаев С.Т.¹, Батаева Г.²

5-6 ЖАСАР БАЛАЛАРДЫ ДАМУ ОРТАСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУҒА БЕЙІМДЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

²«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан

Ақпараттық қоғамда басты ресурс ақпарат болып табылады, дәл осы ақпаратқа ие болу негізінде әр түрлі процестер және құбылыстар туралы кез келген қызметті тиімді және оңтайлы құруға болады. Психодиагностиканы мектеп жасына дейінгілерге қатысты қолданатын болсақ, оған балалар өз отбасында және балалардың білім беру мекемелерінің білім беру, дамыту

ортасында өсті деген мағынада бүкіл мектепке дейінгі шағын психологиялық зерттеу бойынша қызмет деп анықтама берсек болады. Яғни, мектепке дейінгі мекемелер жағдайында психологиялық диагностиканың зерттейтін ауқымына балалардың жас шамасына байланысты жеке ерекшеліктері, олардың психикалық дамуындағы ауытқулар мен бұзылымдардың себептерін анықтау жатады. Алға қойылған психологиялық түйткілді шешу үшін балалар психологы психодиагностикалық қызметтің мағынасын белгілеп алуы керек болады. Ең алдымен, бұл мәселеде психологиялық әсер еткіміз келіп отырған бағыттар бойынша жігін ажыратып алу қажет: балалар, ата-аналар, тәрбиешілер және педагогтар. Ал, сәл ересек, яғни 3-4 жастан 5-6 жас аралығындағы мектеп жасына дейінгілерге келсек, өздерінің танымдық әрекеттерін басқаруда дербестік элементтері көзге шалынып қалады. Сонымен қатар, осы жастағы көптеген жастағы балалардың танымдық дамуында әлі де тәуелді танымдық үрдістер басым, және қоршаған әлеммен жаңадан танысу кезінде бүлдіршін дәл осындай амалдарға арқа сүйегісі келіп тұрады [1].

Тәрбиенің сан салалы, күрделі мәселелеріне терең бойлауға бастайтын, күнделікті тұрмыста кездесетін дағдылар арқылы баланың жан дүниесіне әсер ететін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы – бастауыш мектеп. Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Келешекте жалпы білім алу мен кез келген арнаулы мамандықтарға талпынудың іргетасы осы бастауышта қаланбақ. Сондықтан, оның сипаты мен мазмұны, оқытудың әдістері мен формалары қазіргі жағдайда жан-жақты талданып отыр. Өйткені, баланың жеке бас қасиеттері, оның адамгершілігінің, белсенділігінің қалыптасуы мектепке дейінгі тәрбие мен бастауыш сынып-тарда жүзеге аспақ. Оқушының рухани күш-қуаты мен ерік-жігерінің, шығарма-шылық қабілетінің, жалпы мүмкіндіктерінің ашылар кезі. Бастауыш мектептің негізгі міндеті – жеке тұлғаны дамытып, оның алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету, білімге деген сенімін нығайту, іскерлігі мен дүниетанымын қалыптастыру, оқуға деген қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру болып табылады [3].

Жалпы, мектеп жасына дейінгі балалардың белсенді іс-әрекеті сыртқы жағымды стимулға – мақтауға, сыйлық алуға байланысты болады. Ал, баланың енжарлықпен байқалатын белсенділік формасы жағымсыз стимулға негізделеді. Бұған баланы қорқыту, жазалау арқылы іс-әрекетке мәжбүрлеу жатады. Сонымен қатар, балаға қоярда қоймай серт бергізіп, ант айтқызып, уәде талап ету сырттан күштеудің асыра формасы ретінде баланың іс-әрекеттегі, қарым-қатынастағы құлықсыздығына себеп болады. Балалардан серт сөзін талап ету тек қана нәтижелі емес, сонымен қатар зиянды ықпал болып табылады. Себебі, бұл жастағы баланың уәдеде берік тұрып, сертін қалтқысыз орындауға психофизиологиялық мүмкіндігі жете бермейді. Ал, берген сөзде тұрмағандықтан балада жауапсыздық, ұқыпсыздық, тұрақсыздық қасиеттер тұлғалық қасиеттер ретінде беку қаупі орын алады.

Сонымен қатар, балаға тікелей тыйым салу тәрбиенің әлсіздігін байқатады. Алайда, көбінесе ересектер тыйым салуды пәрменді құрал ретінде

қолданады. Мектеп жасына дейінгі балалар ұстамдылықпен өз іс-әрекетіне есеп бере алатынын ұмытпау керек [3].

Мектеп жасына дейінгі бала жаңа қарым-қатынасқа, жаңа іс-әрекет түрлеріне кездеседі. Бұл жағдайлар баланың өз-өзіне баға беру, өзімшілдікке бой алдыру, жетістікке жету, жарысу, бәсекелестік немесе бақталастық қасиеттерді танытуға негіз болады. Осы орайда мектеп жасына дейінгі кезеңде баланың психикалық дамуында қызығушылық аса маңызды рөл атқарады.

Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балалардың жасына лайық іс-әрекет пен қарым-қатынаста жетістікке жетуі осы белсенділік формаларының өзгеруіне олардың бейімделе алуы арқылы анықталады. Әрине, іс-әрекет кезіндегі баланың сәттілік және сәтсіздік жайттары көзделген нәтижеге көп әсерін тигізеді. Бірақ, мектеп жасына дейінгі балалардың кіші тобы бұл жағдайларды аса аңғарып, мән бермейді. Мектеп жасына дейінгі балалардың ортаңғы тобы сәттілік пен сәтсіздікті өздерінше уайымдайды. Мысалы, іс-әрекет сәттісі болса, бала оны жалғастырып, шыдамдылық танытады. Мәселен, бала қағаздан жапсыру жұмысында гүлге ұқсаған сәнді қиқымдар шықса, оларды қатты қағазға ынтамен жапсырады. Ал, желімі жарамсыз болып, қиқымдары бірден жабыса қоймай, жан-жағы ласталып, сәтсіз әрекеттер орын алса, бала ары қарай ісін жалғастыруға ниет танытпай, оны соңына дейін жеткізбестен тастап кетеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың жоғарғы тобына сәтті орындалған іс-әрекет басқа да белсенділіктер үшін стимул болып табылады. Ал, сәтсіздік жағдайында мақсаткерлік танытып, көзделген нәтижені алуға тырысады [4].

Мектеп жасына дейінгі шақта баланың жеке-дара іс-әрекет мәнері, ұнататын іс-әрекет түрлері пайда болады. Бір бала сурет салуды, басқасы лево құрастыруды т.с.с. ұнатады. Олай болса, мектепке дейінгі кезеңдегі кейбір балада әрекеттің мазмұнына қызығушылық жоғары болады. Бала әрекеттерінде тұрақтылық пайда болады. Баланың физикалық, психологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес әрекеттері орнығады. Бір бала үнемі бәсекелестікпен алға ұмтылып, өз ортасында, достарының арасында басшылық жасауды ұнатады. Мұндай бала өзімшілдікпен ерекшеленеді. Ал, келесі біреуі, керісінше, барлығына көмек көрсетіп, достарымен ынтымақтаса, бірігіп, тату ойнайды. Кейбір бала іс-әрекеттердің қайсысынан болсын бас тартпай, белсенділік танытады. Мұндай балалар көбінесе ескертулерге мән беріп, ересектерді, педагог ні үлгі тұтады, өз әрекеттерінен нәтиже алуға ұмтылады. Дегенмен, мұнда бала үшін ең негізгісі – нені, қанша, қалай істеу емес, әрекет барысындағы бағалау басты стимул болып табылады.

Дегенмен, кейбір балалар 7 жасқа дейін өз жасына лайық іс-әрекетке бейімделе алмайды. Бұл баланың іс-әрекеттегі тұрақсыздығына, тәрбие және баланың әлеуметтік ортасындағы тұрмыстық жағдайға байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана: Ақорда, 2007 жыл, 27 шілде, №319-III. (2015.21.07. берілген өзгерістерімен, толықтыруларымен).
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. 07.12.2010 ж., ҚР Президентінің № 1118 Жарлығы, Астана. (2014.12.08. берілген өзгерістерімен, толықтыруларымен).
3. Аубакирова Ж.Қ. Балалар психологиясы. – Өскемен, 2018.
4. Бабаева С.Б. Бастауыш мектеп педагогикасы /Алматы. –Дарын. -2016.-350б.

Мусакулов К.Т.¹, Шажлиева А.О.²

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫН БАСТАУЫШ ОҚУШАЛАРЫНА ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты PhD докторы, профессор

²«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі»

білім бағдарламасының магистранты

А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан.

«Ертегі терапиясы» өте ертеден келе жатқан психологиялық және педагогикалық әдіс болып табылады.

Ертегі терапиясы – бұл кез - келген басқа да психотерапия сияқты, жан – дүниені тану және емдеудің түрі. Ол ертегілерді психикалық процестердің өту және көріну формасы ретінде зерттейді, психикаға жағымды әсер ететін ертегілерді тудырады. Онда психикалық процестердің желілігіне, басқаша айтқанда, адамның жан дүниесінде болып жатқан құбылыстарға көңіл аударады. Әдетте, олар мәдениет пен уақытқа тәуелсіз, адамдар үшін әмбебап болып келеді. Ертегі терапиясы адамда санасыздықтың дамуы мен нақты кескін бойынша өзін көрсете алады. Ертегі кейіпкерлері бір мезгілде екі психологиялық деңгейге – сана және сана астылық деңгейлерге айналады. Мұның өзі коммуникациядағы күрделі эмоциялық қарым – қатынастың тиімді әрі әсерлэ жағдайын құру қажет болғанда, түзету жұмысы үшін аса маңызды, ерекше мүмкіндіктер тудырады.[1]

Ертегі терапиясында терапия имиджі деп аталатын арнайы бағыт бар. Терапияның ғажайып имиджін құрушы Петербургтік ертегіші және сиқыршы А.В.Гниздилов. Осы жаңа имидж арқылы символикалық түрде жаңадан өткен шағын, қазіргі уақытын және болашағын алып отырады. Өйткені біздің әрбіріміз өмірде көптеген рольдерді ойнаймыз. Бірақта біз әбден бір рольге үйреніп алатынымыз соншалық, сол рольдің құлына айналып кететін кездер де болады. Психологтар мұндай көріністі “Бейнеге сәйкестену” деп атайды.

Адамның бейнелерге нақтылай сәйкестене алмауы, оны спонтандылықтан айырады. Осы жерде көмекке ертегілер келеді. Дәл осы жерде тіптен өзгеруге мүмкіндік болады. Өзін күтпеген рольдерде сынап көруге жағдай жасалынады. Ертегі терапиясының негізгі мәні – лезде адам кейпін өзгерту. [2]

Адам ғажайып өмірді басынан өткере отырып қосымша күштерді меңгереді. Ғажайып ертегі бейнесінде ол өмірде өзіне жетіспейтін күштерді сезінеді және өз бойындағы күштерді анықтайды.

Ертегі терапиясымен әсер ету ертегінің бес түрінің көмегімен жүзеге асады: көркемдік, дидактикалық, психокоррекциялық, психотерапиялық және медитативті. Әрбір жағдайға, әрбір кеңес беру кезіне сәйкес келетін ертегілер таңдалып алынады немесе арнайы құрастырылады. Бұл ертегі терапевтерінің оқыту тақырыбы болады. Әртүрлі образдағы ертегілер қатысушыларға әртүрлі бағытта ұсынылады: ертегіні талдау, ертегіні айтып беру, шығарма, қуыршақ дайындау, драматизация, сурет салу, ойындар, медитация және т.б.

Ертегіні оқудан басқа ертегі терапиясын ұйымдастыруда қолдануға болатын кең таралған мүмкіндіктер бар. Ертегі мотиві бойынша сурет салу - естігенді бекітуге, кейіпкерлерді сызба түрінде елестетуге мүмкіндік береді. Сурет салу барысында бала өзін бос сезініп, еркін ассоциацияларға ерік береді. Өйткені, көбіне сөзбен жеткізе алмағанын қағаз бетіне еркін сала алады.[3]

Кейіпкердің тәртібі мен мотивінің іс-әрекетін талқылау-балаға ертегі кейіпкерлеріне қатысты бағалау позициясын алуға, соған байланысты «жақсы», «жаман» категориясында өзінің бағалау жүйесін құруға мүмкіндік береді. Ертегі эпизодтарын ойнау-балаға басқа кісіге айналуға, кейіпкердің көңіл-күйін сезінуге, өз эмоцияларын білдіруді жетілдіруге мүмкіндік беру. Қойылымды ойнауға тек балалар қатыспай, қуыршақтарды қолданып ойнауға болады. Ертегіде өзінің кейіпкері туралы, оның өміріндегі қиыншылықтар туралы сөз болып, кейіпкер тұлғасының қалыптасуы мен дамуы туралы әңгімеленеді. Онда кейіпкердің ерекшеліктері, өмірі, тағдыр тәлкегі, қандайда да бір нәтижеге келтірген таңдаулары туралды айтылып, не болса да ертегінің соңы міндетті түрде оптимистік болуы тиіс. Ертегі терапиясы-полифункционалды психотехника. Оқытудың мазмұнына байланысты, ертегі келесі даму түрлеріне жағымды әсер етеді. Ертегі терапиясы сабағын ұйымдастыруда жұмыстың мақсатын анықтаған өте маңызды: Не жоспарланып отыр? Қандай нәтижеге жетеді? Бала қандай қасиетке ие болды? Балалардың өмірінде болатын нақты қиындықтар көрсетілген «ерекше» ертегіні таңдау керек. Біреуге тәуелді болу, тіл табыса алмау, үрейлік, қорқақтық, қоршаған ортаға жағымсыздық, өзіне деген бағасы төмен, қайшылықтық. Ертегі терапиясы сабағын белгілі бір ритуалдан бастап, сонымен аяқтау маңызды. Балалар «сиқырлы» нәрселерді бар ынтасын салып орындайды. Бұл ритуалдарды орындау балаларға қуаныш әкеледі.[4]

Бүгінгі таңда да, адамдар саналы түрде ертегілерге салынған білім көзіне тартылады. Осы кезде бұл әдіс ертегі терапиясы деген атауға ие болып отыр. Ертегі дүниені ішкі жағынан ақтарып, кейіпкерді жағымды іс-әрекеттері арқылы, көптеген үрейлі жағдайлардан арылтып, баланың сана-сезіміндегі қайшылықтарды шешуге мүмкіндік береді. Бала ертегі кейіпкеріне ұқсағысы

келген кезде ертегі терапиялық әсер етеді. Ертегі жақсылыққа үміт береді де баланың өмірінде болып көрмеген бірқатар өмірлерде өзін көз алдына елестеткізеді. Ертегіні оқып жатқан уақыттағы елестетіп ойлау арқылы пайда болатын суреттер әр баланың өзіндік жеке екендігіне қарамастан, ертегінің феномені балалардың түсіндіруге мүмкін емес таңғаларлық ғажайып шытырман оқиғаға қызығушылық болып табылады. Ертегі елестетіп ойлау қабілетін қалыптастыруда анықтаушы болмаса да, соңғы рөл алмайтынын атап өтпеуге болмайды. Ертегі терапиясы әдіснамасының ерекшелігі негізгі жұмыс бағалау деңгейінде өтетіндігінде. Ертегідегі мейірімділік пен зұлымдық, жомарттық пен сараңдық, батылдық пен қорқақтық сияқты т.б. ұғымдар берілген. Бұның бәрі адамгершілік құндылықтар арқылы бала тұлғасын қалыптастырады. Ертегі-баланың ішкі дүниесінің айнаша ақтарылатын символикалық үлгісі деуге болады. Ол балаға мүлде әр түрлі әлеуметтік рөлдерді басынан кешуге, ертегі оқиғалары мен нағыз өмір арасындағы байланысты айыруға мүмкіндік береді. Ертегі тілі түсінікті, кейде сюжет тіпті өз өмірінің ең қиын деген жағдайларын ашады. Бұл жерде балалардың қиыншылықтары мен оларды шешу тізбектерін тауып алуға болады. Ертегіде көзге көрінбейтін ұстаз бар екені сезіледі, ол сездірмей үйретіп отырады, кейіпкердің қателік жасауына жол бермейді. Балаға келіспеушілік жағдайды шешуге болатын жолдарды қарастыруға және де сол немесе басқа таңдап алған жолдың нәтижесін қарастыруға ұсыныс жасалады. Тәрбиелік мағынада бала мен үлкен адам арасындағы жағымсыздықты жеңіп шығуға мүмкіндік беретін байланыстырушы ретінде әсер етеді. Одан кейінгі баланың күнделікті өмірінде әрекеті уақытша шектелмейді де, сана-сезімі деңгейінде әсер ете береді.

Ертегілік қойылым барлық уақытта оған қатысушыларға мерекелік көңіл - күй сыйлайды. Егер де ертегіні өте жоғары деңгейде ұйымдастыра білсе, кейбір қиын мәселелерге қатысты жүргізілетін терапиялық жұмыстар мен коррекциялық жұмыстарда да өзінің көмегін тигізеді. [5]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга / Вачков И.В. – М: Пресс, 1999. – 176 с.
2. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
3. Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии / Т.М. Грабенко, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
4. Кудзилов Д.Б. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии / Д.Б. Кудзилова, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : Речь, 2003. – 146 с.
5. Пропп В.Я. Морфология сказки. Исторические корни волшебной сказки / Пропп В.Я. – М. : Лабиринт, 1998. – 108 с.

ОҚУШЫЛАРҒА СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР НЕГІЗІНДЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
²«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистранты

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан
gul_9_3@mail.ru

Қазіргі таңда адамзат алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі-қоршаған ортаның қарым-қатынасымен негізгі принциптерін қайта қарау, табиғатты аялап, қорғаудың экологиялық өлкетану жұмысын ақпараттық технологиялар арқылы тиімді шешу жолдары. Бұл мәселенің шиеленісуіне тірі табиғаттың адамға тигізетін қолайсыздықтары, атмосфераның ластануы, тіршілікке қатер төндіретін табиғи апаттар мен өндіріс орындарының улы қалдықтарын шығару сияқты құбылыстар әсер етуде.

Қазіргі кездегі білім ошақтарының алдында тұрған міндеттерінің бірі-жас ұрпақтың экологиялық өлкетану білімі мен көзқарасын қалыптастыру, оларды табиғатты қорғау, табиғи қорларды тиімді пайдалану және өмір сүрген ортасы мен болашақ еңбек жасайтын жерінде жоғары, саналы, экологиялық өлкетану білімдерін пайдалана білетін адамзат ретінде тәрбиелеу болып тұр. Сөйтіп, әрбір адамның экологиялық білім дәрежесі мен кең тәрбиесі оқу-тәрбие ордаларында қалыптасып, келешектегі қоғамдық орта мен өмір тіршілігіне деген көзқарасын анықтайды [1].

Еліміздегі экологиялық білім беру тұжырымдаманың мәні — тәрбиеге байланысты түрлі көзқарастар мен құбылыстарды және үрдіске қатысты ой-түсініктердің бағдарын сараптап жинақтау. Бұл тұжырымдамада тәрбиенің мақсаты, мазмұны, принциптері әдістемелері, құралы мен формасы және оның шарттарына қатысты негізгі мәселелер сипатталады. Тұжырымдамада мемлекеттік тәуелсіздікті қалыптастыру мен нығайтудың, елдің біркелкі дамуының негізін құрайтын Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамытудың мақсаттары мен міндеттерін, құрылымы мен мазмұнын және негізгі стратегиялық бағыттары көрсетілген.

Сондықтан қоғамдағы тәрбие берудің мақсаты әрбір тұлғаға жан-жақты тәрбие беруді қамтамасыз етумен шектелмейді. Бұл саладағы бағдар беру туралы Қазақстан Республикасының Заңында көрсетілген, онда әрбір тұлға білімдік деңгейіне сәйкес өз бетінше еңбек жолына түсуі көзделген. Осы орайдан білім беруді дамыту тұжырымдалған мемлекеттік тәуелсіздікті қалыптастыру мен нығайту үшін және негізгі стратегиялық жолдарын айқындайтын құжатта көрсетілген.

Елімізде тәрбие — білім берудің тұжырымдамасында сипатталатын басты түйін мынау:

-қоғамдағы қазіргі кезеңдегі қайта құрулар, экономикалық дамудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, оның жедел апараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті, бұл тәрбие ісін де өмірге үйлестіре жүргізуді міндеттеп отыр;

-әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі және олардың білім беру жүйесі білім берудің мақсатын, мазмұнын, оқыту мен тәрбие берудің технологиясын оның нақты нәтижесіне қарай бағалайтын болды [2].

Ғылымның дамуы қоршаған табиғи ортаны зерттеп қана қоймай, оның кейбір ерекшеліктерін техниканың өркендеуіне пайдалануға мүмкіндік береді. Табиғат байлығын, адам еңбегін үнемді пайдалану, экологиялық білімі жоғары, табиғат деңгейі дамыған, мәдениетті қауымның өсуін қажет етіп отыр.

Экологиялық ғылымдардың зерттеу нәтижесі бүкіл шаруашылық түрлеріне енуде. Күннен күнге, өсіп дамып келе жатқан халық саны, азайып бара жатқан табиғи ресурстар адам, табиғат, қоғам арасындағы байланыстың мәнісіне түсініп, сауатты қатынас жасауды керек етеді. Адам, табиғат және қоғамның бір-бірімен байланысынсыз бір де бір ғылым дамуы мүмкін емес. Сондықтан да орта білім беру саналатын дүниетанымдық мазмұны енуін және оны оқытуды болашақ мұғалімдерге қолға алу қарастырылып отыр.

Бұл тарихи тұрғыдан алғанда, адамның табиғаттағы және әлеуметтік ортадағы болмысында кездескен алғашқы мәселелер еді. Сондықтан, әлеуметтік-экологиялық тақырыптарға байланысты пайымдауларымыз ежелгі замандардан бергі қоғамдық сананың элементтері болып келіп және олардың байлығын молайта түсуге байланысты әр адамның іс-әрекеттерінен көрінбек. Экологиялық өлкетанудан білімді тереңдету, экологиялық тәрбие беру, болашақ ұстаздарға экологиялық мәдениетін қалыптастыру, ол үшін арнайы мамандар дайындау- жалпы білім беру жүйесінің алдыңғы шарты.

Табиғат құбылыстарын зерттеушілер өсімдіктер мен жануарлар тіршілігіндегі морфологиялық, физиологиялық, бейімделушіліктерді оның қоршаған табиғи ортасына тәуелді екендігін экологиялық тұрғыдан қарастырылады. Сондықтан, әр түрлі экологиялық мәселелерді жаратылыстану ғылымына енетін пәндердің барлығы қамтиды, бірақ олардың әрқайсысы өз ілімі саласы тұрғысынан зерттеп қарастырады, Мысалы, биологиялық пәндер бойынша тірі ағза және табиғат ортасы, биосфера туралы ілім, экожүйе, биоэкология қоршаған ортаның экологиялық дағдарысы туралы зерттесе, ал экология сабағында географиялық қабатты тиімді пайдалану мен қорғау, экологиялық орта мен геожүйе, табиғи кешенді адамдардың және олардың шаруашылық қызметіне тигізетін әсерін зерттейді.

Практикалық іс-әрекеттің экологиялық теориялық білім алуға, оны практикада қолдануға ықпалын да қарастырған. Олардың айтуы бойынша оқушылардың білімді игеруі қатар көп жағдайда оның ерекшелігіне, маңызы мен мағынасына, жаңа материалды түсінікті етіп бере білуіне, жалпылық деңгейіне, балалардың ойлау әрекеттерінің ерекшеліктеріне байланысты.

Отызыншы жылдары биология, география пәндерінің оқу бағдарламаларына табиғат қорғау жайлы білімдерді Кеңес үкіметіне енгізу тарихында, экологиялық білім мен тәрбие беру ісіндегі алғашқы жұмыстары

мектеп оқу-тәрбие үрдісінің бір қадам алға жылжуында деп есептейміз. Сол жылдары табиғат қорғауға тәрбиелеу идеяларын өз еңбектерінде дәлелдеуге тырысқан.

Сонымен қатар, экологиялық өлкетану жұмыстарын қажеттігін, қоршаған ортаны қорғау тәжірибелерін дамыту шараларымен ұштастыруды талап етеді.

Оқушыларға экологиялық білім беруде белгілі педагогтар, ғалым-әдіскерлер табиғат жайлы білім берумен қатар, табиғи құбылыстарды сезіне білуге, өзіндік ерекшеліктерін ажыратып, қорытынды жасауға кеңес беріп, олардың бақылампаздық әдет-дағдыларын, іс-әрекеттерін ұйымдастыруда мұғалімдердің басшылық рольдерін анықтап берген [3].

Экологиялық білім берудің педагогикалық негіздері және т.б. еңбектерінде қарастырылған. Оларда табиғи ортаға жауапкершілік қатынасты қалыптастырумен бірге экологиялық тәрбие берудің кейбір мәселелері де зерделенген.

Белгілі ғалым-әдіскер болашақ мұғалімдерді табиғатты қорғауға даярлаудың негізгі міндеттерін көрсетіп, педагогикалық мектеп оқушыларына экологиялық тәрбие беруде олардың экологиялық ғылыми көзқарастарын, сана-сезімдерін тәрбиелеп, табиғи ортаға деген сүйіспеншілік, жауапкершілік қатынастарын қалыптастырудың мазмұнын ашып береді.

Сонымен, өмірдің өзі көрсеткендей мектеп жұмыстарында «Табиғатты қорғау шаралары» біртін-біртін «Табиғат қорғауға» байланысты жұмыстармен сабақтасып алдымен білім берудің керектігін, содан кейін табиғат қорғау тәжірибелерін дамыту істерімен ұштастыруды талап етті.

Ал, экологиялық білім берудің мақсаты-қоршаған орта құқық нормалары мен моральдық ұстанымдарынан туындайтын жауапкершілік қатынастары экологиялық мәдениетін қалыптастыруға болатындығын айтады

Пайданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы (баптары бойынша түсіндірмелері) оны жүзеге асыру жөніндегі құжаттар. – Астана, 2014 ж.
2. Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау туралы заңы. //Егеменді Қазақстан, 2017 ж.
3. Ә.С.Бейсенова, Ж.Б. Шілдебаев, Г.З.Сауытбаев Экология Алматы «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, 2015 ж. -555 б.

Яцкевич К.К.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ, ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА И РОДИТЕЛЕЙ ПО
ПРОФИЛАКТИКЕ НЕУСПЕВАЕМОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

**Кокшетауский университет им.Абая Мырзахметова
Магистрант образовательной программы
7М01303 Педагогика и методика начального обучения
Научный руководитель: к.п.н. доцент Власенко О.В.**

Воспитание – социальное, целенаправленное создание условий (материальных, духовных, организационных) для усвоения новым поколением общественно-исторического опыта с целью подготовки его к общественной жизни и производительному труду. Различные типы обществ в разные исторические времена по-разному понимали цель и смысл воспитания. В современную эпоху целью воспитания является формирование личности, которая высоко ставит идеалы свободы, демократии, гуманизма, справедливости и имеет научные взгляды на окружающий мир. Формирование всесторонне и гармонично развитой личности становится основной целью (идеалом) современного воспитания. Большое значение в процессе обучения и воспитания имеет предотвращение неуспеваемости его участников. Достижение успеха в какой-либо деятельности всегда способствует самоутверждению личности, появлению веры в себя, свои возможности. Возникает желание стремиться дальше, вставить повышенные цели.

Огромную роль в системе воспитания и обучения играет школа. Станет ли школа для ребенка вторым домом? Будет ли он ходить в этот дом с радостью? Свяжет ли все значимое для него в настоящем со школой? Останется ли она в будущем опорой в самых больших свершениях и открытиях или вызовет боязнь, хроническую тревогу, озабоченность, неудовлетворенность, убьет любознательность и потребность в достижениях? Этот вопрос задает себе большая часть родителей, отправляя своего ребенка в школу, потому что каждый из них характеризуется специфическими личностными особенностями – особой мотивацией, самосознанием, чертами характера, своеобразным поведением. При каждом варианте развития личности у учащихся могут возникнуть школьные проблемы, способствующие возникновению и дальнейшему развитию школьной неуспеваемости.

Неуспеваемость учащихся – это систематическое отставание обучающихся в уровне усвоения содержания образования по сравнению с предусмотренной учебной программой и образовательными стандартами, в результате которых дальнейшее полноценное обучение становится невозможным. Неуспевающие ученики плохо усваивают школьный материал, не справляются с классными и домашними заданиями, теряют интерес к занятиям. Отсутствие своевременной помощи приводит к изменениям в личности ребенка. У школьников возникает негативное отношение к учению и

учителю. В конечном итоге они начинают себя хуже вести, дезорганизуют класс, нередко бросают школу и пополняют ряды так называемых трудных подростков.

Неуспеваемость учащихся возникает в силу внутренних и внешних причин, неблагоприятных социально-экономических условий жизни, недостаточной квалификации учителей, просчетах в организации учебно-воспитательного процесса, отсутствия индивидуального подхода к детям, перегрузки учащихся и других факторов. Наряду с социальными причинами на успеваемость школьников также оказывают влияние различного рода нарушения в деятельности анализаторов (снижение слуха, зрения, речи), наследственные, врожденные и приобретенные заболевания, отставание в физическом и умственном развитии

Одним из первых мыслителей, который начал искать теоретическую основу для решения практических вопросов успешности воспитания и обучения, был Ян Амос Коменский. Он поставил великую задачу – создать педагогику, дающую гарантию успеха – без малейшей возможности провала, стремился к тому, чтобы в школах было больше досуга, радостей и основательного успеха. Я.А. Коменский считал, что все учащиеся способны к обучению, которое нужно приспособить к врожденным способностям ребенка, чтобы можно было применить эти способности легко и приятно. Даже в отношении медлительных и вялых он видел возможность успешного обучения. «Для того чтобы они не падали духом, надо дать им пережить радость успеха», - писал великий педагог. Таким образом, Коменский придавал большое значение личностным переживаниям учащихся в процессе обучения и считал, что все они могут быть успешными в учебе, за исключением тех, «у кого Бог отнял смысл и разум»[8, с. 8].

Ведущей целью педагогической системы Януша Корчака было создание условий, для максимального развития личности каждого ученика, его самореализации и самоутверждения. Польский педагог был убежден, что каждый ребенок имеет право на ошибку, на тайну, на уважение детского незнания и труда познания, текущего часа и сегодняшнего дня его жизни, право на использование ребенком своих достоинств и сокрытие недостатков, право на игру, движение и прочее

Развитие теории и методики воспитания в России конца XVIII- начала XIX вв. связано с именем русского просветителя Н.И. Новикова. Успешность воспитания, с точки зрения Н.И. Новикова, заключается в том, чтобы вырастить из учеников образованных и счастливых, полезных и добрых граждан. Большое значение он придавал родительскому примеру и авторитету, который, несомненно, играет огромную роль в процессе семейного воспитания и образования

Исследование состава неуспеваемости и обоснование средств ее предупреждения требуют использования двух терминов: «неуспеваемость» и «отставание».

Обобщая имеющиеся в литературе и опыте данные, можно дать следующее предварительное определение этих понятий. Под неуспеваемостью

понимается несоответствие подготовки учащихся требованиям содержания образования, фиксируемое по истечении какого-либо значительного отрезка процесса обучения – цепочки уроков, посвященных изучению одной темы или раздела курса, учебной четверти, полугодия, года.

Отставание – это невыполнение требований (или одного из них), которое имеет место на одном из промежуточных этапов внутри того отрезка учебного процесса, который служит временной рамкой для определения успеваемости. Слово «отставание» обозначает и процесс накопления невыполнения требований, и каждый отдельный случай такого невыполнения, т.е. один из моментов этого процесса.

Неуспеваемость и отставание взаимосвязаны. В неуспеваемости как продукте синтезированы отдельные виды отставания. Многообразные отставания, если они не преодолены, разрастаются, переплетаются друг с другом и образуют, в конечном счете, неуспеваемость. Задача состоит в том, чтобы не допустить переплетения отдельных видов отставания и своевременно устранять их. Это и есть предупреждение неуспеваемости.

Неуспеваемость, по мнению Ю.З. Гильбуха, можно подразделить на общую и специфическую. Под общей неуспеваемостью он подразумевает стойкое, относительно длительное отставание ученика по основным предметам школьной программы: языку и математике. Специфическое же отставание затрагивает лишь один из этих предметов при удовлетворительной или даже хорошей успеваемости по остальным предметам школьного курса. При общем и специфическом отставании определяется круг причинных факторов, которые являются предметом анализа в процессе определения причин трудностей. Нередко наблюдаются и разного рода отклонения от индивидуального оптимума учебной деятельности. Способности этих учеников постоянно не находят полной реализации, их умственное развитие совершенствуется медленнее, чем это могло бы быть в условиях классной дифференциации [5, с.34].

Таким образом, на основании историко-педагогического анализа можно сделать вывод о том, что обучение и воспитание адекватны социокультурным условиям, и успешность процесса обучения и воспитания в разные периоды жизни общества обуславливаются различными подходами к их организации, отбору содержания и средств, и конечному результату. Многие педагоги считали, что неспособных к обучению нет, надо создавать благоприятные условия для их развития.

Приводит к возникновению неуспеваемости неверная оценка учителем характера и причин затруднений, приводящая к высоким требованиям в познавательной сфере ученика, личности в целом. Это в свою очередь, вызывает большие проблемы, преодоление которых с каждым годом все труднее. Появляется хроническое отставание в усвоении школьных знаний, которые приводят к вторичным нарушениям психосоциального развития и различным формам отклоняющегося поведения.

Неблагоприятно влияет на школьника обедненная природными стимулами среда:

- закрытые помещения;
- ограниченные пространства;

Это приводит к угасанию образно-чувственного восприятия мира, сужению зрительных горизонтов, угнетению эмоциональной сферы школьника. В результате абсолютная и относительная нагрузка на ученика оказывается значительно больше нормативной, а физическая цена его учения – слишком высокой.

Все эти факторы вызывают развитие школьной неуспеваемости, при которой у обучающегося помимо нарушений в овладении знаниями, возникают нарушения в поведении, в межличностных взаимодействиях, отклонения в психическом самочувствии, выраженные в неврозах, различных эмоционально-поведенческих реакциях, при которых страдает ребенок, постоянно чувствующий собственную неполноценность, неуверенность в правильности своего поведения, своих решений. В этой ситуации ребенок переживает устойчивое, эмоциональное неблагополучие: постоянное ожидание неуспеха в школе, плохое отношение к себе со стороны педагогов и одноклассников, боязнь школы, нежелание посещать её. Состояние безотчетного, неопределенного беспокойства порождает тревогу – эмоционально-заостренное ощущение предстоящей угрозы, боязнь определенных объектов или мыслей, чувство страха. Оно проявляется в том, что ребенок теряется, когда его спрашивают, не находит нужных слов для ответа на вопрос, говорит дрожащим голосом, а часто умолкает совсем. Он совершает много лишних движений, или, наоборот становится неподвижным, скованным. В основе этого страха лежит боязнь сделать ошибку, совершить глупость и быть осмеянным. Больше всего обучающиеся боятся отвечать у доски, именно у доски в полной мере проявляется их незащищенность.

Список литературы:

1. Андреева, Н.Г. Логопедические занятия по развитию связной речи младших школьников. В 3 частях. Часть 2 / Н.Г. Андреева. - М.: Книга по Требованию, 2014. - 248 с.
2. Боровская, И.К. Развиваем пространственные представления у детей с особенностями психофизического развития. Часть 1 / И.К. Боровская. - М.: Книга по Требованию, 2014. - 701 с.
3. Брежнева, Е.А. Хочу все знать. Рабочая тетрадь по развитию речи детей старшего дошкольного возраста с методическими рекомендациями. Часть 1 / Е.А. Брежнева. - М.: Книга по Требованию, 2015. - 164 с.

«ҒЫЛЫМДАР МЕН ЭКОНОМИКАНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ»
VIII-ші Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ
2023 жылғы 13-14 желтоқсан

МАТЕРИАЛЫ
VIII-ой Международной научно-практической конференции
«СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАУК И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ»
13-14 декабря 2023 года

MATERIALS
of the VIII-d International scientific and practical conference
**«THE CURRENT STATE OF SCIENCE AND ECONOMIC
DEVELOPMENT»**
December 13-14, 2023

*Отправлено в печать 18.12.2023.
Формат 60x84/16. Офисная бумага
Объем 12,25 п.л. Номер заказа №. 1198
Тираж 100 экз.*

*Опубликовано Издательский дом «Интеллект»
071400, Семей, Шугаева, 4, тел. 63-12-17*

